МАЙДАН
від першої особи

45 історій Революції гідності

УКРАЇНСЬКИЙ ІНСТИТУТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ

УДК 93 (477+ 323.22/.28) «2013/2014»
ББК 63.3(4УКр)я73
М 12

М 12 **Майдан від першої особи. 45 історій Революції гідності** / упоряд. Тетяна Ковтунович, Тетяна Привалко. — К. : К.І.С., 2015. — 320 с., іл.

ISBN 978-617-684-125-8

У збірнику подані фрагменти спогадів учасників протестних акцій, що відбувалися в Україні з 21 листопада 2013 року до 22 лютого 2014 року і названі Революцією гідності. Інтерв'ю були зібрані Українським інститутом національної пам'яті у рамках проекту «Майдан: усна історія». Проект реалізується у партнерстві з Фондом збереження історії Майдану. До збірника відібрані спогади учасників, різних за статтю, віком та умовною формою участі, з тим, щоб представити структурованість Майдану як самоорганізованої соціальної мережі.

При редагуванні збережена стилістика мовлення респондентів.

Для дослідників, учителів та всіх, хто цікавиться перебігом подій Революції гідності.

Збірник проілюстровано світлинами, наданими учасниками проекту.

© Український інститут національної пам'яті, 2015
© Ольга Сало, дизайн, 2015

ISBN 978-617-684-125-8

Зміст

Вітер з Майдану **5**

Журналісти **13**
Наталя Соколенко *14*
Андрій Капустін *21*
Павел Боболовіч *28*

Студенти **37**
Любов Галан *38*
Софія Бориско *45*
Богдан Кучер *52*

Правозахисники **57**
Дмитро Гузій *58*
Артем Ясиновський *64*
Микола Сірий *70*

Координатори **77**
Володимир В'ятрович *78*
Євген Нищук *85*
Олена Подобєд-Франківська *92*

Підприємці **97**
Валерій Пекар *98*
Сергій Пітік *105*
Євген Уткін *111*

Священики **117**
Отець Петро Жук *118*
Отець Микола Мишовський *125*
Архієпископ Стефан (Негребецький) *131*

Самооборона **137**
Микола Голіков *138*
Олег Юрченко *144*
Роман Орищенко *150*

Політики **155**
Степан Кубів *156*
Юрій Дерев'янко *161*
Василь Гацько *168*

Волонтери **175**
Олена Гречанюк *176*
Тетяна Моцак *181*
Юлія Пішта *186*

Митці **193**
Євген Романенко «Їжак» *194*
Тарас Прохасько *200*
Андрій Єрмоленко *207*

Автомайдан **215**
Олексій Гриценко *216*
Анатолій Чередниченко *223*
Катерина Кувіта *229*

Затяті **237**
Олексій Шемотюк *238*
Олександр Романчук *246*
Андрій Бондаренко *253*

Медики **259**
Руслан Добровольський *260*
Тарас Логгінов *266*
Олександра Дубічева *272*

Сміливці **279**
Микола Перетятко *280*
Сергій Карандін *286*
Андрій Цимбал *291*

Авторитети **297**
Оксана Забужко *298*
Мирослав Попович *307*
Кардинал Любомир Гузар *313*

Фотододаток **321**

Вітер з Майдану

Що може об'єднувати підприємця Євгена Уткіна, греко-католицького священика отця Петра Жука і «голос Майдану» — відомого актора Євгена Нищука? Спогад про Диво.

«Запам'яталися дива, які були на Майдані, — відповідає на питання інтерв'юера Євген Уткін. — Те, що вітри дули завжди з Майдану, а не на Майдан».

«…І в ту знаменну ніч великого протистояння дим якимсь дивом, Провидінням був спрямований весь час у бік силовиків, — згадує Євген Нищук. — Коли навала була з боку Європейської — дим ішов туди, коли від Інститутської — повертав на гору. Пояснити це метеорологічними чинниками неможливо, бо він крутив і так, і сяк…»

«Згадаймо той вітер, який постійно дув від наших барикад — чи то на Грушевського, чи по Інститутській, чи на Майдані. Дим завжди (і це було символічно) повертав у бік силових структур, які воювали зі своїм народом. Це також величезний досвід віри, який здобували люди», — так про дива Майдану розповідає отець Петро Жук.

У кожного з тих, хто був на Майдані, є спогад про власне диво. Та й сам початок тієї історії не дуже вкладається у стандарти буденності.

...Минули три доволі безбарвні роки від моменту, коли у 2010 році Президентом України був обраний Віктор Янукович. Ці три роки конкурували між собою тільки градаціями сірості буття: здавалося, що ані конституційний переворот, влаштований Януковичем восени 2010-го, ані політичні переслідування опонентів, ані щупальця корупційного монстра, збудованого «сім'єю», — ніщо не здатне пробудити від якоїсь хворобливої сонливості українське суспільство. По завершенні першого року правління Януковича один приятель з Польщі кричав мені: «Чому ви не протестуєте?! Чому не виходите на вулиці?!» І мені було дуже непросто дати притомну відповідь на це питання.

Проте це було лише затишшям перед бурею.

Увечері 21 листопада 2013 року відомий журналіст Мустафа Найєм робить тепер уже історичний запис на своїй сторінці у Фейсбуці: «Ладно, давайте серйозно. Ось хто сьогодні до опівночі готовий вийти на Майдан? Лайки не рахуються. Тільки коментарі під цим постом із словами «Я готовий». Як тільки набереться більше тисячі, будемо організовуватися».

Того дня стало ясно, що не варто чекати від Януковича підписання жодних обіцяних угод про асоціацію з Європейським Союзом. Це була зрада усіх сподівань і очікувань активної частини українського суспільства. Цей розворот зовнішньополітичного курсу на 180 градусів у багатьох викликав образу і навіть почуття безвиході: як так — ми йшли у Європу, і тут нас знову розвертають під кремлівський «совок»?! Що «треба організовуватися», стало ясно уже за пару годин.

Мустафа знову пише у тій самій соцмережі:

«Зустрічаємося о 22:30 під монументом Незалежності. Вдягайтеся тепло, беріть парасольки, чай, каву, хороший настрій та друзів. Перепост усіляко вітається!»

Із цих слів розпочався новий розділ української історії.

Це було як помах крильця метелика, що спричинив ураган. 19 слів, вкинутих в Інтернет, спричинили наймасовіші у людській історії акції мирного ненасильницького спротиву. Майже два місяці

тривав цей карнавал Майдану, допоки у січні 2014 року не настала гарячіша пора. За винятком кількох сутичок, маніфестації у центрі української столиці вражали як масовістю, так і миролюбністю аж до самого загострення протистояння ввечері на Йордана.

Польський журналіст Павел Боболовіч оповідає: «Я як журналіст був здивований тим, як довго може тривати той мирний протест. Багато моїх колег казали, що вже доста того мирного протесту. Але так чи інакше, це дуже важливий формат, який показував відмінність між мирним суспільством, що вийшло на Майдан, і агресивною владою, яка хоче просто задушити цей Майдан і цей мирний протест».

Янукович погано знав історію. Він просто не зміг оцінити масштабів виклику. Вночі з 29 на 30 листопада бійці спецз'єднання міліції «Беркут» по-звірячому побили студентів, що мирно протестували під тим самим монументом Незалежності. Через день після того, 1 грудня, ця подія спричинила новий вибух гніву і солідарності — одну з наймасовіших в історії України маніфестацій.

Для порівняння. Промову «Я маю мрію!» Мартіна Лютера Кінга біля меморіалу Лінкольна у Вашингтоні у 1963 році слухало десь 250 тисяч маніфестантів. 20 листопада 1989 року під час Оксамитової революції у Празі збиралися від 200 до 500 тисяч. Навіть падіння Берлінського муру супроводжувалося скромнішими, ніж у Києві, акціями. Славнозвісний Соляний похід Ґанді навесні 1930 року тривав менше місяця і ніколи не збирав мітингів чисельністю понад 100 тисяч протестувальників. Українська сатьяграха за своєю масовістю перевершила все, що було до того у світовій історії. Але Янукович цього не знав.

Мушу визнати, що, на відміну від Януковича, я цієї революції чекав. Вона була запрограмована українською дійсністю.

Було зрозуміло, що наступні після 2004 року суспільні збурення будуть пов'язані з проблемами, які не були розв'язані цією хвилею суспільної активності. І в 2004-му, і в 2013-му можна було сказати, що міліція не охороняє, медицина не лікує, а державна влада не забезпечує прав своїх громадян. Рветься там,

де найтонше: там, де є нерозв'язаний конфлікт, де суспільство переживає загострення почуття несправедливості, де воно почувається загнаним у глухий кут і не бачить іншого способу здобуття справедливості, аніж повстання.

Сценарій початку подібних збурень суспільства є більш-менш однаковим. Для зав'язки конфлікту потрібна жертва несправедливості — звичайна людина, з якою більшість незадоволених буде себе асоціювати. У 1980 році в Ґданську звільнення Анни Валентинович спричинило збурення спочатку на Корабельні імені Леніна, а потім і по всій Польщі. Бо більшість людей розуміла: як вчинили з нею — так можуть у будь-який момент вчинити й зі мною. У 1648 році Богдан Хмельницький не знайшов справедливості після того, як його маєток пограбував Чаплинський. І це стало останньою краплею для козаків, які бачили у проблемах Хмельницького свою проблему, а в порушенні його прав — загрозу для кожного. Якщо держава не забезпечує справедливості — вона вибухає зсередини.

Божевільний розгін студентського протесту вночі 30 листопада призвів до того, що протести, які почали затухати, вибухнули з новою силою. Деякі медіа тоді повідомляли, що 1 грудня центральними вулицями Києва пройшов мільйон протестувальників.

Євген Нищук, актор: «...Навколо з усіх боків усе було вщент забито людьми — ні просвіту, ні прогалини якоїсь, де б їх не було. Хтось каже, що Майдан не вміщує мільйон, це правда. Але в той час були заповнені всі навколишні вулиці, всі! І більше того, тоді була ситуація наближена до помсти. Люди йшли з такою силою, так рішуче налаштовані… не те щоби там щось здобути, а просто — помститися».

Андрій Єрмоленко, художник: «1-го числа і почалася реальна революція, як на мене. Коли полетіли перші «коктейлі», перше каміння, коли народ показав свої зуби. Я пам'ятаю, ми стоїмо на Банковій, і поряд така дуже молоденька дівчинка. Вона плаче і кричить: «Припиніть, що ви робите? Це ж мирний мітинг!» Плаче і намагається всіх зупинити. Але більшість людей на Банковій на

той момент були радикально налаштовані. Це реально був розпач. Від того, що нас взагалі ніхто не чує. (…)

Ми зібралися, і ми побачили це море людей, цей потік, що накочувався, і накочувався, й накочувався… Ми навіть рушили не по Хрещатику, а по колу, по Університетській, щоб якось пройти. І ми бачили людей, які уже тоді були радикально налаштовані — йшли з такими ціпами нормальними. І було видно, що вони вже готові до серйозних дій. Дуже багато було таких. Було, звісно, дуже багато молоді у цих балаклавах».

Молодь у балаклавах — це ті, кому в 2004-му було по 9–15 років. Вони не встигли на своє повстання тоді. За ці 9 років вони виросли. Діти Помаранчевої революції не вчилися в радянській школі, їх психологія і стереотипи поведінки більш індивідуалістичні й прагматичні. Їх виховали інші економічні та політичні реалії. Зрештою, вони не читали радянських підручників історії в школі. Окрім того, досвід Помаранчевої революції поставив під сумнів дієвість мирних, ненасильницьких методів. І це рано чи пізно мало вибухнути.

У своєму інтерв'ю студент Андрій Цимбал, якому за часів Помаранчевої революції було 11 років, каже: «Взагалі я з самого початку вважав, що ніщо крім крові не змінить цю країну. (…) Справжня революція завжди робиться на крові (якщо не брати Ґанді — він боровся мирним шляхом), а після неї йде війна».

У 2008 році я мав стосунок до творення великого телевізійного проекту «Великі Українці». За результатами голосування з величезним відривом переміг Степан Бандера. Потім ці результати були сфальсифіковані, але то вже інша історія. Сам факт, що серед усіх інших героїв молодь (за Бандеру голосували переважно молоді люди) обрала знакову за своїм радикалізмом фігуру — сам цей факт означав, що це покоління засумнівалося у ґандизмі й асоціювало себе із геть іншим, значно більш агресивним способом боротьби.

Мій варшавський знайомий, відомий соціолог, професор Анджей Шпоцінський дуже любить згадувати історію про те, як одного дня наприкінці 1970-х до нього зателефонувала його не

менш відома колега-соціолог, професор Барбара Шацька. Вона досліджувала історичну пам'ять польської інтелігенції, і у її голосі бриніло здивування: «Слухай, Анджею, що це може значити: Пілсудський раптом став найбільш популярною фігурою серед інтелігенції?» — «Буде революція!» — так Анджей Шпоцінський «випадково» передбачив «Солідарність». Суспільство несвідомо ідентифікувало себе саме з тими, хто творив зміни у минулому, з тими, хто підіймав повстання. І ця історія повторилася в Україні у 2008-му. «Буде революція», — подумав я, коли дізнався про успіх Бандери у «Великих Українцях». І ця нова революція цілком прогнозовано не могла довго залишатися мирною.

У кожного було своє диво Майдану. У ніч з 10 на 11 грудня було зрозуміло, що треба терміново їхати — почалася спроба розігнати Майдан. Телефонує шваґр: «Що робимо? Їдемо?» — «Їдемо!» Вже через якийсь короткий час ми з ним і купою геть незнайомого люду стояли у живому ланцюгу, міцно зчепивши руки ліктями, і були готові на все. У цьому ланцюгу на Михайлівській барикаді я з подивом дослухався до своїх емоцій. Страху не було — було спокійне усвідомлення своєї ролі: ти маєш стояти тут, на цьому, призначеному тобі місці. І все.

«Коли ми ходили на Майдан, то про небезпеку не думалося. Просто треба було бути там — і все», — прочитав я свої тодішні думки, тільки сформулював їх Євген Уткін — один із героїв цієї книжки. Майдан був перенасичений Духом, який зазвичай дихає, де хоче, але цього разу цим місцем був Майдан. Дух творив дива! І йдеться не тільки про вітер Майдану.

У цій книжці ви почуєте історію Майдану з вуст 45 осіб, які були безпосередніми учасниками подій. Усі вони були на Майдані, усі вони — і є Майдан! Студенти і підприємці, представники Самооборони Майдану і його духовна варта, автомайданівці, волонтери, журналісти, митці, правозахисники, політики… Ясна річ, що ці 45 інтерв'ю — крапля в океані особистих історій.

Український інститут національної пам'яті у березні 2014 року започаткував проект «Майдан: усна історія». Від липня

того року він реалізується спільно з громадською організацією «Фонд збереження історії Майдану». На момент, коли до друку була підписана ця книжка, вже зібрано понад п'ятсот спогадів свідків і учасників подій на Майдані.

Сформувався унікальний архів, який має стати джерельною базою для істориків, соціологів, соціопсихологів, антропологів, документалістів, журналістів і — авжеж — для всіх, кому не байдужа ця велична історія. Дуже важливо, що свідчення були зібрані «по гарячих слідах» — емоції ще не встигли охолонути, а подробиці — вивітритися з пам'яті оповідачів. Також важливо і те, що ці спогади не встигли зазнати впливу «колективного свідомого» — матричних історій, які рано чи пізно формуються під впливом медіа. Така ситуація є дуже рідкісною: зазвичай усна історія фіксується значно пізніше.

Вже незабаром архів усної історії Майдану стане доступним для дослідників, а згодом і для всіх охочих. Його матеріали стануть також частиною зібрання майбутнього Музею Майдану/Музею Свободи.

До цієї книжки увійшли дуже скорочені версії інтерв'ю. Але навіть вони дають змогу раз за разом переживати історію гарячої зими 2013–2014 років з перспективи 45 геть різних людей. Читаючи цю книжку, ви будете плакати — від розчулення, гніву, безвиході, вдячності. Ясна річ, наміром упорядників не було примусити читача плакати. Одна з помилок Помаранчевого Майдану — українське суспільство належним чином не відрефлексувало все те, що сталося у 2004 році й після нього. Тепер ми маємо можливість цю помилку виправити і спробувати зрозуміти, що дала нам і світові Революції гідності.

Студент Андрій Цимбал каже на початку: «Я раніше не вірив у свою країну, не вірив у свій народ. А коли прийшов на Майдан і побачив цих людей, з якими ми стояли на барикадах — таких різних людей, я їх дуже полюбив».

Ці події змінили багатьох з нас. Змінили й Андрія. Завершальними словами його інтерв'ю варто підсумувати цей дещо задовгий вступ: «Я цілковито змінив ставлення до життя — цінності,

погляд на людей. Ці події так тебе змінюють… І ти на кожен день по-новому дивишся. Коли переживаєш щось таке, як ця революція, починаєш цінувати справжні речі у житті — просто є такий потяг до справжності й небажання витрачати свій час на щось непотрібне, некорисне, адже тим, що у нас є цей час, ми завдячуємо своїм загиблим товаришам».

Мені видається, що висновок Андрія — це найважливіше диво: вітер з Майдану змінив нас!

Олександр Зінченко,
історик, публіцист, радник Голови
Українського інституту національної пам'яті

ЖУРНА
ЛІСТИ

Наталя Соколенко

1975 року народження, журналістка, громадська активістка

Наталя Соколенко в перші дні Євромайдану

Для мене Майдан розпочався, напевно, з першого тижня інавгурації президента Януковича, оскільки ми усвідомлювали, яка халепа прийшла. Причому за Тимошенко ми вболівали не дуже, позаяк розуміли, що загрозу демократії, гідності, демократичним цінностям і стандартам несуть однаково й Тимошенко, і Янукович.

Десь за два місяці по тому утворився рух «Стоп цензурі» — у відповідь на прямий і жорсткий тиск Адміністрації Президента на редакційну політику ЗМІ, передовсім телеканалів. Я працювала на телеканалі СТБ у програмі «Вікна-Новини». Ще за часів Ющенка був сформований у нас такий нормальний дух свободи слова в ньюзрумі. Не можна сказати, що за Ющенка взагалі жодних проблем не було — проблеми, звісно, виникали, та журналісти колективними зусиллями їх долали. Але з приходом Януковича ситуація почала стрімко погіршуватися.

У 2012-му, під час парламентських виборів, коли вони тільки починалися, новини заполонила «джинса» — замовні матеріали. Врешті я вирішила звільнитися, і зробила це публічно, назвавши речі своїми іменами.

На момент початку подій на Майдані я працювала в «Центрі ua», брала участь у програмі, завдання якої, власне, полягало

в популяризації змісту угоди про асоціацію між Україною і Європейським Союзом. Ми дуже перейнялися цією темою і десь уже з вересня почали сильно нервувати: підпишуть — не підпишуть…

Була ще така чудова акція, яку придумали Артем Соколенко і Денис Санигін (підприємці у сфері піару, теж свідомі, поборники ідеї євроінтеграції), — збирання ручок для Януковича, під назвою «Підпису — ЄС». І у нас був такий всеукраїнський флешмоб, який ми розпочали на Майдані. Ми говорили: Вікторе Федоровичу, хоч хтось із нас жертва режиму, хтось скептик режиму, хтось ворог режиму, але в цьому випадку ми готові не тільки підставити вам плече, ми вам готові ручку зібрати.

І ми збирали ці ручки по всій країні, а потім з них робили таку інсталяцію — одну величезну ручку. Ми її хотіли повезти у Вільнюс і там якось обіграти, відзначити свято підписання. І от настає, десь за тиждень до підписання угоди, 21 листопада, всім пам'ятне, — і поширюється ця новина, що підписання не буде, що уряд розвертає український корабель в інший бік, від Європи.

Ми цього не сподівалися, ми всі дуже хотіли — емоційно, ірраціонально, — щоб Янукович підписав цю угоду, хоча логіка підказувала, що похід до Європи суперечить самому єству Януковича. У разі підписання угоди йому довелося б змінюватися, змінювати правила гри. Це прямо суперечило тому, що витворяли він сам і його «сім'я». А отже, було зрозуміло, що це неможливо. Тож коли він сказав, що не підпише, ми, звісно, були злі, але десь і готові до цього.

Чому так багато людей вийшло на Майдан? Мустафа Найєм написав свій заклик: «…Хто сьогодні до півночі готовий вийти на Майдан? … Зустрічаємося в 22.30 під монументом Незалежності», — і його, як ми потім з'ясували, побачила одна людина — Володимир Коломієць, який коли й був знайомий з Мустафою, то побіжно (тобто він Мустафу знав, а той його навряд чи). От Коломієць узяв своїх власних 600 $ і кинув на рекламу цього допису Мустафи, і тому цей заклик замість кількох тисяч

побачили 100 000. Відповідно, зі ста тисяч — одна назбиралася. Отакий от цікавий факт.

Коли кажуть «вашингтонський обком» і таке інше, це, звісно, неправда. Все робилося своїми силами. І, до речі, в цю першу ніч на Майдані, коли вже наближався час останнього поїзда метро, люди почали говорити: «Розходимось, розходимось». Але знайшлися такі, що сказали: «Ні, ми не розходимося!» Серед них були, зокрема, й демальянсівці, мої однопартійці, кілька осіб з партії «Воля».

І вони залишилися ночувати під цією стелою на Майдані, і переночували. Це було непросто — листопад, холодно. Одразу поставили таку коробку для збирання грошей, так би мовити, на підтримку Майдану. Принесли термоспот для чаю, принесли стільці... Власне Демальянс і «Воля» й почали оцей уже справжній революційний рух.

Які проблеми були далі? Проблеми були зі звуком, і ми звернулися до всіх із закликом принести колонки. Тоді «Удар» пригнав таку невелику машинку вантажну, з колонками й імпровізованою сценою. Всі вилізали на цей «броньовик» (ми казали: «Як Ленін на броньовику»). Він стояв не біля самої стели, а трохи нижче, на Майдані. От із цими колонками й імпровізованим мікрофоном ми і проводили мітинги. Пам'ятаю, це був другий чи третій день, сіявсь чи то сніг, чи дощ, стояла мряка, і треба було виходити і щось говорити, бо люди збиралися й збиралися. І от я виповзаю на цей «броньовичок», розповідаю про угоду — якраз я багато над тим працювала...

Потім уже ми почали думати, що робити з цією поїздкою до Вільнюса, оскільки ми всі готувалися, у нас в усіх були квитки туди. Причому ми не у відрядження їхали, за власні гроші купили квитки, забронювали готелі... Ми вважали, що це історична подія. Зрештою ми вирішили, що у Вільнюс поїде лише частина людей, а ми всі залишаємося тут, на Майдані.

І ви знаєте, відчуття трагедії, катастрофи, «всьо прапала» тоді ще не було. Ще ми вірили, що оце ось повстання, тиск Європи… щось там, може, Януковичу пообіцяють, і він іще підпише.

І наші поїхали туди, до Вільнюса, Мустафа Найєм у тому числі. Я пам'ятаю, ми постійно були на зв'язку, і він розповів, що вночі зустрів Арбузова, там, у Вільнюсі. Арбузов говорив, що підпишуть. І ми цю останню ніч жили з думкою, що підпишуть.

Ну, і повертаючись на Майдан, цей, громадський, коли там ще не було політиків... Так було кумедно — коли політики приходили, то ми їм не завжди давали слово. Чому? Тому що в політиків, у кожного їхнього слова, вага велика, а вони виходили і часом говорили взаємозаперечні речі. От ми і вирішили не допускати цього хаосу на нашій трибуні. І відповідно, коли вони приходили поодинці, то їх не пускали.

Я пам'ятаю, ми уже перебралися під стелу, знайшли якісь інші колонки. Соболєв каже: «Так, ось тобі мікрофон, тільки політикам слова не давай». І приходить Анатолій Гриценко, народний депутат, полковник, і підходить типу виступити. Я кажу:

— Ні, Анатолію Степановичу, я не можу Вам дати мікрофон.

— Чому?

— Бо ми вирішили, що політики виступають усі ввечері, й ви заздалегідь приблизно домовляєтесь, що ви будете говорити, а поки що — вибачте.

По ночах, як відомо, виступала Руслана. Вона тримала… Це неймовірно! Я не знаю, де можна було брати стільки сил. Бо це ж холод, сирість, нерви... Ясно, що були моменти величезного емоційного піднесення. Як, наприклад, коли вона привела студентів. Я не знаю, із чим порівняти емоційний вибух у той момент, коли прийшла ця колона студентів із вогниками... Все це було дуже і дуже натхненно. Такі найсвітліші спогади, пов'язані зі студентами.

Того ранку ми організували трансляцію з Вільнюса відеорепортажів від Радіо Свобода і від Громадського телебачення на великі екрани, на яких доти був лише прапор України. І мені треба було коментувати те, що ми бачили на екрані. Це було не завжди технічно можливо: якщо пропадав звук, доводилось спускатися з цієї імпровізованої сцени, бігти, заглядати на

екран... І от на цьому екрані з'являється Янукович. Ми всі завмираємо. Спочатку йшли Молдова і Грузія, вони, здається, підписали, так, їхні президенти. Тобто вони зробили те, чого від них очікували. І тут виходить Янукович і каже, що ми, мовляв, не підписуємо цю угоду, беремо паузу... щось таке говорив.

І вибухнула просто істерика: «Брехуни! Ви обіцяли!..» — ну, і так далі. Весь Майдан! Це було, звісно, емоційно. Не дуже, можливо, добирали слова... І от після завершення трансляції офіційної церемонії вийшов на зв'язок із Києвом, з Громадським телебаченням, Мустафа Найєм. На Майдан транслювали саме Мустафу.

Це було неймовірно. Організувати таке навмисно, я думаю, не вийшло б. Не знаю, мабуть, нам Бог допомагав. Але ось іде трансляція, на екрані з'являється Мустафа, і в нього сльози в очах, і таке обличчя... Він розповідає знову цю історію (про те, що вночі нам обіцяли, що підпишуть, і не підписали), і що потрібно вирішувати, що будемо робити далі.

…А потім було об'єднання двох майданів. Ми, організатори громадського Євромайдану, не хотіли змішуватися з політиками з тодішньої парламентської опозиції. Зі зрозумілих і очевидних причин. І тому, коли опозиція анонсувала, що 1 грудня буде такий великий мітинг... І між нами були такі розмови, що оскільки опозиція везе людей з усієї України, це буде величезна, дуже масштабна подія, якою ми не зможемо керувати, і що ми не можемо брати на себе таку відповідальність. Це був один із мотивів для того, аби вийти і сказати, що ми як громадський Майдан припиняємо своє існування, позаяк у нас немає ресурсів нести відповідальність за подальше розгортання подій.

Повторюю, це був один із мотивів. Про це багато говорили, і зрештою частина людей вирішила, що треба розходитися, частина — що все одно треба стояти, оскільки Янукович же нікуди не дівається.

Пам'ятаю, ми прийшли на Майдан, і я, побачивши, скільки там людей, подумала, що коли ми почнемо говорити «розходьтеся» чи «не розходьтеся», це вже не матиме ні на кого жодного

впливу. Адже був вечір п'ятниці, і приїхали люди, в яких закінчився робочий тиждень, які спостерігали за ситуацією і нарешті отримали можливість на вихідні відірватися від роботи, від своїх справ і приїхати.

І тому закликати когось розходитися вже просто не було жодного сенсу. Але сенс був у тому, щоб сказати: «Люди, ми — ті, що виводили студентів і громадський Майдан, — не несемо за те, що відбувається тут і відбуватиметься далі, відповідальності, ми просто не можемо, немає у нас таких структур». Були чи не були активісти на Майдані у момент побиття? Дехто був. Андрій Куликов, наприклад, перебував там до другої години ночі. Василь Гацько був десь до третьої. Вони тільки приїхали додому, і їх фактично повернули. Хто ще?.. Ігор Андрійченко — один з керівників Демальянсу, голова чернігівського осередку, він був якраз під стелою.

Чи знали активісти про те, що планується розгін вночі з 29-го на 30-те? Я можу говорити лише про себе — я не знала. Ясно, якби я знала, якби в мене хоть малесенька інформація чи підозра була, я б залишилася, передусім як журналістка, але я не знала.

Що ще для мене було важливо під час Майдану? У серпні 2013 року, на День Незалежності, стартувало Громадське радіо. Ми, четверо людей — Андрій Куликов, я, Володимир (забула його прізвище, на Радіо Свобода працює) і Олександр Безюк (це наш технічний директор з Рівного), просто склалися по 600 грн, відкрили сайт, назвали його Громадське радіо і сказали, що ми працюватимемо за стандартами суспільного мовлення. Пам'ятаю, даю я інтерв'ю «Телекритиці» (це наше таке галузеве інтернет-видання) і кажу, що ось ми відкриваємо зараз сайт, через пару місяців побачите — якась із радіостанцій візьме нас у свій ФМ-ефір, тому що ми ж будемо дотримуватися стандартів і покажемо, що ми — справжнє радіо, класне, і т. п....

І от уявіть: минає кілька місяців, 1 грудня. Пам'ятаєте, які події були в цей день на Банковій? Телефонують нам наші друзі з «Європа плюс», Юлія Бурковська і Денис Кубряк. Вони є вод-

ночас власниками радіостанції, продюсерами, керівниками і ведучими. Кажуть: «Ми от їдемо зараз в автівці. Таке враження, що в країні нічого не відбувається». Це було під вечір 1 грудня: що немає тих подій на Банковій, немає провокацій, немає моря людей у центрі Києва. «Знаєте що? Приїжджайте до нас у студію і робіть прямий ефір, робіть трансляцію». Ми кажемо: «Добре».

Андрій Куликов був у них у студії уже через 40 хв. Я, пам'ятаю, привела за руку просто в студію Віктора Чумака — щойно з Банкової. Він був серед тих, хто разом з Порошенком, іншими політиками, журналістом Юрієм Бутусовим намагався не допустити провокацій, тримав цей от екскаватор. Він прийшов, випив, я пам'ятаю, кілька пігулок від серцевого нападу, тому що... пережити таке... І почав говорити.

І так почалося ефірне мовлення нашого Громадського радіо. Ми цілий грудень щодня виходили в ефір. У нас були ранковий і вечірній блоки, і треба віддати належне відвазі власників, журналістів та продюсерів радіо «Європа плюс», оскільки вони діяли всупереч ліцензії. За ліцензією вони — розважальне музичне радіо, і я знаю, що Національна рада з питань телебачення та радіомовлення могла у будь-який момент цю ліцензію в них відібрати.

Гідність — це та штука, до якої кожен день звертаєшся. І я думаю, що питання саме в цьому: Янукович просто показав, що він нас вважає ніким і нічим, а ми-то себе вважаємо людьми. І я думаю, мільйони українців, які зібралися і в Києві, й на своїх майданах по містах — в Одесі, Дніпропетровську, Львові, — вийшли на вулиці саме за наказом своєї гідності.

Проблеми будуть завжди. Але те, що українці нарешті остаточно сформувалися як нація і — тепер уже поза будь-яким сумнівом — заслуговують на свою державність, на право бути господарями у власному домі, визначати свою долю і нести за неї відповідальність, показав і Майдан, і сценарій, що розгортається зараз, який ми багато в чому самі формуємо. Звісно, на нас тиснуть зовнішні сили, але ми вже стали суб'єктом, а не об'єктом.

Андрій Капустін

1957 року народження, журналіст, блогер

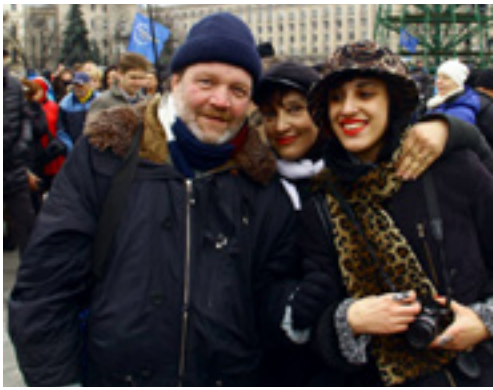

Андрій Капустін разом із сім`єю 1 грудня 2013 року

Журналістикою* я професійно займаюся десь із 1988–1989 року. Зараз я фрілансер, співпрацюю з багатьма ЗМІ, блогер у Фейсбуці, а також співредактор інтернет-журналу «ПІК».

21 листопада у Фейсбуці написала моя колега Ольга Мусафірова і запитала, чи бачив я повідомлення Найєма. Я подивився, і мені залишалося лиш зібратися-підперезатися: взяти парасолю, оскільки був дощ, одягнутися і відписати, що я теж їду на Майдан. Бо було зрозуміло — якщо ми не вийдемо в той момент, з позитивним результатом чи без результату — не важливо... Це було просто гидко: заява Азарова, що відкладається підписання угоди про асоціацію з ЄС, сприймалася наче плювок. А з іншого боку, було очевидно, що тепер нам із подвоєною швидкістю почнуть закручувати гайки, які вже й без того крутяться. І врешті-решт, є громадянська позиція — всі ми пройшли, так чи інакше, попередній Майдан.

Загалом ішлося не лише про якісь журналістські стандарти, а про загрозу існуванню будь-яких залишків свободи слова в Україні. Це було очевидно з тих кроків, які робив Янукович, просто калькуючи дії Путіна у Москві.

* Оригінальна мова інтерв'ю — російська.

Звичайно, я не писав нічого на кшталт: «Всі на барикади, захоплюйте будівлі…» — і далі в тому ж дусі. Коли ми говоримо про інформаційників, там основний принцип — неупередженість. 100 рядків написав, поставив заголовок і відправив до агентства. Коли ж ідеться про аналітику, публіцистику тощо, там, природно, має бути проявлена власна позиція. Бо інакше продукт не купуватимуть.

Помаранчева революція довше визрівала. Другий тур передвиборної компанії президентських перегонів, оголошення Януковича президентом за явних масових фальсифікацій, значно більша кількість учасників опозиції, отруєння Ющенка і ще ціла купа чинників говорили про те, що щось може бути. Відчуття перед цим Майданом були абсолютно протилежні, оскільки країна була розчарована тим, на що перетворилася Помаранчева революція, її здобутки.

Я теж, природно, був розчарований. Провал, навіть можна сказати, повний провал реформ, які закладалися у 2004–2005 роках, і можливість повернення в політику Януковича не могли не розчарувати. Це було дуже сумно. Єдине, що втішало — до певного часу мені здавалося, що трималися на плаву деякі ЗМІ, котрі дозволяли собі висловлювати власну позицію. Не має значення, були вони тиражні чи нетиражні. У кожному разі, до осені 2013 року, поки команда Януковича не почала активно скуповувати найбільш рейтингові медіаактиви, насамперед холдинг UMH, куди входив журнал «Кореспондент», де я був одним із топ-блогерів, ніхто жодним чином не редагував моїх текстів, я писав те, що хотів. Але коли пішов великий «шопінг», стало зрозуміло, що дуже скоро дихати стане набагато важче. І це загалом було досить виразним сигналом-попередженням про те, що може статися далі. Їхати з країни не хотілося, хоча завжди сидиш на валізах, коли живеш в епоху змін.

Заява Азарова, про яку я згадував, — про те, що Україна робить повний поворот «кругом» і йде в Митний союз, — ще більше насторожила, і виходячи з цього, потрібно було робити те, що ми всі й зробили.

Повторення Помаранчевої революції видавалося неможливим. Це було очевидним з огляду на інертність і безпорадність опозиції — уламків, осколків, ошмаття помаранчевої команди — і те, що не з'явилося нічого натомість. Парламент 2013 року — це була катастрофа, попри жалюгідні рештки якихось там ліберально-демократичних сил. До того ж головна на той час опозиціонерка Тимошенко перебувала у в'язниці. Додайте сюди кишенькові суди, все більше і більше нагромадження ознак формування держави якщо не тоталітарної, то дуже автократичної… Плюс інертність населення — тому що люди не вірили цим політикам, всім їхнім потугам, усім намаганням створювати якусь видимість боротьби за правду. Плюс наближалися президентські вибори, і другий термін Януковича видавався вельми реалістичним. Це все, за повної відсутності рівної конкурентної кандидатури, не давало жодних надій на те, що у нас може спалахнути другий Майдан. Власне, це було очевидно, і цей скепсис не зник і 21 листопада, коли ми вийшли.

Спочатку було відчуття, що я потрапив у кулуари Верховної Ради. Там були самі депутати. Вірніше, журналісти і депутати — дуже знайома обстановка, тільки під дощем. Потім Кличко підтягнув брата, далі вони підтягнули свою машину з гучномовцем. Пішла музика, й у всіх було повне відчуття нерозуміння того, що тут відбувається і що ми тут робимо. Тобто, з одного боку, ми вийшли, а з іншого — що робити далі? Серйозність цієї задумки стала промальовуватися години через три, коли міліція почала перекривати Хрещатик. Здавалося б, уже ніч, людей немає, дощ, музика... в порожнечу. Хтось виходить на цей «броньовик» Кличка, щось каже, кому говорить — незрозуміло… Але при цьому потихеньку зібралися тисячі три-чотири людей, що було абсолютно непередбачувано, і ці люди не захотіли розходитись, незважаючи на дощ.

Оскільки ми мали досвід попереднього Майдану, то вже розуміємо, як усе організовувати, як що ставити, перекривати тощо. Це було дуже цікаво спостерігати. Ми гадали собі, хто ж може стати лідером цього протесту? Суцільна парламентська

історія, але без буфета... Те, що люди не захотіли розходитись було величезним плюсом. Я там зустрів колег: приїхали Ольга Мусафірова, Андрій Черніков, Ніна Краснова та їхні друзі й ветерани попереднього Майдану. Ми роз'їхалися десь о третій годині ночі, може, о пів на четверту. А на ранок стало відомо, що люди не йдуть, а навпаки, підтягуються. Це вже було цікавіше, бо влада розгубилася.

Всі чекали поїздки Януковича до Вільнюса. На якомусь етапі, зважаючи на те, що він дуже тупо блефував у своїй багатовекторності, стало зрозуміло, що влада загалом може дати побалуватися в демократію тим протестантам, які вийшли на Майдан. Це була гра, в яку вони дозволили людям побавитися, водночас гарячково думаючи, що робити. Хоча можна припустити, що в них усе-таки був якийсь план. І коли з'явилися намети, бочки і пішли локальні акції, особливо на Заході України, на якийсь момент навіть виникло відчуття — воно наростало через вимоги деполітизувати протест («жодних прапорів і гасел»), — що Україна може зійти в таку ситуацію, як у Франції 1968 року, в студентські бунти.

Вірніше, це підтверджувалося до того моменту, доки не з'явилися два майдани — біля Українського дому і під стелою. І відсутність політичних лідерів, і більша популярність молодіжного Майдану — те, що там з'являлися Вакарчук, Руслана, більше приваблювало... Цей Майдан був… чистішим, бо на Європейській площі вже з'явилися Тягнибок, Яценюк, Кличко, ну, і незмінний «другий ешелон» — люди, які себе трохи дискредитували або не проявили. Ну, там усе вже було солідно: з'явилися великі намети, охорона, мітинги, прапори — тобто класична масовка, — і це викликало відторгнення.

У той день, коли два майдани об'єдналися, я туди приводив колегу з Франції, щоб вона з кимось переговорила. Блискавична реакція західних журналістів, які приїхали, була досить знаковою. Протест привернув увагу — це, як мені здається, внесло ще більшу розгубленість у лави команди Януковича, де кожен почав тягнути ковдру на себе, намагаючись якимось чином «засвітитися» в очах «господаря» і запропонувати рішення

проблеми. Те, що було багато центрів прийняття рішень, дало ситуації трішки зміцніти, закріпити Майдан у свідомості киян — щоб зібратися, багато часу не треба. І це ж довело до абсурду те, що трапилося в ніч з 29 на 30 листопада — коли стало зрозуміло, що є кілька центрів прийняття рішень: з'явилися «голуби» і «яструби», і прихильники жорсткого сценарію, власне, й стали «гробарями» Януковича.

Коли вже був організований штаб у Будинку профспілок, я туди ходив досить часто. Я, природно, спілкувався з політиками, але бачив, що плану немає, що робити далі — ніхто з них не розуміє. Плюс я розмовляв ще з деким зі знайомих, колег, які так чи інакше мали відношення до силових структур, були вибиті з системи Януковича і могли дати серйознішу оцінку. Деякий інсайд, навіть якщо його вливали у вуха, іноді було доречно використовувати, оскільки це могло вносити сумбур у лави команди Януковича. Припустімо, якийсь мент із оточення Захарченка (нехай це був тричі фейк) говорив: якщо їх буде менше мільйона, ми їх задавимо, а якщо більше — то ми нічого не зможемо зробити. Цю інформацію теж можна було використовувати, адже ми живемо в епоху феномена Фейсбука, і тому розуміємо, що кола від цієї інформації можуть розійтися по воді доволі химерно. Тому що розміри кіл на воді в тому ж Фейсбуці визначити заздалегідь неможливо — ми не можемо зрозуміти, куди ця інформація може долетіти: через кого може бути зроблений перепост, у чиї вуха і на чиї очі це потрапить, як спрацює. Ось ці «довгограючі» вкидання — це можна було використовувати.

Сюди приїжджали досить кваліфіковані іноземні журналісти: далася взнаки їхня спеціалізація, досвід роботи в «гарячих точках». Майдан уже був «гарячою точкою». Ці журналісти чудово орієнтувалися в ситуації. Природно, вони брали інформацію й в іншої сторони — це класика жанру. Вони складали свою інформаційну картину, зрештою, різні ЗМІ ставили своїм журналістам різні завдання — хтось демонстрував підтримку, висловлюючи її в розмові, а хтось був досить відсторонений, принаймні зовні. Але в кожному разі, для всіх, з ким мені

доводилося спілкуватися в прес-центрі Майдану, це все було нормальним і знайомим за попереднім Майданом. Тому вони особливих пояснень не потребували. Коли я моніторив зарубіжні сайти і дивився, що там пишуть, — бачив точне влучення в оцінку ситуації, в картинку, за винятком, природно, як я називаю, гестапівсько-інформаційних військ Росії. Туди ми теж намагалися пробиватися, якусь інформацію відправляли, але, на жаль, там нас чула замала аудиторія. Західними ЗМІ це не сприймалося як щось нове — це для нас було новиною таке жорстке мілітаризоване протистояння, а для них… Ну, яка різниця? Журналіст уже їздив у Сомалі або в Чечню, або, свого часу, в Югославію — це все було йому знайомо, людина почувалася на своєму місці.

Натомість українських журналістів, які мали досвід роботи в «гарячих точках», було небагато. І тому їм треба було щось пояснювати. До того ж чимало з них мали заангажовану позицію, продиктовану баченням власника ЗМІ. Українських журналістів несподівано «кинули в топку», не пояснивши, що тут можуть поранити, можуть убити, можуть взяти в полон, побити... І як цьому запобігати — незрозуміло. На старті це було чітко видно.

Українська журналістика не є однорідною, оскільки в різних джерелах інформація може відрізнятися. Дуже цікаво відпрацювали стріми, що плодилися, як гриби. Але, зрештою, це були не журналісти, а ентузіасти — зароджувалося волонтерське кіно: люди брали камери, роутери, бігли і знімали — вони давали більш об'єктивну картину, ніж новинні випуски підконтрольних каналів, котрі смикалися незрозуміло в який бік. Це була чітка, жорстка, вивірена позиція конкретних людей, які ставали лідерами думок, почавши активну роботу у Фейсбуці.

Фейсбук у цьому відношенні спрацював як ніщо інше, але ніхто не розумів, що з ним робити. І Фейсбук дуже-дуже швидко переорієнтувався на те, що досить уже постити котів, і став дуже потужним медійним інструментом, який відстежували й зарубіжні користувачі. Одразу багато людей долучилися: колишні наші, неколишні наші... Саме Фейсбук дуже сильно

політизував країну, багато в чому згуртував. Там було чимало постів про акції, попереджень. Лайк — це як продаж газети: якщо у тебе +1000 лайків, то твій продукт, твій журналістський товар затребуваний. Це дуже сильний показник. Завдяки появі не професійних журналістів, а просто лідерів громадської думки ми отримали дуже сильний комунікатор.

Фейсбук — це справді страшна зброя. Проти нього Янукович нічого не міг вдіяти — у нас політики взагалі були далекі від усього цього. Фейсбук, звісно, дав скажений ефект…

Павел Боболовіч

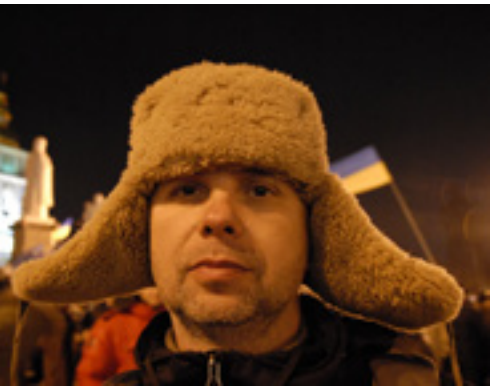

1972 року народження, журналіст із Польщі

Павел Боболовіч на Михайлівській площі у ніч з 30 листопада на 1 грудня (фото І. Зеленої)

Коли я в'їхав в Україну, я ще не розумів, який важливий і серйозний процес розпочався. Вже у Києві виходимо з поїзда, зустрічає нас моя українська наречена Іра, я представляю їй священика, з яким подружився під час поїздки. Іра має на собі синьожовту стрічку з європейською символікою і починає дуже емоційно розповідати про Майдан. Нам вона також дає ці стрічки.

Я завжди намагаюся дуже обережно поводитися з символікою, що може в якийсь спосіб пов'язати мене з однією зі сторін чи створити враження, ніби я перебуваю в якомусь там контексті, тому я тут же заховав цю стрічку, а священик одразу її пов'язав.

Але я побачив, що людей з тими стрічками навколо багато. Це було дуже символічно і дуже цікаво — я побачив, що між тими людьми є зв'язок, вони щиро посміхаються один до одного. Пам'ятаю сонце і ті посмішки, і те, який великий оптимізм був у цій хвилині. Мені зразу захотілося побачити той Майдан. І це мої перші спогади про нього, а перше враження — великий оптимізм.

1 грудня — хвиля несамовита. Було стільки людей… Приїхали й поляки, офіційна делегація. І знову ніби проявилося нове обличчя Майдану — стало зрозуміло, що це вже революція,

вже вийшла велика сила українців. Я мав відчуття, що весь Київ вийшов на вулиці. І весь рухався у напрямку Майдану.

Дуже цікавий момент — створення прес-центру. На Майдані була надзвичайно велика солідарність журналістів. Передусім мене здивувала солідарність моїх співвітчизників. Коли ми працюємо в Польщі, то нарізно. Можна сказати, що журналісти — егоїсти, ганяються за новинами, і немає такого, щоб подзвонити і сказати: «Знаєш, є така подія». Кожен приховує новини для себе. А тут ми працювали разом, разом захищалися, допомагали один одному, передавали інформацію. Так само було з українськими колегами, і з російськими також.

Велика частина журналістів, які там були, спілкувалися між собою, була дуже велика взаємодопомога. Бо одночасно на Майдані відбувалося багато подій, і не було можливості наперед знати, що буде наразі. Кожна група щось своє організовувала. Але солідарність журналістів була така, що ми навіть просили один одного зробити фото, записати щось важливе, хоча були з різних редакцій. Такі вчинки в Польщі взагалі неможливі, а тут іще й у форматі міжнародному. То було дуже цікаво і дуже приємно.

На Майдані почалося відновлення духовного життя в Україні. У столиці того не вистачало. Каплиці на Майдані, служба Божа — це було дуже важливо. Те, що священики були присутні поміж людей, що була Духовна рада Майдану... Особливістю і феноменом Майдану було те, що там було вироблено такі правила, які ти не можеш порушити, і духовенство постійно наголошувало, що це мирний протест.

Я як журналіст був здивований, як довго може тривати той мирний протест, багато моїх колег також казали, що вже доста того мирного протесту. Але так чи інакше, це дуже важливий формат, який показував відмінність між мирним суспільством, що вийшло на Майдан, і агресивною владою, яка хоче просто задушити цей Майдан і цей мирний протест.

Для мене один з великих людей Майдану — отець Павло. Тоді він дуже часто в хвилини моєї слабкості допомагав мені,

підтримував своєю енергією і Божим благословенням. Для нього не мало значення те, що я римо-католик, а він православний. Були такі хвилини, коли я завдяки йому відчував присутність тієї вищої сили, що допомагає в ситуаціях дуже важких і критичних, в яких я не думав, що братиму участь, як, наприклад, події на Грушевського.

Завжди, коли відбувалися якісь страшні події, там був отець Павло, який брав мою голову в руки, осіняв хрестом, і це було для мене дуже важливо. Думаю (власне, не думаю, а знаю, бо ми про це розмовляли), що для багатьох моїх друзів-українців присутність священиків у тих подіях була дуже важливою.

Я часто бував в Україні раніше, і мене завжди дратував той совдеп — залишки Радянського Союзу в різних форматах. І в Польщі те саме мене дратує. На Майдані ж я побачив зовсім іншу Україну — привітну, добру. Україна, яку я побачив на Майдані, ніби жила у підпіллі, і от, нарешті, розкрилася. Безліч людей, що були на Майдані, де б ти не опинявся, казали тобі: «Добрий день… Вибачте… Перепрошую… Візьміть бутерброд, будь ласка… А може, чаю? А може, тобі холодно? А може, треба зігрітися?..» Тут проявилась велика культура українців. Просто система організації держави не допускала, щоби їхні цінності були в ній основними цінностями. І це «відкриття» України було для мене таким… позитивним шоком.

На Майдані люди, які жили в дуже простих умовах, у тих наметах, у будівлях, зайнятих «іменем революції», не забували про те, що вони є люди, що має бути відповідна культура. Зокрема у ставленні до алкоголю. Звісно, хтось там міг випити горілки, але не можна казати, що на Майдані загалом була горілка. Якщо поглянути на історії різних революцій, то можна побачити, що алкоголь був одним із, сказати б, нормальних, звичайних складових таких подій. Та не так було на Майдані.

…Одного разу, саме на різдвяні свята, приїхали мої знайомі з Польщі, і ми трішки випили, небагато. Але так, що було чутно. Я їх забрав в одне місце, біля Львівської барикади на вулиці Інститутській, хотів показати організацію штабу однієї сотні. Сотник

був моїм другом. Підходимо, питаюся про того сотника, а чоловік, який там стояв на варті, каже: «Немає такого сотника, але я вам щось покажу, ходімо зі мною». Ну добре, то йдемо. І ми йдемо, підходимо до виходу з барикади, а він: «То є тут, нам треба вийти за барикаду». Виходимо за барикаду, і він каже: «Вибачте, випили горілки — не можете зайти на Майдан». Ми навіть не знали, що на те сказати. З нами там були дівчата, які не пили, то він сказав: «Дівчата можуть зайти, а від вас чутно горілку…»

Ми там постояли з годину, порозмовляли з хлопцями, і тоді вони вже сказали: «Ну, ви вже не можете бути п'яні. Як постояли годину, то можете зайти». І це також важливий був момент. То була революція, у якій було дуже багато таких позитивних речей, можливість яких в умовах, коли по суті не функціонує закон, важко собі уявити (адже на Майдан не могла б приїхати міліція і якось там вплинути на ситуацію).

Треба усвідомлювати, що ми говоримо про революцію. Все було так, як було, лише тому, що було прийнято рішення, і всі знали, що це має бути закон, а не тому, що хтось його написав і прийняв у Верховній Раді. Це, можна сказати, історичний феномен, європейський феномен.

Ще одна рефлексія. На тих барикадах всюди були європейські прапори, і люди, які йшли на ту боротьбу, йшли з європейськими прапорами. Дуже прикро, але із самого початку моє відчуття як людини, що приїхала з Європи, — Європа не була з тими людьми. На те, що вони ризикували своїм життям і пізніше фактично поклали свої життя за європейські цінності, Європа нічим реально не відповіла. Хоча, звісно, приїжджали політики європейські, і польські зокрема.

Опозиційні політики не розуміли, що говорили люди на вулиці Грушевського. Вони продовжували цей мирний протест, а люди на Грушевського вже починали свою революцію. Тобто насправді в цей час було дві революції: одна — на Грушевського, інша — на Майдані. На Майдані людей переконали у необхідності мирного протесту.

Казали, що на Грушевського воює «Правий сектор». Я часто перепитував про це хлопців на Грушевського, а вони казали, що від мене дізнаються про свою приналежність до «Правого сектора». Вони були там просто тому, що прагнули діяти, тому що знали: самим лише стоянням на Майдані нічого не вдієш, тут потрібна революція. І або зараз буде свобода, або її не буде взагалі. У них було велике в тому переконання. З 16 січня була просто така впевненість, що треба воювати до кінця.

І вулиця Грушевського стала таким по-справдешньому військовим Майданом, радикально налаштованим. Там була ситуація така напружена, що навіть до журналістів з боку революціонерів була пересторога: вони були роздратовані тим, що ми погано висвітлюємо події, брехнею в ЗМІ, а також брехнею з боку Європи. Вони казали: «Ми вже не хочемо в Європу». На Грушевського так багато європейських прапорів, як на Майдані, не було. Там частіше можна було побачити червоно-чорні прапори, які символізували війну нації.

Ще для мене Грушевського — то дуже безпосередній «контакт» із «Беркутом». 22-го зранку (я тільки проснувся у «профспілках») прийшла інформація, що є перша жертва на Грушевського. Я не знав, що робити: чи бігти туди, чи робити репортаж на основі того, що вже було в ЗМІ, з посиланням на BBC. Я вже вирішив давати з посиланням на BBC. Але оскільки у мене перший блок новин з 8-ї до 10-ї ранку, я завжди старався бути в місці, де щось відбувається.

Мені не хотілося йти, бо я був дуже змучений. Але так чи інакше, я зібрався й побіг. Під барикадою з правого боку був медпункт. Там мені підтвердили, що є жертви. І от перший дзвінок з редакції — запитують, чи я на місці. Кажу, що так, і що на Грушевського є жертви. Кажуть: «Добре, зателефонуємо до тебе через дві хвилини». Бо там треба було під'єднати телефон до системи і таке інше.

І от дзвонять вони до мене з того другого телефону, а тут починається штурм «Беркута» — в ці хвилини, і я не знаю, що робити. З одного боку, в мене була та камізелька з написом

«Преса», і я міг не тікати від них, але вже був різний досвід, то й не знаєш, що «Беркут» може зробити… І це певною мірою інстинктивне: коли починають бігти люди, ти теж починаєш бігти.

Я кажу, що не можу говорити, бо іде штурм «Беркута». А мій головний редактор: «Дуже добре, то виходиш на ефір». Він мені не дав вибору, то насправді не був мій вибір — що я маю говорити. Просто він зрозумів, що то добра хвилина для репортажу, ну, і я біг з тим телефоном, а в другій руці камера, тікав перед тим «Беркутом»…

От я біжу і намагаюся розповідати, що відбувається, і все чути, що він каже — що там іде в студію. І тут… (По правді, я цього не хотів, так сталося — не дуже швидко тікав.) Я вже бачу краєм ока, що переді мною «беркут», і він ніби йде далі. А біля мене людина, і я вже її на камеру записую, починаю про це розповідати. Беркутівець це бачить і кидається на мене з дубинкою. Ударив, а я почав кричати: «Преса! Преса!» — це є у мене на камері.

Я заслонився камерою, тому не дуже відчув цей удар, але другий «беркут» мене вдарив ззаду. Цього на камері не видно, але це було гірше, бо він мене ударив по спині й то так, що я дуже добре відчув. Але як я почав голосно кричати: «Преса! Преса!», — вони мене облишили, і я почав просто реєструвати те, що відбувалося. Спочатку боявся вгору тримати камеру, то так трохи опустив, а пізніше, коли пішов той наступ у бік Європейської площі й навіть далі, до самого початку Хрещатика, то я вже почав нормально знімати всі події.

Один з тих «беркутів» у такому плащі був… Не знаю, як то сказати… таке маскування в нього було… Він виглядав як снайпер, але думаю, що це була не вогнепальна, а травматична зброя. Я це зареєстрував. Для мене то було просто шоком, особливо поведінка беркутівців.

Бо у мене є досвід заворушок між міліцією і протестувальниками — з Польщі, з комуністичних часів. Там також були різні серйозні події. Пізніше, навіть за часів свобідної Польщі, я був

задіяний в антикомуністичній опозиції, був членом таких радикальних угруповань польських. І в нас уже були протистояння з поліцією, нормальною поліцією.

Там завжди був такий елемент трішечки ніби гри. Час від часу було так, що ми домовлялися: «Ви можете робити це, ми будемо робити це. Як ви зробите щось більше, у нас не буде виходу». І навіть коли не було вже виходу і вони застосовували силу, для них це було виконання професійного обов'язку. Але не може бути так, що метою є просто убити людей. А вони бігли, ці «беркути», і кричали так, як варвари… Це було страшно. Це нагадувало трохи футбольних фанатів, але ж вони держслужбовці, люди, які діють від імені держави, а не якісь там бандити.

Вони і те, що вони кричали… Це є у мене на відео, яке побачило чотириста тисяч людей. Я був у шоці, що щось таке взагалі може бути. Я зрозумів, що будь-який варіант розвитку подій можливий. Вони не стріляють лише тому, що в них у руках немає зброї, але якби була, вони б стріляли.

На Грушевського я спостерігав неймовірні можливості українців — яких тільки засобів не вигадували вони для боротьби з «Беркутом»! Одного дня, коли валила та страшна хмара диму з шин угору, на внутрішні війська і «Беркут»... Вони просто стояли в тому страшному диму. І тоді було застосовано щось, що я назвав ракетними військами. Так і записав у фільмі й виклав в Інтернеті — як хлопці стріляли феєрверками. То було просто… несамовито: вони стріляли в цю хмару, і десь там ці феєрверки вибухали...

З одного боку, це було оригінально і цікаво, з іншого — страшно, бо свідчило про те, що методи й можливості протестувальників дуже обмежені. Була у мене також розмова з хлопцем, який приїхав на Майдан з луком і стрілами. Я питаю його: «Що ти хочеш з тим робити?» (У нього такі дерев'яні стріли були без наконечників.) А він каже: «Це серйозна зброя». — «Як..?» — «Бачиш, тут треба намотати ганчірку, запалити і стрелити. Це серйозна зброя». Всі знають і про ту катапульту, що на Грушевського спорудили.

Грушевського я назвав для себе «чорною барикадою». Дуже цікаво, що вона була чорна за кольором (бо всі хлопці були з чорними обличчями), але дуже світла за силою духу. Я знав тих хлопців. На жаль, багато з них загинули на Сході.

18 лютого все було незрозуміло з самого ранку: немає Парубія, десь усі йдуть, але що має бути під цією Верховною Радою?.. Щось було таке з самого ранку неоднозначне і… страшнувате.

Коли вже почалися сутички на Інститутській, я зареєстрував одну ситуацію. «Беркут» із самого початку подекуди був зверху на будинках. На дах одного будинку піднялися хлопці через вихід, і я бачив, як почалася війна на даху. Хлопці стріляли у «беркутів» з феєрверків. Ті відповідали зброєю. Протестувальники за щитами йдуть помаленьку, крок за кроком, беркутівці кидають гранати, які вибухають просто тут, на даху… А внизу чоловік грає на сопілці воєнну музику. Він грає, а над ним війна іде на тому даху. То було просто несамовито. Але ще неймовірнішим було те, що революція на тому даху перемогла. Вони вигнали тих беркутівців!

20 лютого мій друг Давид, який у той день ночував у готелі «Україна», мені по телефону розповідав, що там відбувається. І тут він волає в трубку: «Вони відтіснили «беркутів»! Вони втікають! Просто втікають! Іде великий рух!» Потім ми з ним зустрілися. Спочатку стояли на Майдані, потім пішли на Інститутську. І тут не могли зрозуміти, що відбувається: чути стрільбу, враз біля нас людина падає, санітари біжать з кимось на руках. Я підбігаю до них — людина має дірку в шиї. Питаю, чи це вогнепальна зброя. Вони його перевертають на спину, а там видно сліди від куль, і стає зрозуміло, що то стріляють уже не з травматичної зброї.

Ми перебігли через Львівську браму (там були залишки барикади), зайшли в готель «Україна». Там усе в крові, людей вносять, крики і багато поранених. Важко було дивитися на цю кров, на цих людей і фотографувати. В мені іноді вмикалося усвідомлення того, що я передусім людина, а не журналіст, але ж допомогти я нічим не міг. Я навіть не залишився там, усередині,

а пішов на ріг готелю і вийшов на Інститутську. Біля нас стріляли, тільки я не розумів, звідки. Коли казали, що стріляють з готелю «Україна», то хлопці нас накривали дерев'яними щитами, хоч я добре розумів, що це ніякий захист.

Біля мене був заступник голови Верховної Ради Руслан Кошулинський. Я дуже добре знав цю людину раніше. І для мене це було справді неймовірно. У такій ситуації ніхто не скаже про піар — він просто допомагав людям і сильно ризикував. Він був на цій страшній передовій.

Насправді 20-го ми собі не уявляли, що ця страшна подія ознаменує перемогу — ми думали, що це буде кінець. І те, що Майдан переміг, для мене і дотепер є неймовірним.

Узнавши, що я поляк, люди на Майдані зазвичай мені казали: «Передавай привіт Польщі. Ми з вами браття». Події Майдану стали поштовхом до того, щоб у Польщі говорити про Україну, і та тема повернулася. Бо перед тим Україна на довгий час перестала існувати для польського суспільства. А під час Майдану поляками була організована серйозна допомога, і про це є дуже багато історій.

На Майдані було багато польських журналістів. І багато з них за висвітлення тих подій отримали в Польщі престижні премії. Я також був у числі тих журналістів і отримав нагороду за свої фото- і відеокадри. Двічі отримував премії. І я пишаюся тим, що був свідком тих доленосних для України подій.

СТУ
ДЕН
ТИ

Любов Галан

1996 року народження, студентка Національного університету «Києво-Могилянська академія»

Любов Галан (друга зліва) разом зі студентами Могилянки у першу ніч на Майдані

Увечері 21 листопада ми були в Національній опері — тоді всіх «відсічан» запросили на оперу «Червона земля. Голод», присвячену Голодомору (наші друзі брали участь в організації прем'єри). І от прийшла мені смс-ка від мого друга. Мовляв, в Інтернеті щось таке пишуть — ніби всі збираються на Майдані. Ми, кілька членів руху, вирішили, що треба піти подивитися.

Там уже були журналісти, молодь. Ми дізналися, що Азаров припиняє підготовку до укладення угоди про асоціацію, і було вирішено, що треба залишатися на Майдані, а також залучити до цього більше людей. Ми всі — студенти, переважно з Могилянки, поїхали в гуртожиток і намагалися зібрати там народ. Студенти поставилися до наших закликів скептично, але частина тоді все ж поїхала з нами. Уночі нас не хотіли випускати з гуртожитку, бо входи працюють до 12-ї, але ми таки поїхали, і по суті провели всю першу ніч на Майдані. Там було осіб із двадцять із нашого гуртожитку.

Спочатку, коли ми прийшли, це було... красиво! Молоді люди, журналісти... Мені це завжди подобалося. Але у Києві я таких мало бачила. Після Львова це для мене, звичайно, був дисонанс. Ну, для мене Київ був… мовби така картинка, де є тільки «золота молодь», яку крім мажорських походеньок і гулянок

ніщо не цікавить, і тільки Могилянка вирізнялася на цьому тлі. А тоді я там побачила красивих людей, і це якась ейфорія була…

Зараз, своїм уже трохи охололим мозком, я не розумію, чого ми пішли. Ну, відмовився він… Звісно, і я, і моя родина підтримували цю асоціацію, і ми хотіли, щоб Україна зробила цей крок. Тоді ми в такому піднесеному стані приїхали на Майдан, і тут — оп! Стоїть один депутат і розказує… «Голосуйте за нашого єдиного кандидата!». Тобто ми летимо від таксі (бо воно біля Майдану не зупинялося — там перекрили вулиці), ми біжимо з прапорами… І тут якийсь чувак розказує про свого єдиного кандидата, потім ще чуваки щось розказують… Пропіарились, коротше. І я «здулась». Думаю: «Приїхали. Революція…»

Тоді там був один чоловік із Могилянки. Він — голова організації «Спас» (вони там вивчають бойове козацьке мистецтво). Я до нього підходжу і питаю: «Пане Васильчук, що робити? Це все?» Він мені каже: «Любо, ти почекай, зараз усі наші «друзі» поїдуть додому спати, а нам із тобою тут треба буде стояти до ранку. Якщо тобі це справді потрібно».

В першу ніч на Майдані ночувало приблизно 50–60 осіб. Це були здебільшого студенти, молодь, але були й старші, років 30–40 — громадські діячі та просто небайдужі люди.

Я пам'ятаю, там тоді був один гурт, соліст грав, співав усю ніч, і ми намагалися зігрітися, бо було дико холодно! Ніяких діжок і теплого чаю ще не було, це все було спонтанно. Тоді «Відсіч» почала сповіщати в Інтернеті друзів, студентів, а вже на наступний день ми прийшли в Києво-Могилянську академію, почали ходити по кабінетах і запрошувати всіх на Майдан.

Я весь час була із «Відсіччю». Ми були, чесно кажучи, сильно розчаровані студентським рухом. Бо більшість студентів бачили у Євромайдані спосіб пропіаритись. Євромайдан — це було модно. Прийти, сказати, що я був на Майдані, сфотографуватися і піти додому. І якщо казали, що йде колона з 10 000 студентів якогось університету, то це не значить, що всі вони залишалися на Майдані — за годину-дві ця колона розповзалася по своїх справах і гуртожитках.

Пам'ятаю 24 листопада, перший мітинг. Вже тоді Майдан розколовся на дві частинки — політичний на Європейській площі і наш. Вже тоді наші «старші друзі» — політики розказували, що ми без них нічого не зможемо досягти.

…Ми все ж таки взяли участь у тому вічі, але, щоб ви розуміли, до ночі що там, що у нас залишилося дуже мало людей. І вперше 24-го числа до нас прийшла міліція. Мене особисто тоді не було на Майдані, але посеред ночі дзвонить моя колежанка і каже: «Жах, Люба! І нам, і тим вимкнули світло, дівчата пищать…» І тут вони побачили, що почала спускатися міліція — двадцятьох могилянських дівчат міліціянти взяли в коло, полякали їх і, врешті, місце на ковзанку розчистили.

Ми зранку приїхали, дивимося на цих дядечків… Я запам'ятала їх як здорових мужиків, вони всі у формі, вигляд солідний. Тоді на сцені був дуже розумний чоловік, який сказав, що ми не маємо їх провокувати, бо вони теж громадяни України і, можливо, підтримують євроінтеграцію. Той чоловік запропонував провести акцію «Розсміши міліціонера». Я думаю: «Ну давай, ти ж галичанка, це ж у тебе в крові — посміятися і покпинити!» Ми з ними тоді дуже близько спілкувалися, чаєм їх поїли, і можливо, їм просто дівчата подобалися, але більшість казали, що вони за євроінтеграцію. І це знайомство стало для мене важливим — згодом, упродовж усього Майдану, я приділяла дуже велику увагу спілкуванню з міліцією.

Ми намагалися залучити якомога більше студентів. Я порівнювала львівський Майдан, де на ніч залишалося по кілька тисяч, і цей, коли заледве тисячу можна було нарахувати вночі. Не всі були готові жертвувати своїми сесіями, здачами і оцінками. Моя колежанка зі Львова розказувала, що вони там ходили до прокуратури, маршами прогулювалися… Але у Львові ти можеш прийти на Майдан, постояти і піти додому спати. У Києві, вибачте, такого не можна — якщо ти прийшов, то мусиш стояти до ранку, бо метро не працює, грошей на таксі у студентів нема, плюс у багатьох ще й гуртожитки зачинені. Ну, і каже ця подруга, що людей, звісно, у Львові було більше.

29-го числа вона приїхала до Києва, і почали відбуватися дивні речі — активізувався Антимайдан, на підтримку Партії регіонів, з'явилося дуже багато «спортивних» хлопців, «тітушок». Ну, ми трохи злякалися, але, тим не менше, тоді у нас людей було чимало — десь до тисячі.

Ми склали звернення і пішли колоною до Адміністрації Президента. Нам почали кричати: «Ви провокатори, ви бідних дітей ведете на смерть!» — і тоді частина залишилася на Майдані, а ми таки пішли, двоє представників студентства університетів таки занесли до Адміністрації це звернення.

Ми ще посиділи на Майдані, але було якось страшно, бо відбувалося щось незрозуміле. Тоді ми вперше побачили «Беркут» — він спустився вниз до Хрещатика і ніби відгородив нас від людей з Антимайдану. Я не знала, що вони налаштовані були з нами робити, але вони вже були дуже злі, й одному дядькові просто так, ні за що, дали по голові, коли ми підбігли.

Я залишилася в ту ніч на Майдані. Людей 100–200 було. Ми дуже переживали, що ці «тітушки» будуть нас бити. Але Вільнюс — все, Вільнюс не вдався. І ми подумали, що прийдемо сюди вже на весну. Це була п'ятниця, і до неділі тут майже нікого б не залишилося. Ну, може, в неділю лишилися б, а в понеділок точно всі пішли б на пари.

І от ми сиділи… Пам'ятаю, було дуже холодно. Сцена якось в один момент зникла (я навіть не помітила, коли), бо щось там у них закінчилося, та й танцювати особливо нікому не хотілося, всі грілися біля діжок. Багато студентів було з географічного факультету Львівського університету імені Франка. Сиділи з нами, співали. І тут раптом, десь годині о 2-й, коли «тітушки» нам сказали, що вони пішли спати і в Маріїнському парку майже порожньо, вони спускаються вниз по Інститутській, стають навпроти нас, біля пам'ятника… ну, фонтан такий збоку.

Тоді вже на Майдані був «Правий сектор». Їх стояло всього п'ятеро хлопців, у масках, з палицями, але вони все ж вселяли в нас надію. Справляли враження гордих таких чоловіків… Хоча хлопцям було років 16–17, не більше. Якось вони так грізно

виглядали… Це, в принципі, мій особистий спогад, бо мені завжди такий типаж хлопців подобався. Такі сильні, відважні молоді чоловіки. Ну, потім я змінила про них думку…

І тут вилазить якийсь дядечко з лотком яєць, стає напроти «Беркута», коло мене, і починає їх провокувати. Починає матюкатися, щось їм кричати, що вони «пєтухі» тощо… Я кажу йому: «Дядечку, чого ви кричите? Ви, герой, чого ви кричите? Ви захистите тих 20 дівчат, що позаду вас?» І тут я пам'ятаю, що до нього хтось підійшов із «Правого сектору» і сказав, що це їхня територія, і у них провокацій не буде.

…Четверта ночі. Холодно. (Це такий найстрашніший час взимку). Я тоді ще, пам'ятаю, зустріла учасника Революції на граніті, Ігоря Коцюрубу, він також там був. Ми з ним стоїмо зверху на «Глобусі». І тут бачимо, що з боку Хрещатика їде якась машина, і хлопці починають дуже швидко бігти туди. Ну, я спускаюся — мені ж цікаво. Кажу: «Піду подивлюся, що там відбувається». — «Іди». Я підходжу, а там стоїть якась машина, повна реманенту — вони там йолку ставити збиралися…

Я повертаюся і бачу, що з боку Інститутської починає рухатися хмара міліції. Саме «Беркута»… Ми вже тоді відрізняли «Беркут» від ВВ-шників. Тоді всі дуже гарно скооперувалися: всіх дівчат запхали в стелу, а хлопці навколо них стали. І поки я добігла, ця група людей просто пульсувала. Їх не били, їх просто виштовхнули і почали нещадно добивати.

У мене паніка... Я бачу, що мої хлопці знайомі біжать. Я собі подумала: «"Беркут" — це ж міліція, вони такі самі, як ВВ-шники…» — і кричу хлопцям: «Давайте я стану наперед… Ну, вони ж дівчину не будуть бити!» І тут я бачу, що вони починають лупити якусь журналістку. Я стала кричати… Коли в мене паніка, то я намагаюся із себе ще більше зробити героя і прорватися вперед. Звичайно, стратегічного сенсу в цьому жодного, але... в той час я про це не думала. Тоді мене друг урятував — просто взяв попід руки і виніс звідти.

Я думала, вони нас тільки виженуть з Майдану. Так вони далі за нами почали бігти! Я пам'ятаю, поряд зі мною бігла дівчина,

з віночком на голові, і весь час кричала: «Слава Україні», — і за спиною було чутно, що когось б'ють…

… Ми вибігаємо з Майдану, в бік Володимирської. А ці матюкаються, ржуть, і б'ють, і голосно так б'ють. Там жінка одна була старша, вона кричала, що ви мені як сини, то вони й старшій жінці так добряче надавали!

Біжимо ми вгору, в бік Михайлівського. Поруч зі мною мій друг і ще один дядько старший. Я вже задихаюся, не можу бігти, думаю: «Ну, все… » Мені це нагадало Білорусь — от коли у них розганяли. І думаю собі, що це у нас диктатура, і завтра про це ніхто навіть не знатиме. І тут цей дядько каже, що ні, люди вийдуть, все буде нормально! Я йому, чесно, тоді не повірила.

Тут до нас під'їхала машина, а я закатала істерику — що ми повертаємося, і я буду шукати свою колежанку. Нас машина забрала з моїм другом Андрієм і підвезла назад до Майдану. Ми отак, у прапорах на собі, вийшли на Хрещатик, до цього «Беркута», пройшлися гарно поміж ними...

Вони нас не били, не чіпали, вони стояли в строю. Ми так прогулялися між ними, вони на мене дивилися просто. І тут стоїть міліція наша. Я кажу: «А ви, хлопці, молодці... Чого ви нас не захистили? Отак ви нас бережете?» І тут він до мене таким страшним голосом каже: «А ти іди й "Беркуту" це скажи, коли така смілива!» Вони самі цього перелякалися. Вже після того, коли я говорила з ВВ-шниками київськими, вони казали, що для них це теж був шок. Вони такого в житті не бачили. Я знаю навіть хлопця із цих ВВ-шників, який допомагав людям утекти: вони просто відкривали щити, і тоді люди могли тікати. І тому київське ВВ не так однозначно сприймало Майдан, на відміну від іншої частини міліції. Вони побачили всю цю «жесть», і вони якось лояльніше до нас ставилися.

Потім я знайшла свою колежанку в переході, і коли ми дійшли до Золотоверхого, там уже збоку стояла Руслана. Представникам собору, звичайно, велике спасибі, бо вони нас і в туалет пустили, і допомогли, й зігріли (теплі речі дали). Згодом ми

познімали із себе всю символіку і поїхали в гуртожиток. А вже наступного дня, десь о 16-й, я була знову на Майдані.

Коли почало з'являтися наметове містечко, ми стали запрошувати людей до роботи в Інтернеті, ще до якихось акцій, які, можливо, будуть проводитися. Ми тоді покладали надії все ж таки на студентів, сподівалися, що вони будуть активно щось робити. Ми ходили по університетах, але позаяк на чолі багатьох із них були ставленики Януковича і Партії регіонів, то вони всіляко репресували студентів. До того ж деякі голови гуртожитків, профспілок, я так розумію, записували, хто куди ходить, хто повертається в гуртожиток із синьо-жовтою стрічкою, подавали це все «куди слід»… Деякі викладачі теж записували відсутніх на своїх парах. Я не знаю… Це все має бути на їхній совісті.

І ми вирішили, що треба щось із цим робити. Ми приходили до них, під ті університети, ставали, трималися живим щитом і нібито не пускали нікого у будівлі, щоб студенти могли сказати, мовляв, тут громадські активісти не пускають в університет, і могли собі піти на Майдан…

Софія Бориско

1993 року народження, студентка Київського національного університету імені Тараса Шевченка

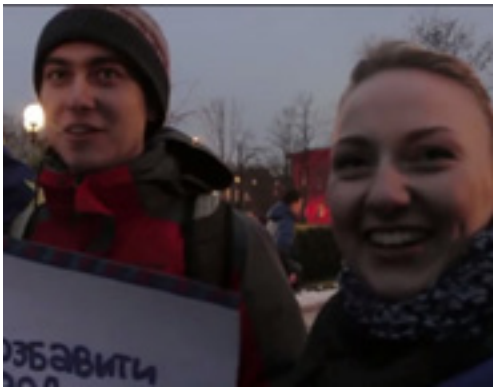

Софія Бориско разом зі Степаном Берком перед початком студентської акції у грудні 2013 року

На Майдані я була з першого ж дня, відтоді, як Мустафа Найєм кинув клич — мовляв, виходьте, беріть із собою гарячий чай… Я вийшла, зустріла кількох своїх друзів. Пам'ятаю, наступного дня прийшла у свою групу з полум'яними промовами, закликаючи всіх долучитися до чогось більшого, висловити свою незгоду. Отак усе й почалося.

Що спонукало мене вийти? Мені здається, для кожного з нас, хто тоді вийшов, це насамперед була боротьба з несправедливістю. Коли нарешті з'являється шанс на якесь краще майбутнє — перед тобою відкриваються перспективи, європейський вектор розвитку, і раптом в один момент тобі кажуть: «Ні. Не так. Розвертаємося на 90 градусів і рухаємось в інший бік». Тож головним рушійним мотивом, на мою думку, було насамперед оце відчуття несправедливості.

Перші дні були доволі сумбурні. Була машина, з якої всі виголошували промови. Була Руслана. Тоді почалися збиратися студенти. Я пам'ятаю, мене покликав мій одногрупник: «Ти знаєш, збираються студенти університету Шевченка, під стелою» (там було звичне місце збору всіх студентів). Я приєдналася… і була розчарована. Університет Шевченка — це понад 25 000 студентів, а нас стояло близько тридцяти. І ми тоді вирішили визначити

координаторів від кожного факультету. Я стала координатором від свого економічного.

Тоді були такі цікаві тусовки (назвемо їх так): позаду стели та в «Глобусі», у «Кофе-хаузі» збиралися студенти різних університетів, обговорювали, що робити далі… Все це було доволі сумбурно. Пам'ятаю, ми вирішили написати звернення від студентства до Президента. Не узгодивши його до кінця, на наступний день одна з організацій — не буду її називати — висмикнула цей лист, зачитала його зі сцени, закликала людей іти до Адміністрації Президента. Ми зрозуміли, що далі так продовжуватися не може, і один із наших львівських колег, теж студент, запропонував зібрати по двоє представників від кожного вишу. Ми так і зробили — це були Могилянка, Шевченка, Драгоманова, КПІ і львівський Франка. Таким чином утворилася перша Студентська координаційна рада. І вже перші мітинги, які організовувались, були нашою ініціативою.

Як ми обирали представників від університетів? Правило було просте: обирали найактивніших — тих людей, які брали на себе відповідальність. Ми дуже часто говорили, що на Майдані була оця відповідальність, самоорганізація. І її, цю відповідальність, треба було не побоятися на себе взяти. Тож керування віддавалося, мабуть, найсміливішим.

Щодо утисків… Пізніше, коли наш рух набув серйозних масштабів — великі мітинги, тисячні студентські марші, публічні виступи на сцені, — усе це не залишилося поза увагою тодішньої системи. Тому що був один великий Янукович і багато маленьких януковичів на місцях. І університети київські, великі особливо… звісно, мали зв'язки з Міністерством освіти.

Ми тоді не знали, що серед нас була людина, яка відразу «зливала» усю інформацію панам Табачнику, Сулімі… Згодом ми дізналися, хто це. Вони стежили за кожним нашим кроком — починаючи з фотографій у Фейсбуці й закінчуючи… Кожен з нас навіть мав у них особистий нік.

Взимку, коли почалася сесія, були створені спеціальні комісії — нібито з ініціативи нашої Студентської координацій-

ної ради. Мовляв, ми самі попросили організувати комісію, яка стежила б за тим, щоб не було утисків. Насправді ж усе було з точністю до навпаки. Ці комісії приходили виключно — виключно! — до активістів. З усього економічного факультету, вгадайте, до кого прийшла комісія?..

Вони приходили на екзамени і просто завалювали студентів. Це було настільки очевидно… Причому вони не лише намагалися зашкодити (і не безуспішно) певній людині, а ще й налаштовували проти цієї людини всіх. Ну, я, розуміючи, до кого прийшли ці п'ятеро, вийшла першою, відповіла. Викладачу щось шепнули, і він поставив мені 60 балів. Зауважу при цьому, що за середнього балу 89, який у мене був, 60 — це просто нонсенс. Я поставилася до цього спокійно. Але те, що вони потім робили — це страшно. Вони спеціально занижували оцінки решті моїх одногрупників, тонко натякаючи: «А ви знаєте, хто в цьому винен?..»

Взагалі, з самого початку, коли б студентство піднялося — певна критична маса, — тоді піднялася б і більшість. Але сказати, що абсолютно всі студенти були сміливими…

Але всі ці «гоніння»… Це були очевидні речі, до яких ми були готові. І ми думали, що це — бридня і найгірше, що могло статися. Проте далі події розвивалися настільки швидко — і ми знаємо, як, — що завалені сесії чи якісь утиски з боку адміністрації почали здаватися просто не вартими уваги дрібницями.

Взагалі, коли прийшли ці комісії, це набуло такого розголосу... І вже у січні, після свят, двоє хлопців, студенти університету Шевченка, оголосили голодування, заявивши, що поки не буде відкликана комісія, вони його не припинять. Один — Мар'ян Кушнір, інший — Мирон Гордійчук. Ми були з ними разом у страйккомі (у всіх університетів тоді були свої страйккоми).

І якось цей мирний спротив… подіяв. Не знаю, чи тільки він. Можливо, там були ще якісь домовленості, але ці комісії відкликали. І тільки один викладач мене таки завалив… Я не знаю… був такий момент, коли всі ці емоції кипіли… що це несправед-

ливо… Але потім ти все це відпускаєш і… Я не звертала на це уваги.

Як збирали студентів? Починалося з елементарного — дзвонили всім-всім своїм друзям і пояснювали, чому це потрібно. Були листівки, які ми роздавали. Але люди самі бояться підходити. Їм потрібна… масовість. І ми придумали таку цікаву схему… Спочатку виходили люди з КПІ, з рупорами закликали студентів іти страйкувати... Пізніше вони підходили до НАУ, назбиравши людей, ішли під університет Богомольця. Богомольця — це взагалі окрема історія. Вони зачиняли ворота, студентів не випускали, у них там усе було дуже серйозно...

Пізніше відбулася така дуже символічна річ. Знаєте, у нас, у студентів університету Шевченка і Могилянки, така ніби конкуренція. І коли наші студенти вийшли до пам'ятника Шевченку (то було місце збору наших студентів), а потім до них приєдналися могилянці, які, до речі, піднялися першими — не забуваймо про це, — це був мовби акт злуки.

Багато закликали студентів інших навчальних закладів, тобто робили, що могли. Варто згадати, що нам дуже допомогли львівські студенти. В них усе було значно простіше: приїхала ударна група львів'ян, вони ходили з рупорами під усі гуртожитки й закликали всіх іти на Майдан. Я деяких своїх друзів, яких змогла, які були найсміливіші на факультеті, теж залучила. Вони стояли і закликали: «Студенте, страйкуй!»… Таким от чином і зібралися.

Ключову роль у цьому всьому відіграли, я вважаю, два університети. Першими піднялися студенти Могилянки. А другу ключову роль я віддала б університету Франка. Бо — ще раз наголошую — люди, які нас тоді зібрали, це були львів'яни. Львівські студенти були найбільш організовані. Вони сідали в автобуси і їхали сюди. Деяких ми називали політичними туристами — тих, які приїхали просто… потусуватися, якщо можна так сказати. Але саме вони були цими групами, які закликали. І люди виходили. Ну, і університет Шевченка, звісно, відіграв свою роль. Пізніше вони піднялися. Я вважаю, що це було величезне досягнення, враховуючи, наскільки ми тонемо у бюрокра-

тії й «совку». Все-таки там були свідомі люди, які не побоялися тиску адміністрації й заявили про свою позицію.

Щодо зв'язків з іншими університетами. Вінниця була надзвичайно активна, Тернопіль… Ви не повірите — Донецьк! Там було двоє хлопців, які були готові боротися з корупцією будь-якими засобами. І їм, звісно, було набагато важче, ніж нам. Були і в Луганську активні осередки. Одеса, звісно...

29 листопада проходив один з найбільших студентських маршів. І ми… Це все вимагає дуже великих емоційних затрат… Усі ці колони… Я пам'ятаю, ми були страшенно змучені й десь близько 3-ї години ночі роз'їхалися по домівках. І коли мені зранку всі почали надзвонювати… 5-та ранку, я не розумію, що сталося… І всі ці відео... Я пам'ятаю — я так розплакалась… Бо зрозуміла, наскільки я причетна до того, що там були ці люди. Ти закликав, ти спонукав туди іти — і там побили людей, студентів, твоїх колег. Ми одразу на наступний день кинулись шукати, дзвонити, допомагали з юридичною підтримкою. Кому, як, що треба. Це був жахливий день — і один із перших переломних!

Студентська координаційна рада спершу збиралася на штаб-квартирі разом з громадськими активістами Майдану — там, де були Світлана Заліщук, Ганна Гопко… Після розгону студентів на штаб перетворилася квартира одного з наших могилянських друзів. І це всі знали — там листівки зберігалися, інше. Пізніше ми мали іншу штаб-квартиру, на Костьольній.

А на Майдані у нас був свій студентський кампус, де ми перебували, допомагали, як могли. Наш координаційний центр знаходився біля Поштамту — всі знали про студентський кампус. Там були наші матеріали, листівки з вимогами, які ми висували... Також це був своєрідний HR: набиралися волонтери — хтось хотів роздавати листівки, хтось щось іще, хтось хотів займатися бойкотом — це теж був окремий напрямок діяльності.

У перші два тижні була якась неймовірна самоорганізація — кожен знайшов своє місце. Згодом ми зрозуміли, що варто якось структуруватися. І ми розділилися — хтось працював в інформаційному центрі (ми створили свій паблік — розміщу-

вали там прес-релізи, повідомляли про важливі новини), хтось займався окремо бойкотом, якісь акції придумував тощо. До речі, ми були першими, хто перейшов до бойкоту — це було біля офісу Ахметова. У нас було дуже багато таких креативних ініціатив, але потім вони загубилися серед інших, бо студентський Майдан перейшов у загальний, і тоді вже ніхто не розрізняв, хто проводить акції — студенти чи звичайні люди.

Ще у нас був окремий фінансовий центр, бо тоді була надзвичайно потрібна допомога, і люди її надавали. Ми до цього дуже відповідально ставились і завжди були прозорі в усіх фінансових справах. Були окремі люди, які цим займалися: видавали гроші на дрова, їжу, на інше необхідне. Бо тоді були дуже великі витрати. Окремо у нас була група хлопців, які відповідали за комунікації з представниками громадськості й тодішніми опозиційними силами. Їх дуже цікавили студенти, коли ми були на підйомі, і особливо своєю масовістю.

Пізніше, коли була створена Рада Майдану, я теж увійшла до неї. Чому? Спробую пояснити. Насправді студенти воювали на два фронти: проти Януковича та його режиму і проти опозиції. Тому що опозиція діяла за принципом «Хто не з нами — той проти нас». Вони хотіли, щоб ми виконували лише їхні вимоги і рухались у визначеному ними напрямку. Вони дуже довго тішили себе ілюзіями, що це вони керують Майданом і що без опозиції ми — ніщо. А ми чудово знаємо, з якою метою люди йшли на Майдан, заради чого. Пам'ятаю, прийшли ми якось на радіоефір, де висували свої вимоги, і там зазначили, що це вимоги і до влади, й до опозиції. Потім було опозиційне зібрання, де ми оголосили ці вимоги ще раз. І я пам'ятаю шквал обурення у відповідь: «Як ви смієте?! Проти опозиції!»

У нас були нагальні й системні вимоги. Серед нагальних — відставка Табачника, Суліми, Азарова, Януковича та інших. Серед системних ми пропонували нарешті прийняти закон про освіту, зміну виборчого законодавства... Тобто ми вже тоді розуміли, що революція революцією, але системотворчі аспекти мають бути поставлені на обговорення. Їм це дуже не сподобалось. Оскільки ми принципово не приймали від них жодної фінансо-

вої допомоги, хоча вони нам її пропонували, вони зрозуміли, що просто потрібно знайти інших студентів, які будуть до них лояльні.

Ми чудово розуміли, що Рада Майдану є мертвонародженою і нічим не керує. Але ми усвідомлювали також, що треба мати інформацію про те, що відбувається — просто так нам її ніхто не надасть. Дуже просто критикувати, кричати, мовляв, ви робите те й те неправильно. Важче взяти на себе відповідальність і хоча б намагатися «проштовхувати» якісь адекватні рішення. Тому я туди й увійшла.

Звісно, Майдан мене змінив. Хоч деякі з цих змін не дуже тішать. Після Майдану я почала менше довіряти людям. Мабуть, тому, що коли цілих півроку програмуєш себе на те, що ти не знаєш, у кого що на умі, і можна довіряти тільки своїм… Сподіваюся, з часом це пройде. А з позитивних моментів… Усі ці події навчили мене вірити у перемогу. Це коли ти знаєш: якщо йдеш за правдою — за тобою завжди буде перемога. Мене Майдан навчив не здаватися у будь-якій ситуації. І рухатись лише вперед. І завжди вірити у краще. Бо ще в грудні я не могла собі уявити, що все так закінчиться. Треба вірити. Оцього мене навчив Майдан.

Богдан Кучер

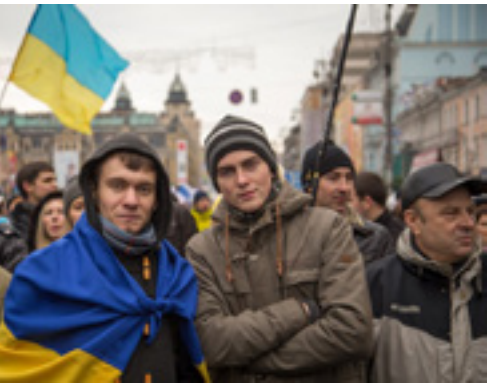

1994 року народження, студент Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Богдан Кучер (посередині) на Марші мільйонів 1 грудня 2013 року

Матриця мого Майдану складається з чотирьох частин: загальної громадсько-політичної, студентської, моєї індивідуальної присутності… А четверта — моє рідне місто Дрогобич, у якому паралельно з Києвом відбувався свій мікромайдан.

У перші дні Майдану я зустрів давнього товариша по громадсько-політичній діяльності. Він каже: «Ходімо, є така ініціатива: збираються студенти, по два представники від вищих навчальних закладів, будемо щось ліпити докупи, будемо щось пробувати». Я пішов, побачив своїх знайомих. Хлопці зорганізувались, і вони були готові прийняти нас на «конспіративну квартиру». Вони вже привели із собою, якщо я не помиляюся, до 15 десятників — тобто з ними було по десять осіб у групах, які ходили по київських вишах і агітували студентів виходити на протести. Тоді почали формуватися перші страйкові комітети. Ми з моїм товаришем Іллею Кротенком, по суті, розпочали студентський драгоманівський рух.

Чомусь так сталося, що всі громадські акції, рухи, які виникали в новітній історії часів незалежності, університет Драгоманова якось обходили. Це був такий пасивний виш, що ніяк не проявляв себе. Там було важко людей піднімати. Починалось як? Ми спочатку збиралися по 10 осіб, по 20, 50 і просто стояли

під корпусами: «Виходьте, в нас також є пари, а ми стоїмо». Нам почали закидати, що ми не драгоманівці, а якісь заслані люди, які не мають жодного відношення до університету. А саме поряд були камери, знімали. Ми всі витягнули студентські квитки, показали їх і на тому поставили крапку в тих звинуваченнях.

Тоді виникли вже трішки більші проблеми, оскільки ми бачили перші «хвости» (не знаю, чи доречно сказати) каральних служб — ми здогадувалися, що це СБУ. У кожного були свої способи, як від них відриватися. Наприклад, я, коли їхав у метро, спеціально діставав якусь книжку або журнал, був одягнений у примітну шапку — йшов собі, читав, тобто давав себе зафіксувати тій людині, яка мала стежити за мною, привертав її увагу, а потім… розчинявся у натовпі людей, знімав шапку, ховав книжку. Я бачив тих людей — це були одні й ті самі люди — завдяки моїй конспірації вони не розуміли, що відбувається.

Ми часто зустрічалися з людьми (вони зараз не дуже відомі), які свого часу організовували Революцію на граніті. Вони нам пояснювали, що, звісно, можна приєднатися до тієї системи опозиційної боротьби, яка склалася наразі, але… «Ви будете йти в ногу з часом, будете задавати якийсь новий темп, пропонувати нові концепції, але будете розчавлені в цій каші. Та ви можете працювати на довгострокову перспективу і закладати нове бачення того, як повинна, власне, змінюватися система…» Говорили, що слід відходити від персоналізованої критики Януковича, а розглядати політичну систему, що існувала на той час, загалом — у ній дуже незначна відмінність між провладними і опозиційними політиками, вони разом створюють цю систему. Ми дуже багато говорили... Мені здається, багато людей не витримувало і просто виходило, бо це настільки морально було важко в ті перші дні, що ти страшенно виснажувався. Залишилися, мабуть, тільки ті, які справді хотіли йти до кінця, справді розуміли, готували себе ще давніше до того, що доведеться багато робити.

Я вчуся на політолога, і у мене особливе сприйняття акцій, які відбувалися на Майдані, насамперед тих, що проходили під політичними прапорами. Пам’ятаю 24 листопада, коли основні опо-

зиційні політичні сили зібрали перше велике віче, яке починало рухатися від парку Шевченка. Промови виголошувалися прямо з машини, де стояла звукова апаратура. В якийсь момент підійшов дідусь, років десь за 80. Було холодно, пам'ятаю, він весь аж посинів. Я не знаю, як він піднявся, бо там треба було по такій драбинці підніматися зверху на машину. Він — ветеран національно-визвольних змагань. І в той момент я бачив, як функціонери «Удару», «Батьківщини» підраховують кількість тих тисяч людей, що там стояли, за партійною символікою, щоб провести розрахунки за кожен прапор, палицю, кепку і так далі…

Зауважу, що я не належав до тих студентів, які кричали: «Геть політику!», «Майдан без політики!». Я, навчаючись на політолога, розумів, якої це величини речі, але тут я говорю про політичну проституцію. Коли йдеться про речі, які зачіпають дуже багатьох людей до глибини серця, коли цей дідусь підбирає якісь слова, тамуючи грудку в горлі, щоб нам щось сказати, і я бачу, що його ніхто не бачить і не чує… І, що найстрашніше, він це розуміє. Він говорив (я дослівно не передам) про те, що йому важливо, аби був хтось, хто готовий продовжити їхню боротьбу. Потім він спустився з тієї машини. Якийсь хлопець п'яний підійшов і почав варнякати до нього, типу: «Дєд… » — ну, абсолютно абсурдні речі говорив. Я його відштовхнув, потиснув ветерану руку. І побачив у його очах розуміння того, що він насправді говорив не марно.

А напередодні мені дзвонять із Дрогобича, що мої знайомі й друзі вже виїжджають до Києва. У мене такий стан був, що я не міг себе в руки взяти. Я почав їх відмовляти, говорив, що політики все знову «просвистіли», залишилися ми з носом, тому що це все фарс, це фарс!.. Досі не можу пробачити собі цю паніку. Але люди приїхали. Дуже різні, успішні люди, підприємці приїхали, тобто ті, які насправді щось мають — вони мають сім'ї, гроші, мають все. Ну, здавалося б, сиди собі вдома з жінкою, там дітки бігають, онуки скоро будуть… Нащо ти на той Майдан їдеш? Ні! У них плакат, вони на ньому гасла намалювали… У них там цілий арсенал транспарантів був заготовлений.

Я від парку Шевченка прийшов на Майдан. Ми, громадські активісти, залишилися біля стели, а вони все йшли і йшли… до

Європейської площі. Вони тоді порахували — десь півмільйона вийшло на марш. Насправді дуже багато було людей, але я знав, яка ціна того. Вони йшли, йшли, йшли, а ми залишилися — чоловік сто. А там тисячі, десятки, сотні тисяч ідуть — це ж мейнстрім, це круто, це двіж! Ну, і всі йдуть, а потім година минула — прапори поздавали, стрічки вже в калюжах лежать, і залишатися під Українським домом нема кому.

Дякувати якомусь раціональному зерну в головах тих людей, які представляли політичні сектори — якусь амбіційну сторону вони відкинули, можливо, хтось і за домовленістю (про це не було відомо), але вони прийшли з Європейської площі на майдан Незалежності. І відтоді Майдан став повноцінним, політичні прапори були зняті.

***

Ранком 30 листопада ми домовилися зустрітися з іншими студентами в районі Могилянки. Прийшли на квартиру, яку хлопці зорганізували. Всі телефони скинули в одній кімнаті, тоді разом з нами вже були люди, які могли провести інструктаж про спецслужби: як вони працюють, які є технології, як можна слухати телефони… Порозказували такого, що, я думаю, фантастам не присниться.

Пам'ятаю цю картину: стою, інформація ще повільно доходить, не зрозуміло, що робити. В одних паніка: «Нас посадять, нас усіх посадять!» Інші — спокійніші: «Так, зібралися всі докупи, думаємо». Ми сіли, один по одному, емоції вбік — тоді кожна хвилина щось вирішувала. Паралельно ще політики збиралися — не знали, що робити, що сталося. Потім наші представники зустрілися з Юрієм Луценком, політиками від «Удару», «Батьківщини»…

…Ми вже зрозуміли, що нема ніякого студентського Майдану, нема ніякого громадського Майдану, а є реакція на те, що нам плюнули в обличчя, і повинна була бути гідна відсіч, дія на спротив — якийсь організований спротив. Я особисто зустрічався з правою рукою Кличка, Віталієм Ковальчуком. Він сказав, що створено організацію — Штаб національного спротиву,

в яку ми, звісно, увійшли і почали готуватися до оголошеного на перше число великого віча.

Першого — пам'ятаю дуже добре, як ми застрягли біля парку Шевченка і не могли нікуди пройти. Я не кажу, що там не було проплачених прапороносців, але вони так розчинилися в тому морі людей, що язик не повернеться назвати це технологічним проектом, піаром.

Там були різні люди — від ультралівих до ультраправих, там усього дуже намішано було. Але насправді це добре, бо це були власне народні маси. Це те, чим дихає революція, і те, чим вона сильна, і та її сила в результаті доводить дію до кінця, до логічного завершення — дає якісь плоди. Тобто ті, хто представляв би якісь угруповання — вони в контексті революції були б маргінальними порівняно з великими народними масами, які здатні на перетворення. І це вагомий аргумент на користь того, що це були якісь речі не організовані заздалегідь, ніким не продумані.

Тоді я також зрозумів, якою тонкою є межа свободи. Міліція порозбігалася. Іде вулицею хлопчик із битою, десь йому років 14, напевно. Сидить бабуся, продає насіння, біля неї стоять гроші — і він її не чіпає. Тобто він знає, для чого в нього бита. Кожен знає свою роль, виконує свою функцію… Це якийсь ідеальний вимір, який не може довго існувати, якась утопія, про яку начитався цей хлопець, як і багато інших, що вийшли тоді. Але цей ідеальний вимір на Майдані існував.

У перші години я просто насолоджувався — я дихав цією революцією. Тоді я зрозумів, що мене ніхто не переконає, що це не революція — з якимось політологічним визначенням цієї дефініції. Вона дихала вже… Я просто насолоджувався. Я ходив собі між отим усім і розумів, що це якісь споконвічні ідеали, нематеріальні якісь цінності, які можуть вести людей уперед. Тоді для багатьох найбільшою небезпекою було побачити людину в погонах. А коли ті люди в погонах тікають… ти розумієш, що здатен щось робити, коли ти хочеш — просто треба в правильне русло спрямувати цю енергію. І дякувати Богу, вона у той момент була спрямована, на мою думку, правильно.

ПРАВО
ЗАХИС
НИКИ

Дмитро Гузій

1976 року народження, юрист, громадський активіст

Дмитро Гузій (справа) на відкритті фестивалю документального кіно розповідає про порушення прав людини під час Майдану

Після тієї ночі побиття, наступного ранку, десь з 11-ї, на Михайлівській площі ми з активістами зразу облаштували такий столик, щоб можна було поспілкуватися з людьми про те, що їх хвилювало. У перебігу всіх цих подій уже, мабуть, не так важливо, хто відбувся синцем, хто зазнав психологічної травми, адже свою вагу в них мав кожен етап, і навіть сам факт брутального зневаження моральних цінностей. Це було перше в історії України брутальне побиття мирних демонстрантів. Політичні акції проводилися і раніше, траплялися й силові розгони, але це вперше було застосовано силу до людей, які виступили з мирним протестом.

Мене вразило, що прості люди, які стали жертвами свавілля, були готові захищати свою гідність. Те, що потім переросло у так звану Революцію гідності, було очевидно і зрозуміло вже тоді. Навіть усвідомлюючи, що був застосований той апарат право… ну, правоохоронцями їх назвати важко… розуміючи, наскільки недосконале й антисоціальне сьогодення, люди вірили в романтичну ідею майбутнього. І вже тоді було це почуття власної гідності. Воно проявляється, коли людина каже: «Я маю гідність, і я буду її відстоювати. Мені нема до кого звернутися по допомогу, немає нікого, хто міг би захистити мою гідність, тому

я захищатиму її сама». Власне, саме це почуття гідності стало передумовою Євромайдану.

Ці люди розуміли, що наявна системи влади не може в цей момент ні допомогти, ні захистити їх, але вони нікуди звідти не йшли. Вони не робили із себе героїв. Це були просто люди — ображені, знервовані, втомлені, але з тим почуттям гідності, яке ми бачили впродовж усіх наступних днів і місяців.

У першій половині дня ми спілкувалися з людьми. Запропонували їм просто залишати свої контактні дані, бо всі розуміли, що в цей день їм нікуди звернутися за захистом своїх прав, і морально важливіше залишатися разом з усіма, тут, на Михайлівській площі.

Там було ще кілька волонтерів. Вони не були об'єднані жодним інституційним механізмом — здебільшого ті, хто приходив на Майдан під стелою до 30 листопада. А 30-го всі прийшли на Михайлівську площу і побачили, що там щось відбувається в плані правозахисту. І підтримали. Там були дуже різні люди. Я зараз навмисне не хочу згадувати прізвища, тому що це було б некоректно — когось особливо виділяти. Ті, хто там був і хто хотів про це сказати, я думаю, самі про це говорять. Бо, як і все на Майдані, ніщо не робилося для того — в той час точно, — аби якось особисто засвідчити свою присутність чи участь. Люди приходили, бо відчували величезну моральну потребу чимось допомогти, якось розділити переживання тих, хто постраждав уночі. Всі розуміли, що це — виклик на майбутнє, і саме це об'єднувало людей.

Отже, ми запропонували людям просто залишати свої контактні дані. Потім ті адвокати, які були там, сходили у свої офіси, ті, що були найближче, принесли бланки, на яких можна було записати прізвище, ім'я, по батькові, щоб подати до прокуратури заяву — скаргу на дії міліції. Один з адвокатів зібрав частину документів і вже наприкінці того дня їх повіз. Інші залишалися там і далі записували дані.

У тих, хто був на Михайлівській площі, серйозних травм не було, деякі люди були госпіталізовані вночі 30-го. Постало питання

про те, що слід збирати докази побиття, аби продовжити правозахисний процес. Для цього треба було звернутися до одного з пунктів судово-медичної експертизи, і знайшлися добровольці, які допомагали людям проїхати за тією чи іншою адресою.

Обстеження коштувало 300 гривень, і на це одразу почали збирати кошти: люди давали по 50, 100, 200 гривень. Важливі не самі гроші — йшлося не про такі вже й значні суми, — а те, як люди до цього підходили. Вони відчували, що можуть хоч якось допомогти. Потім стало зрозуміло, що цих коштів точно вистачить, аби оплатити медичні обстеження, і люди їхали, далеко не всі, але…

Тим часом з'ясувалося, що в пунктах судово-медичної експертизи уже з'явилися міліціонери, які також знімали побої, невідомо від кого, правда… Атмосфера в лікарнях також була напружена, але вже тоді з'явилися прообрази медиків Майдану — лікарів, які сказали: незважаючи на те, де ми працюємо, ми готові в будь-який час їхати і допомагати цим людям. І для мене Майдан почався саме з цих переживань. Ми всі на власні очі бачили, яка була ситуація до побиття, і як усе змінилося після, і ми могли спостерігати, як поступово проявлялися ті люди, які потім пішли далі.

Пізніше мені дали контакти людей, які зібралися в офісі Центру громадянських свобод, що на вулиці Басейній, і там на загальних засадах уже займалися правозахистом, думали, що робити далі в цій ситуації. Ближче до 7-ї години вечора, коли закінчився активний прийом наших співгромадян на Михайлівській площі, ми рушили до цього офісу. Всі усвідомлювали масштаби і значимість того, що відбувається, тому дуже швидко перейшли від знайомства до обговорення. Виявилося, що вони вже в обід зареєстрували сторінку Євромайдан SOS у Фейсбуці, залишили там пару своїх телефонів і тепер в офісі приймають дзвінки. Ми ж сказали, що бачили цих людей на Михайлівській площі, і разом вирішили, що їм треба системно допомагати.

Так утворився Євромайдан SOS — об'єднання для надання людям підтримки та інформації про те, що відбувається. Це

не було щось унікальне, однозначно, але було дуже важливо, що люди, які створили цю сторінку у Фейсбуці, сповідували філософію поваги до прав людини і подавали інформацію про події у країні крізь цю призму.

Відразу почали публікувати відомості про постраждалих людей, встановлювати їхні особи — це був перший унікальний крок саме Євромайдану SOS. Нашим завданням було надати захист і підтримку кожному, тому ми почали складати списки людей, яких побили в ніч з 29-го на 30-те, збирати інформацію про те, яка їм потрібна допомога. Усі зниклі люди, на щастя, знайшлися, але ця інформація була потрібна, аби розуміти, що насправді відбувається.

Ми не намагалися передати весь жах тієї події, ми прагнули повідомляти про те, що сталося, саме в правовому контексті. Щоб було видно, скільки людей постраждало, чи вони були затримані, чи госпіталізовані… В принципі, примітивна статистика, але зважаючи на специфіку інформаційного простору в той час… Цієї інформації просто ніде не було, її неможливо було отримати від офіційних органів, та й журналісти були сфокусовані на іншому форматі подання інформації, і саме в цій ніші з'явилася така організація.

Списки постраждалих, списки тих, хто потребував допомоги, — це була нормальна робота для людей, які здійснюють правовий супровід в силу специфіки своєї професії. Людина постраждала, їй потрібна юридична, медична допомога, існує якийсь усталений порядок, є якась відповідальність міліціонерів, які порушують норми закону. Все це начебто звичайні речі, але, зважаючи на кричущість порушень і нехтування представниками влади принципами верховенства права, саме системна побудова позиції захисту — соціальної, моральної, правової — це було важливе завдання. Хоча воно начебто випливало зі звичайних процедур, але все треба було робити дуже швидко, якісно і обов'язково інформувати суспільство. Це вже була трохи інша позиція — професійна, соціальна, — і саме вона була висвітлена через Євромайдан SOS.

Алгоритм був дуже простий: коли з'являлася нова інформація, вона оприлюднювалася на Фейсбуці, з одного боку, з іншого — фіксувалася у спеціальних табличках і роздруковувалася. Таблички ці постійно оновлювалися, особливо в перші години, — хтось телефонував, повідомляв, що ось ця людина вдома, з нею все гаразд…

За підсумками першого дня в нас було приблизно 30 осіб, яких ми не відшукали, всі інші були успішно знайдені. Упродовж приблизно трьох діб з'ясувалося, що близько 45–60 осіб звернулися за медичною допомогою. Дехто не звертався до медиків, тож, звісно, постраждалих було набагато більше. Деякі люди були госпіталізовані й лежали в лікарнях без жодних кримінальних справ. Їх просто поклали лікуватися. Звісно, їм приділяли трішки більше уваги, але… Таких було десь близько 40. Ще на 30–40 осіб було складено адміністративні протоколи — про те, що вони порушували громадський порядок, не виконували наказів міліції. Їх не притягували до суду, а просто взяли контакти й відпустили додому.

Так закінчився день розпачу, коли люди не розуміли, чому мирних громадян, які залишилися ночувати на Майдані, було так жорстоко розігнано. Що буде далі, ніхто не знав.

1 грудня абсолютно змінило формат протистояння. До 8-ї години вечора було спокійно — ніхто ж не знав, що відбулося на Банковій. Ну, забігла міліція, відтіснила протестувальників… 2–3 години хлопці лежали десь у дворах будинків поблизу Банкової, і тільки після 6–7-ї з ними почав зникати зв'язок (розрядилися акумулятори телефонів). На Євромайдан SOS почали телефонувати родичі затриманих. Ніхто достеменно не знав, що відбувається на Банковій, та ми відчули, що це щось справді серйозне. Усі, кого розшукували, зі слів родичів, були на Майдані, потім пішли на Банкову, після чого зв'язок з ними перервався.

Потім з'явилися повідомлення, що хтось знайшовся, що їх сильно побили і вони в міліції. Що значить «у міліції»? Якщо сильно побили, то має бути в лікарні. А чому не в лікарні? Його затримали. А за що затримали? Невідомо. Де затримали? Неві-

домо. Тобто щось уже дуже серйозно почало не клеїтись. Фактично тоді вже почав розгортатися той сценарій, який ми, на жаль, спостерігали в наступні три місяці. І саме 1 грудня ми почали розуміти, що в цій ситуації мало просто дати людям якісь контакти, треба надавати системну допомогу. Тут уже почали долучатися адвокати. І з цього моменту Євромадан SOS перейшов до повноцінної правозахисної діяльності.

Всю ніч з 1 на 2 грудня ми чергували, бо люди постійно телефонували. 2-го числа через адвокатську спільноту до нас почали надходити дуже тривожні дзвінки. Стало відомо, що хлопці не просто затримані міліцією, а багато хто з них уже в лікарні, адвокатів до них не допускають, все робиться з кричущим порушенням процесуальних норм. Десь в обід почала надходити інформація про те, що вже мають початися засідання щодо визначення запобіжного заходу. І цих людей стали затримувати на 2 місяці.

Ми мали цю інформацію від адвокатів Євромайдану SOS, які поїхали на судові засідання, хоча їм далеко не зразу вдавалося потрапити до зал суду. Стало відомо, наскільки штучні висувалися обвинувачення, як сильно постраждали хлопці. Почали надходити відео про те, як сильно їх побили і як їх тримали на подвір'ях. На той час ми ще не знали, як далеко може зайти злочинна влада. Коли ми оприлюднили цю інформацію на Фейсбуці, судові засідання почали відвідувати журналісти, і ми зрозуміли, що й надалі маємо бути дуже пильними.

Артем Ясиновський

1986 року народження, адвокат, музикант

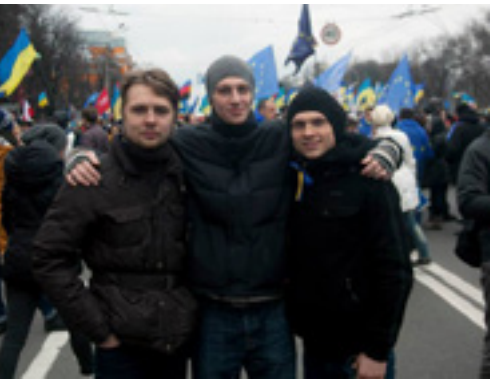

Артем Ясиновський (крайній зліва) разом з учасниками гурту RadioPlush перед Маршем мільйонів 1 грудня

…Це було перед розгоном. Я їхав із засідання суду. В машині зі мною був один мій товариш, дуже патріотично налаштований. Але він сказав: «Чого вони там стоять? Чого вони доб'ються, та купка студентів? Ними маніпулюють, а вони не розуміють…» А я відповів: «Якщо треба — я стану разом із ними. Зроблю копії договорів, запропоную вписати їхні прізвища… Якщо з ними щось станеться, не дай Бог, я включусь…» Дуже потім шкодував про ці слова, бо таке відчуття, що наврочив — через тиждень стався цей розгін.

Ми майже зразу організували правозахисну групу, «Групу 30-го листопада», куди увійшли постраждалі й адвокати, які першими ринулись їх захищати. Серед них був і мій колега, Олександр Башук. Коли ми один одного бачили, він питав: «Слухай, а коли ти спиш?» — а мені хотілося запитати в нього те саме. Тому що він як не в суді, не на слідчих діях, як не в прокуратурі, то організовує польовий госпіталь, хірургію… І от цей Башук каже: «Поможеш?» — «Чому ні?» І у мене… у нас… так усе й виходило. З одного боку, ти адвокат, з іншого — медбрат, кухар, психолог, навіть івент-агент — бо намагаєшся влаштувати якесь свято…

Чому в мене виникло бажання доєднатися і надати допомогу? Так, розчарування після Помаранчевої революції було.

Але у цих студентах я побачив себе. У 2003–2004-му ми «підірвали» університет Шевченка. Університет Шевченка, юрфак, ви розумієте?! У нас паркувальний майданчик був забитий наймоднішими машинами, найдорожчими — студенти приїжджали. У нас в принципі вчилися люди, які… знали, що завтра їм буде «тепло», більшості. Тому що батьки чогось добилися. І ми «підірвали» університет Шевченка!

Я не вважаю себе старим, але сучасна молодь краща! Вони носять вишиванки не тому, що хтось так наказав чи закликав, а тому що хочуть. А вишиванка — це історія, у вишиванці закладено наш біоритм, наше сакральне єство, наш оберіг. І вони її вдягають, тому що хочуть. Вони йшли на Майдан не тому, що там дискотека (я думаю, по Києву багато дискотек, зокрема й безкоштовних). Не тому, що там гарні дівчата (хоча, можливо, й були там такі, що прийшли познайомитись). А тому, що вони так хотіли.

Спасибі Богу, батькам, що перед тим я мав можливість заробити трішки більше норми і міг ті півроку не заробляти ні копійки. Тому що брати з них гроші міг, мабуть, тільки егоїст. Людина, яка у всій цій ситуації не те що не вірить у Бога — не вірить у себе. Бо коли ми надавали ті послуги… Я розумів: якщо не виграє Майдан — я не виграю жодної резонансної справи. І ніхто ніколи не виграє — жодної резонансної справи.

Рада адвокатів Києва розпочала активну діяльність із захисту постраждалих 30-го числа. Завдяки цій раді та особисто Інні Рафальській, яка її очолює, більшість адвокатів — у тому числі й я — весь час відчували потужну підтримку. Рада адвокатів давала впевненість. Тому що, розумієте, фактично немає адвокатів, які знають все. Є адвокати, які спеціалізуються на кримінальному праві, на цивільному, адміністративному, податковому… Мені пощастило — я займаюся переважно кримінальним правом. І це та спеціалізація, яка була потрібна під час Майдану. Але все одно, в таких екстремальних умовах має бути координація.

Погодьтеся, коли люди, які по 15–20, 30 років в адвокатській практиці, кажуть: «Ти дієш правильно»… Це чогось та варте. Коли колега, який має авторитет, каже тобі: «Артеме,

правильно, молодець!» чи там: «Колеги, ви молодці, вперед!» — виникає почуття гордості! Після цієї революції вкотре скажу — я пишаюся київською адвокатурою. Пишаюсь усіма взагалі адвокатами, але особливо київською адвокатурою. Адвокатам необхідна була психологічна підтримка, і вони її отримали.

Досі не можу сказати, скільки їх долучилося — безліч, просто безліч, хтось більше, хтось менше. Усі адвокати, які зголосилися й мали спільну позицію, подали свої дані до Євромайдану SOS. Дівчинка з тієї організації телефонувала і питала: «Коли Вам можна дзвонити?» Кажу: «У будь-який момент». І вона, бідна, коли дзвонила мені, все вибачалася. …Півтретя ночі. «Вибачте, — каже. — Ви спите?» Відповідаю: «Ні, я в суді. Щось серйозне?» — «Там є така справа, паралельно з Вами, Ви зможете вести?» Кажу: «Так, зможу». «Може, заїдете до нас, перекусите?» — «Спасибі величезне, побачимось».

Серед тих, кому я надавав допомогу, був Віталік Кузьменко. Він проходив постраждалим у справі 30 листопада. Ми з ним познайомились у лікарні першої допомоги. Студент, із довгим волоссям і бородою — таким він запам'ятався. І такі добрі-добрі очі…

Коли мало бути слухання в суді, я прийшов і кажу: «Віталію, чи все нормально? Чи тобі щось треба?» І він почав розповідати, як його запихали в автозак… Там може сидіти один-двоє, у тих клітках, а їх напихали так, що вони могли лише стояти. Хлопець зубами тримався за клітку, тому що у нього була зламана рука. На вимогу надати хоча б якусь медичну допомогу, хоча б покласти його у проході… їх запихали з матами і погрозами. Оце мене вразило.

Тоді ж влада почала організовувати провокації. Та з провокаціями в них не вийшло: одну придумали, другу… Говорили, що люди незаконно вийшли на Майдан. І тоді ми всі — адвокати, зокрема й Рада адвокатів Києва, — розробили позицію стосовно того, що таке взагалі мітинг, що таке збори, яка відмінність між громадянською непокорою, просто висловленням своєї позиції, акцією протесту... Бо для влади

все це було однаково. І виходячи з цієї позиції, я Віталіка заспокоював: «Нічого незаконного ти на Майдані не робив. Ти когось бив?» — «Ні, стояв, чай пив». — «Ну, і де тут незаконні дії?» І він заспокоївся.

Таких історій повно. Михайло Алєксєєв — яскравий приклад бунтівника. Я й досі злий на нього. Бо коли я йому сказав: «Щоб я тебе не бачив на Майдані хоча б 10 днів, ти взятий на поруки», — він відповів: «Так, так, пане адвокате!» — і вже через півтори години зупиняв БТР «коктейлями Молотова».

До речі, в момент, коли Алєксєєва схопили, він просто прогулювався, хоча й був активним майданівцем — входив до групи швидкого реагування. Загалом гарний сім'янин, має дружину, дитину. Зі Львівської області приїхав. І його схопили десь біля Софіївської площі, коли він просто прогулювався.

Справи, щоб Ви розуміли, всі робилися під копірку. Свідками «безчинств» були правоохоронці: «…за свідченням правоохоронця такого-то...» А в іншій справі той самий правоохоронець свідчить уже проти іншого… І от вони так один одного опитували, п'ять чи шість осіб. У справі Алєксєєва записаний якийсь один понятий, телефон без підпису — потім уже слідчий сам його дописав. Я тому «понятому» дзвонив — його взагалі не існує в природі. Такий собі Вася Пупкін.

І от слухання справи. Дивлюся на суддю — суддя молодий. Я розумію, що той спіч, який я заготував — про права, конвенцію, доказову базу, — взагалі не потрібен, що цей протокол можна викинути. Бувають гарно сфальшовані справи, а ця сфальшована на рівні третього класу. Я кажу: «Ваша честь, дуже хотів би, щоб ви прочитали цю справу». А потім таки не стримався і сказав свій спіч.

Слідчий заспівав ту саму пісню: «…вичерпність доказів, докази вагомі, проведена спецоперація...» У них усе було спецоперацією. Суддя виходить, минає менше хвилини, і він повертається з готовим рішенням — 2 місяці. Отак. І таких справ було… Вони всі були однакові, як під копірку. Судді, мабуть, кидали їх один одному електронною поштою.

Розумієте, суди разом з прокуратурою — то… касти. І щоб увійти в касту, ти повинен стати таким, як вони. Я не хочу розписуватися за всіх, але тих, хто дотримується цього неписаного правила, більшість. І зараз ця каста себе захищатиме. Майдан показав, як лакмусовий папірець, якою є наша правова система. Так було завжди, просто, можливо, не так масово і безсоромно.

Адвокатське об'єднання «Юридична консультація», до якого я входжу, захистило, мабуть, більше сотні людей. Не всі справи були проблемними, більшість, завдяки набутому досвіду, ми вирішували вже на перших етапах. Загалом наші справи можна розподілити за категоріями: постраждалі 30 листопада; затримані 1 грудня і після; автомайданівці.

Одна справа взагалі дуже показова. «Затримали» жінку, учасницю Автомайдану. Жінка — супер-лікар. Вона приймає новонароджених від акушера і перевіряє їхній стан — чи потрібна реанімація, чи ні. Я приходжу до Ірпінського суду, з'ясовую, що в неї права забирають. Кажу судді: «Ваша честь, чому нас викликали?» — «От у такій-от справі: незупинення на вимогу». Погрожує штрафом або позбавленням прав. Справа тривала… 3 хвилини, щоб ознайомитись, і 2 хвилини спілкування. Апеляція падала від сміху — з одного боку, а з іншого — плакала отакими сльозами. Тому що судді була дана чітка команда — позбавити жінку прав. Але проти журналу реєстрації новонароджених, проти показань свідків, камер, які зафіксували, що в момент «порушення» вона була за 80 кілометрів від місця «злочину», проти того, що машина стояла на стоянці, — не попреш. І вони повернули їй права.

… Щодо нічних судових засідань. Практика така є. Але вона застосовується щодо термінових справ або таких, у яких закінчуються строки провадження. Приміром, у випадках, коли людину затримали у певний час, скажімо, о 3-й годині ночі. У судовій системі прописано чіткий термін, у який вона може подати до суду, і цей термін закінчується. Є також строки ознайомлення зі справою, її підготовки… Суди проводили нічні засідання, оскільки людей затримували вночі. Так, як у нас за

радянських часів полюбляли робити, розумієте? Вночі приходити — це ж їхня фішка така. Пробачте за жаргон. Від діда начуваний, і від батьків знаю.

Вони постійно перевіряли нас на міцність. Сон… Наполеон казав, що сон — це слабкість людини. І нам вистачало всього — харчів, медикаментів, підтримки, розуміння… Навіть грошей вистачало. А от сну бракувало. І та сторона чудово знала, чого нам бракує. Тому й усі штурми були коли? Вночі. У мене навіть апеляції слухались уночі, розумієте? Дивилися на мою реакцію. Коли я «відкину копита» — зараз, чи, може, завтра?

…Я хочу, аби люди, які постраждали від злочинних дій влади під час Майдану, отримали хоч якусь компенсацію. Щоб вони отримали ці гроші від нашої держави. Я просто шаленію, коли кажуть «ця держава». Я питаю: «Яка “ця держава”? Це твоя держава». Я хочу, щоб була повага до системи. А щодо компенсацій, то це стосується всіх — і родичів Героїв Небесної Сотні, й інших постраждалих. І тих самих автомайданівців, хоча вони, мабуть, постраждали найменше — більше їхні нерви, машини. Але, знову ж таки, були побиття, травми. Все це необхідно компенсувати. Щоб нашу державу поважали. Якщо ми не захищаємо своїх людей, то чого ми йдемо в Євросоюз? Кому ми там тоді потрібні? З такою правоохоронною системою? З такою судовою системою? Та нікому. Отака моя позиція.

Микола Сірий

1962 року народження, правник, викладач, член Ради адвокатів м. Києва

Микола Сірий (справа) на засіданні Громадської комісії з рослідування порушення прав людини в Україні (січень 2014 року)

Я був одним з ініціаторів створення та членом комісії з розслідування порушень прав людини, які були допущені під час подій на Майдані. Проводив певну роботу щодо організації адвокатського середовища, а також сам був адвокатом тих осіб, яких переслідували.

Кількість людей, так чи інакше дотичних до протестних подій, в Україні величезна. Але це специфічні події, і осмислити їх зміст людям було непросто. Тож я намагався передусім пояснювати, що відбувається, і шукати правильні правові та соціальні позиції щодо цього. Коли під стелою постав студентський осередок Майдану, я не раз виступав перед молоддю, зокрема порівнював процеси, які відбувалися в той момент в Росії й Україні, вказуючи на відмінності.

Коли розпочались уже активні події, коли уряд Януковича продемонстрував свою антиукраїнську позицію, я публічно активно наголошував на праві народу на революцію, на повстання, на тому, що уряд і політична влада, незалежно від прізвищ, не в праві обманювати людей. Адже ми пам’ятаємо, що перед тим понад рік інформаційний простір був наповнений обіцянками підписати угоду про асоціацію. Люди вбачали в цьому вихід із того становища, в якому перебувала країна,

сподівалися, що з підписанням цієї угоди все-таки розпочнуться процеси демократизації влади, впровадження принципів справедливості в системі правосуддя, зменшення агресії з боку правоохоронних органів. Політичні заяви про те, що ми все-таки підпишемо угоду про асоціацію, заспокоювали людей.

Було надзвичайно важливо в перші ж дні дати загальні правові й політичні, соціальні меседжі. Про те, що відбувся вкрай недопустимий у сучасному світі тотальний обман суспільства, і після цього обману влада продемонструвала свою готовність до агресії, застосування сили, і як відповідь на це у народу виникає право на революцію, на повстання.

У конституціях багатьох сучасних демократичних країн прямо визначено право народу на повстання. В українській Конституції це право не визначено прямо, але також закріплено — через дві правові конструкції: через народний суверенітет, твердження, що влада належить народу, і через постулат, що ніхто не має права узурпувати владу. Ці дві конструкції є достатніми для обґрунтування права народу на повстання. Тобто якщо у народу хтось відбирає його суверенне право на владу, якщо ця влада узурпується, тоді народ-суверен має право повернути собі те, що йому належить, повернути владу — в будь-який належний, ефективний спосіб. Оце і є право на повстання, право на революцію.

Той спосіб, у який здійснювалася зачистка студентського Майдану, підпадає під визначення катування. І ці дії влади вже можна було трактувати як порушення міжнародних стандартів, як порушення того рівня, що оцінюється не тільки національним законодавством, а й міжнародним. Це було важливо, і цю думку я намагався поширювати серед людей різними способами: через засоби масової інформації, через колег-правників, політичних діячів.

Після перших зіткнень у грудні постало питання про можливість взаємного прощення з обох сторін, і політичні сили шукали такого діалогу, тобто така можливість не виключалася. З цього приводу було прийнято низку законів, які загалом

можна назвати законами про амністію. І от коли в цих перших законах була озвучена можливість амністувати службових осіб органів влади, амністувати тих беркутівців, бійців спеціальних підрозділів, внутрішніх військ, які вдалися до відвертого катування мирних протестувальників, а також журналістів, медиків, фотографів, — я досить активно публічно виступав і роз'яснював, що влада не може звільняти від відповідальності саму себе, а представники органів правопорядку, надіваючи форму, виступають від імені держави. І коли влада застосувала цю спробу амністувати, з одного боку, протестувальників, а з іншого — держслужбовців і працівників спеціальних підрозділів, я намагався через засоби масової інформації пояснювати, що це недопустимий крок, позаяк тим самим держава порушує свої міжнародні зобов'язання, згідно з якими вона має забезпечити, щоб її чиновники діяли відповідно до закону, що підтримання правопорядку — це обов'язок держави.

За понад три місяці Майдану владою було продемонстровано весь арсенал засобів тиску. Вона намагалася застосувати силу, залякати, потім розгорнула переслідування активістів, аби нейтралізувати політичну активність людей. Після цього влада вже перейшла всі межі й почала фізично знищувати учасників Майдану.

Ми можемо згадати й офіційні рішення, які приймалися. Приміром, зміну інструктивних положень щодо застосування водометів. Зазвичай в Україні водомети дозволяти застосовувати за температурного режиму не нижче нуля градусів, а тут ці параметри були зняті. Застосування холодної води при мінусовій температурі — це ніщо інше, як катування, заборонене на міжнародному рівні.

Ми можемо згадати також закони 16 січня, які свідчили про наміри влади абсолютно однозначно. І, безперечно, факт переведення, перш за все (але не тільки) в Київ, різноманітних спеціальних воєнізованих підрозділів і, вже наприкінці, застосування проти протестувальників важкої техніки, бронетранспортерів, парамілітарних утворень, які заздалегідь готувалися й активно використовувалися не лише в Києві, а й у регіонах. Згадаймо

про жорстокі події в Черкасах, Запоріжжі, Дніпропетровську, інших містах України. Весь цей арсенал недопустимих засобів владою було застосовано проти мирних громадян, проти законного протесту народу, і кожен такий крок кваліфікується нормами кримінального права й адміністративними приписами.

З 22 січня, коли на Майдані з'явилися перші жертви, я став гуртувати правників, аби якнайшвидше зробити публічну заяву про те, що в Україні вже з очевидністю кояться злочини проти людяності. Уже в перші дні після цього ми провели прес-конференцію й однозначно заявили, що в Україні розпочались якісно інші події. Це було надзвичайно важливо — інша сторона, тобто працівники міліції, спецпідрозділів, мала почути про це, а також про те, що ці злочини не мають строків давності, й відповідно, коли буде повалений режим Януковича, кожному причетному до цих дій доведеться відповідати за законом.

Я почав активно обговорювати зі своїми колегами-правниками необхідність негайного винесення на порядок денний питання про те, що кояться злочини проти людяності. І крок за кроком у спілкуванні ми дійшли думки, що потрібно цю позицію організаційно оформити — у вигляді роботи комісії. Серед перших ініціаторів створення цієї комісії були професор Володимир Василенко, Олег Березюк — голова Українського юридичного товариства, правник Станіслав Батрін, я і Володимир В'ятрович. Після кількох обговорень ми запропонували список осіб, які так чи інакше погодилися взяти у ній участь. Якщо я не помиляюся, це було десь 26–28 січня. І ця комісія негайно розпочала свою роботу.

Ми залучали до діяльності комісії різні громадські організації, діячів, активістів, які мали допомогти збирати інформацію про факти злочинів режиму Януковича. Щоб збирати цю інформацію, потрібно було розробити спеціальні форми, в які заносились дані про правопорушення. Окрім такої безпосередньої роботи комісія майже щотижня, а інколи й частіше, проводила прес-конференції, робила заяви-звернення до правоохоронних органів, влади, міжнародної громадськості про те, що відбувається в Україні, й наслідки цих подій.

Комісія зібрала свідчення про понад дві тисячі фактів злочинних діянь, тобто випадків, коли постраждали люди (застосування газу, побиття кийками, переслідування — звільнення з роботи, погрози тощо). Йшлося як про серйозні фізичні травми, яких зазнали люди, так і про психологічні.

Я брав участь у розгляді деяких конкретних справ. Приміром, захищав свободівця Романа Біленького. Його затримали під час подій 24–25 листопада біля Українського дому. Коли працівники міліції разом із судовими виконавцями прийшли оголошувати рішення суду про недопустимість розгортання наметового містечка з вимогами, аби всі намети були складені й забрані з Європейської площі, цей свободівець разом з іншими перешкоджав працівникам міліції і судовим виконавцям, не даючи оголосити це рішення суду. Там було багато шуму, галасу, хтось застосував газові балончики… Згодом Романа затримали, і я надавав йому правову допомогу, домагався його звільнення.

Під час Майдану виникла ціла низка правничих ініціатив, спрямованих на допомогу протестувальникам. При протестному штабі діяв правничий центр допомоги, і там активну роль відігравав Юрій Михальський, київський адвокат. Він значною мірою й організовував роботу центру. Разом з ним працювали Петро Рябенко, колишній афганець, теж правник, та інші. Також активно діяли представники Українського юридичного товариства. Правники розподілили між собою тих протестувальників, яких переслідували, і захищали їх, вели кримінальні справи.

Близько сотні правників зорганізувались у таку активність, як група «19 грудня». Звідки взялася така назва? Річ у тім, що 19 грудня — День адвокатури. І от правники, замість святкувати, зібралися на мітинг і пішли до Адміністрації Президента. Передали свої вимоги і продемонстрували свою незгоду з тими подіями, які відбувалися. Саме вони активно допомагали автомайданівцям і всім, хто потребував допомоги. Серед них я можу згадати Сергія Тюріна та інших.

Кілька сотень правників (у Києві, може, до п'ятисот) працювали на захист протестувальників у різних формах. Чітку активну позицію зайняла в цьому питанні Рада адвокатів міста Києва. Учасники цих ініціатив, звісно, обмінювалися інформацією, але назвати цей обмін належним навряд чи можна. І, скажімо, коли ми говоримо про координацію між ініціативами, ми також, на мою думку, мусимо звернути увагу на таку річ — правовий захист був би більш ефективним, якби трактування подій було більш чітким і правильним з політико-правової точки зору. На жаль, представники опозиції при визначенні подій на Майдані постійно перебували у пошуку компромісних рішень.

Так, у ході захисту правники, зокрема й за рекомендаціями політиків, дуже часто йшли на компромісні рішення, укладали угоди зі стороною обвинувачення про часткове визнання вини протестувальників, аби цих останніх не брали під варту, аби їх відпускали, — фактично юридично оформлювалося визнання їхньої вини. В інших же випадках протестувальники до кінця стояли на тому, що вони діють правомірно, на захист не якихось своїх сумнівних інтересів (що їм закидали), а саме інтересів суспільних. Отже, під час вивчення архівних юридичних документів треба обов'язково робити поправку на це, тому що чимало людей, яких побили, над якими знущалися, кого катували, заради того, щоб їх відпустили, погоджувалися підписати певні юридичні документи — про те, що вони частково винні, тобто йшли на угоди з обвинуваченням.

КООРДИНАТОРИ

Володимир В'ятрович

1977 року народження, історик, громадський діяч

Володимир В'ятрович біля Михайлівського собору, грудень 2013 року (фото Д. Ларіна)

21* листопада у Римі під час конференції до 80-х роковин Голодомору я побачив у Фейсбуці повідомлення Мустафи Найєма: «Всі, хто серйозний, приходимо о 22.30 до стели». Прийти я не міг, але вже тоді мав відчуття, цілком нераціональне, що щось таки станеться.

Я зробив допис, що Янукович обрав дуже неправильний день, щоб оголосити про згортання європейської інтеграції, бо ж 21 листопада почалася Помаранчева революція. Якщо цей день одного разу вже привів його до поразки, тож може привести і вдруге. Слова виявилися пророчими, хоча на той момент були радше бравадою, ніж якимось раціональним усвідомленням.

22-го вперше пішов на Майдан. Було мокро. Зібралася невеличка купка людей, всі під парасольками. Враження чогось серйозного це не створювало. Але позитив був у тому, що люди простояли ніч.

23 листопада я був серед організаторів Дня пам'яті Голодомору. Окрім вшанування пам'яті загиблих, біля десяти тисяч людей пройшли ходою від метро «Арсенальна» до Меморіалу

* Інтерв'ю записано Фондом збереження історії Майдану.

жертв Голодомору. Це теж стало своєрідним протестом — насамперед проти політики Януковича у ставленні до теми Голодомору, адже він вважав, що можна обмінювати її на якісь знижки на газ і т. п. Але всі розуміли — це елемент ширшого протесту.

Запаливши свічки, люди попрямували на Майдан. Після цього, здається, я вперше виступив публічно на Майдані: «Нас тягнуть назад, у союз із Росією. Це свого часу вже закінчилося смертю мільйонів людей… Ми знаємо, чого це може коштувати нашій країні. Україна не має права повторювати минулих помилок, і для нас єдиною гарантією якогось нормального розвитку є повернення на європейський шлях».

Організацію Євромайдану мені є з чим порівнювати. Я брав активну участь у подіях 2004 року, був одним із засновників Громадянської кампанії «Пора!». На відміну від 2004 року, до цієї революції ніхто не готувався. Сподівання на якийсь «вибух» були досить примарними. Ми були не готові, не була готова і влада. Можливо, саме тому все й вдалося. Та водночас така неготовність спричинила багато помилок, які, зокрема, призвели й до людських смертей.

Остаточно до Майдану — не лише як той, хто час від часу приходить, а як людина, що бере на себе відповідальність, — я долучився після 24 листопада. Увечері того дня на Європейській площі почали розбивати намети. Частина людей, яких звезли політики, залишилася на Європейській площі, інші — на майдані Незалежності. Почалися суперечки, хто до кого повинен іти. Я був серед тих, хто намагався це все поєднати, бігав між одним й іншим табором. Протягом ночі була спроба чи то знести, чи то звузити політичний табір на Європейській площі. Чомусь міліція почала відтісняти протестувальників. Я зрозумів, що там ситуація ніби небезпечніша, тому залишився на ніч. Це була перша ніч, яку я провів на Майдані.

На громадському Майдані залишався невеличкий гурт людей, здебільшого молодь. Десь годині о п’ятій ранку зателефонувала знайома: «Прибігай негайно на майдан! Уже стя-

гується міліція, нас будуть зачищати!» Зі мною було ще кілька людей з політичного Майдану. І справді, ми побачили, що з усіх боків нас обступає міліція. Громадський Майдан тоді виглядав жалюгідно — нас було, напевно, осіб 20. Очевидно, що в цей час стався якийсь організаційний провал: стало незрозуміло, хто за що відповідає. Люди перелякані — міліція насувається. Я почав людей заспокоювати, звертатися до міліціонерів, і так атмосферу вдалося розрядити. Це стало таким безпосереднім поштовхом, що змусив мене залишитися — я зрозумів, що треба приходити не тоді, коли ти вважаєш за потрібне, а системно наводити лад.

Наступного дня ми зустрічалися Координаційною радою, куди входили Ігор Луценко, Мустафа Найєм, Єгор Соболєв, Вікторія Сюмар, Василь Гацько, Дмитро Крикун, Світлана Заліщук, Богдана Бабич… Один із моментів, який мене відверто дратував, полягав у тому, що фактично ця Координаційна рада була нефіксована, плаваюча: сьогодні прийшли одні, завтра — інші. Кістяк був, звісно, але я вважав, що з точки зору менеджменту це цілковито неправильно, бо не зафіксовано, які люди приймають рішення і хто за що відповідає. Відповідно, як ми можемо добиватися їх виконання? Усе відбувалося в такому режимі творчого хаосу — справді люди креативні, цікаві… Власне, з того часу я активно включився в роботу як член Координаційної ради і як ведучий Майдану. Чому як ведучий? Мав досвід масових вуличних акцій 2004 року, і, як виявилося, можна було «згадати за старе».

У перші дні я наполягав, що треба музику, бо стало холодно. Власне, від того, що холодно, і почалися танці, за які нас нещадно критикували, особливо політики. Насправді про жодні забавки не йшлося. Треба було просто втримати людей на сильному морозі до моменту, коли відбудеться саміт у Вільнюсі — показувати і країні, й світові, що в Україні є люди, і здебільшого молоді, які вимагають європейського вибору.

Як на мене, цей перший тиждень Євромайдану був найбільш світлий, найбільш веселий — він був якраз у форматі революції 2004 року — такої зухвалої, молодіжної… І нам тоді здавалося,

що цього може бути досить — що коли десятки тисяч людей виходять, цього досить, щоб вплинути на Януковича.

По обіді 29 листопада прийшли новини, що Янукович не підписав угоду. Постало питання: що ми робимо далі? Ми зібралися Координаційною радою і обговорювали, що потрібно якось продовжувати боротьбу. Чекали, що скажуть політики. Вони нічого не сказали до пуття, єдиний був конкретний меседж — що ми виходимо 1 грудня. Що ми робимо, як ми боремося далі — фактично відповіді не було.

Я був геть вимотаний, добрався додому, напевно, о пів на третю. Ліг спати і думав, що просплю тиждень. О четвертій подзвонив Ігор Луценко і сказав, що на майдані Армагеддон: розігнали студентів, страшна біда, всі сховалися у Михайлівському.

Вранці 30 листопада я був на Михайлівській площі, побачив купу людей — вони були дуже перелякані! Студенти перебували у соборі. Біля пам'ятника княгині Ользі, здається, Олексій Чорний з Демальянсу з Одеси, який був серед студентів тоді, з маленьким мегафончиком пробував вести мітинг. Я долучився до нього. А люди все прибували і прибували…

Крім вести мітинг, слід було залагоджувати організаційні моменти. Треба було влаштувати побутову логістику мітингу, за яку взялася Олена Подобєд-Франківська; організувати юристів, що збирали свідчення побитих; виставити охорону.

З'явилися хлопці-радикали з палицями, почали біля Дипломатичної академії проводити свої показові тренування. Я тоді з ким тільки не говорив — боявся, щоб у той момент не почалися погроми. Люди приходили з молотками, ломами… Вони вже були готові до якихось насильницьких дій. Їх доводилося гамувати — акція запланована на наступний день, і ми не можемо просто зараз піддатися на провокацію.

Прийшов Женя Нищук, який підхопив ведення мітингу, потім ще підключалися Володя Гонський, Андрій Парубій. Надзвичайно важливо було донести людям меседж, що ми збираємося наступного ранку, і тоді буде велика акція. Треба було підготувати цю акцію. Ми малювали різні плакати, організовували

людей, які будуть вести колону… Основні сили мали збиратися біля університету Шевченка, ми також закликали частину людей рухатися від Михайлівського собору.

Вранці 1 грудня від Михайлівського рушила величезна колона, попереду — розтяжка 10–15 метрів «Ми — європейці», яка була потрібна не тільки для краси, а й для безпеки: щоб ті люди, які йшли у першому ряду, тримали периметр і організовували інших. А біля Університету Шевченка ми побачили просто хмару людей! Стало зрозуміло — це надовго і всерйоз.

Громадський сектор Євромайдану постав 30 листопада з людей, які того дня взяли на себе відповідальність за надання допомоги. Частина була на студентському Майдані під стелою. І з 1 грудня ми взялися за розселення людей. Опікувалися дерев'яними будиночками на Майдані: там роздавали теплі речі, фіксували людей, розселяли їх. Ігор Кулик відповідав за поселення на одному з наших найбільших об'єктів — «Київ-ЕкспоПлазі»: там було кілька тисяч людей, у період максимуму — десь 5–6 тисяч.

Тим, кого поселяли, пропонували програму: звечора розповідали про ненасильницькі методи боротьби, показували фільми, а зранку запрошували на акції — блокування адміністративних будівель, пікети. Нам важливо було надихати людей і роз'яснювати, розкривати потенціал ненасильницького спротиву. Організовували так звані миротворчі патрулі: заспокоювали людей, бо зберігалася загроза провокацій, подібних до 1 грудня, що могли перейти в насильство.

…Тоді однією з найуспішніших стала наша акція «Піаніно біля адміністрації Президента». Автором ідеї був активіст Громадського сектора Олег Мацех, який купив це піаніно. Його доставили до Адміністрації Президента, і син Олега грав Шопена, а Андрій Меаковський, наш активіст, зробив історичну фотографію.

Громадських ініціатив було чимало. Через це дуже багато зусиль спрямовували на координацію. Було безліч різних нарад, які тривали до глупої ночі. Всі з усіма сперечалися, кожен хотів донести свою думку — це був казан, у якому все кипіло.

Громадський сектор Євромайдану проводив різні акції разом із Демальянсом: пікетування прокуратури, судів… Цими акціями ми намагалися розширити Майдан, щоб дати трохи ширший імпульс, ніж географічно обмежена територія майдану Незалежності. Ці акції проводилися по всьому Києву, щоб його збурити, не дати заснути.

Загалом Майдан був антирадянським повстанням. Влада хотіла повернути нас у радянське минуле з усіма тими страшними судами, сваволею, викраданням людей, цензурою. Люди проти цього повстали.

Ніч із 10 на 11 грудня для мене одна з найдраматичніших на Майдані. Настрій був просто феноменальний. Може, буду говорити патетичними словами, але вони передають атмосферу. Люди були готові померти. Ми не мали з собою абсолютно нічого. Була страшенна тиснява, було дуже важко, але ніхто не збирався відходити. Враження від тієї ночі були дуже дивні: не вірилося, що це сталося, не вірилося, що ми перемогли. Відчувалося неймовірне піднесення. Це була найбільш епічна ніч на Майдані, вона брала якоюсь щирістю. Ми нічого не мали, крім себе самих, крім своєї честі й гідності — це була вся наша зброя.

16 січня, після ухвалення диктаторських законів, чекали можливого введення надзвичайного стану. І ми навіть почали розробляти плани переходу в підпілля. Тобто хто з ким як має контактувати, хто куди має виїхати, як відновити організаційні осередки, і де будуть логістичні бази. Вже цілком серйозно говорили про речі, про які раніше й мови не було.

Настало 19 січня. Ми думали зробити цей протест радше веселим, щоб показати абсурдність законів. Через це закликали людей зробити "каСковий" день — від слова "каска". Люди приходили хто в баняках на голові, хто в розфарбованих касках. Але настрою це не змінило — тривога бриніла над людьми. Врешті, Грушевського спалахнула...

Те, що силовики виробляли — стріляли по очах — це для них був спорт, скільки хто очок заробить. Вони відчували вищість, почувалися мисливцями на сафарі. Можливо, саме тому «бер-

кутівці» посипалися 20 лютого: не сподівалися на такий спротив. Коли люди кинулися в атаку, вони перелякалися — раптом дичина перетворилася на мисливця.

На Майдані для мене відбулося повторне відкриття. Приблизно таке ми бачили під час помаранчевого Майдану: наскільки більшою мірою проявилася жертовність людей, наскільки люди були готові платити своїм здоров'ям і навіть життям, щоб перемогти — наскільки люди здатні об'єднатися.

Але до всього треба готуватися. І найкраща імпровізація — та, яка 10 років готується. З іншого боку, слід розуміти, що революцію підготувати неможливо. Можна самому підготуватися до революції. Коли спалахне революція, неможливо прорахувати. Але важливо бути готовими. Цього разу ми готовими не були, творили організаційні ланки "на марші", а вони міцнішали не так швидко, як було необхідно.

Головне — не слід думати, що проблему можна швидко вирішити силовим методом. Але багато хто на Майдані вірив, що тільки завдяки подіям на Грушевського революція перемогла. Я так не думаю. Я переконаний, що революція перемогла б і ненасильницьким методом, хоча це було б пізніше. Можливо, це дало б нам шанс дозріти більше, щоб перемогти не одного Януковича, а остаточно зламати всю систему.

Вважаю, 21 листопада треба відзначати як перемогу. 20 лютого слід вшановувати тих, хто загинув. Але ми маємо розуміти, що ця жертва дала нам шанс. Шанс — це також перемога.

Дехто каже, мовляв, яка ж то перемога, якщо ми опинилися в іще гіршій ситуації. Я в таких випадках наводжу аналогію з комп'ютерною грою: ми перемогли на одному рівні, перейшли на інший, де тільки чортики страшніші. Але ми повинні боротися. Ми перемогли на попередньому рівні. Пам'ять про цю перемогу має надихати нас зараз.

Євген Нищук

1972 року народження, актор, громадський діяч

Євген Нищук на Євромайдані (фото І. Гайдая)

Увечері 21 листопада я грав роль В'язня Сумління у виставі за Винниченком «Момент кохання». Я вже знав про заклики згадати Майдан 2004 року і поговорити про суперечливі моменти напередодні підписання угоди про асоціацію з ЄС. Люди, обізнані із ситуацією, ще до 21 листопада зрозуміли, що нічого він не підпише (я маю на увазі Януковича).

Мені ще тоді телефонували і питали: «Як ти, прийдеш?» Кажу: «Авжеж, прийду». Коли я після вистави прийшов, уже стояла імпровізована така сцена-машина, і люди відразу до мене: «О, "голос Майдану"! Іди, іди, скажи щось!» Я просто виступив з промовою, як і багато хто в той вечір. А потім мені кажуть: «Євгене, треба це все так трошки змодерувати, бо тут кожен зараз хоче щось сказати… аби воно не переросло у політичну агітацію».

На другий день прийшло вже більше людей. Погода була погана: мряка, дощ. 22-го вирішили уже не кидати ситуацію на самоплив, люди почали залишатися на ніч. Але мені здається, для влади першою показовою ситуацією стала неділя 24 листопада. Підтримати євроінтеграцію прийшло 100 тисяч — заповнили всю Європейську площу. Вже тоді, я думаю, почав зростати цей градус напруження. Я його відчував. Очевидно, і влада

теж. Почалися заклики до 29-го не розходитися і тиснути на владу.

29-го нічого не передбачалося. Думали, що, може, в неділю якось зберуться… І я пішов уже додому. А вдосвіта сталося це ганебне побиття, цей напад, який шокував Україну, світ, і головне — ознаменував наступну фазу подій Майдану 2013–2014-го.

Я пригадую, 30-го на Михайлівській ми з Володимиром В'ятровичем закликали, щоб на завтра, на 1 грудня, уся Україна їхала на Майдан, бо це питання гідності. Уже в той день звучала ця ідея — захистити гідність. Я це чув із самого початку від багатьох людей. І захист Гідності — це насправді наша спільна історія, яку ніхто не має права привласнювати.

1 грудня, коли я виліз на цю машину, коли рушила колона і я її почав координувати, навколо з усіх боків усе було вщент забито людьми — ні просвіту, ні прогалини якоїсь, де б їх не було. Хтось каже, що Майдан не вміщає мільйон, це правда. Але в той час були заповнені всі навколишні вулиці, всі! І більше того, тоді була ситуація наближена до помсти. Люди йшли з такою силою, так рішуче налаштовані… не те щоби там щось здобути, а просто — помститися.

Я думаю, якби 1 грудня була команда взяти Банкову, взяти Адміністрацію — взяли б. І та Небесна Сотня, може, в меншій кількості, була б уже в той день. Вони ще не встигли стягнути війська. Вони б відкрили вогонь, але вони зламалися б… Бо це була просто лавина! Та все звелося до того, що певна категорія людей на Банковій почала "сіпатися" із силовиками з метою захоплення урядових приміщень, а всіх інших просто стримували: «Не треба, ми все одно це здобудемо, але не зараз. Не будемо валити, бо скажуть, що це у нас просто переворот, Європа, світ не зрозуміють…» — і таке інше. Але, зрештою, все одно прийшли до того.

Опозиційні політики просто боялися взяти на себе відповідальність. (Це, звісно, їхня позиція, і вони мають на це право.) Думаю, той, хто тоді перший сказав би, що так, я йду і беру на себе відповідальність, одразу став би президентом, але ніхто не

наважився... І все це переросло у довгих 90 з гаком днів протистояння — нашу Революцію Гідності.

Моя місія полягала в тому, аби людей спрямовувати в потрібні моменти до рішучих дій, а в інші моменти стримувати агресію, щоб не було зайвих жертв чи постраждалих. І це було важко, бо люди прагнули конкретних дій, а все якось не так складалося. Спочатку мусили довести, що здатні довго бути на Майдані, потім, у перший штурм з 10 на 11 грудня, — що спроможні вистояти.

Тоді, вночі, пригадую, я пішов у «профспілки», і тут десь о 1-й годині кажуть: «Штурм!» — «Який штурм? Вони що, здуріли?» Тоді саме в Києві Вікторія Нуланд була. І ми нічого такого не чекали, і справді досить мало людей було в той час на Майдані. Здебільшого ті приїжджі, які в наметах ночували, а інших майже не було. І я о 1-й ночі вийшов на сцену і до ранку, коли вони вже розвернулися і відійшли, ні разу з неї не зійшов. Хлопці кажуть: «Женю, стій на сцені. Ми тут будемо відбиватись, а ти стій, бо треба закликати людей!»

Тоді був перший момент, коли ми налагодили контакт із сотниками — розподілили, які сотні за які барикади відповідають. Бо справді було складно — перше сум'яття, ніхто ж не сподівався … Та ніч з 10-го на 11-те підготувала нас. Ми до ранку практично навчилися, як тримати реальну фізичну оборону.

Я завжди дякую за те, що ми тоді вистояли, передусім киянам, бо тоді тільки кияни могли допомогти — ті, хто приїхав з інших міст, вони вже були там, але їх було мало. І кияни прийшли. Вони прибігли! І вранці, коли силовики розвернулися, це було як у кіно: «Йессс!!! Ми це зробили!» Така точкова, локальна, але це була наша перша перемога.

Тоді розпочався період у такому "фестивальному" настрої, і Новий рік на Майдані теж був незабутній. Це друга точка, коли було так багато людей. Ще один момент — коли «Океан Ельзи» виступав, і той знаменитий кадр з ліхтариками... Я все чекав, поки хлопці вийдуть, з людьми спілкувався, забавляв їх як міг… Ми тоді Гімн співали і просто весь Майдан цими ліхтариками світився.

Ситуація такого роду — присутність такої великої маси людей, я б сказав навіть, одержимість, що триває так довго, — потребує виняткової щирості, відвертості й повного єднання думки. У людей дуже різних способів мислення була одна мета. Але це треба було відчути і зловити… Можливо, тому, що я це відчував, «ловив потік», у людей і була до мене довіра.

Звісно, мені на сцені допомагали колеги. Хтось був із самого початку, хтось потім долучився. Були Володя Гонський, Роман Липинський, ще пара людей. Хтось уночі чергував... На початку Руслана вночі приходила часто. Стосовно присутності на сцені політиків… Ми на якомусь етапі вирішили, що нехай вони самі координують, хто там буде «по політчастині» виступати. Тим займалися різні люди, і вони мінялися…

На недільних вічах ситуація складалася непроста. Рада Майдану, куди входили і політики, й громадські активісти, і студенти, і журналісти, й Автомайдан, давала мені якийсь короткий список тих, хто виступатиме. Я знаю, були певні нарікання, що комусь дали слово, комусь не дали... Але це просто фізично було неможливо. Часом… коли я бачив, що йде якась поважна людина, приміром, Дмитро Васильович Павличко чи той самий Паламаренко, який хотів Шевченка почитати, а його не пускають, я втручався: «Пустіть! Ви що, жартуєте?»

Тим, хто приїжджав із-за кордону нас підтримати, завжди була «зелена вулиця». Бо в такі моменти ми розуміли, що ми не самі — світ з нами. Тоді навіть виникла така церемонія, що переросла в традицію: люди привозили свої прапори, ми їх встановлювали… і вже під кінець Майдану там були прапори майже з усіх країн світу. Прапори на знак підтримки залишали і громадські діячі, й політики, і митці. Їм завжди були раді, це щира правда.

Майдан — це ціле козацьке селище було, така сучасна Січ. Наприклад, треба було господарські питання вирішувати, і я оголошував зі сцени, що потрібно молока чи перцю (щоб у вогонь закидати, від того дим був їдким, він просто випалював). І в ту знаменну ніч з 18 на 19 лютого, ніч великого протистояння, дим

якимось дивом чи провидінням весь час був спрямований у бік силовиків. Коли навала була з боку Європейської, дим ішов туди, коли від Інститутської — повертав на гору. Пояснити це метеорологічними чинниками неможливо, бо він крутив і так, і сяк.

Не забути і того моменту, коли почали горіти «профспілки». Мої колеги-дівчата з Еспрессо ТВ, які знімали на Майдані, барабанили в віконце на 9-му поверсі 40 хвилин чи більше. Вогонь уже палав по всій будівлі, там всі просто душилися, а пожежна машина навмисне не їхала. Для мене це був шок. Скільки тут їхати з Володимирської? Я тоді просто волав: «Ну дайте люльці піднятися, забрати дітей!» Вони ж продовжували своє — перекривали воду, заважали людям самим гасити ту страшну пожежу. Аж потім, спільними силами, їх змусили співпрацювати, взяли практично в полон того водія, присилували його підняти люльку (хоч і видно було, що це не позиція тієї людини — їм, скоріш за все, погрожували згори). Богу дякувати, дівчат зняли — розбили вікно, витягнули на ті люльки, визволили... Це були просто неймовірні емоції.

Ще пам'ятаю, в ту ж ніч, з 18 на 19 лютого, коли «беркути» прорвалися і пішли на штурм, вони вже мали серйозну перевагу. Якби їм тоді вдалося — Майдан був би повністю зачищений. Вони почали тиснути, і я бачу — наші хлопці розвертаються. Не витримав і кричу: «Не розвертайтеся спинами до них!» Пам'ятаю, як у тому запалі просив підкріплення на передову, хоча йому вже не було звідки взятися… І хлопці розверталися! Це був поворот історії.

Тоді ж, відбивши атаку, мені двох беркутівців до сцени привели. Один з них хотів кинути гранату в наш бік і сам підірвався — йому відірвало руку. Інший хотів його відтягнути, але не встиг, і їх схопили. Я забрав рації тих беркутівців і, відповідно, хвилин 40 міг слухати про їхні дії, які планувалися. І це нам трохи допомогло, а найголовніше, що ми попередили запланований силовиками підпал консерваторії.

Говорячи про перші смерті на Майдані… Пам'ятаю, загиблого Сергія Нігояна одразу повезли на Дніпропетровщину,

Юрія Вербицького — у Львів, а от Сергія Жизневського до Білорусії одразу відправити не виходило. Поки чекали на маму та сестру, з'ясувалося — вони не знали, що він на Майдані, давно його не бачили.

Коли його принесли до сцени, якісь слова знайти було надзвичайно важко. У мене тоді не те що в горлі пересохло… було просто страшно щось сказати. Мати, сестра також не хотіли виходити і говорити. Гімн один раз пустили… Ну скільки разів його можуть пустити?.. Саме тоді я сказав звукорежисеру: «Пусти цю пісню». — «Яку?» — «Пливе кача». Я знав, що він любив цю пісню. До того ж вона такого ритуального, «плакального характеру» і його ситуації відповідала — він етнічний білорус, загинув в Україні, а в пісні ж і є слова: «…Погину я чужім краю… Хто ж ми буде брати яму?..» От я й подумав, що вона до прощання з ним якнайкраще підійде.

І ця пісня викликала сплеск емоцій! Доти ти ще якось міг стримуватись, а тут усе це просто вибухає... Потім, коли всіх наступних хлопців ховали, нас просили: «Поставте "Пливе кача"».

Парадоксально, але ця старовинна лемківська пісня і зараз завжди звучить при прощанні з бійцями, що полягли на Сході та на Півдні України. Коли цьогоріч був марш Незалежності на Майдані, думали робити хвилину мовчання традиційно — під звук метроному, але, перебравши всі варіанти, зупинилися, знову ж таки, на «Пливе кача», бо ж вона справді вже стала прощальним гімном.

Наші герої, що 20 лютого були по-звірячому розстріляні на Інститутській, практично поклали край тезі, що українці мають в генах страх. Вони без страху, одержимо йшли на кулі, і це бачила вся Європа, світ. І наші письменники, поети, історики мусять тепер показати світові великий сенс цієї боротьби — за свою гідність, за свободу, за цілісність своєї держави.

Тут нам треба відкинути політичну складову — мовляв, зараз не ті політики прийшли, а потім іще якісь не ті... Повторюю, не за євроінтеграцію люди стояли. 1 грудня вони вийшли боротися за свою гідність і свободу. За це і загинули. Це закладає фундамен-

тальні підвалини свідомості наступних поколінь, тому розчаровуватись ні в якому разі не можна!

Ці події завжди мають вшановуватися. Початок Майдану — як день гідності й свободи. Масовий розстріл — як сакральна історія, що має вийти за межі просто роковин. І подальша наша історія має творитися во славу цих хлопців та дівчат. Це має стати нашою славною легендою. І цю легенду треба нести. Ми — її сучасники, і від нас залежить, якою вона прийде до наступних поколінь. Часто кажуть, що за ці два роки не відбулося якихось зрушень — але цей час для історії просто мізерний, головне — працювати, не покладаючи рук, на благо Батьківщини! Коли ж нарешті Україна процвітатиме, матиме владу, яка відповідає прагненням народу, всі мають усвідомлювати, що запорукою цього успіху була Революція гідності.

Олена Подобєд-Франківська

1984 року народження, менеджер з персоналу, громадська активістка

Олена Подобєд-Франківська організовувала роботу логістичного центру Громадського сектору Євромайдану на території Михайлівського собору (21 лютого 2014 року)

З 24 листопада розпочалася моя історія на Майдані. Я не могла не піти туди, тому що дуже багато моїх друзів були в цьому процесі. Я знала цих людей особисто, з кимось могла мати кращі стосунки, з кимось гірші, але я точно знала, що вони там стоять, бо в них є певна ідея і певні мрії, які вони дуже хочуть втілити в життя. І, власне, через те, що я поділяла ці ідеї, ці мрії, я долучилася до цього процесу.

Мої перші кроки на Майдані були дуже самостійними. Оскільки я за освітою менеджер з персоналу, мені добре вдається організовувати процеси з людьми. Я побачила, що відбувається під стелою — є потреба якоїсь координації, зокрема в напрямі співпраці з волонтерами і реєстрації охочих допомогти з поселенням людям, котрі приїжджають з областей. Спершу я фактично займалася тим, що цілими днями налагоджувала роботу невеличкої волонтерської служби, яка записувала усіх, хто бажав чимось долучитися до процесу, що розпочався на Майдані.

Насамперед я попросила купити зошитів у товстих обкладинках, тому що, прийшовши під стелу, я побачила стоси папірців, на яких було щось записано, і ніхто не знав, коли востаннє хтось нотував і якої саме допомоги можна чекати від тих людей, чиї

дані записані на цих папірцях. Тож ми закупили десять зошитів, кожен із них підписали, відвівши під окремий напрям роботи, і тоді розпочалася, власне, така більш-менш відлагоджена система комунікації з тими людьми, які до нас приходили.

У нас були дуже прості завдання: нам потрібно було налагодити інфраструктуру, яка вже почала розростатися під стелою. Тому ми записували людей, що мали якийсь транспорт і зголошувалися привозити паливо для генератора, який, власне, тоді обслуговував сцену. А також тих, хто хотів допомагати готувати їжу. Перших п'ять днів люди приносили їжу з дому, а вже згодом, коли нанесли гори харчів під саму стелу, треба було робити якісь бутерброди, заварювати чай…

Ми записували також медиків, які вже на той момент почали реєструватися. Окремо фіксували координати людей, готових займатися охороною. Там були цілодобові чергування, відповідно, нам потрібні були дужі хлопці й сміливі дівчата, які б позмінно несли варту. Крім п'яти основних напрямів, які я назвала, було кілька піднапрямів: окремо люди, які займалися дровами, і таке інше... Це те, що стосувалося сервісної частини налагодження життя Майдану.

Насправді до моменту появи так званого політичного Майдану, який розгорнувся за кілька днів після початку подій біля стели, людей було небагато. Політичний Майдан виник, коли політики поставили на Європейській площі свою сцену, і, власне, там відбувалася фактично та сама діяльність, що й під стелою. Було кілька днів такого окремішнього стояння — велися якісь перемовини, хто до кого долучається. Власне, не могли дійти згоди щодо того, який майдан є «правильнішим» — студентський чи політичний, з партійними прапорами чи без.

І коли вже стояли ці два майдани — навіть ще не разом, а тільки поряд, тоді людей ставало значно більше. І оскільки це було дуже близько — дві сцени були розташовані за кількасот метрів одна від одної, — то частина людей мігрувала. Тобто ти постоїш дві годинки під однією сценою, переходиш — і дві годинки стоїш під другою сценою. Обидві сцени намагалися

якось комунікувати. Під стелою були студенти і громадські діячі — там було менше людей, усе було організовано простіше і більш кустарними методами: невеличкий генератор і мікрофон з колонкою. А там, де політики, була повноцінна велика сцена з озвучкою. Але о 3–4-й годині ночі зазвичай ситуація вирівнювалася: вимикали освітлення і звук як на одній, так і на іншій сцені. І фактично все відбувалося за принципом «Хто хоче, той і виходить»: «Хто хоче заспівати пісню?» — і люди, з голосом чи без, виходили й співали пісню. «Хто хоче розказати про свої почуття з приводу того, що відбувається?»...

Звісно, важко пробути цілу ніч на ногах, а ще до того ж і холодно було. Тоді народилися перші гарні волонтерські рухи серед підприємців. Я пам'ятаю перші кавові машини (їх по Києву дуже багато розкидано), які приїхали під обидва майдани і роздавали безкоштовно чай і каву. Це було дуже доречно, тому що було дуже холодно, а ще тому, що в той момент народжувалась віра в те, що це не тільки нам треба, а й ще комусь. І це, напевно, був такий перший знак того, що українці можуть долучатися до цього руху все більше, більше і більше. Бо хоча нам приносили багато їжі та одягу, ця підтримка десь залишалася на рівні домогосподарок. Коли перші такі речі відбулися (допомога підприємців. — Ред.), стало зрозуміло, що цей рух іде далі.

Ситуація з двома сценами доволі сильно напружувала людей. Це така складна для українців, я б сказала, трагічна нота — в нас завжди дуже багато розбіжностей у трактуванні національної ідеї. Національні ідеї можна трактувати по-різному — на аматорському рівні, філософському… Пам'ятаю момент, коли відбулося об'єднання цих двох, скажімо так, міні-майданів — політичної сцени і студентської — коли політики заявили, що все, ми переходимо під стелу. Тоді було дуже велике піднесення! Моє особисте ставлення до цього дуже суб'єктивне — воно спирається на те, що я знаю частину політичних ігор, які відбуваються «під килимом» усіх цих процесів. Але піднесення насправді було, тому що нарешті ми були єдині. І це давало змогу об'єднати зусилля.

На другий день після об'єднання цих двох сцен ми зрозуміли, що спати нам найближчим часом доведеться дуже мало. Тому що почали приїжджати люди з регіонів. Ми усвідомили, що в нас є колосальна кількість людей. Я пам'ятаю свою паніку. Раніше я могла обмежитися, скажімо так, блокнотом, де записувалися адреси киян — до них можна було заселяти невелику кількість людей, які приїжджали. А в момент, коли відбулося об'єднання двох майданів, потік людей зріс колосально. Дякувати Богу, що ми записали перед тим велику кількість адрес, і це дало змогу перший потік розселити. Але це величезна адміністраторська робота. Тоді моя волонтерська група, яка займалася поселенням, працювала дуже активно. Здійснювалася постійна ротація (нас було близько двадцяти чотирьох осіб), тому що людям потрібно було спати. Найціннішими були ті, хто міг на другий день приходити знову, тому що вони вже знали цей процес безпосередньо від початку до кінця і могли продовжувати працювати без перебоїв.

Ця діяльність вийшла на вищий рівень, коли до нас долучилися соцмережі. До нас приходили представники такої служби, яка називалася «Київ-хост», зокрема один з її координаторів Микола Виговський. Тоді Коля прийняв на себе частину координаційної роботи із розселення людей. Тобто вони займалися хостелами і всіма запитами на поселення, які надходили через Інтернет. Після кількох діб такої роботи ми побачили, що є вже багато готельних мереж, мереж-садиб тощо, які готові приймати до себе людей.

Ми навіть поселяли їх у кілька офісів політичних партій, які не афішували себе. Ці офіси були, як правило, поруч із Майданом. Найбільша проблема полягала в тому, що зазвичай кияни могли приймати до себе поселенців до 1-ї години ночі, оскільки рух метро припинявся о 12-й. Відповідно, ту частину людей, яка приїжджала вночі — а вночі було колосально холодно, — було дуже важко розселити, бо метро не їздило, і нам були потрібні якісь точки навколо Майдану, куди можна було б ходити пішки. У нас була підгрупа волонтерів (ми їх назвали «екскурсоводами»), які збирали групу людей і водили у різні зали, офіси, що були поруч, і розселяли там.

Кожен напрям нашої волонтерської служби мав свого координатора, який міг повноцінно ним опікуватися. У нас також був інформаційний центр. Майдан практично являв собою живий організм із цілою купою служб, які дуже добре працювали. Ми почали розставляти тенти і намети для збирання речей, які приносили кияни, щоб вони не намокали під снігом. Уявіть собі величезний торгівельний комплекс, тільки під відкритим небом: мистецька територія, територія харчування, осередок волонтерства, куди можна було щось принести, простір для спілкування...

Ще один аспект роботи — нам доводилося писати величезні списки охочих виступити. Була просто скандальна ситуація зі сценою, бо туди постійно йшли люди. В якийсь момент були розписані не просто графіки на чергування ведучих, а похвилинний розклад виступів — причому на той час там виступали вже не просто люди, які хотіли щось сказати, а зірки. На Майдан приходили вже всі. Найпершою була Руслана — ще коли було дві сцени. На початку вона користувалася мегафоном — у нас тоді не було можливості забезпечити мікрофон. Згодом ми почали залучати інших зірок. Це були люди з шоу-бізнесу, письменники і просто лідери громадської думки. Бідолашні, вони всі стояли там, під стелою, і терпляче чекали свого виступу. Поруч товкся ще натовп — з охочих прочитати віршика про Діда Мороза. І ведучим теж було дуже важко — вони постійно хрипли, їх мало не щохвилини хтось смикав за рукав, питаючи: «А можна, я виступлю?».

ПІД ПРИЄМЦІ

Валерій Пекар

1966 року народження, підприємець, громадський діяч

Валерій Пекар читає лекцію у Відкритому університеті Майдану (грудень 2013 року)

Моя особиста історія Майдану почалася 24 листопада, коли ми з друзями взяли участь у недільному великому виході на Європейську площу, і в наступні дні, ближче до Вільнюського саміту, коли ми зрозуміли, що підписання угоди про асоціацію з Євросоюзом не буде і що кількість людей на майдані Незалежності щодень зменшується.

Я не був аж так залучений до громадянської активності того часу, просто так вийшло, що багато моїх друзів і колег так чи інакше брали в цьому участь. Ми провели низку заходів разом із нашими друзями, громадськими активістами, які постійно перебували на Майдані, щоб якось підтримати моральний дух тих людей, яких ставало все менше і менше. Співали гімн Європейського Союзу, перекладений українською, зачитували якісь звернення і таке інше…

Нам здавалося, що зараз ми переходимо до етапу, коли фактично треба йти з Майдану і переходити до якихось тривалих і більш… інтелектуальних методів громадської роботи. Все змінилося 1 грудня, коли ми опинилися серед мільйона інших людей, що зібралися на майдані Незалежності та центральних вулицях Києва. Було зрозуміло: те, що відбувається — це події вже абсолютно іншого, реально епічного характеру.

Так сталося, що в цей день зібралося разом півтора десятки представників різних бізнес-шкіл і «фабрик думки» — українських «Think thank». Ми зрозуміли, що маємо якимось чином тут допомогти, шукали представників реєстрової, так би мовити, опозиції — людей, які створили Штаб національного спротиву, щоб запропонувати свої послуги як аналітиків.

Є інтелектуальні групи (на той час вони були досить розпорошені, а сьогодні вже об'єднані) — люди, які групувалися навколо Клубу випускників Києво-Могилянської бізнес-школи, випускники бізнес-школи MIM-Київ, Київської та Львівської бізнес-шкіл. Була ще така організація як Український республіканський клуб. І от 1 грудня 2013 року зібралися дуже різні люди, яких об'єднувало те, що вони в такому невеличкому, з інтелектуальної точки зору, місті як Київ постійно зустрічалися на різноманітних інтелектуальних майданчиках, обговорюючи всілякі питання: економічні, соціальні, часом філософські.

Вечір того дня ми витратили на спроби знайти людей, яким були б потрібні ті, хто може створити аналітичний центр, що здійснював би аналіз і прогнозування ситуації. Але з'ясувалося, що ми нікому не потрібні. Врешті, пізно ввечері й рано вранці, зідзвонюючись між собою, вирішуючи, як нам жити далі, ми мусили відповісти собі на питання: чи наша це «війна»? І ми сказали: так. Уже зранку 2 грудня ми приїхали на Майдан, орендували в готелі «Козацький» конференц-зал і за рахунок своїх власних ресурсів розгорнули там польову організацію (приблизно на два десятки, може, трохи більше, робочих місць), яку назвали «Громадянський оперативний штаб».

Там були дуже різні люди з різних спільнот. Фактично я запросив своїх колег із різних організацій, підприємств, до яких я дотичний. Були там мої колеги та друзі, яких я можу назвати — Андрій Длигач, Ігор Харченко, Михайло Винницький, Євген Пестерников. А також Анна Валенса і Поліна Башкіна з «ВікіСітіНоміка» — є така «фабрика думки» в Києві.

Загалом на той момент нас було десь близько півсотні людей, і ми почали займатися… чим завгодно, оскільки розуміли, що

потрібна допомога людей, які мають певний організаційний хист. І впродовж першого тижня ми займалися і волонтерами (люди дзвонили, питали: «Куди мені прийти і що робити?»), і фінансами, і проводили якісь акції, спрямовані на закріплення у суспільстві, в суспільній свідомості певних ідей.

Так, скажімо, ми провели акцію, яка називалася «Валіза. Вокзал. Москва». Це була наша реакція на вимоги стратити Януковича, які звучали в перші дні на Майдані. Ми розуміли, що це дуже неправильний підхід, адже його реалізація може дуже швидко перевести конфлікт у якусь силову форму. Тому ми вирішили проводити якісь дуже жартівливі, образливі, саркастичні заходи, аби показати, що… ні, ми краще відправимо його в Москву, і ось йому валіза, і ось йому червона доріжка, яку ми передали до Адміністрації Президента — і це буде правильно.

Або, скажімо, інший захід, коли ми надували великі повітряні кулі, які люди на Майдані передавали з рук в руки більше години. На них було написано: «Відповідальність». Люди передавали їх один одному і при тому говорили: «Я несу відповідальність».

Робили і серйозні речі. Скажімо, кілька наших патрулів ходили і зривали плакати, на яких було написано «Страта Януковича» і подібні речі, бо на той момент було зрозуміло, що це деструктивний підхід, і треба спочатку організувати правильну комунікацію всіх частин громадянського суспільства, а не переходити до якихось екстремістських дій. Тоді вже був досвід силових сутичок 1 грудня біля Адміністрації Президента, він був засуджений, і Майдан формувався як мирний спротив величезної кількості людей — ця думка тоді абсолютно переважала.

На велику сцену нас допускали дуже обмежено, бо вона була підконтрольна політичним партіям. Водночас ми співпрацювали з усіма ключовими організаціями, які з'явилися навколо, бо груп, подібних до нашої, виникло кілька десятків. Ми з ними усіма, звісно, перезнайомилися, навіть підписали певні меморандуми, щоб обговорити спільні вимоги. Я пам'ятаю день, коли велике кафе в готелі «Козацький» було повністю заповнене представниками кількох десятків громадських ініціатив Майдану, які на

той момент щойно сформувалися або вже певний час існували, і всі сиділи й підписували ці спільні меморандуми.

Протягом перших тижнів усі системи життєдіяльності Майдану або за участю політиків, або без їхньої участі якось налагодилися: і харчування, і фінансове, й інформаційне забезпечення, і решта інших речей, і ми сконцентрувалися, власне, на тому, в чому ми найкращі — на аналітиці. Ми уже в перших числах грудня розробили сценарний простір, тобто описали всі можливі сценарії розвитку подій, і опублікували його де тільки можна.

У нас на Фейсбуці було декілька сторінок різної спрямованості, через які ми працювали. Одна подавала аналітику, інша називалася «Громадянська точка опори», і її завданням було давати конкретні, швидкі, стислі поради учасникам протестів: як поводитись, як вдягатися, що брати із собою, чого не брати, що робити у разі затримання, виникнення сутичок, і таке інше.

Наше завдання полягало в тому, щоб якомога ширше розповсюджувати все, що могло бути корисним. Ми не співпрацювали на той момент із жодною політичною партією, тому що, чесно кажучи, ми їх не дуже поважали, а вони нас взагалі не помічали. Ми працювали задля тих людей, яких бачили, виходячи з готелю «Козацький» — десять чи тридцять разів на день ми бачили тих людей, заради яких працювали, і в нас не було питання: навіщо ми це робимо?

Ми почали дуже активно співпрацювати з Відкритим університетом Майдану, що встановив біля Лядських воріт свою сцену, на якій ми також читали лекції. Після моєї лекції про геополітику присутні ставили чимало запитань. Я пояснював, що тут відбувається, як Майдан вписаний у велику хвилю світових подій, які основні гравці сьогодні зосереджені навколо Майдану, навколо України, які в них інтереси.

Спершу Майдан взагалі не був суб'єктом подій — він був просто масою людей, які ще не визначилися з тим, що їм робити. Єдиним активним гравцем тоді виступала Росія. Я називаю активним гравцем того, хто планує нав'язати свій сценарій усій

решті. В той час реєстрова опозиція, адміністрація Януковича, олігархи, зовнішні західні гравці — всі вони були пасивними гравцями: не знали, що буде далі, як трактувати те, що відбувається, що з цим робити, і розуміли лише, що треба зачекати, подивитися. В принципі, весь грудень так і пройшов в очікуванні.

Маю зазначити: ми вже тоді, на початку грудня, говорили, що геополітичний інтерес Росії полягає у знищенні української державності. У нас були певні факти, певне розуміння того, що події розгортатимуться таким чином. Звісно, ми не могли передбачити ані подій у Криму, ані війну на Донбасі. Ми думали, що Росія радше діятиме через терористичні акти — як проти українських політиків, так і проти народу — буде залякувати масовими жертвами.

У нас була добра команда аналітиків, може навіть, найкраща за всю історію України. У ній були люди, різні за фахом, і вміючи працювати разом, ми просто це все використовували. Ми моніторили різні відкриті джерела, дуже багато часу проводили на Майдані: розмовляли з людьми, з активістами, зустрічалися з різними громадськими організаціями, вивчали настрої. І це також значною мірою була пожива для нашої думки. Загалом же методи стратегування і прогнозування в бізнесі давно відомі, так само як і в інших сферах.

Протягом всього існування Майдану ми публікували аналітику, прогнози, сценарії, пояснення. Наприкінці грудня, десь приблизно числа 27-го, ми зібрали близько 120 лідерів різних громадських організацій Майдану і разом із ними провели стратегічну сесію: три дні поспіль по кілька годин збиралися і намагалися виробити стратегію подальших дій. А для того потрібно було зрозуміти, які основні гравці, які їхні інтереси, чого вони прагнуть, як будуть поводитися. В принципі, для людей, які займаються бізнес-аналітикою, це була звична робота, просто вона проходила в незвичних умовах.

Поки Майдан мав досить мирний характер, до середини січня, ми були певні, що це просто велике стояння — хто кого перестоїть, і жодна зі сторін не наважиться на загострення, що

це така перевірка витримки: в кого на довше духу стане. Ми тоді також усвідомлювали, що Майдану потрібні якісь лідери, бо вже очевидно було, що політичні лідери на Майдані не користуються ані авторитетом, ані повагою і не можуть реально керувати народом. Ми розуміли, що лідери громадських організацій відомі лише в маленьких, вузеньких сегментах, а великі зібрання цих лідерів ні до чого не приводять, і пробували знайти якийсь спосіб визначити лідера з народу. Ми думали про зірок естради, які, можливо, могли б виступити в цій ролі, або про духовних отців… Фактом є те, що тоді таких лідерів не знайшлося, і Майдан на той момент не був по-справжньому суб'єктом подій, бо не міг висловити свою власну політичну волю.

Фактично 16 січня режим Януковича перейшов у наступ, прийнявши закони, які отримали назву «драконівських», або диктаторських. Це була його перша активна дія, і далі вже події розгорталися таким чином, що Майдан також став активним — хоча й не суб'єктивізованим, але вже активним гравцем.

Можна сказати, що Майдан почав бути суб'єктом у той момент, коли майданівці повернули хід подій — 19 січня, коли відбулися перші зіткнення. Це була фактично перша спроба прояву суб'єктності Майдану, коли він із пасивного гравця, який стояв і очікував, що ж буде далі, перетворився на активного учасника подій, що сам (або, принаймні, у зіткненні з іншими активними гравцями) визначав їх подальший перебіг. Також можна сказати, що до 19 січня політичні еліти реєстрової опозиції думали, що вони керували Майданом.

Звісно, ми, представники нашої команди, були на Майдані в усі оті критичні дні і ночі. Після 22 січня ми опублікували аналітику, в якій заявили, що залишилося всього два сценарії розвитку подій: або вони нас, або ми їх. Або режим Януковича буде повалений, або буде велике силове зіткнення, яке завершиться великою кров'ю. Або — або. Інших варіантів розвитку подій на той момент, на думку наших аналітиків, уже не існувало.

Наприкінці січня сталася дуже важлива подія, яка мала для нас великі наслідки. Тоді ми зрозуміли, що необхідно дати від-

повідь на питання: а яку країну ми маємо побудувати після Януковича? Було започатковано візійний проект, який ми назвали «Нова країна». Ми оголосили, що хочемо зібрати певну кількість експертів у різних сферах життя, щоб вони разом обговорили, яку модель країни ми хочемо побудувати. І зробити це треба, поки Майдан ще стоїть, — щоб на той момент, коли ми переможемо, вже мати «картинку» майбутнього України.

Назву «Нова країна» ми обрали спеціально. Розпитували багатьох людей: про те, чого вони хочуть, яка їхня мета, заради чого вони стоять на Майдані… І слова «Нова країна» були втіленням ідеї про те, що нам не потрібна зміна влади, зміна одних облич, прізвищ на інші — нам треба повністю змінити всю систему, нам потрібне повне перезавантаження, нам потрібна нова країна.

Сергій Пітік

1971 року народження,
підприємець

Сергій Пітік на вічі 8 грудня 2013 року

Я* — керуючий партнер у бізнесі (в мене велика компанія, близько півтисячі людей працюють). Не можу сказати, що я веду якусь активну політичну діяльність — мені просто не все одно, в якій країні житимуть мої діти. Ну, і, мабуть, є певне вроджене почуття справедливості. Але я не за якусь абстрактну, я за конкретну справедливість. У мене діти ростуть, і я розумію: коли їм щось буде не подобатися, вони теж на Майдан вийдуть (я маю на увазі студентами), вийдуть і чогось вимагатимуть. І я хочу, щоб їм по «довбешці» ніхто не дав, щоб працювали закони.

Чесно скажу, восени 2013 року були думки: «Навіщо ми тут живемо?» Ми з дружиною були у відрядженні й вирішили поєднати корисне з приємним — поїхали на «Октоберфест», потім поїздом до Італії. Їдемо, і раптом така розмова у нас вийшла. Я кажу: «Слухай, ну обрали бандита… Ми марнуємо час — нічого змінити не можна. Може, виїдемо?» Вона відповідає: «Та я от і сама міркую… Коли в цих благополучних країнах побуваєш, думаєш: навіщо мучитися?» Але потім я зрозумів: ми ж усе одно там ніколи своїми не станемо, будемо «людьми без батьківщини».

* Оригінальна мова інтерв'ю — російська.

23 листопада я вже привіз хлопцям перші теплі шкарпетки і їжу. У мене взагалі активна життєва позиція: якщо хочеш, аби щось змінилося, треба щось робити. Тобто якщо чекати, доки тобі на блюдечку принесуть — нічого не буде. Це перше. Друге — тектонічні зрушення не відбуваються швидко. Я чудово розумію, що таке змінити країну. Мені доводилося в бізнесі брати зовсім «убиті» компанії й змінювати їх. Тобто якщо роки йдуть на те, щоб 500–600 людей змінити і зробити так, аби вони почали рухатися вперед, то скільки ж часу треба для країни? Я розумію, що це складно. Так, будуть спроби, щось буде не виходити, але треба робити. Ну, звісно, Ющенку я хотів дати межи очі, бо ж ми сподівалися, що він активнішим виявиться. З іншого боку, я розумію, що, напевно, так мало бути.

Я по життю організатор, керівник. У мене дуже багато друзів, і практично всі вони були зі мною на Майдані. Ми від початку самоорганізувалися в групу, брали участь і в різних інших. Тобто ми були просто групою друзів, які один одному довіряють на 100 %, і водночас брали участь в Автомайдані, Автодозорі, «Групі 30 листопада». Ми працювали з кількома сотнями, будували перші барикади…

Нашу першу кухню ми привезли на Майдан 29 листопада, і вона трохи більше доби простояла там. Це було єдине джерело гарячої води, яке залишалося в ніч розгону. На цій кухні все варили! З дачі привіз генератор, резервну розподільну шафу... Наша група, близько десяти осіб, залишалася на кухні в ніч розгону, і потім ми разом пройшли весь Майдан. Я назву хлопців: Сергій Бордюг, Ігор Хромушин, Володя Вербенчук, Олександр Алмастер... Ще кілька хлопців, які зараз на окупованій території, я не хотів би їх поки що називати. Любомира Хоптій, як же без неї! Дуже, дуже відома жінка — їй руку поламали в ніч розгону. Вона нам організовувала волонтерів, які допомагали з роздачею.

У мене особливе розуміння середнього класу. Середній клас — це не рівень доходу, це насамперед спосіб мислення. Такий, коли людина виходить за рамки того, що треба тільки їй або її родині. Аби чогось досягти, спочатку треба захотіти.

Говорити: «Для цього потрібні гроші», — означає мислити категоріями обмежень: «Я не роблю, тому що в мене чогось немає». Потрібно говорити: «Я хочу це робити, і для цього я шукатиму можливості». Тому, в моєму розумінні, середній клас — це люди, яким у житті треба щось більше, ніж просто жити і споживати, які хоча б один раз за власні гроші купили лампочку в під'їзд або лавочку пофарбували біля будинку, скопали землю і посадили хоч три квіточки. Зробили хоча б щось, потрібне не їм, а комусь іще. Коли таку життєву позицію маєш, то більше й зароблятимеш, бо ти активний, ти живеш, і тому в тебе можливостей більше. Хоча заробіток — це вторинне. Я зустрічав дуже багато людей, які багато заробляють, але мають життєву позицію «корита»: спочатку в мене були «жигулі» «копійка», потім «дев'ятка», далі я хочу вже «мерседес», «порш кайєн», а зрештою я вже сам не знаю, чого хочу, але все крутіше, крутіше й крутіше...

Якщо говорити про Майдан, то середній клас відіграв у ньому значну роль. У відсотках її важко оцінити. Дуже сильно допомагали люди — просто патріоти країни, причому як націоналісти (ті, які говорили, що «Україна — для українців, тільки українська мова» і тому подібне), так і російськомовні. Просто люди — патріоти країни. От вони відіграли велику роль, незалежно від доходу.

Помаранчеву революцію і цей Майдан середній клас і небайдужа частина суспільства витягли на своїх плечах. Можна просто прикинути. У мене на підтримку Майдану пішло близько 100 000 гривень — це те, що я витратив на кухні, генератори, харчування, допомогу. Всі мої друзі, хто в якісь сотні входив, особливо хто має свій бізнес — самі все оплачували і ще й навколо себе утримували все. Тобто це все народний внесок. Партії якщо там і були, то їхня допомога несуттєва.

Без активної частини суспільства Майдан був би неможливий. Активна частина суспільства, я так вважаю, складає у нас десь відсотків 10–15. Це так звані пасіонарії — тобто ті, хто готовий віддати більше, ніж отримає. Ми дозріли… я не знаю… Це не можна пояснити якимось одним чинником. Ми дозріли до

цього як нація, розумієте? Але нація не в сенсі національності. Я взагалі до національностей ставлюся дуже спокійно. Я маю на увазі націю як щось єдине, суспільство людей, об'єднаних спільною метою, спільною ідеєю, баченням того, як мають жити їхні діти й онуки. Ми просто визріли. Ми хотіли і хочемо жити по-іншому, і Майдан не закінчиться, він відбувається постійно.

Було розуміння того, що треба щось робити: стоїть мільйон на Майдані — влада ігнорує — отже, потрібні якісь дії. Коли не знаєш, що робити, є дві стратегії: не робити нічого або робити хоч що-небудь. Я дотримуюся другої. Коли взагалі нічого не робити — нічого не буде. Треба було Януковичу показати, що він тут чужий, що не можна так поводитися з народом. Тому й організувалася поїздка до Межигір'я. Ми просто прийшли і сказали: «Ось ми є! Ти нас на Майдані не бачиш, так тут побач». Ми з друзями брали участь в усіх акціях. Знаєте, таке було відчуття, що все одно ми переможемо, просто треба щось робити. Чіткої стратегії не було, але було розуміння: треба брати участь в усьому, що відбувається, а якщо нічого не відбувається, значить, треба щось організовувати.

Багато всього возили... Наприклад, приходили звідусіль машини, і великі (приміром, фура зі Львова прийшла з продуктами, одягом) не могли заїхати на Майдан — їх розвантажували в певному місці, і ми потім перевозили те все легковими машинами.

Коли захворіла Аміна Окуєва, мала запалення легенів, високу температуру, ми вивозили її із самооборонівцями до Одеси (на півдорозі ми її мамі з рук на руки передали). Людей вивозили, дрова возили, речі всякі. Власне, кожного дня треба було щось везти.

Коли вже найбільш напружені дні були, ми возили шини. Це називалося «знайти родовище». «Є нове родовище за проспектом Науки!» Їдеш туди, а там просто конвеєр — не можна словами описати, як це все відбувалося. Коли почали стріляти, був такий стан… Вже ніхто нічого не боявся, і якби на нас там міліція напала, то ми б, напевне, їх били. Нас було багато, ми були

організовані й готові до будь-яких дій. Розуміли, що Майдан треба відстояти за всяку ціну.

З 18 на 19 лютого погоріло багато продуктових наметів, і ми возили багато води та їжі. Пам'ятаю, приїхали з черговою партією, виносимо — а весь Майдан зосереджено довбає бруківку, тягає щось, і все це в мовчанні. Звичайного шуму не було. Люди довбають бруківку, носять, організовуються, створюють нові якісь точки харчування — це стоїть перед очима досі.

Під час Майдану зовсім не висипався: вночі їздиш — возиш необхідне на Майдан, вдень на роботу, колись спиш... Напевно, чим далі, тим більше час зміщувався... В останні кілька тижнів я взагалі не ходив на роботу.

З того, що я робив на Майдані, найважливіше виділити важко. Щоб зрозуміти це, можна згадати відому притчу про те, як хлопчик кидав у море морські зірки, що їх прибій виніс на берег. Їх було багато, але для кожної з них вчинок хлопчика коштував життя. Може, те, що я Володю пораненого привіз 18-го числа, і ми його відходили — може, це найважливіше… От привезли чоловіка додому, а у нього просто рани на голові… і привели його до тями. Просто Володя. Ну хто тоді прізвища питав? У всіх було одне прізвище — Майдан.

Може, котрась із шин, які я привіз, якраз десь згодилася в той момент. Може, медикаменти, які ми возили, коли почалося серйозне протистояння в Маріїнці (потрібні були ліки від отруєння), комусь допомогли, я не знаю. Може, моя особиста присутність десь допомогла… Всього потроху.

…Треба почати насамперед діяти по-іншому: не викидати пачки з-під сигарет у вікно машини і зупинятися на червоне світло. Потім — помити свій під'їзд, що-небудь іще зробити — самим змінюватися треба. Кажете, що є хабарництво? То перестаньте давати. Є ж зараз купа можливостей не давати хабарі й при цьому вирішувати питання.

Ну і, звичайно, повинна бути нетерпимість на рівні суспільства до неправедно нажитих грошей. У нас чомусь на словах не

люблять корупціонерів, а на ділі — бізнесменів. Людей, які заробляють, називають баригами, а коли корупціонер вкрав гроші й купив собі машину — «людина крутиться, вміє жити». Треба змінювати ставлення, треба самим змінюватися передусім — і процес зрушиться.

Якщо ми вже не один раз перемогли на Майдані, значить, люди впевнені, що в будь-якому випадку, коли влада піде не туди — ми скинемо їх пікою. Тобто ми знаємо: сьогодні ми підкоряємося владі, але якщо вона стане бандитською — ми її скинемо. Ми зайвий раз переконалися, що здатні швидко самоорганізуватися. Я раніше думав, що влада, яка перебувала під впливом Росії, занадто вкоренилася, а тепер я повірив, що ще за мого життя країна стане іншою, ми її збудуємо. Тобто я завжди знав, що вона буде іншою, що ми рано чи пізно її змінимо. Зараз я вірю, що це станеться.

Євген Уткін

1958 року народження, підприємець

Євген Уткін (третій зліва) в КМДА (20 січня 2014 року)

Я* народився в місті Донецьку Ростовської області, навчався в Москві, де досі живуть мої мама і сестра, потім приїхав до Києва за розподілом, і з 1982 року я живу тут, люблю це місто — найгарніше місто у світі. Навчався в багатьох бізнес-школах, займаюся високими технологіями.

Для мене Майдан по-справжньому почався, коли розігнали студентів. А до того моменту я не те що скептично ставився до цієї акції — я навіть не міг собі уявити, що це набуде такого масштабу. Коли стався розгін студентів — там був мій син, тому це стало особистою історією. З того моменту я жив Майданом.

Мені здається, під час Помаранчевої революції було відчуття впевненості у перемозі, була віра в те, що це досить скоро закінчиться, бо ж проявилася така потуга, і це вперше було, принаймні на моїй пам'яті, коли люди об'єдналися в ім'я боротьби за справедливість. Тому для мене було очевидно, навіть на самому початку, що перемога буде за нами. А під час Революції гідності ніколи не було (і досі немає) відчуття, що ти переміг. Тому що було спільне розуміння того, що попереду на нас чекає значно більше випробування.

* Оригінальна мова інтерв'ю — російська.

Для мене найцікавіше відкриття Майдану — це прості, мудрі люди, які були всі ці ночі поряд. Я пам'ятаю, Володя з Рівненщини, такий дядько поважний… він якось сказав, що життя вже прожив і хоче, щоб його онуки жили в гідній країні, і за це йому власне життя віддати не шкода. У цьому спокої, мудрості була дуже велика сила. Власне кажучи, вона і є, вона залишилася. І якщо говорити про майбутнє країни, саме на таких людях воно і тримається.

Не було жодних проблем: хто ти, якою мовою розмовляєш тощо, всі були як єдине ціле. І було таке відчуття, що все навколо несправжнє, а ось ти зайшов на Майдан — і бачиш справжню історію.

У пам'яті залишилися насамперед люди, а події... Запам'яталися, звісно, дива, які були на Майдані. Про це багато говорилося, але можу повторити. Те, що вітри дули завжди від Майдану, а не на Майдан. Історія з Будинком профспілок, коли почалася пожежа і дівчата-журналістки опинилися у вогні... Відчуття власного безсилля — це страшно. Коли ти стоїш і не можеш нічим допомогти... Запам'ятався хлопчисько, який просто взяв і поліз туди. Ми з сином стояли саме на передньому рубежі, і цей хлопець заліз туди, та йому трішки не вистачило — він не подумав, як з одного балкона перелізти на інший. Було багато таких трагічних історій. Найстрашніше — коли ти, здоровий мужик, бачиш щось на власні очі й не можеш допомогти. Оце страшно було.

Запам'ятався ще отой дух, який проявлявся, коли нас розсмикували. Крики «Беркут!» — здавалося б, почувши сигнал небезпеки, люди біжать від неї, а тут усе навпаки. У пам'яті — образ нашої народжуваної країни, яка досі ще не стала суб'єктом, але… Є розуміння того, що пройшовши через це, ми станемо іншими — нас уже ніщо не зупинить.

Коли ми ходили на Майдан, то про небезпеку не думалося. Просто треба було бути там — і все! Коли ми пробиралися 18 лютого після всіх халеп у Маріїнському парку, і вже під вечір почалася атака зверху на Інститутській, прийшов Льоня — музи-

кант, піаніст з тонкими пальцями — і разом з усіма будував барикади. Я йому: «Льоню, ти що?!» А він мені: «Ну а як? Стріляли…» І ви знаєте, весь «Гогольfest», весь «Майстер-клас», усі музиканти, яких ми знаємо — і класичні, й джазові, вся інтелігенція, і культурна, і айтішна — вона вся була там. Ось таке це було могутнє місце!

Я брав дуже активну участь в усьому, в чому тільки можна було — і на Інститутській, і в мирній ході, і в ніч з 18-го на 19-те. Так вийшло, що мого сина трішки поранили, тому він 20 лютого не був, я а блокував дороги біля Києва. Тоді прийшло підкріплення на Майдан, і мені здавалося, що ситуація більш-менш стабілізувалася. Тому коли почалася вже справжня стрілянина, я був на блок-посту під Києвом.

Я брав участь по-різному, в різних іпостасях — і як людина, що фінансувала певні групи, і як організатор свого невеликого загону самооборони. У мене маленькі діти, вони ходять до школи, і коли «тітушки», вся ця «братва», наїхали, то ми швидко самоорганізувалися, навели порядок і, відповідно, вже координувалися із загонами Самооборони. Це поза Майданом. Багато всього було, і я не вважаю за потрібне про це говорити. Все, що треба було — робив, може, трохи більше, ніж інші, витратив грошей на це, бо тоді їх було більше.

Якщо говорити про допомогу Майдану, я не виділяв би середній, великий, дрібний бізнес. Я не розділяю поняття «бізнесмен» — «не бізнесмен». Всі ми люди. Старенькі, які приходили, варили їжу, студенти, інші різні люди — всі допомагали. І сказати, що це революція середнього класу… Ні. Це — революція гідних людей. Я зустрічав сотні абсолютно простих людей, як то кажуть, «від плуга», і настільки вони були мудрі, настільки в їхніх словах і, насамперед, вчинках багато було щирості й розуміння цінності того, за що ми стоїмо… Цих людей обдурити неможливо.

Чи можливий був Майдан без радикалізації подій? Зараз заднім числом можна що завгодно думати, переповідати міфи про «Правий сектор», ще про щось… В принципі сталося так,

як мало статися. Та влада розуміла тільки силу, і все. Тобто розмови, переговори були не для них. Просто вони не могли усвідомити, що Майдан — це сила, і що так усе може закінчитися. Вони просто цього не розуміли. Як можна говорити, припустімо, з яким-небудь Путіним про людей, якщо для нього люди — це ніщо? Що йому можна розповідати?

Що таке Майдан? Це нове явище, феномен XXI століття, де немає одного лідера. Я називаю це політичним краудсорсингом, коли без єдиного лідера, без програми збирається критична маса високоорганізованих людей — і ось це сучасний устрій світу, плаского глобалізованого світу. Є маса прикладів того, як у Майдані брали участь люди, котрі фізично перебували хто в Німеччині, хто в Силіконовій долині, і вони зробили дуже великий внесок у нашу спільну перемогу. Тому це абсолютно сучасна історія. Напевно, у вчених буде багато матеріалу для аналізу, і вони років через 50 сформулюють теорію… Зараз, із близької відстані, дуже важко побачити в цьому якісь закономірності, але однозначно це явище абсолютно сучасне. Це була, мабуть, наймасштабніша на нашій планеті самоорганізація людей, для яких основними цінностями є свобода і гідність.

Коли люди збиралися разом на Майдані, то я говорив, що в цьому просторі порушувалися закони евклідової геометрії. Там була неевклідова геометрія — там усе перетиналося. І це було таке диво-місце, де обдурити когось було неможливо. Ось виходила чергова людина, і щось говорила зі сцени — і все одразу було видно. Не працюють там жодні приховані методи, тому що це — чудо, коли прості й непрості мудрі люди збираються разом. Бувало так, що за межами Майдану це одна людина, а на Майдані — зовсім інша. Люди змінювалися. Іноді зустрічаєш когось, кого можна назвати негарним словом, але він приходить на Майдан — і перетворюється на іншу людину, ніби очищується.

Ви знаєте, мені здається, цей «вірус» — дух Майдану — залишився сидіти в кожному, і ми всі «заражені» вже цим духом свободи й гідності. Майдан тривав дуже довго і при цьому залишався цілісним. Потім, звісно, почалися інші історії, але це

без сліду не минуло. І я тепер бачу абсолютно чітко, що це не минуло, і коли, не дай Бог, виникне така потреба, все це дуже швидко знову реалізується.

Сьогодні я можу з великою впевненістю сказати, що у нас є громадянське суспільство. Нехай воно не таке розвинене, як у західних країнах, але воно у нас є. Сьогодні багато говорять про те, що ми не готові до демократії, але є критична маса — я не знаю, скільки це у відсотках, напевно, близько 10 % населення, — і цього цілком достатньо, щоб змінити всю країну. З'явилася нова плеяда лідерів громадської думки.

Зараз багато різних громадських рухів, і це — процес становлення громадянського суспільства. Серед них ініціатива «21 листопада» — група, яка об'єднала небайдужих, освічених і інтелігентних людей — бізнесменів, діячів науки, культури, медійного простору. Головне наше завдання — робити якісь конкретні справи. Тобто не просто заявляти про місію країни, а робити щось конкретне. Те, до чого я особисто маю відношення, пов'язано з «Гогольfest'ом», культурними проектами, якими я займаюся, бо вважаю: у країни поряд із цим горем, викликом є великі можливості, і передусім можливості щодо розкриття людського потенціалу, який є основним ресурсом у XXI столітті. Йдеться про культуру, науку та економіку, які базуються на знаннях. Тому сьогодні Україна може посісти гідне місце в розподілі пирога світової економіки, бо наш основний ресурс — це людський капітал. І ось ця активність, волонтерська енергія, яка була і є — її необхідно спрямувати на творення. Через культурні проекти та ініціативу «21 листопада» ми намагаємося це робити.

Перемога Майдану — в тому, що ми захистили свою гідність. Ось, скажімо, людина відрізняється від тварини, а сучасна цивілізована, освічена людина відрізняється від раба, від того, що ми називаємо «совком». Те, що у нас є ці почуття — свободи, любові, любові до ближнього, до своєї Батьківщини, і великої, й малої — і ми їх захистили — це і є головна перемога.

СВЯ
ЩЕ
НИКИ

Отець Петро Жук

1978 року народження, ректор-протоієрей Київської Трьохсвятительської духовної семінарії УГКЦ

Отець Петро Жук біля мікрофону

Ми були свідомі того, що маємо зреагувати на зло. І коли ми почули оці поголоски про розгін студентів на Майдані, перше, що я сказав: коли наші студенти стоять там і мерзнуть, то ми мусимо також створити майдан, тут, у нашій каплиці. І найперше наше завдання, найперша наша допомога буде в тому, що ми почнемо дуже глибоко молитися. І ми організували фактично безперервну, цілодобову молитву в тих стінах. Ми сказали собі: «Якщо наша участь там зараз, можливо, не така важлива, ми зробимо те, до чого ми покликані».

І наші студенти зорганізувалися в такі «ланцюжки молитви» і безперервно, кожні дві години передаючи зміну, молилися за те, щоби наша країна зробила правильний вибір, і за благословення й розв'язання тієї ситуації, яка склалася. Але події розгорталися дуже швидко, і зразу після цієї ходи від Університету, коли Майдан уже стояв, ми вперше виїхали туди. Знову ж таки, з ініціативи наших студентів, які говорили: «Отче, ми не можемо стояти осторонь!»

Для мене як для людини питання вибору не стояло. Я цілковито усвідомлював свою позицію. Вона була чітко сформована завдяки батькам і вихованню, і семінарії, й навчанню, тим паче навчанню в Європі. Я цілковито усвідомлював, про що ми гово-

римо, коли говоримо про європейський вибір, європейські цінності.

Для мене гостріше стояло питання як для ректора — це був чисто людський страх за долю моїх студентів. З боку церкви проблеми не було: церква дуже швидко зреагувала — і Блаженніший, і єпископи і своєю присутністю, і своїми словами дали нам знати, що церква має бути зі своїм народом. Це був перший меседж від Блаженнішого Патріарха Святослава, який сказав, що церква разом з людьми. Бо церква — об'єднання люду Божого, і ми маємо надати поміч тим людям.

І дуже скоро, насамперед завдяки старанням Владики Йосифа Мілена, було організовано чергування священиків на Майдані — щоб це не відбувалося хаотично, щоб не було тільки питанням добровільної участі. Ми, змінюючи один одного, обслуговували тих людей, які підходили: хтось хотів поговорити, хтось висповідатись, а комусь була потрібна просто присутність священика.

Але тут, у семінарії, йшлося про інше — про дітей, чужих дітей. Я відповідаю за цих дітей, декому з них ще не виповнилося 18. І я з острахом думав про те, що маю робити. Звісно, я їх можу вивести на Майдан, вони прагнуть цього. Не було такого студента, який сказав би: «Отче, я залишуся в стінах семінарії, мене це не торкає» чи «Мені це не потрібно». Ні, вони всі хотіли їхати, всі хотіли допомагати, вони були готові виконувати волонтерську роботу. Треба було лише прийняти рішення. І ми з отцями витратили, можливо, півдня на глибокі роздуми про те, що нам робити з нашими студентами.

Молитися — звичайно, це була наша перша місія і наше завдання. Ми прийняли таке рішення: якщо хлопець має 18 років, він може зробити свій вибір. І ми сказали: «Всі ті, хто має 18 років, можуть зробити свій вибір і виявити свою солідарність. Ті, хто не має 18, будь ласка, будьте нашим тилом. Готуйте їсти для всіх хлопців, допоможіть нам у пильнуванні нашої хати, моліться тут у той час, поки ми молитимемось там».

І ще про одне студенти мене спитали: «Отче, а ми їдемо в підрясниках, тобто в духовному строї, чи так?» Я кажу: «Ми обов'язково їдемо в духовному строї». — «А чому?» — «Бо нас мають бачити, що ми є».

І ми всією семінарією, десь до 30 хлопців, виїхали на Майдан. І реакція справді була, бо три десятки молодих хлопців у підрясниках дуже впадали в очі. Вони після цього ніколи мене не питали, чому вони мають бути у духовнім строї.

Це була, напевно, одна з перших місій служіння… Не треба було нічого робити — волонтери давали собі раду з чаєм, з канапками. Всі були нагодовані, поволі починала організовуватись програма на сцені. Але той факт, що ці хлопці були там, і ходили, й говорили… Люди питалися: «Хто ви, звідки ви?» Підходили й казали: «Спасибі, що ви з нами, це для нас дуже важливо». І ми усвідомили цю першу місію — бути, просто бути. Навіть не треба було чогось надмірного робити, тільки бути. І це стало основою нашого тодішнього життя.

Але згодом ми перервали навчання, і аби наша місія не звелася тільки до того, щоб приїхати на Майдан, побути там, походити між людьми, ми організували, зрештою, за допомогою наших владик, наметовий храм, що постав через руки отця Ігоря Онишкевича, настоятеля Аскольдової могили (він і привіз цей намет на Майдан). Спочатку він був невеличкий — у ньому поміщалося буквально декілька людей, щоби відслужити літургію чи просто помолитися.

Ми розташувалися неподалік від стели. Поставили столик, принесли ікони. Дуже швидко намет наповнився всіма потрібними речами, бо на Майдан почали приходити священики, і вони хотіли служити літургію, молитися. Адже там було дуже багато вірних людей, і особливо із Західної України, які звикли мати божественну літургію чи то кожен день, чи принаймні на свято, в неділю.

Звичайно, цей намет був потрібний — і для постійної молитви, і для служіння божественної літургії. Та всередині вміщалися хіба що священики (в один день їх могло бути 8–10).

Люди стояли біля намету, вони, можливо, навіть не чули літургійних текстів. Але якось ми, семінаристи, священики, сестри-монахині, стояли біля цього намету, і якийсь чоловік підходить і каже: «Знаєте, ось біля вас стоїть великий військовий намет. Ми його не користаємо, хочете — беріть собі, буде каплиця. Я ж бачу, що ви не поміщаєтесь».

І ми буквально за 5 хвилин силами наших братів, священиків, перенесли все із цього малесенького намету у великий військовий, і оце так постав наш наметовий храм, який був біля стели. Наші хлопці постаралися прикріпити зверху на цьому наметі святого хреста, почепили на стіни ікони, поставили намісні образи, навіть зробили такий символічний іконостас, який розділяв намет, створюючи імпровізований вівтар, поставили свічники.

Цей новопосталий храм був дуже живим — таким, знаєте, серцем духовного життя. Священики, звісно, виходили на сцену, говорили, але всі поверталися до цього намету, і всі знали, що ми маємо храм, ми там молимося, зустрічаємося, спілкуємося. І що найцікавіше — цей храм функціонував як екуменічний. Можливо, це ще один колосальний дарунок Майдану нашому суспільству. Під час Майдану жоден священик не ставив питання щодо конфесії. Всі безперервно молилися в цьому наметі — приходили, брали ризи, передавали їх один одному, молилися, і не було жодних таких питань. Оця внутрішня солідарність, об'єднання заради добра і майбутнього України стерло із сердець, з умів конфесійні протистояння і догматичні проблеми, фактично показало, що вони є другорядними і зовсім не важливими.

І це не тільки церкви поєдналися через богослужіння. Тут було щось інше — таке глибоке відчуття братерства і солідарності, яке аж бриніло в цій каплиці, — це, напевно, ні з чим не порівняти. І воно дало, мені здається, плід, який проростає до сьогодні.

Перш за все, ми звільнилися від давніх страхів. Бо найбільше, що нас роз'єднує — це страх, що виникає з упередження. Ці упередження самим дияволом сіються — аби ми не бачили,

що нас об'єднує. Ми стільки нагромадили страхів один щодо одного… А коли усвідомили, що всі за одними літургійними книгами молимося… Приходили і православні, й автокефальні, і греко-католики, і римо-католики — і не було жодних проблем. Це мало величезний вплив і на віруючих.

Інший цікавий момент був пов'язаний з тим, що молоді хлопці та дівчата, які на Грушевського готували «коктейлі Молотова», приходили до нас за благословенням. І для нас, для священиків, тоді не стояло питання — благословляти чи ні. … Підходить чоловік, в руках ящик «коктейлів Молотова», і каже: «Отче, благословіть, я йду наперід». І звичайно, вділялося благословення, і ми обнімали тих хлопців, і хотіли, щоб вони відчули ту нашу підтримку, відчули, що ми не є якимись сторонніми спостерігачами, що навіть тією спільною молитвою, яку чинимо, стоячи там, ми просимо у Бога благословення для них.

Згадаймо той вітер, який постійно дув від наших барикад — чи то на Грушевського, чи по Інститутській, чи на Майдані. Дим завжди (і це було символічно) повертав у бік силових структур, які воювали зі своїм народом. Це також величезний досвід віри, який здобували люди.

Церкви завжди закликали до миру і до мирного розв'язання протистояння, ніколи не підтримували радикальних кроків. І кожен мав свою міру відповідальності в тому. Ми мали закликати до миру і прощення, бо накопичування тих емоцій негативних, ненависті в жодному разі не додавало позитиву, нікому. Ми усвідомлювали, що те почуття ненависті (зрештою, чисто по-людськи цілком зрозуміле), яке виникало, ми мали пригашувати… перетворювати на любов, бо любов — це те, що спонукає творити, організовуватися, допомагати, те, що перетворює людину. А ненависть її з'їдає. Можливо, тому солдатові, який стоїть, захищений екіпіровкою, ніщо не зашкодить, а людина, яка випалює душу ненавистю, нищить насамперед себе. Ми це усвідомлювали, і однією з місій церкви було гасити ненависть, трансформувати її — у любов до ближнього, до своєї землі, у почуття обов'язку.

Кожен діє в міру свого обов'язку: той, що стоїть на барикаді, той, хто готує їсти, той, що підмітає, і той, який охороняє порядок. Кожен має міру свого служіння. Жодного разу церква не подала голосу за те, щоб когось убивати або чинити якесь насильство. І ми ніколи не погоджувалися на насилля, це також правда. Тому що мовчати, коли коїться зло, — це також зло. І прийняти зло — це зло. Тому, мені здається, таким яскравим був момент, коли священики стояли між двома силами на Грушевського — це був ніби символ того перемир'я, яке давало змогу зберегти життя як з одного, так і з іншого боку.

До мене підходили молоді люди, які не сповідалися роками, але вони розуміли, що їх пригнічує, як і те, що це може їх знищити. Вони в цьому каялися — в ненависті до свого уряду, до силовиків, до міліції й до всього, що з ними пов'язано. Звичайно, присутність священиків там була колосально потрібна. Священики — це, знаєте, був такий елемент гармонізації — як лужний розчин нейтралізує кислоту, так вони знімали напруження. І дякувати Богу, що була запроваджена оця щогодинна молитва. Як би ми це не сприймали… Тут кулі, тут кров, і раптом виходить священик, говорить про мир, любов, прощення, про те, що з нами Бог… Та підтримка хлопцям, та молитва — вона розчиняла це скупчення негативу, ненависті. Це те, що Господь завжди дає нам в руки, аби ми могли змінювати життя на краще.

Тому я можу з упевненістю сказати, що й присутність владик на щонедільних вічах, і позиція церков, яка виражалася у посланнях їхніх предстоятелів — все це було колосально правильно і позитивно. Український народ є віруючим народом, побожним і релігійним, тому і церква мала зайняти правильну позицію щодо тих подій, які відбувалися. І якщо та чи інша церква не зробила цього, не відповіла в міру своєї відповідальності на цей виклик… історія розставляє усі крапки над «і», як ми бачимо вже сьогодні.

На Майдані я зрозумів, що за бажання ми можемо добре зорганізуватися самі, без якогось зовнішнього впливу, хоч могло здаватися, ніби хтось це все придумує. Насправді я не відчув, що хтось ззовні пише сценарій Майдану. Позаяк багато речей

ініціював особисто: ми йдемо, ми молимося, ми співаємо, допомагаємо, виходимо на сцену... Ніхто мені не говорив це робити, ніхто не вказував, що робити і як.

Ми можемо зараз провести дуже багато різних аналогій, розгорнути різні філософські концепції щодо тих подій, але Майдан для мене як для священика — це ще одне свідчення того, що Господь нам дарує шанс. Мені здається, люди зазвичай відмежовуються від слова Божого, коли розмірковують про якісь політичні, соціальні питання. Ми, священики, навпаки — від нього відштовхуємося, щоб побачити ці проблеми під іншим кутом.

Ми мали шанс, коли здобули незалежність. Шанс — це як перлина, як коштовність, як дар. Він був нам даний, і ми його прийняли, але треба ще вміти про нього дбати. Нині ми втратили мир — і усвідомили, як мало ми приділяли цьому уваги. Тепер, аби його повернути, треба докласти максимальних зусиль. А найбільша ціна за цей великий дар — людське життя. Тому Майдан не міг закінчитися інакше, він мав закінчитися жертвою, бо наш народ мусив за те, що він зробив, або радше за те, чого не зробив, принести жертву.

Може, це звучить песимістично, але так сталося. І це логічно — з огляду на минулі події й на те, що відбувається зараз. Ми за те, щоб сьогодні повернути собі цей дар, ще раз його отримати. Ми розуміємо, що тоді він був нам просто даний, а сьогодні ми його маємо заслужити. І це вимагає великої жертви. Це зрозуміли ті хлопці на Інститутській, і це розуміють наші хлопці, які воюють зараз на Сході. Розуміють, що хтось має це зробити. Якщо вони не принесуть цієї жертви, то хто інший?

Отець Микола Мишовський

1979 року народження, священик Римо-католицької церкви, головний редактор часопису «CREDO»

Отець Микола Мишовський разом із друзями на Майдані 12 грудня 2013 року

На Майдан я одразу приїхав як священик, тобто з мого вбрання це було видно. Я досить часто їздив, по кілька днів був на Майдані, потім їхав (мав якісь свої справи), знову повертався. Якось спробував порахувати, скільки часу загалом я провів на Майдані за ту зиму — десь близько півтора, може, двох місяців, точно не скажу. Це було в різних місцях — часом у наметі або десь з Демократичним альянсом, де була їхня база, часом у товаришів, знайомих або на парафіях, бо тут, у Києві, є католицькі парафії…

Час насправді довгий. Кожен день був іншим, кожне спілкування з якоюсь людиною — інакше. Ну і, звісно, той передоз людських емоцій і подій, які були 20 лютого… Там можна буквально кожну годину розписувати на окремі події, цілі періоди.

Спочатку я ходив із плакатом — цитатою з послання Святого Павла: «Перемагай зло добром». Радикально налаштовані молоді люди, пам’ятаю, щось таке некультурне мені кричали — мовляв, батюшко, не пхайся, чи щось у цьому дусі…

***

Ми, українці, як і кожен народ, маємо свої чесноти й вади. Наша чеснота в тому, що ми здатні піднятися, вада — в тому,

що швидко перегораємо. І досвід Революції на граніті, у 90-ті роки, здобуття незалежності, Помаранчева революція мають нас навчити, що ми не можемо просто чекати змін — самі вони не прийдуть.

Наша помилка у Помаранчевій революції була в тому, що ми відстояли свій вибір, зробили так, як повинні були зробити — все було мирно, все так, як має бути… але потім… ніби махнули рукою: «Ну, ми вже своє зробили, вибір відстояли, значить, все гаразд». Потрібно міняти не начальство, не президентів. Вони — тимчасові. Це мають розуміти всі громадяни, це повинні розуміти самі президенти, депутати, начальство. Ми самі повинні зрозуміти, що має відбутися зміна не начальства, а мислення.

Ми як народ надто сильно покалічені комуністичною ідеологією. Звідси те, що ми не сприймаємо приватної власності, те, що в нас багато крадуть, що для нас нормально дурити колег на роботі. Має бути проста, звичайна людська чесність. З цього виростає все інше. Ну, звісно, я як священик можу говорити, що це біблійні цінності: не вкради, не чини перелюбу, не пожадай, не вбий. Але ці цінності є насправді людськими — без них людині погано. Відкидаючи Бога, людина відкидає саму себе, і їй погано. Те, що нам, на жаль, бракує оцієї звичайної людської чесності, гальмує наш розвиток.

Злодійство вкоренилося у нас за панування комуністів, тому що до їх приходу в українців була така природна повага до приватної власності, до інших людей. Коли людей загнали у колгоспи, коли у них відібрали все, аж до найнеобхідніших продуктів, люди привчилися до злодійства, до крадіжок. Тому, на жаль, в Україні сьогодні дуже часто, влаштовуючись на роботу, люди цікавляться насамперед, не скільки там можна заробити, а скільки можна вкрасти. Це є наша «проза життя», це сумно, але такою є спадщина «світлого соціалістичного минулого».

***

Те, що скинули Леніна, я думаю, було дуже важливим для розуміння того, що відбувається, оскільки багато людей

думали: справді, що робити? Скидати, не скидати? Чи хай стоїть, і не варто «розхитувати» ситуацію? (Пам'ятаєте слово, яке стало символічним — «провокація»?) Цей момент був переломним для розуміння того, як бути далі. З точки зору українця і християнина, звісно, треба було тоді розуміти й відстоювати позицію — що Леніна потрібно звалити, тому що коли ми хочемо змін, то ці зміни мають із чогось починатися. Зрозуміло, що далі треба говорити про корупцію, хабарі, чесність, зарплати, але… все одно початок змін має бути покладений.

8 і 11 грудня — ці два дні для мене дуже сильно пов'язані між собою. Коли скидали Леніна, багато людей казали, що то картинка для Путіна, для російського телебачення. І тоді вже було зрозуміло: що б ми не робили, що б не казали, як би не жили — російське телебачення змонтує собі те, що йому вигідно. І нам для цього нічого не потрібно робити чи не робити. У їхніх очах ми винні самим фактом свого існування, тому, звісно, нам треба робити те, що ми вважаємо за потрібне. Тоді того Леніна повалили, і то було правильно.

З точки зору релігії чи духовного життя загалом Ленін є дуже сильним окультним символом, сатанічним. Коли люди промовляють слова «сатанізм» чи «диявол», то, як правило, мають на увазі якихось патлатих істот. Справжній же окультизм і справжній демонізм був закладений у комуністичні символи, він був у подіях, які відбувалися: тоді, на початку 20-х років минулого століття, людей убивали ні за що, в людей забирали майно... Голодомор, розстріли. 17 тисяч духовенства, тільки в Україні! Закривання церков, пізніше — розстріл кобзарів і все інше, по суті, вбивання душі народу. І саме повалення Леніна було таким символічним початком того, що давно мало статися, ще 1991-го року.

***

Є речі, які я бачу очима, а є ті, які внутрішньо відчуваю. В моменти, коли було зовсім гаряче, внутрішньо відчував — мені як священику треба бути на Майдані. Так було 11 грудня. Ту ніч я дуже добре пам'ятаю.

Я взагалі намагався приїжджати на ніч, бо за своєю натурою — «сова», мені легше щось робити вночі. До того ж, вночі збиралося набагато менше людей, ніж удень, і сама присутність (плюс одна особа на Майдані) щось та значила.

Тоді організувалася так звана «Нічна варта» — виходили співаки, співали Гімн, виходили священики, промовляли молитви... Дуже цікава була міжконфесійна ситуація. Там були представники різних конфесій, і ніхто вже ні в кого не питав: «Звідки ви?» Усі разом стояли, молилися, потім кілька слів проповіді — така недовга, символічна. Це, власне, і була «Нічна варта».

11 грудня, о 1-й годині ночі, ми вийшли на традиційний Гімн, на те, щоб помолитися. І тут сказали: увага, «Беркут»! Я пам'ятаю всі ті події похвилинно. Ми, священики, стояли тоді на сцені, молитву перервали, і було незрозуміло, що робити. Для людини взагалі дуже важливо, що вона робить спонтанно, у «позаплановій» ситуації, бо коли ми робимо щось за схемою, за сценарієм, графіком — то одна річ, а коли людина робить щось спонтанно — це зовсім інше.

І коли ми стояли на сцені, ми бачили, що всі чоловіки пішли під барикаду, на барикаду — під сценою було дуже мало людей. І тим дівчатам і жінкам, які були під сценою, сказали, щоб вони для збереження життя зайшли за огорожу… ну, їх було справді жменька, осіб 200–300. І от я розумію: зараз я тут стою і не знаю, що робити. А «Беркут» буде йти зверху, біля стели…

На майдані Незалежності стояла така невеличка капличка. Ну, дуже невеличка — намет, у якому збиралися віруючі, молилися. І тоді я подумав, що треба зайти в ту каплицю, винести звідти хоча б кілька образів, чашу, святі речі, які використовуються для звершення літургії, щоб їх беркутівці не розтоптали.

Спускаюся зі сцени, заходжу в цю капличку, щоб забрати речі, а там одна з парафіянок — дівчина, з якою ми раніше молилися у вечірню. Я кажу: «Виходь». Вона: «Ні, я звідси не піду». Мені стало якось моторошно, я зрозумів, що вона звідси не піде, і треба обороняти каплицю — не забираючи саму каплицю,

не забираючи щось із неї… що треба вчинити якось інакше. І я пішов до барикади.

Тоді барикада, зокрема, складалася із риштувань для обладнання тієї злощасної ялинки. Я пропхався крізь людей. Вони у своїх жовтих касках були подібні з вигляду до червоної ікри, а беркутівці, що сходили зверху, виглядали як чорна ікра, у цих своїх шоломах. Дуже живо пригадалося те, яким був розгін 30 листопада. Було зрозуміло, що беркутівці прийшли не для того, аби на нас подивитися, і що на мене теж особливо дивитися ніхто не буде: священик, не священик — будуть бити, так само як і всіх. І великою мірою це був страх. Хотілося щось зробити, аби це зупинити.

Я як священик мав тоді вибір: чи ставати у лаву, десь там триматися за руки, чи йти спілкуватися з беркутівцями. Я пішов з ними говорити, пробував їх переконувати. Розмовляв із «Беркутом», ВВ-шниками… Їх було багато. Це були різні люди. У них була різна мотивація, різні аргументи. Я їм говорив про те, що буде диктатура. Що вони не гідні називатися чоловіками, якщо будуть бити людей — людей, які не становлять загрози. Людей, котрі просто стоять, виражаючи свій протест, який не загрожує ні життю, ані безпеці інших громадян. Що бити таких беззахисних людей — це є не по-чоловічому. Це є негідно. Я говорив це, соромив. Говорив про те, що їм буде соромно дивитися в очі своїм дітям, колись, як та диктатура настане. Я бачив, як вони опускали очі. Тоді розумів, що до цих я вже достукався, і переходив до наступних.

Інколи вони пробували зі мною дискутувати. Часом намагалися наводити якісь аргументи — мовляв, майданівці ламають пам'ятки архітектури. Коли вони говорили ці слова (про те, що ми ламаємо пам'ятки архітектури), я одразу подумав про якийсь храм, якусь архітектурну пам'ятку. Але стоп! Майданівці не руйнували жодних архітектурних пам'яток, жодних храмів. І тоді я здогадався, що йдеться про Леніна. Тоді я зрозумів, що от ми — люди, громадяни однієї країни, стоїмо один біля одного, але між нами — прірва. У нас різні світогляди. Саме світогляд формує людину — те, що вона робить і чого не робить, що вона відстоює.

Багато хто з них казав, що, мовляв, у нас така робота, відчепіться, в нас наказ, ми мусимо це робити. Я їм відповідав, що коли був суд у Нюрнберзі, коли судили нацистів — вони так само говорили, що в них був наказ. Та їх стратили — за те, що вони порушили людський і Божий закон: «Не вбий!». За те, що вони знущалися над беззахисними, порушили саме ці людські норми. Беркутівцям дуже не подобалися такі слова.

Я намагався стримувати себе, щоб мене не побили, а в голові у цей час крутилася настирлива думка: хто на ранок буде моє тіло нести? Бо я важу 125 кілограмів, це досить багато. Нести таку вагу — це буде нелегко комусь. Була така картина перед очима, що до ранку нас усіх тут переб'ють. Що нас уже не просто поб'ють, а поб'ють до смерті. Поки я з ними говорив, ця картина весь час була перед очима, а я підходив до одних, потім до наступних...

Пізніше відійшов убік, подивився вже на протестувальників, і тоді прийшло усвідомлення перемоги. Тому що я бачив, як ці чоловіки, в яких не було зброї, лише пластикові, смішні, за кілька гривень, шоломи будівельні, які навіть від кийка гумового не захистять... як ці чоловіки стояли і тримали один одного, сильно, так сильно… У той момент я зрозумів, що ці люди готові тут полягти, померти, але вони звідси не підуть! І я теж не піду!

Архієпископ Стефан (Негребецький)

1942 року народження, архієпископ Київський і Богуславський Апостольської православної церкви в Україні

Архієпископ Стефан (Негребецький) на сцені Майдану

Я — архієпископ Апостольської православної церкви в Україні, яка не має державної реєстрації, хоча має структуру: в нас є архієреї, монастирі… Ми певною мірою є альтернативою сучасним офіційним структурам і виходимо з того, що треба повертатися до православ'я в тому вигляді, яким воно було за часів Могили і Сагайдачного — з просвітництвом, навчанням народу, соціальним служінням.

На Майдані бував регулярно, говорив з людьми, відповідав на якісь запитання, щось роз'яснював. Тому що, знаєте, багато було різних дискусій і навіть провокативних гасел, треба було від чогось відмовити, десь зупинити. Я не хочу сказати, що я цим займався сам, цим займалася маса священиків — по змозі гасили агресію, по змозі спрямовували в мирне русло. Не раз доводилося стати між демонстрантами і «Беркутом», говорити з одними й іншими: одним казати, що це ваші діти, брати, сусіди, не ображайте їх, не здумайте кидати у них чимось і таке інше, а тим казати, що ви можете виконувати наказ, але не мусите чинити насилля над народом. І так не раз вдавалося розвести цю «стєнка на стєнку».

Щоб зрозуміти мою позицію на Майдані і те, що я говорив там (я, бувало, виступав зі сцени по два, по три рази на день,

часом і ночами), поясню головний принцип. Усі революції в історії людства відбувалися під гаслами справедливості, свободи і рівності. Але «справедливість» — поняття суб'єктивне: вовк і вовчиця по-своєму розуміють справедливість, а вівця з ягнятами — трішки по-іншому. Свободу також розуміють по-різному: господар, трудівник хоче працювати, ростити дітей, вчити їх тощо, а хтось хоче мати свободу його грабувати, визискувати. Люди за своєю природою не рівні. Бог не створив людей рівними. І якщо робити революції, щоб вирівнювати людей, то тоді найпростіше вирівняти їх до стану булгаковського Шарікова. Таку рівність, власне, більшовизм і намагався втілити в життя.

У молоді роки я стояв на позиціях такого соціалізму — наукового, і я прагнув дуже ґрунтовно вивчити Леніна. Тому спробував виділити аксіоматику марксизму-ленінізму і дослідити її на повноту, незалежність і несуперечливість системи аксіом. Дуже швидко я побачив, що ленінізм жодної критики не витримує. Це була для мене внутрішня світоглядна катастрофа. Та якось випадково (хоча в Бога нічого не буває випадкового) мені до рук потрапили деякі твори Івана Франка. В оповіданні «Хома з серцем і Хома без серця» Франко говорить, що немає жодних визискуваних, і немає жодних визискувачів. Наші визискувачі — це наші внутрішні вороги: лінь, боягузтво, егоїзм, некритичність, байдужість. І жодна соціальна революція не звільнить нас від цих внутрішніх ворогів. Більше того — внутрішні вороги обсядуть керівників революції, а робочий люд опиниться під новим гнітом, ще тяжчим.

Якщо ви перечитаєте Євангеліє, то не знайдете у нім закликів до боротьби за справедливість, свободу, рівність. Господь не каже: узнаю, що ви мої, за тим, як ви боретесь за ці якості, — але говорить: «По тому узнаю, що ви мої, як ви любите один одного». А ще він говорить, що Царство Небесне не тут і не там, воно в нас самих. Тобто якщо ти сьогодні живеш любов'ю до ближнього і дієш в ім'я цієї любові, то Царство Небесне для тебе настало вже сьогодні, і не треба його десь шукати. Саме на цих і тільки на цих засадах може бути реформоване суспільство. Не

через те, щоб когось убити, розстріляти, а через те, щоб усетаки чуття єдності й взаємної турботи стало основою суспільства. Чи це можливо? Майдан показав, що можливо.

Майдан показав іще одне. Так сталося, що в нас утворилась на Майдані Духовна рада, де священики не питали один одного, хто якої конфесії. Для нас не мало принципового значення, чи священик греко-католик, чи він Київського патріархату, чи Автокефальної православної церкви, чи Апостольської православної церкви, а чи мусульманин, не кажучи вже про євангельських християн і баптистів та інших. Ми ставали разом, і молилися разом, і разом передавали людям євангельські вчення, зі сцени і не тільки. Бачите, цей Майдан дуже відрізнявся від Майдану 2004 року саме цією роллю духовенства. На тому Майдані було багато священиків, але вони були десь на демонстраціях, у колонах. Хтось колись, може, й виступив зі сцени, але щоб така була організована молитва, проповідь… будь-яка допомога, яка тільки могла бути з боку священства — такого у 2004 році не було.

Мені здається, Духовна рада Майдану — це, до певної міри, прообраз майбутньої української церкви. Тому що в духовному колі всі слухали один одного, і всі мали право голосу, і ніхто не був кращим, і ніхто не мав монополії на істину. «Ви так гадаєте? Ви маєте право так думати. Ми вважаємо трішечки інакше…» Десь у чомусь були відмінності, в чомусь їх не було.

Кілька разів був на Майдані кардинал Любомир Гузар. Всетаки він — незаперечний авторитет для народу. Майдан слухав Гузара, як то кажуть, затамувавши подих. Для мене там нічого нового, в принципі, не було, бо Гузар оперував вічними істинами і простою мудрістю. Та в нього така дохідлива, спокійна мова, яка здатна орієнтувати народ на конструктив, розумієте? Я вважаю, Гузар відіграв важливу роль. Хоча він був лише кілька разів, але кожен його виступ був дуже показовим.

Коли ми відчули, що Майдан прагне лідера (так завжди буває — коли є велика невизначеність, народ завжди прагне лідера), то представники Духовної ради Майдану прийшли на

зустріч із Віталієм Кличком з тим, щоб переконати його взяти відповідальність на себе. Тоді ми сказали Кличкові, що владу не дають, владу беруть: «Бери владу, бери відповідальність і веди народ». Віталій тоді відбрикувався, мовляв, він не вміє гарно говорити. Ми казали, що допоможемо. Розумієте, Майдан хотів бачити якогось лідера. Для нас не існувало добрих чи поганих. Вибір упав на цього хлопця — ми пішли і зустрілися з ним.

Він тоді на Грушевського почав більш серйозно говорити з беркутівцями, давав їм певні гарантії. І це справило враження. Пам'ятаю, після його виступів ми вже змогли поговорити з командиром «Беркута» і його підлеглими — вони вже не стукали щитами, а слухали, у нас почався певний діалог. Я, пам'ятаю, сказав беркутівцям, що ми доживемо до нормальних часів, все це переживемо, і ви ще будете у нас в елітних військових частинах, ви нам потрібні, але тільки не для того, щоб розганяти людей, а для того, щоб боронити державу. І це вже був якийсь крок до порозуміння.

Наступного дня ми зустрілися з Андрієм Клюєвим в РНБО. Розмова була довга, години дві з половиною. Треба було «розрулити» ситуацію. Тисячні натовпи, протистояння, Гімн під ліхтарики — це, звісно, романтика. Але тут «Беркут» — а тут люди. Когось уже побили, у людей жива образа за те, що злочин під стелою не розслідуваний і винні не покарані. Той злочин під стелою був як осколок, що застряг у тілі й не дає ні рухатися, ні щось далі робити. Цей осколок треба було вийняти, і тоді вже можна було говорити про якесь «лікування». От чому ми прийшли на зустріч до Клюєва.

Єпископ церкви «Нове життя» Анатолій Калюжний прочитав Клюєву уривок зі Старого Заповіту, з книги Есфір: «Якщо ти не зробиш, то хто зробить?» Якщо ти віруюча людина, то мусиш узяти на себе певні обов'язки й організувати цей крок: або ти, або хтось інший з оточення Януковича має вийти на трибуну Майдану (під наші гарантії, тому що нас, священиків, Майдан ще слухає) і сказати, що влада кається і просить у народу пробачення за те, що сталося під стелою, і обіцяє швидко розслідувати й покарати винних… Ну, і почати діалог, щоб

обговорити, якою має бути держава, аби більше не брехати людям. Бо чому народ вийшов? Народу збрехали — раз, другий, третій, п'ятий, а потім ще й побили невинних дітей, розумієте? Внутрішній протест, шалений внутрішній протест.

Хоча хтось говорив, що на Майдан звідкись ідуть гроші, щоб підсилювати його… Хто саме казав, не знаю, але можу підозрювати, можу якимось способом вирахувати. Мабуть, такі сили були, але не вони визначали хід подій. Якби не воля народу, жодні льовочкіни, ті або інші, такого б Майдану не організували. Хай би сто разів казав Льовочкін студентці: «Бери молотка, розбивай каміння і давай хлопцям… Ламай бордюр на морозі…» — ніхто б цього не робив. Хтось скористався Майданом — і не один, не два, таких було багато, але все-таки, на мою думку, Майдан — це насамперед прояв духу народу і, можливо, неусвідомлений, вихід на захист свого світобачення, своєї ментальності.

На зустрічі з Клюєвим ми домовилися продовжити перемовини про те, щоб представники влади вийшли до народу, на Майдан, покаялися, вибачилися. На цьому підґрунті ми б почали перемовини про реформи в державі і так далі. Тобто Клюєв тоді на це погодився. Та на ранок з'явилися перші загиблі — застрелили Нігояна, Жизневського… Потім Клюєв передає: мовляв, давайте продовжувати діалог, а ми вже не можемо його продовжувати, бо Майдан на цей діалог уже не піде, уже на порядку денному «Геть!» — і все.

Опісля, коли Кличко, Тягнибок та Яценюк підписали угоду з Януковичем і, потиснувши з ним руки, прийшли на Майдан, люди не сприйняли і не схвалили тієї угоди. Щоб усе-таки думка Майдану могла звучати… ми довго сперечалися, радилися, нарешті вийшли на трибуну пізнього вечора — і було затверджено Коло довіри Майдану.

На Майдані народ почав бачити те, що потрібно бачити. Почав себе розуміти. Але не до кінця. Багато хто думав, що досить вигукнути: «Ганьба!» — і держава стане іншою. Тому я кажу, що Майдан не завершений, Майдан не навчив людей державотворення. Це треба робити вже після Майдану.

САМО ОБО РОНА

Микола Голіков

1993 року народження,
військовослужбовець

Микола Голіков (посередині) з друзями

Я був на Майдані з 5 грудня. У нас із Калуша відправлявся автобус, безкоштовно, звісно: на дві-три доби люди приїжджали, а хто хотів — залишався довше. У нас був свій окремий калуський намет — постійно відбувалася ротація людей.

У перший же день мене з другом взяли в охорону. Ми стояли на барикадах напроти Лядських воріт, там тридцять другі ворота були — у підпорядкуванні третьої сотні. Я тоді ще навчався у Львівському університеті лісотехнічному, на заочному відділенні. Потім мене звідти відрахували — через те, що не приїхав на сесію.

Тоді ми ще не знали, що таке сотні Майдану, просто стояли на барикаді. В мене було завдання: з такої-то до такої-то години виконувати якісь завдання, охороняти тощо. В інший час хочеш — ідеш до сцени, хочеш — гуляєш по Києву (але повідомляєш, щоб знали, де ти), хочеш — відпочиваєш у наметі. Тоді мене не цікавила структура організації. Коли наприкінці грудня уже став старшим на барикаді, тоді вже почав цікавитися, бо різні люди підходили з різними запитаннями, які треба було розв'язувати.

Сотня сформувалася десь із 1 грудня. Приходили люди, казали: «Я бажаю записатися». Серед них траплялися й підозрілі.

Таких ми просто не допускали. Перевіряли, дивилися паспорт, ставили певні прості запитання, судячи з відповіді вирішували, приймати чи ні. Якщо приймали, то призначали, куди, до кого. Було нас тоді небагато, до 80–90 осіб. Це вже ближче до початку подій на Грушевського пішов дуже великий наплив у сотню, і так само після Маріїнки, 18-го числа.

Списки сотні спочатку створювались, але потім їх усі знищили — після диктаторських законів 16 січня за цими списками могли всі поголовно сісти. Та ми й без того знали один одного в лице, буквально.

У третій сотні було кілька сотників. Ім'я та прізвище першого не пам'ятаю. Потім був «Буревій», сам киянин, з Академмістечка. Потім «Глобус» — Олександр Ярощук, земляк мій, родом з Івано-Франківська. Структура і організація третьої сотні була така: сотник, два його зами, група швидкого реагування з командиром (складалася з чотирьох осіб), далі чота і рій. Чота — це десь 20–30 душ, вона поділяється на рої. Рій — до десятка осіб. Наприклад, на тридцять других воротах були 3 рої: один стояв біля Лядських воріт, другий чергував біля виходу з метро, третій був на заміну, для ротації.

Приходив сотник з наради сотників, проводилися збори. На зборах була наша група швидкого реагування, переважно вся, і чотові з кожної чоти. Обговорювали: робимо отак і так чи не робимо? Що робимо? Чи можна якось краще зробити? Часом сотник сам приймав рішення — якщо до нього не було жодних запитань, то з цим рішенням усі погоджувалися.

На сотню виділялася незначна сума — якщо не помиляюся, тисяча гривень на всіх на добу. Деколи, бувало, треба було закупити, наприклад, лампочки, кабель, щоб світло якесь провести. По-різному бувало. Бували дні, коли кошти не виділялися. Допомагали спонсори. Стояли також скриньки для збирання коштів на Майдані. Харчі виділялися з «профспілок». Загалом кошти йшли на поповнення телефонів, цигарки.

Форми як такої в нас не було. Ходили всі в чому бачили. Потім уже, після 17–18 лютого, почали камуфляжі підвозити. А так, то

був звичайний одяг — ми його брали із «профспілок», куди його приносили кияни, з інших областей України присилали. Просто брали кому що підходить і одягалися. Із собою привозили одяг. Спорядження у нас як такого теж не було. Ну, бити, палиці саморобні… Скажімо так, хто на що спромігся — у кого яка фантазія була. Придумали, зробили і все. Потім уже щити з'явилися — коли почали забирати у внутрішніх військ на Грушевського.

Бронежилетів було всього кілька штук. Перші ми закупили саме під час січневих подій. Коли почалася «Груша», тоді закупили буквально десять бронежилетів другого рівня захисту. Всього бронежилетів було до двадцяти штук, їх носила група швидкого реагування, чотові, ройові. Декому на чоту просто виділялися три-чотири бронежилети — кому попаде.

Організація була на високому рівні, з військового боку все чітко сформовано: є старші, є зами і нижній рівень, скажімо так. Всі знали, хто які має обов'язки, хто за що відповідає, хто що робить, кому підпорядковується, до кого у разі чого з яких питань звертатися.

Раніше в нашій країні люди один одного намагалися обдурити. На Майдані такі були щирі, чесні люди, всі старалися для однієї мети. Потім багато хто, звісно, змінив свою думку, але на той час усі були заодно, одне одного не знали, але допомагали без жодної корисливості. Жили разом у наметах люди, різні за віком, соціальним статусом, освітою, статками. Було таке, що директор компанії «Майкрософт» носив нам дрова, були серед майданівців київські професори і звичайні люди. І хто чим міг, тим і допомагав.

***

До групи швидкого реагування, у якій я був, вибирали людей, здатних не лише застосовувати силу. Там треба було до кожної людини підхід знайти. Приміром, був випадок: п'яний чоловік рвався на Грушевського. Ми з ним дуже довго розмовляли вночі. Він роздягався, ми його одягали… Ну, провокації робив. Медики прибігали — мінус двадцять п'ять надворі! Майже чотири години ми з ним говорили, поки він не пішов.

Групи швидкого реагування ночами виходили на виклики — коли були якісь провокації, бійки. Ходили й на Михайлівську — тоді, коли «тітушки» по Києву трощили машини. Ну, і на Майдані, ясна річ, охороняли, адже і серед самооборонівців траплялися неадекватні люди. Ночами чергували, а вдень відпочивали, займалися звичайними справами.

Десь у середині січня — саме тоді, як запалили Грушевського — масово почали звозити «тітушок». Ми разом з Автомайданом їздили по хостелах, гуртожитках, роздавали номери телефонів, просили, якщо будуть великі групи підозрілих осіб, щоб повідомили.

Десь 21–22 січня вночі надійшов виклик. В Автомайдану в усіх на мобільних телефонах була рація Zello, позаяк мобільні прослуховувалися. По Zello передали, що адреса така-то — вирішили їхати. Вже не пам'ятаю… гуртожиток двоповерховий, десь район Нивок, якщо не помиляюся, там буквально 280 осіб взяли. Привезли на Майдан. Потім уже водили у «профспілки». Після опитування їх або віддавали в міліцію, або просто відпускали. Ну, що ми мали з ними робити?

Серед тих «тітушок» було приблизно до тридцяти осіб, агресивно налаштованих. Викрикували різні гасла, погрожували людям, неадекватно поводилися. То їх примусили прибирати територію. Провели з ними бесіду, з'ясували, як вони взагалі координуються, збираються докупи. Потім уже отримали інформацію про їхніх старших, подзвонили до них. Сказали, що ми їх відпускаємо — щоб вони їхали, забирали своїх людей. Ми їх відпустили і все, на цьому закінчилося. Просто вже мали інформацію про приблизну їхню кількість — тоді це були з Полтави і з Харкова люди. Знали координаторів їхніх, те, як вони взагалі знаходять одне одного по соцмережах.

***

Самооборона брала участь в усіх акціях. Такі акції переважно проводились удень — коли люди були вільні, тоді й виходили. Висувалися до Генпрокуратури, брали участь у вшануванні пам'яті афганців, у штурмі Українського дому. Збиралася певна

кількість людей і висувалися. Було три або чотири поїздки до Януковича у резиденцію: дві масові, дві за участю тільки Самооборони — по парі осіб від кожної сотні.

8 грудня виходили під Верховну Раду — там стояв проплачений мітинг, а ми ж виставили свої намети. Потім ходили сотнями до наших машин, які ДАІшники не пропускали: робили коридори або брали в кільце ДАІшників разом із тією машиною і переставляли геть з дороги, бо вони блокували в'їзд.

***

Політики могли щось зробити, коли голосували за закони 16 січня. Але, в принципі, нічого не робили. Тоді від них Майдан, можна сказати, відвернувся. Вони виходили на сцену, виступали, але ніхто на них уваги не звертав. Мала частка людей, їхніх прибічників, що жили в наметах під їхніми гаслами, ще слухали їх. А Самооборона вже не слухала. Був комендант Майдану — Андрій Парубій, були два його зами. Був сотник. Оцих людей слухались, і все. Політиків — уже ні.

19 січня, коли політики виступали на сцені, дехто пробував її штурмувати. Ми стояли в переході метро, дивилися, щоб інші сотні не проривалися на сцену. Нашій сотні був наказ: мовляв, не треба зараз штурмів, провокацій, війни між своїми, бо дружненько нас могли всіх взяти. Потім начебто все заспокоїлося, пішли по своїх наметах. Тут кажуть, що Автомайдан збирається на Грушевського, до Верховної Ради. Тоді стояли два чи три кордони міліції, але невеликі. Їх там спинили, і з цього все почалося.

Туди прибігло пару сотень, вистроїлися кордони. Прийшов «Правий сектор», почали кидати «коктейлі Молотова», бруківку. Тоді вже всі підключилися. «Правий сектор» кашу заварив і зразу змився. І треба було це утримувати, бо ми їх розізлили нібито, вони б могли знятися і просто піти на нас. От ми якось і намагалися це стримувати. Коли почалося, іншого виходу вже не було.

Ми стояли там до ранку. А тоді почалася перша стрільба, з фортів п'ятисотих, з травматичної зброї. Спочатку було погано

всім, ходили в масках — звичайних, марлевих, кому що повидавали. Дехто взагалі без нічого. Тоді вже познаходилися каски на всіх, які спонсори поприносили. У когось бронежилети вже були — такі, що трішки допомагали. Також намагалися знайти якийсь захист на очі, руки. Бо стріляли здебільшого по очах, щоб уразити, так би мовити, ціль…

Олег Юрченко

1978 року народження,
громадський активіст

Олег Юрченко (другий справа) з побратимами

1 грудня, у той час, коли відбувалися події на Банковій, я був там, тільки не заходив на передову лінію. Там було багато людей. Я пройшов по Інститутській і стояв скраю Банкової. Розумів, що там щось відбувається — почалися вибухи шумових гранат… Від місця сутички вже доносило до нас газ, я його відчував очима. Але туди, на передову, було важко пробитися, так багато там було людей.

Я не толерував тоді й, скажімо так, критично ставився до тих людей, які пішли туди зав'язувати бійку з працівниками міліції й внутрішніми військами, які стояли в перших лавах. Я чітко усвідомлював: це не ті хлопці, які мусять відповідати за те, що сталося вночі 30 листопада, не вони це робили. Це просто солдати строкової служби, яких призвали до армії, і важко було їх звинувачувати в цій ситуації. Але сталося те, що сталося. Багато хто називав це провокаціями. Увечері того дня, коли Кличко підійшов до Інститутської й почав через гучномовець переконувати людей, що там провокатори: «Не йдіть туди!» (перша сутичка, бійка відбулася, силовики укріпили кордон і зупинилися), ми разом з афганцями, які туди підійшли, стали першою лавою між ВВ-шниками і цими людьми, які погано контролювали свої дії, скажімо так.

Пізніше, коли я повернувся на Майдан, передавали із рук в руки (з'явилися у соцмережах кадри), що, власне, беркутівці робили з хлопцями (ну, тоді ще ми називали їх не полоненими, а заарештованими), яких вони нахапали на Банковій перед Адміністрацією Президента. Ці кадри, звісно, всіх нас «опустили на землю», і ми вже почали сумніватися: потрібне фізичне протистояння, не потрібне... Дуже такі були відчуття... бридкі.

З друзями моїми ми зійшлися на Майдані. Переважно нас усіх поєднувало те, що ми були або членами Спілки української молоді, або людьми, які допомагають в організації козацької гри «Сокіл» («Джура»), до якої я теж з 2009 року безпосередньо долучаюся. Цю гру організовують хлопці-козаки з різних регіонів. Вони, так само як і ми, кияни, по перших кадрах побиття 30 листопада всі свої справи відклали і приїхали. Таких було не надто багато, але вже добрий десяток налічувався.

Є така організація — РКОУ — Рада козацьких отаманів України, її очолює Анатолій Грива. Разом із Юрієм Палієвим (отаманом одного з козацьких осередків) вони почали обдзвонювати всі місцеві об'єднання, які входять в Раду козацьких отаманів, пояснювати ситуацію. Вони їх почали кликати на Майдан — тих, хто або не бачив ті кадри, або й бачив, та ще не прийняв рішення, не усвідомив, що відбувається. І таким чином нас зібралося вже не один десяток людей.

Коли на Майдані почався процес створення Самооборони, то в нас уже був свій негласно обраний ватажок, отаман цього козацького об'єднання. Першими, кого ми обрали, були Василь Любуня і Владислав Ладигін. Вони перші пішли на зустріч із ватажками інших об'єднань, адже ми розуміли, що самі по собі ми тут не є силою, треба якось скоординуватися, об'єднатися з кимось для того, аби далі провадити спільні дії.

В основному вже на Майдані почали збиратися ночувати люди. І це був такий рух біля сцени, але ще не той рух, який був потрібен, бо його могли легко розігнати — ми вже бачили способи, якими діє влада. Зрештою, скоординувалися із Самообо-

роною, яку почав формувати Андрій Парубій. Наша сотня стала четвертою, бо номери сотням присвоювалися по прибутті.

Перша сотня зайняла напрямок Інститутської, що йшов угору. Біля Жовтневого палацу під мостом була їхня барикада. І далі, проти годинникової стрілки: напрямок Європейської площі — друга сотня стала, напрямок Михайлівської, Софіївської — оці вулиці, фактично від Головпоштамту до рогу Будинку профспілок, — перекривала третя сотня. Четверта контролювала напрямок від Головпоштамту до вулиці Городецького. А саму вулицю Городецького перекривала п'ята сотня. Так нас розподілили. Тоді було тільки п'ять сотень. Пізніше з'явилися нові: сьома сотня вже займала внутрішній периметр, охороняла сцену, восьма патрулювала територію вздовж Майдану і поза ним. Далі — 14-та й 15-та сотні — резервні, вони висувалися на підсилення за потреби, зокрема на мітинги, охороняли колони людей.

Спочатку ми поставили барикади. Ми їх ставили з того, що було під руками: зняли йолку, розібрали парапети, які залишилися від міліціонерів, що повтікали з Майдану 1 грудня. Все, що можна було, ми все використали. Зовсім скоро пішов сніг — природа нам сприяла. Це дало змогу напакувати мішки снігом і укріпити барикади.

У нас уже тоді сформувалася структура. Ми обрали похідного отамана, якого оголосили на колі. Його визначили головним отаманом усіх козаків, які були на Майдані, незалежно від того, чи вони прибули з Дніпропетровська, Рівного чи ще звідкись. Прибували люди, які у своїх місцевостях були отаманами, старшинами, козаки інших рангів. Але вони приїжджали і підпорядковувалися Владиславу Ладигіну, якого обрали отаманом на колі. Навіть ті, що були старші за віком чи досвідченіші (може, вони зазвичай радили, якщо мали що порадити), ставали на барикадах і несли службу, як і всі. Я став заступником отамана, заступником сотника, бо Владислав був водночас сотником Самооборони і отаманом нашого козацького підрозділу. По суті, це було одне й те саме, але для себе ми розмежовували поняття «сотник Самооборони» і «отаман», бо для козаків отаман важливіший, а для Самооборони головним був сотник.

Василь Любуня спочатку на Майдані перебував постійно і теж якийсь час виконував обов'язки сотника. Таким чином, нас було троє, які відповідали за керування сотнею. Тоді ми, розуміючи, що це все надовго, розподілили між собою обов'язки: один чергує зранку до обіду, другий — з обіду до вечора, третій — заступає на ніч. І от я переважно приїжджав на ніч. Вранці я міг ще зайти на роботу, якісь питання підігнати, міг з'їздити додому, щось у сім'ї допомогти; на ніч приїжджав — відчергував, під ранок на роботі (робота недалеко була — на Ярославовому Валу) поспав 3–4 години, попрацював 2–3, і знову на Майдан.

Коли встановили барикаду, основне завдання було — забезпечити пропускний режим. Очевидно, це було складне завдання, тому що, ясна річ, перепусток для всіх людей ми видати не могли — маса людей, величезна кількість проходила через наші пропускні пункти. Ми відкривали дві брами — по обидва боки Хрещатика, на тротуарах. І там стояли люди, які отримували завдання: пильнувати, по змозі, щоб не допустити ніяких провокацій. У першу чергу ми відсікали тих, хто був у неадекватному стані, напідпитку. Звісно, ми не могли проводити експертизи, але якщо по людині було видно, що з нею щось негаразд, ми її не пропускали.

Ми ніколи не діяли брутально — типу заламали руки, вивели чи ще щось таке. Хіба якщо вже людина починала буянити, намагалася кулаками вирішити свої проблеми: «Чому мені не можна на Майдан? Та хто ти такий? Та чого ти тут став?!» і таке інше, тоді доводилося, звичайно, брати і виводити. Але переважно люди розуміли — ми підходили, культурно пояснювали: «Ми оголосили Майдан територією без алкоголю». Хоча, звісно, проблеми в цьому плані були, бо на території Майдану продовжували працювати магазини, де продавали алкоголь. Ми не могли з цим боротися ніяк. Хоча зрештою наші дії все одно мінімізували число неадекватних людей всередині Майдану.

Для всієї Самооборони був один авторитет — Андрій Парубій. І, власне, ми весь цей період сприймали як воєнний: не можна розпорошувати сили. Якщо в когось були якісь застере-

ження, ми всі могли Парубію сказати про це прямо. Він збирав кожного дня нараду сотників, і хто щось хотів сказати, міг це зробити. І він заперечував або переконував, або відкидав, або іншими способами доводив свої аргументи. Зрештою, це був постійний діалог.

Я не скажу, що Самооборона була категорично радикальна. Тобто це не була структура, налаштована на війну, і ніколи питання не стояло так, що ми зберемо багато людей і підемо всіх громити. У нас було завдання зібрати критичну масу, щоб з нами почали рахуватися, щоб ми могли стати суб'єктом переговорів, щоб з нами можна було про щось говорити, і зрештою, щоб ми могли свою думку, свою точку зору донести до тих людей, які приймають рішення.

***

16 січня і кілька ночей перед і після того я додому не їздив зовсім, на роботу не ходив зовсім, бо то вже був час такий, що не можна було відлучитися ні на хвилину, і залишалися ночувати там, на місці, біля барикади.

Після 19-го, Водохреща, коли почалися події на Грушевського, з нашої сотні, принаймні з тих, кого я точно знаю, було троє, яких захопили. Один із них — всім відомий Михайло Гаврилюк, який взагалі не мав бути 19-го на Грушевського, бо наша сотня була в резерві й очікувала провокацій з інших напрямків. Але він підійшов до сотника, дуже просився: «Пусти, пусти…» — і сотник сказав: «Ну, добре, йди». Було багато хлопців, які також підходили до сотника: «Відпусти!» — бо вже стояти на місці не було сили. Дуже важко було стояти на місці, коли там відбувалися якісь події. І частину відпускали на Грушевського.

Коли Гаврилюк повернувся до нас на Майдан, на нього було страшно дивитися — він фактично був весь синій. Але нічого, він міцний такий, жилавий. Він був із перших днів Майдану, і спочатку не був якимось видним. Ну, так, звичайний, як і всі ми, ходив, виходив на пости, коли треба. Але він постійно жив на Майдані, бо дім у нього далеко, в Чернівецькій області.

Перед очима, як зараз, картинка: Михайло біля бочки — там він постійно щось робив: то дрова підкидає, то те, то се… Ну, зрештою, він у нас і став обозним: кухня була в його підпорядкуванні, облік речей, які туди приносили, теж він складав. Коли випадали гарячі дні, він: «Відпусти». — «Не можу». — «Відпусти!» — «Тобі ж обозом займатися, ти ж відповідальну роботу робиш». — «Нє, я заступника лишу, він з усім впорається: і продукти видасть, і все зробить, а я туди, на Грушевського». І після того він теж, як тільки став більш-менш добре почуватися, постійно був на передовій…

Після перших штурмів на Грушевського сталося так, що група наших людей допомагали охороняти медиків, які там працювали, бо вже тоді виник такий спонтанний госпіталь на Грушевського, 4. Я тоді саме виконував обов'язки сотника. Коли 19-го числа на Грушевського цей штурм стався, я був на раді сотників, і постало питання про те, що спонтанний госпіталь треба комусь узяти під охорону. «В кого є люди?» — Я кажу: «Там уже мої люди забезпечують охорону медиків і цього приміщення. Якщо дозволите, нехай вони там і залишаються».

Таким чином, у нас уже було дві точки, на яких ми несли постійну службу: тримали нашу четверту барикаду і в постійному режимі забезпечували охорону того госпіталя. Завдання стояло таке: якщо прориваються беркутівці — забезпечити евакуацію хворих. Там був задній вихід, і ним через дворики можна було вивести до Жовтневого палацу і далі, до майдану Незалежності. Хоча в той критичний день, коли стався штурм, цей задній вихід нам відсікли, і довелося виходити іншим шляхом — через двори.

Роман Орищенко

1978 року народження,
громадський діяч

Роман Орищенко (зліва) разом з Андрієм Левусом виводять сотню на завдання

21 листопада, коли стало відомо, що уряд відмовляється підписувати угоду про асоціацію з Європейським Союзом, що Україна зупинилася у цьому русі, ми сприйняли це як тривожний сигнал. Тоді почали лунати такі дивні, як для мене, заклики, повідомлення, що на Майдані планують проводити певні заходи, але без політиків, силами громадськості. Нам було незрозуміло, чому в той час, коли суспільство мало об'єднуватися, відкидали політиків: чому ти можеш стояти, а решта цього робити не може?

Відповідно, певний час якось воно так ішло: громадськість — окремо, а політики — окремо. Ми перебували більше на Європейській площі. Пам'ятаю, на сходах біля Українського дому поставили плакати, де серед гасел було: «Ні імітації! Так революції!». Прямо на східцях стали готувати чай, їжу. Люди почали приносити продукти, найближчі ресторанчики також нас підтримували.

У нас був визначений комендант — Андрій Парубій. Європейська площа і Майдан контактували між собою, ходили один до одного. Багато говорилося про об'єднання, бо немає сенсу тримати два майдани.

***

30 листопада зранку ми підскочили до Михайлівського собору. Там уже люди гуртувалися, збирався «Правий сектор». Інші також тренування проводили. Ми разом із Молодіжним націоналістичним конгресом та іншими патріотичними організаціями теж збирали групу людей, готових якось діяти.

Коли люди повернулися на майдан Незалежності, ми говорили з Андрієм Парубієм про те, що потрібна якась комендантська чота, тобто люди, котрі у складній ситуації могли б розібратися, поговорити і не допустити якихось непорозумінь чи провокацій. Молодіжний націоналістичний конгрес, інші патріоти об'єдналися, і була організована така чота. Разом з Іваном Кішкою, Сергієм Кузаном ми домовилися, хто коли чергуватиме, були видані перші посвідчення, щоб можна було якось людей ідентифікувати, обрали місця для чергування — біля сцени тощо.

Треба було дістати намет і поставити з лівого боку сцени. Під вечір планувався виступ Парубія з повідомленням про оголошення мобілізації. Ми з Іваном Кішкою цей намет притарабанили, поставили… Парубій виступив, сказав: хто хоче стояти і захищати Майдан, може підходити до намету записуватися. Охочих було багато. Спочатку дівчата плакатик намалювали невеликий, потім замовили банер, і пішло все більш організовано.

Фактично від початку Майдану і далі старші обиралися за демократичним принципом. Була барикада, люди там зорганізувалися, щось робили, і серед них знаходився лідер. Коли Парубій приходив на барикаду, він питав, кого люди обрали за старшого, за сотника, і вони відповідали. Спочатку місце збору Самооборони було призначено за стелою — там було просторіше. Зачитали прізвища тих, хто готовий очолити людей... Фактично спочатку було зорганізовано п'ять барикад, потім уже сформувалися 7-ма, 8-ма, 14-та, 15-та сотні.

У приміщенні Будинку архітектора розмістилися 14-та і 15-та сотні. Також там знаходилися комендатура та інформаційний

центр Самооборони (він складався з представників «Спадщини», які організовували гарячу лінію).

Головним у Самообороні був Парубій. Він мав двох заступників: Андрія Левуса і Миколу Величковича. Фактично керувала також рада сотників, на яку всі сотники регулярно збиралися. У комендатурі головним був Андрій Левус, я допомагав йому в організаційних питаннях. За роботу інфоцентру відповідав Данило Клех, Орислава Брезіцька — за забезпечення продуктами й одягом. Також був у нас «воєнрук» Василь, який відповідав за розподіл самооборонівців по сотнях і барикадах. Записом людей біля сцени займався Іван Кішка. Ще були «Кук» і «Кабул» — вони відповідали за військову підготовку. Фактично комендатура — це було 7–10 осіб, які мали свої визначені завдання. У разі чиєїсь відсутності інша людина ставала на його місце і продовжувала його діяльність.

Число людей у Самообороні змінювалося: спочатку активно записувалися, потім менше, багато хто просто стояв на Майдані, і не всі були готові чергувати вночі. Нічні події 11 грудня змобілізували велику кількість людей, до нас приєдналося дуже багато знайомих. Я пам'ятаю, з Черкас приїхав Юрій Сас, привіз своїх знайомих, також інших однокурсників. Люди з Рівненщини, Львівщини, із Сімферополя приїхали — вся Україна ринулася на захист Майдану. Тоді влада не планувала якихось масштабних наступів чи атак (на таку кількість людей!), а вичікувала, поки Майдан знову ослабне.

І фактично у нас пішли такі собі «будні» — наче все тихо, і наближаються свята: всі готувалися до Нового року й Різдва. З одного боку, люди були на Майдані, чергували, а з іншого — вони знуджувалися: сцена, музика, виступи, чергування вночі… і так день у день. Це втомлювало, тому говорили, що треба більше часу відводити на тренування, на підготовку, на заняття в комендатурі, зокрема з юридичної грамоти.

Я був присутній на багатьох цих навчаннях. Людям розповідали, як слід діяти у різних ситуаціях. Приміром, у випадку арешту: що казати, чого не казати, про контрольні дзвінки, аби пові-

домити своїх про затримання. Інформували про те, що треба робити, як поводитись, якщо відбуваються якісь неправомірні дії, що дозволено в сутичках із міліцією, а що ні, де межі їхніх повноважень і які права громадян — аби ми їх чітко усвідомлювали і не допускали проявів свавілля і вседозволеності. Такі навчання проводилися в кільканадцять етапів, бо сотень було багато. Крім того запрошували також партнерські організації, з інших наметів Майдану.

Інший напрям — підготовка силових загонів, зокрема і в нас у комендатурі, в Будинку архітектора. Ми залучали колишніх військових, міліціонерів. Навіть колишні беркутівці приходили, які залишили свою службу, бо були не згодні з тим, що творилося. Вони знали методику дій спецпідрозділів (фактично тактика роботи в них не змінювалася). Нас учили, як стояти разом, як маємо тримати лаву, як не давати висмикувати своїх, як поводитися зі щитами, палицями, які можливі форми наступу або відступу. Наприклад, якщо виникне необхідність відступити, то слід не бігти, а потихеньку задкувати лицем до ворога, щоб нікого зі своїх товаришів не забути, щоб нікого не було взято в полон. Так відпрацьовувалися «бойові» майданівські дії.

Дуже багато журналістів приходили, щоб зняти ці навчання, бо це було щось нове, досі не бачене. А директор Будинку архітектора за голову брався: скільки майданівців, скільки самооборонівців ще треба навчити! Йому було нелегко, бо і Служба безпеки, й міліція до нього приходила. Деякі тренування, показові, можна було проводити і там, серйозніші вже відбувалися вночі, за стелою, а після 11 грудня — за барикадами.

У Самооборони була добре налагоджена комунікація. Кожен сотник мав телефон, який передавався по зміні, і він був постійно на зв'язку. Номери час від часу змінювали, щоб не відстежувала Служба безпеки (принаймні аби їм було важче це робити). Зв'язувалися також по рації. Було налагоджено чергування сотників. Відповідно, коли щось траплялося, доповідали черговому сотнику, і далі всі діяли за його наказом: така-то сотня виступає туди-то або підходить, розбирається і потім звітує…

До Самооборони входили не всі, хто був на Майдані. У ній були сильні духом, ті, хто готовий був чергувати вночі, нести по суті військову службу, діяти в системі й координації, дотримуватися дисципліни. Хтось приїздив просто відвідати Майдан і підтримати своєю присутністю — і це теж було добре. Але Самооборона як структура являла собою щось на порядок вище в плані дисципліни і організованості.

ПОЛІ
ТИКИ

Степан Кубів

1962 року народження,
народний депутат України

Степан Кубів (справа) запрошує до виступу «батька» польських реформ Лєшека Бельцеровича (18 грудня 2013 року)

Команда Януковича діяла за принципом сили, ламання і залякування. І ми, люди з досвідом громадської й політичної роботи, бачили, що підписання угоди про асоціацію не буде. Це було відчутно не тільки в сесійній залі, про це говорили на громадських нарадах, у приватному спілкуванні. Тим більше, ми мали інформацію і з Адміністрації Президента, і з Кабінету Міністрів, з Верховної Ради. І насамперед ми бачили, як пишуться відповідні закони, як вони вносяться в сесійну залу, як за них голосують. Ми розуміли, що підписання не буде.

За моїм власним відчуттям, імовірність підписання угоди була надзвичайно мала. Та все ж я сподівався, що тиск світового співтовариства, громадський внутрішній тиск змусять владу зробити хоча б маленький крок у цьому напрямку. Тоді говорилося лише про підписання, а набуття угодою чинності ще потребувало певного часу. Цим підписанням ми б задекларували вибір вектору розвитку, що мало б потягти за собою впровадження відповідних законодавчих актів, спрямованих на покращення суспільного життя і життя кожної людини.

Не можна відкидати того факту, що більшість депутатів Верховної Ради, які на той час були в опозиції, не розуміли суті суспільних процесів, що відбувалися. Але коли ми приїжджали

в округи, то відчувався системний внутрішній спротив — і не тільки на Заході України, а і в Центрі, й на Сході. Ці настрої й вилилися зрештою в колективний протест на Майдані.

Спочатку ми говоримо про два майдани, потім про Майдан об'єднаний. Те, що на початку постало два майдани, навіть закономірно. Бо на них вийшли різні покоління, яким властиві різні філософії — різні не у поглядах на майбутнє, а у баченні ходу подій.

Політичний Майдан не був суто політичним. Це був громадський Майдан досвідчених людей, які розуміли, що протест може закінчитися і невдачею, і перемогою. У разі перемоги всі святкують, а коли невдача… Наслідки могли бути однозначні, з огляду на методи дії влади. Молодіжний Майдан — це був такий… по совісті, чистий, я б сказав, Майдан нового покоління, а політичний — більш прагматичний, досвідчений. Та внутрішньо ми були разом. Тому що навіть депутати Верховної Ради, громадські діячі, просто люди, які стояли на Європейській площі… ми завжди були з молоддю теж.

На Європейській площі об'єдналися не тільки політики. Я хочу сказати, що там були і науковці, й громадські, й державні діячі. З об'єднанням двох майданів відбулося гармонійне злиття досвіду і запалу майбутнього. Результатом цього стало поєднання громадської думки, яка була дуже важливою, по суті основною, і політичних гасел, які вилилися у вимоги відставки президента і переформатування Верховної Ради. Найголовніше, що злиття політичного Майдану з громадським зняло ризики визнання світовим співтовариством зміни влади в Україні.

1 грудня було вирішено, що від кожної політичної сили на Майдані будуть призначені коменданти. Серед них можна назвати Сергія Аверченка, Михайла Блавацького та інших. Здійснювати загальну координацію тих усіх процесів Олександром Турчиновим було запропоновано мені.

Коли ми зайшли до Будинку профспілок… Пам'ятаючи, що відбувалося у 2004 році, я розумів, що цього разу буде набагато складніше. Тому що режим був жорсткіший, методи, які застосо-

вувалися проти нас, були абсолютно нелюдськими. І треба було спочатку ввести наше перебування у «профспілках» у правову площину — це було найголовніше. І тоді, в неділю, коли ми зайшли туди, нам відразу вдалося підписати угоду. Вона давала громадським організаціям і народним депутатам юридичне право перебувати в Будинку профспілок, адже профспілки — це теж громадська організація. Ми базувалися на тих принципах, що ми є членами профспілок, ми є представниками громадських організацій, і як народні депутати беремо на себе відповідальність за забезпечення порядку й організації. Після підписання угоди в Будинку профспілок ми зуміли аплікувати підписання угод і в Жовтневому палаці та КМДА.

У «профспілках» ми одночасно почали облаштовувати три точки: медичну службу, інформаційний центр і харчоблок. Зробили в одному з дворів Хрещатика біля 20 душових кабін — там, де було чотири спарених гаражі. Нам власник їх надав, і відповідно, ми могли облаштувати для людей певні зручності.

Організацію процесу ззовні, на Хрещатику і навколо, було доручено Раді Майдану, куди входило багато інших комендантів — Андрій Парубій, Юрій Онищенко, Людмила Денисова, Лідія Котеляк, Володимир Шкварилюк, Михайло Хміль, Андрій Сенченко, Ярослав Дубневич, Ярослав Гінка, Віталій Ковальчук та інші. Вони були представниками різних політичних сил, які Майдан змусив об'єднатися і забути про розбіжності.

Слід усе-таки віддати належне Олександру Турчинову, який зумів у перші найскладніші дні організувати процеси об'єднання громадськості, лідерів різних середовищ — і політичних, і професійних. Слід також відзначити представників депутатського корпусу, які, маючи мандати, могли забезпечувати безпеку в міру своїх можливостей і розуміння ризику.

Ми відразу сформували карту Майдану, виробили відповідні принципи безпеки. Коли ми зіткнулися з провокаціями, була організована система перепусток — не для обмеження, а для забезпечення контролю і відповідальності за життя людей. Ми

чітко організували процеси внутрішньої охорони — не тільки Будинку профспілок, а й Майдану загалом. Сотню, яка цим займалася, назвали Чорною сотнею — її очолював Тарас.

Отже, на Майдані ми мали мініатюрну державу-націю Україну. Організація, яка утворилася там, показала, що ми сильні, поки ми єдині. Ми сильні, коли ми миролюбні — ми ніколи не хотіли пролиття крові, а до побиття вдавався режим. Ми очікували, що буде спроба розгону Майдану, і були готові до того.

Десь із середини грудня наш Майдан став центром подій у Європі й у світі. Приїзд політиків із Європи, Сполучених Штатів Америки, Канади, Австралії (він став можливим через комунікації як політиків, так і громадських організацій, загалом через рух українства) давав підстави сподіватися на розв'язання конфлікту без пролиття крові, через мирну зміну влади. Це було непросто — велися перемовини, які давали надію, але водночас відбувалося затягування процесу, кінця якому не було видно. До того ж, коли була запущена машина Антимайдану, який став біля Верховної Ради і з якого фактично засилалися диверсійні групи всередину Майдану, ми побачили, що влада не зупиниться ні перед чим.

Відтак десь на середину січня було два плани розвитку подій. План А — те, чого очікувало не тільки українське суспільство, а й світ: зміна влади демократичним шляхом. План Б — силове протистояння, яке, на превеликий жаль, відбулося. І ми зрозуміли вже у січні, що це протистояння буде, особливо після смертей Нігояна і Жизневського. Ми зрозуміли, що іншого шляху нема, як іти на зміну влади через протистояння, аж до воєнного.

Залучення західних партнерів, які приїжджали, надавало перемовинам з владою більш правового характеру. Ви пам'ятаєте домовленість про угоду, яку потрібно було підписати для врегулювання ситуації щодо президентства. Дискусія була дуже велика, неоднозначна. Не всі, не всі, повторюю, політичні лідери в той час підтримували підписання такої угоди — після побиття студентів, після того, як загинули Нігоян і Жизневський,

після похорону героїв Небесної Сотні. Настрій людей був зрозумілий: вони не погодяться на примирення, а будуть іти до кінця. Я особисто це відчував. Відчував через те, що спілкувався з представниками різних політичних і громадських сил, особливо «Правого сектора». Після смертей на Майдані зміна влади не могла відбутися мирним шляхом.

Дуже довго і наполегливо люди, які стояли на Майдані, вимагали від політиків об'єднання і висунення єдиного лідера. Коли про те, що це треба зробити, говорили мільйони людей, представників усіх поколінь, напевно, ця вимога була правильна. На мою думку, рішення не приймалося з двох причин: у потенційних лідерів був або страх, або їхня відповідальність була не пов'язана з лідерством як таким. На превеликий жаль… про це важко говорити, але... Для прийняття на себе відповідальності за все, що відбулося і що має бути зроблено, необхідне усвідомлення, відвага і готовність до жертви заради держави, нації. Коли немає такої жертовності, яка може привести навіть до фатальних наслідків (я говорю саме про той момент), можна говорити, напевно, про боягузтво.

На сьогодні не виконані основні рішення Майдану, які були задекларовані багатьма політиками. І через те у суспільстві формується внутрішній спротив — ми з вами це бачимо. Може, це такий «пригальмований» еволюційний шлях розвитку на сьогодні, але існує засіб прискорення, який однозначно дасть суспільству змогу рухатися вперед, чого прагне кожен з нас, — або політики усвідомлять необхідність цього руху, або їх просто змінять. Це природно.

Майдан сьогодні відбувається в голові кожної людини, де здійснюється глибокий аналіз не тільки історичних, а й суто людських цінностей. Цей аналіз відбувається у головах представників усіх поколінь. І я б сказав словами нашого духовного наставника, кардинала Любомира Гузара: про Майдан треба говорити і за Майдан треба бути відповідальним кожному з нас. І особливо тим політикам, які взяли на себе відповідальність за виконання його рішень.

Юрій Дерев'янко

1973 року народження,
народний депутат України,
економіст

Юрій Дерев'янко на вічі під час виконання Гімну (грудень 2013 року)

Для мене Майдан почався на наступний день після того, як вийшли студенти, і закінчився постановою про припинення вогню, співавтором якої я був. Ми всі чудово розуміли, що маємо справу не з якимись там аматорами, а з добре організованою злочинною групою, яка захопила державну владу і фактично тягнула Україну в безодню. Тому мені із самого початку було зрозуміло, що треба не мірятись амбіціями, а якнайшвидше гуртуватися для того, аби ця акція протесту дала максимальний результат у мінімальний термін.

І вже 24 листопада на мітингу, який тоді відбувся на Європейській площі (мабуть, туди біля сотні тисяч прийшло), всі чудово розуміли, що жодний партійний ресурс не зміг би так спрацювати. Це було волевиявлення, свідоме ставлення людей до того, що відбувається, і вони вийшли, щоб це продемонструвати. Це був реальний початок потужної хвилі протесту проти політики, яку здійснював Янукович. Так само і ті люди, які були на Майдані під стелою, не за гроші туди прийшли. Це була молодь, яка своєю присутністю і своєю позицією говорила: ми є, і ми хочемо інакшого життя, хочемо, щоби на нас зважали!

28 листопада в Брюселі Янукович не підписав угоду про асоціацію, і тоді й політики, і громадські активісти об'єдналися

в один спільний протест. Всі розуміли, що у найближчі вихідні має відбутися новий потужний мітинг, нове віче, де будуть принаймні озвучені якісь вимоги, позаяк Янукович уже всім продемонстрував, що він ігнорує волевиявлення людей.

Але вночі 30-го сталося це брутальне побиття, і ситуація змінилася в одну мить. Ми з самого ранку приїхали на Михайлівську. На площі були наші друзі, знайомі, молоді люди, які там рятувалися. І наші громадські активісти відновили протест на імпровізованій такій сцені біля підніжжя пам'ятника княгині Ользі. Мотивація тоді радикально змінилася — не було жодної людини, байдужої до того, що відбувалося. Це викликало таку хвилю обурення, таку внутрішню силу розбудило в кожному! Всі зрозуміли, що на місці цих побитих студентів могли бути їхні діти, сестри чи брати, та будь-хто. Система кинула виклик, хтось спрямував цю систему проти власного народу. Це радикально змінило хід усієї акції протесту.

Протестні події розгорталися зі швидкістю урагану — вже в обід на Михайлівській площі були всі опозиційні політики. Лунали заклики на завтра всім виходити на акцію протесту. І 1 грудня відбувся, мабуть, найбільший в історії України хід. Стало зрозуміло, що це вже зовсім інший етап протистояння з владою. Якихось чітко спланованих рішучих дій, типу усунення Януковича від влади чи ще більш радикальних, тоді у планах ще не було. Єдине, чого вимагали — покарання всіх причетних до брутального побиття.

1 грудня дух цієї революційності уже просто виривався звідусіль. Більш радикально налаштовані розуміли, що це початок реальної революції. Менш радикальні були навіть трохи перелякані, дивились на те, що відбувалося, і не знали, що їм робити далі. Усі усвідомлювали, що такої масштабної дії, такого протесту не було в Україні вже майже 10 років.

Слід розуміти, що коли відбуваються такі події, серед мітингувальників завжди присутні спеціально навчені співробітники різних спецслужб, які, провокуючи людей, штовхаючи їх на хибні дії, створюють «картинку» для фіксації

певних правопорушень. І те, що відбувалося на Банковій, було спровоковано. Який бульдозер?! Усі ж чудово розуміли після розгону студентів, після того, що відбувалося на Михайлівській, що буде величезний масовий мітинг. І на Банковій (!) випадково (!!!) з'явився новий трактор... Вони не могли завезти туди таку важку техніку без великої кількості дозволів, це неможливо.

У той час, коли на Банковій відбувалося протистояння, я був біля Українського дому — ми намагалися відвернули лихо там. Спочатку ми хотіли переконати силовиків, щоб вони дали людям можливість зайти в Український дім, а потім, коли стало зрозуміло, що… ну, без жорсткого бою цього не станеться, намагалися заспокоїти людей. Все це кілька годин відбувалося, багато різних провокацій було, але врешті-решт ми людей звідти відвернули.

У перші ж дні після побиття була створена волонтерська група «Євромайдан SOS», і дуже багато адвокатів долучилися до цієї групи. Ми по змозі залучали також народних депутатів, тому що цей процес, ця хвиля захоплень і незаконних арештів наростала. Треба було ходити на суди і дивитися, в якому стані перебувають заарештовані хлопці. Депутати мали можливість ходити в райвідділки і бачити, як цей процес відбувається. Ну, звісно ж, у нашій присутності ніякі допити не проводилися, але, тим не менше, була можливість побачити, в якому хлопці стані, аби розуміти, чи треба наполягати на їх відправленні в лікарню швидкої допомоги. Як правило, тих, кого привозили у міліцейські відділки, сильно били, і всі вони, без винятку, потребували медичної допомоги.

Окрім всього іншого, нашим завданням було забезпечити повноцінний захист — щоб адвокати не підігравали правоохоронцям, а захищали людей. Якщо були хоча б найменші сумніви, ми залучали інших адвокатів, щоби вони вступали в справу одразу, на етапі затримання, і з перших допитів починали її супроводжувати.

Потім ми організовували депутатів, щоб приходили в суди і брали на поруки людей у судовому процесі. Всі суди це

ігнорували. І суддя, і прокурор цинічно кидали їх за грати і взагалі не зважали на клопотання про взяття на поруки, про зміну запобіжного заходу. Було дуже добре видно, як каральна машина, мов асфальтовий каток, «закатує» людей у в'язниці й просто нищить.

Ми, громадський сектор Євромайдану, ще у дні мирного протистояння почали працювати над ідеєю реформ. Ми розуміли, що цей процес затягується, і недостатньо просто стояти, співати пісні, танцювати і час від часу виступати з якимись акціями. Дуже важливо було, щоб люди розуміли, навіщо вони це роблять, які мають бути наступні кроки, які зміни повинні відбутися для того, аби система змінилася. Згодом усі зрозуміли, що треба змінювати всю ту державну машину, яка під керівництвом банди Януковича почала нищити українців, нищити демократію і взагалі все людське, що тільки можна було знищити.

Ми придумали «Реанімаційний пакет реформ», бурхливо обговорювали його. Ми розуміли, що перші кроки мають бути зроблені у реформуванні правоохоронної та судової систем, усвідомлювали, що це треба робити не лише зусиллями громадського сектора Євромайдану, а більш широко. І всіх, кого могли залучити, ми залучили.

Щодо взаємодії громадського сектора і опозиційних політичних сил на Майдані, цілком очевидно, що політики (я маю на увазі політичні партії) не були зацікавлені в тому, аби в результаті тих подій виникла якась альтернативна народно-політична партія чи якась дуже впливова громадська організація. Для об'єднання зусиль була створена громадська організація «Майдан», але всі чудово розуміли, що це була спроба всіх об'єднати для того, аби контролювати будь-які нові політичні процеси і прояви, які, поза всяким сумнівом, народжувались.

Життєдіяльність наметового містечка координувала Рада Майдану. Ми всі чудово розуміли, що не можна допустити хаосу чи безпорядку на маленькій території, де перебуває величезна кількість людей, де є величезна потреба у різних життєво

необхідних речах: харчуванні, лікуванні, безпеці тощо. Хоча, звісно, першу скрипку, головну роль у Раді відігравали політики, починаючи від контролю за коштами, прийняття стратегічно важливих рішень до більш дрібних питань, які стосувалися оборони і дієздатності Майдану.

З іншого боку, варто наголосити, що рівень самоорганізації на Майдані був просто шалений. У цих подіях проявилося вміння свідомих українців діяти за принципом такої, я б сказав, динамічної системи управління, коли немає одного керівника, а на окремі дні, певні дії чи на якісь акції всі доходять згоди стосовно того, що та людина, яка готова і здатна керувати, стає на роль керівника, і на час проведення тієї чи іншої акції всі їй підпорядковуються.

Тому, я думаю, міліціонери та правоохоронці цієї каральної системи і не могли втямити, як взагалі в нас усе це працює. Вони думали, що варто одного когось захопити, когось одного спіймати, і все розсиплеться, зупиниться, а насправді все це мало зовсім іншу природу.

Коли абсолютно злочинним, неправовим шляхом були прийняті сумнозвісні бандитські закони у Верховній Раді, з тим, щоби, по суті, забезпечити каральний інструмент для правоохоронців, під виглядом застосування кримінального кодексу, адміністративного і таке інше, все це призвело до того, що «градус кипіння» в суспільстві став дуже великий. У цій ситуації політики себе не проявили, не продемонстрували здатність рухатися далі, тому люди стали рухатися самостійно — почалося силове протистояння на Грушевського. Усі бачили реакцію на Кличка, який прийшов приборкати людей. І зрозуміло, оскільки політики не здатні були очолити цей процес, він став розгортатися без них. Великою мірою це відіграло свою позитивну роль.

***

18 лютого ми у парламенті мали голосувати закон про амністію, щоб звільнити від кримінального переслідування багатьох людей. Там було кілька редакцій, зокрема й за моїм

авторством. Була редакція, яку нав'язували регіонали. Мирна хода, що була запланована на той день, передбала підтримку і громадський тиск на парламент з тим, щоби проголосували за наш закон. Зрозуміло, що у регіональної більшості бажання за це голосувати не було. Мало того, всі ті події, які почали там розгортатися, з «тітушками», з побиттями, каліцтвами й іншими такими речами, були на 100% спровоковані й зрежисовані владою для остаточного розгону Майдану.

Коли почалася ця бійня біля Верховної Ради, ми просто із зали засідань вибігали і витягували хлопців з міліцейських машин. Деяких заводили в метро, щоб вони просто поїхали, бо інакше в них була б та сама перспектива — від 8 до 15 років, ми це чудово розуміли.

Тоді в багатьох під'їздах на Інститутській була величезна кількість наших хлопців покалічених, побитих, на багатьох навіть наручники були — вони просто повтікали з тих автозаків міліцейських. До речі, слід сказати, що в той день під вечір міліціонери, які там патрулювали, пішли нам назустріч і сказали, що ми маємо півгодини часу на те, аби всіх своїх поранених повивозити, навіть віддали нам ключі від кайданок. Ці кайданки в нас досі є.

В одному під'їзді просто все було в крові, деякі люди з поламаними ногами, хтось із пробитою головою... Ще в одному будинку «тітушки» загнали хлопців у під'їзд і там фактично мали добивати. Ми уже всім депутатам дзвонили, які там були, навіть з Партії регіонів — щоб дали команду не добивати, робили все можливе, аби урятували наших хлопців.

Той момент я вважаю такою кульмінацією злочинних дій Януковича. Ми всю ніч з 18 на 19 лютого були на Майдані. І цей момент був і найслабкіший, і найсильніший водночас. Майдан сильно трансформувався — мрійники-ідеалісти перетворилися на людей рішучих і завзятих у протистоянні Януковичу, у змаганні на витривалість, а у фінальній частині це вже був табір опору, такого фізичного опору. Там уже мало було мрійників, зате багато людей, готових з голими руками йти проти озброєних силовиків.

20 лютого, коли відбулися розстріли, ми почали обдзвонювати депутатів і збирати всіх на другу годину у Верховній Раді. Видзвонювали всіх, кого можна було, і з того бандитського табору теж. І тоді, в той день, ми проголосували цю постанову про припинення вогню, якою взагалі заборонили ВВ-шникам і всім іншим застосовувати вогнепальну зброю. Вони мали негайно повернутися на місця своєї дислокації.

Пам'ятаю такий момент. Коли ми вийшли з Ради, ті міліціонери, чорні, в сажі від того диму, не вірили своїм вухам, що все закінчилося. Вони були раді — звичайні бійці, які там стояли в три або чотири кордони довкруг Верховної Ради, розуміли, що це повне божевілля. Серед них насправді було багато людей адекватних. І багато сміливців, сильних духом людей, які відмовилися виконувати злочинні накази.

***

Такі події як Революція гідності спонукають до переосмислення багатьох речей. Дуже важливо, аби ми розуміли, що є речі, які не продаються за гроші, не міняються на гречку, які є принципово важливими для того, аби це більше ніколи не повторилося.

Саме Майдан, саме внутрішнє бажання людей жити зовсім за іншими правилами змінило і їхню ідентичність. Відбулося переосмислення і багатьох речей, пов'язаних з політикою безпеки, зокрема зі ставленням до НАТО і багатьох інших міжнародних організацій.

Кожний тиждень того періоду за інтенсивністю проживання можна прирівняти до кількох місяців. На Майдані я знайшов багато друзів, відкрив для себе безліч позитивних рис у різних людей, зокрема й у тих, які мене оточують. Це був просто неймовірний період — коли ти падав з ніг, але розумів — те, що відбувається, дуже важливо для майбутнього твоїх дітей, твоєї родини, твоєї країни.

Василь Гацько

1982 року народження,
депутат Київради

Василь Гацько на акції під Межигір'ям у грудні 2013 року

У фазу Майдану ми увійшли десь місяців за шість-сім до подій, які розпочалися восени. Ще навесні 2013 року ми вирішили піти з першими акціями під Межигір'я. Нам не подобалося те, що відбувається у Києві. Те, що Янукович щоразу перекриває дороги, це постійне приниження… Воно, чесно кажучи, вже діставало, і хотілося показати, що людям насправді не страшно, і ситуацію треба ламати. Але ми були впевнені, що Майдан все ж таки може реально відбутися лише в 2015 році, до президентських виборів.

На той момент, коли з'явилась інформація про те, що угода може бути не підписана, і коли Мустафа написав свій пост із закликом виходити на Майдан, ми були більш ніж мотивовані вийти.

Коли Євромайдан розпочався, ми займалися організацією протестів у дуже багатьох містах, і в Києві зокрема. Тепер ці протести часто називають студентськими, та вони були такими лише за формою, бо не студенти складали їхнє ядро. Зазвичай то були суспільно активні молоді люди, які саме за рахунок роботи зі студентами і їх залучення у цей процес намагалися не допустити згасання протесту.

Організаційні ж моменти взяла на себе Рада Євромайдану. Це була група активістів, переважно представники громадського сектору та журналісти. Ми, партія «ДемАльянс», були єдиною політсилою, мається на увазі, єдиною політичною партією у Раді. Для нас, як і для інших її членів, це не було негармонійно, адже ми нещодавно так само були громадською організацією.

…Настав момент, коли ні у майдану політичного, що стояв на Європейській площі, ні в нас не було розуміння, що з цим протестом робити далі. І він на якомусь етапі майже повністю вичерпався. Але сталося побиття, і на порядок денний вийшла не так європейська інтеграція, як європейські цінності, виборювання людських прав і свобод. І цей жорстокий вчинок влади тоді реально спричинив новий виток протистояння.

30 листопада, коли ми всі зібралися вже біля Михайлівського собору, перед нами теж постало питання, що робити далі. І ми тоді одразу (все це відбувалося миттєво) розгорнули намети, бо одне вже тоді було очевидно: це новий імпульс, і події будуть розвиватися. Так воно, зрештою, і сталося.

1 грудня після протистояння на Банковій було затримано дуже багато невинних людей, і ми розуміли, що їх не можна кидати напризволяще за жодних обставин. Коли Майдан уже стояв, ми сфокусували свою увагу на їх підтримці, майже щодня проводили акції, водили колони під суди, активно намагалися їх витягнути. Оскільки у формуванні обвинувачень брала участь Генеральна прокуратура, ми багато днів тримали ГПУ в протестній облозі, влаштовували «лежачі протести» і нічні чергування. На той час це було дуже небезпечно, тому що ми були віддалені від Майдану.

Більшість опозиційних політиків готові були домовлятися, шукати якісь інші варіанти — вони просто чекали на президентські вибори, і до виборів, очевидно, у них жодних планів не було. Більше того, вони постійно були в контакті з «регіоналами», постійно. Потім ще ж була створена ця Рада Майдану — великою мірою для того, аби легітимізувати рішення опозиції. Типу це не ми там утрьох собі зібралися, це

Рада Майдану ухвалила рішення, і ми від імені Ради Майдану виходимо з цими рішеннями до громади.

Вони на якомусь етапі про вимогу відставки Януковича або починали забувати, або ставили її десь у самий кінець списку. І відчувши цю нерішучість з боку «трійці», ми тоді вирішили сконцентрувати увагу людей на відставці Януковича. Ми просто мільйонними тиражами по всій країні запустили ці наліпки і листівки «Вимога № 1 — відставка Януковича». І потім люди вже самі почали робити гігантські плакати з аналогічними текстами — тобто це спрацювало.

Після 16 січня, після ухвалення тих законів, ми для себе прийняли рішення, що з Майдану не підемо. З того моменту я всього раз чи двічі уночі їздив додому, щоб дитину побачити. Стало зрозуміло, що боротьба буде дуже, дуже жорстка. Ми вже бачили, що «наружка» почала ходити: я прокидаюся вранці — вони мене зустрічають, проводжають, ходять за мною…

Ще до того в публічних розмовах, зокрема й на Раді Майдану, наша позиція була така, що це в жодному разі не можна так залишити, потрібно розширювати протест, давати йому новий імпульс, робити жорсткішим, тобто однозначно боротися до кінця. Але в політичному середовищі не було такої готовності, і початок тих подій на Грушевського став доволі несподіваним для всіх.

Тоді на Майдані з'явився абсолютно новий запит — це вже було фактично фізичне протистояння, в якому ні суспільство, ні активні суспільні групи не мали жодного попереднього досвіду. Насилля стало реально багато, протистояння набуло тепер зовсім іншого характеру. І оскільки Янукович не реагував належним чином, то зрозуміло, що воно розвивалося, і, з одного боку, з'явилася загроза надмірної радикалізації, з іншого — люди, які не були готові до радикальних дій, могли відвернутися від Майдану. Тому був сенс у поверненні до ненасильницьких методів боротьби.

Але після Грушевського знову почався застій, і знову треба було вирішувати: а що далі? Пам'ятаю, я виступив на

Раді Майдану і пропонував розширювати межі протесту. На нашу пропозицію була реакція типу: «Якщо ви такі розумні, то візьміть і запропонуйте, як це зробити». Ми тоді фактично розробили план і напрямки розгортання протесту, розширення його меж — те, що потім переросло у так званий «мирний наступ».

Щоб цей наступ був успішним, він мав бути водночас і масовим, і керованим. Ми це абсолютно чітко розуміли і передбачали таку стратегію, за якої загроза для життя людей була б мінімальною. Ми вимагали, щоб була здійснена повноцінна мобілізація по всій країні, щоб партії взяли у ній участь. Цей план фактично і був схвалений Радою Майдану, але потім нас повністю усунули від подальшого планування, і ми не знали, що відбувається. Процеси, пов'язані з управлінням усім цим процесом і його плануванням, лежали в «трикутнику» «Турчинов, Пашинський, Яценюк — Тягнибок — Кличко».

Концепція передбачала протест під Верховною Радою, повне блокування всього урядового кварталу, блокування Адміністрації Президента і водночас обладміністрацій по країні. Для цього було потрібно дуже багато людей, дуже. Але належна партійна мобілізація у регіонах здійснена не була, і це абсолютно очевидно означало, що тих 50 000 активних людей, які могли б блокувати урядовий квартал — їх просто не буде. І вийшовши без цього підкріплення проти підготовлених і озброєних бійців спецпідрозділів, ми однозначно наражалися на небезпеку. Це будо дуже ризиковано, але шляху назад уже не було.

І вранці ми стали в колони й пішли… Потім ми вже бачили, власне, наслідки того, що ця підготовча робота не була проведена належним чином: силовики перерізали Інститутську, лупили всіх підряд просто страшно, влаштували пастку в Кріпосному провулку… Коробка фактично закривалася в Маріїнському парку, де окрім силовиків було дуже багато «тітушок». Там було покалічено і загинуло багато людей. Я там був і все це бачив. Нам просто дивом пощастило вибратись із того оточення — ми буквально у двохметровий прохід виходили.

Нас гнали до Арсенальної, потім по бульвару Лесі Українки ми повернулися на Майдан. Окрім завданих нам великих втрат вони тоді перервали наш зв'язок з Майданом, канали забезпечення, поповнення людьми та багато іншого було порушено в організації життєзабезпечення Майдану. І все це значною мірою було наслідком того, що необхідна мобілізація не була здійснена.

20-го ми втратили двох наших хлопців, з Демальянсу, — Устима Голоднюка, який постійно був у нашому таборі (всі бачили на відео, як він загинув на Інститутській), і Андрія Мовчана. До сьогодні не відомо, як він загинув, ми знайшли його біля Михайлівського уже мертвим. Дуже світлий такий хлопець був.

Після таких жертв усім було ясно, що вже не може бути відступу, треба дотискати й перемагати. І тут з'ясовується, що ведуться перемовини про підписання угоди з Януковичем… Для нас це був просто неймовірний шок.

20-го вранці ми прибігли на Інститутську, коли силовики вже стріляли. Потім ми перейшли на Грушевського і спостерігали там дивну ситуацію: внутрішні війська, що там стояли, фактично припинили боротьбу. Ми почали перемовини з якимось керівником. Із зовнішнього вигляду було важко зрозуміти, хто вони такі. І врешті ми домовились, що вони відходять з Грушевського аж за приміщення уряду. Ми їх попередили, що заберемо кілька машин, які стояли біля Кабміну, бо розуміли, що коли протистояння відновиться, вони знову використовуватимуть цю техніку проти нас.

І дуже дивно, але вони погодились. Кажуть: «Ми не будемо заважати вам забирати техніку, але ми не знаємо, чим це все може закінчитися». Ми спробували взяти кілька машин, і тут якийсь журналіст почав просто верещати: «Снайпери на даху!» І справді пролунали постріли, але вони, скоріш за все, не збиралися вбивати — стріляли нам під ноги, щоб ми не брали техніку. Ми тоді підбігли під Кабмін і попід стіною вже пересувалися. Дотепер не відомо, що це за снайпери — чи ті,

що вбивали людей на Інститутській, чи ні, але на Грушевського вони теж були.

У той день на Раді Майдану була дуже жорстка розмова, навіть бійка зав'язалася. Зрештою почалося голосування. Кілька людей тоді, включно з Луценком, проголосували проти угоди з владою — і були жорстко розкритиковані опозиційними політиками. Потім переголосовували — і знову не було одностайності. І вони, опозиційні політики, отак, без настрою, пішли це все легітимізовувати через парламент. Ну, а пізніше, увечері, всі ми знаємо, що було — виступ Парасюка, втеча Януковича і т. ін.

***

Я думаю, Майдан зробив людей, і мене особисто, більш рішучими у відстоюванні того, що нам дороге. Просто прийшло усвідомлення: є моменти, коли для того, аби щось захистити, треба жертвувати, ризикувати. І це важливо не так для тебе особисто, як для того, аби те, що для тебе є цінним, — було.

Я бачив, як змінювались мої побратими-демальянсівці. І на Майдані вони завжди були в епіцентрі всіх подій, і потім там, на передовій, завжди були рішучими. Зараз це люди, які набули певної позитивної категоричності в тому, що вони вважають цінним для себе і для своєї країни. Після всіх пройдених випробувань стало більше рішучості, впевненості.

Зараз дуже важливо утримати ті орієнтири, які викристалізувались. Тепер уже не треба розмірковувати, добре це чи погано, важливо чи не важливо. Ти вже чітко усвідомлюєш, що це важливо, що воно має бути, а ще — що ти персонально маєш зробити для того, аби воно відбулося, було реалізоване. Пережиті випробовування зробили український народ сильнішим.

ВОЛОНТЕРИ

Олена Гречанюк

1992 року народження,
редакторка,
громадська активістка

Олена Гречанюк на кухні в КМДА (січень 2014 року)

24 листопада ми з сестрою та мамою пішли на марш на підтримку підписання договору з ЄС. Саме з того дня все для мене і почалося. Я була вражена, побачивши так багато людей, готових відстоювати свою думку. У метро навіть ескалатори їхали тільки вгору. Я була рада, що в наших людей прокинулася свідомість, люди зрозуміли, що треба щось змінювати. Звісно, я була розчарована результатами Помаранчевої революції, бо покладала великі надії на президента Ющенка, але ж і Янукович — не варіант. Від розчарувань ніхто не застрахований, та кидати країну напризволяще — це теж не вихід, і я вирішила, що треба боротися, тому і прийшла.

30 листопада ми були на Михайлівській площі. Там зорганізувалися з іншими людьми й почали збирати номери небайдужих, записувати, хто чим може допомогти: транспортом, одягом тощо. Пригадую, як люди почали зносити столи, ковдри, їжу... Ми розкладати її по тарілках, роздавали всім охочим.

Пам'ятаю людей, які створили організацію «Євромайдан SOS». Ми їм дзвонили і казали, що потрібно, а вони нам привозили. Спочатку в телефонному режимі я шукала для людей

транспорт, житло (оскільки більшість людей були не з Києва, то в них були труднощі з поселенням).

Потім майже до морозів ми з мамою та сестрою були на Майдані. Я вирішила, що маю бути там. Бо було дуже цікаво спілкуватися з людьми, слухати їхні історії, ділитися почуттями. Коли вдарили морози, і ми всі почали хворіти від холоду, то ходили грітися в КМДА. Якось сиділи там на підлозі, коли до нас підійшов хлопець і попросив допомогти на кухні. Ми погодилися і майже до кінця лютого пробули там.

Кухня багато разів переїжджала: спочатку ми працювали в коридорі, потім перейшли на другий поверх. Це було дуже незручно, бо продукти приносили на перший, і були потрібні додаткові люди, які б усе це доправляли нагору. Було забагато мороки, тому ми все перенесли назад, на перший поверх.

На кухні ми познайомилися з багатьма людьми, серед них у нас з'явилося чимало друзів. Там був чоловік, який завідував складом, ми його називали Татом. Якщо виникали якісь проблеми, ми так і гукали: «Тату, йди сюди!» — він приходив і все вирішував. Лише десь через місяць ми дізналися, що його звуть Сашком. Киян майже не було. Якщо й були, то приходили лише на пару годин — через роботу, але ми їх усі знали і були раді допомозі. Ми всі дуже здружилися.

Мені найчастіше доводилося чистити картоплю — на суп, на борщ. Смажили, варили картоплю… Також я працювала на роздачі їжі. Часом доводилось ночувати на кухні, але спати там було неможливо, бо всі ходили, розмовляли, а то й проводили навчальні тривоги.

Зранку був сніданок, на 7.30. Щоб його зготувати, наша куховарка Іра вставала о 5-й ранку. В неї був помічник, звали його Влад. Зранку він працював на своїй роботі, а на кухню в КМДА приходив на ніч. Для нього 5 чашок кави на день були звичною справою. Ми готували на вулиці, у величезних каструлях, нам хлопці їх носили. Потім треба було їх мити — а вони в сажі… Я викинула свої кросівки після всього цього. У КМДА була вбу-

дована кухня, але керівництво вирішило її не чіпати, щоб потім до нас не було претензій.

На сніданок інколи доводилося самій все накладати, ставити, розливати чай. Коли все було зроблено, я просто падала з ніг. Це було в ті дні, коли зранку ніхто більше не міг прийти. Коли всі поїдять, ми зачинялися, але якщо хтось запізнювався, ми йому виносили їжу — не можна ж залишити людину без сніданку! Потім ми готувати обід. Він починався десь о 2-й. Бігом чистили картоплю на борщ чи суп. Коли ставили його на плиту варитися, могли перепочити, тобто переключитися на намащування бутербродів. Після такого «відпочинку» починався обід. Спочатку я часто обпікалася, бо страви ми насипали у півлітрові чашки, щоб менше носитися з тарілками, а пластик дуже добре пропускає тепло. Потім трохи приловчилася не обпікатися.

Під час роздачі знайомилися з багатьма людьми. Вони приходили до нас і розповідали, що відбувається на Майдані, бо з кухні ж нічого не побачиш. Через деякий час у нас з'явилася музика — хтось приніс магнітофон. Після пообіднього прибирання ми намагалися вийти на Майдан — подивитися, що там робиться, це для нас був ніби відпочинок. Ходили, спілкувалися з людьми, з якими познайомилися під час роздачі їжі, а потім ішли готувати вечерю.

Вечеря у нас була о 6–7-й вечора. Після вечері ми все збирали, мили, і десь о 23–24-й годині я їхала додому. Нам на зміну приходила дівчинка, яка куховарила разом із Владом. Багато хто їв уночі, бо цілий день стояв на барикадах, от вони їх і годували.

Харчі здебільшого були ті, що приносили люди. Деколи приїжджали з інших міст і привозили продукти мішками, здебільшого картоплю. Мені було дуже приємно, що вони допомагають.

Бутерброди завжди були популярні — багато людей казали, що в них немає часу, вони брали бутерброд і йшли на пост. Ми вже добре знали, хто що їсть. Інколи доводилося вмовляти,

щоб люди поїли, бо не можна ж весь час харчуватися самими бутербродами.

Часом просили в коменданта грошей, щоб піти і купити їжі. Ми купували цукерки, бо люди якось не думали про те, щоб принести солодощі, хіба що варення, а наші хлопці дуже просили цукерок. І ми бігали в магазин по цукерки. Також треба було купувати каву — вона дуже швидко закінчувалась.

Але були моменти, коли їсти було нічого: тоді, коли ніби все було тихо, люди переставали приносити їжу. І ми навіть не знали, що б таке зготувати, аби нагодувати майданівців. Залишалося варення, сало, хліб. Це все, що ми давали людям поїсти в такі дні.

Роздача їжі в нас була поділена на два крила: з одного боку — ті, хто з КМДА, а з іншого — з Майдану будь-хто міг прийти поїсти. Розділено було через те, що в КМДА треба було робити все швидко, а з Майдану були черги: приходили охоронці, сотники, бійці із сотень Самооборони, комендант інколи заходив, а також ті, хто просто стояв на Майдані.

Найбільше людей, звісно, було на вихідних. І тоді ж найбільше приносили їжі. В будні приходили тільки ті, хто жив у КМДА і наметах. Увечері людей більшало, бо всі заїжджали на Майдан з роботи.

Нас в основному було десь десятеро. Ми навіть клички вигадали, щоб легше один одного запам'ятати. Була серед нас тітка Люда, ми звали її «Капуста», бо в неї був такий спеціальний ніж, яким вона шаткувала капусту. Інша Люда була «Горошок», бо вона надягала хустку в горошок. А маму нашу називали Аня «Близнята», бо ми із сестрою в неї близнючки. Нас постійно плутали, але через деякий час ми перестали звертати на це увагу. Ще працювали жіночки з Криму, та вони побули лише два тижні, бо їм треба було повертатися на роботу. Ще була Юля, яка відповідала за склад. Вона завжди знала, де що лежить, вона там усе розкладала, приймала те, що привозили чи приносили. Інші то приходили, то йшли, а ми десятеро були постійно.

Був у нас Федя, який мив посуд, бо нам ліньки було. Він пробув два місяці, потім теж поїхав, бо в нього родина, робота. Тут він зустрів свою наречену Ірину. У нас дуже багато пар склалося на Майдані. От хоча б Богдан та Юля, які одружилися: вона працювала на кухні в КМДА, а він — у медпункті. Вона поранила руку, пішла в медпункт, і так вони познайомились. І ще в нас були два білоруси, які нам допомагали. Вони приходили до нас і розповідали, що сталося на Майдані. Вони намагалися розмовляти з нами українською і час від часу записували нові слова. Один із них зустрів тут свою кохану, Катю. Вона львів'янка. Батьки не пускали її до Києва, але вона втекла і приїхала. Вони у нас на кухні здебільшого відповідали за напої: роздавали чай, робили каву.

Коли були перерви на кухні, ми розносили інформацію про допомогу з помешканням. Роздавали агітки ВВ-шникам — про те, що ми один народ і не треба шкодити один одному. Засовували агітки в щитки. Хтось лаявся, а інші реагували нормально, заспокоювали, казали, що все буде добре.

***

19 лютого, як тільки транспорт почав ходити, ми одразу поїхали на Майдан. Думали, чим можемо допомогти, вирішили купити молока й лимонів, бо тоді жахливо газом труїли. Тоді пішла друга хвиля людей, які приносили продукти та багато іншого. Продуктів було дуже багато, особливо хліба. Була така купа — аж до стелі. Принесли стільки, що все не влізло. Молоко ми навіть роздавали, аби не зіпсувалося. Потім мене попросили допомогти розкласти ліки, бо їх принесли також дуже багато. Ми їх розфасовували до ранку. Я знову переконалася, що наші люди небайдужі. Тоді я зрозуміла, що, як би там не було, з такою підтримкою ми все одно переможемо.

Тетяна Моцак

1991 року народження, еколог, журналістка

Тетяна Моцак (друга зліва) разом з іншими журналістами рятуються молоком від газу і чаду на Грушевського (20 січня 2014 року)

До Майдану проводилося дуже багато різних акцій — за мову, освіту, кіно… Це був постійний такий рух. І відчувалося: або ми вже здаємося, або таки у нас щось буде. Хоч насправді мало вірилося у зрушення, бо було видно, що на акції ходять одні й ті самі люди.

Перший тиждень протесту на Майдані я сприймала скептично, бо бачила там майже тих самих активістів, що й завжди. Якусь ніч я ночувала, якусь ні. Це було щось на кшталт «потанцюємо і розійдемося». Разом з іншими «відсічанами» ми постійно роздавали і розклеювали листівки, говорили з людьми на вулицях про необхідність підписання угоди про асоціацію з Європейським Союзом. Ми також допомагали із розселенням людей і багато іншого робили.

Коли після побиття люди масово вийшли на Майдан, ми зрозуміли: це — перемога. Я ще не знала, над чим чи над ким, але головне, що нас було багато!

Я входжу до волонтерської організації «Молодіжно-інформаційна спільнота «Сіль». Вона заснована у 2011 році, має свій сайт, головний редактор якого — Юлія Капшученко. Там є різні рубрики: подорожі, поради від спеціалістів, історія… Головне

наше завдання — подавати новини міста для київської патріотичної молоді.

У нас на сайті до початку Майдану доходило до п'ятисот унікальних відвідувачів на день, а під час Майдану — понад десять тисяч. Ми намагалися писати самі, не робити копі-пасти. Ми реагували зразу — адже ми були на Майдані, мали можливість брати інтерв'ю, спілкуватися з людьми, подавати точки зору експертів…

Під час Майдану ми всі там жили — у прямому сенсі, бо інакше було не можна. Здебільшого перебували у прес-центрі, на другому поверсі Будинку профспілок. Це давало нам можливість, як представникам молоді, спілкуватися з іноземними журналістами, надавати їм інформацію. Окрім того, ми водили їх містом, показували Майдан і місця поза ним. Всі перебували в одному потоці, тому спілкуватися було досить легко.

Коли треба було подавати новини, ми старалися, щоб від нашої організації було двоє людей. Намагалися кілька разів на день робити якісь репортажі, здійснювали фотозйомку. Там постійно проводилися брифінги. У таких випадках один ішов знімати, а другий залишався на брифінгу. Після прес-конференції ми могли піти на кухню допомагати дівчатам готувати. До того ж я належала до 16-ї сотні, тож коли ми не працювали у прес-центрі, то знаходилися десь поряд, на території, були у наметах, бо це був наш вибір — такий у нас був період у житті.

Коли ми почали займатися журналістикою, зіштовхнулися з такою проблемою як інформаційний голод. У людей є, наприклад, великі медіа-канали, які подають одну й ту саму інформацію, просто перекручуючи її на свій манер. Ми старалися подавати інформацію, по-перше, такою, як вона є, бо ми ні від кого не залежимо, по-друге, в такому форматі, щоб вона була читабельною для молоді, для сучасних людей, у яких немає часу моніторити багато сайтів. Наша подача новин Майдану — це була наша думка, наша можливість говорити з людьми про наявні проблеми, допомагати задовольняти якісь нагальні потреби. Наприклад, треба швиденько когось розселити — ми пишемо

якусь новину і вказуємо: стільком-то людям потрібна допомога. Проходить півгодини — проблема розв'язана. Це було круто!

Як журналісти ми старалися дотримуватися нейтральної позиції при висвітленні подій. Подавали точки зору як політиків, так і громадських діячів. Намагалися робити якийсь об'єктивний огляд. Навіть здійснювали вилазки на Антимайдан — давали репортажі з того боку. Я пішла туди з майданівським бейджиком «Преса». Чому я його не зняла — не знаю. Там стояли міліціонери, перегородивши дорогу. Я їм почала завзято доводити, що мені треба туди пройти: «Ви що, не бачите — в мене бейджик? Мені байдуже, що ви тут стоїте». Зрештою вони нас пропустили. І вдруге теж. Потім, коли ми поверталися, вони на нас сварились. Але, думаю, добре, що ніхто з них не зрозумів, що це не той бейджик, який треба показувати. Мені було зовсім не страшно в той момент. Якось хотілося їм довести, що ми — класні, рятуємо не тільки країну, а й світ.

Коли почали з'являтися «тітушки», страшно не було. Вірніше, було, але не за себе, а за людей, котрі не знали, як із ними поводитися. Ми, наприклад, бачили одних і тих самих осіб у різних кінцях Києва, і розуміли, що вони за нами стежили. Але тоді не було страшно. Було смішно, цікаво — що буде далі? Якийсь був такий юнацький запал. До певного моменту я була впевнена, що нас перемогти неможливо, вбити, покалічити — неможливо, ми взагалі — всесильна нація! Було якесь таке піднесення. І зникло воно, тільки коли почалися події на Грушевського. Мені упала під ноги граната і розірвала штани. Тоді я зрозуміла, що ні бейджик «Преса», ні любов моїх батьків, ні взагалі любов людей до мене і моя любов до них — ніщо не врятує, бо жарти закінчилися.

А в середині грудня було ще все нормально. Прес-центр взагалі — це був осередок людей, які вірять. Я сиділа за столом з представниками діаспори, що приїхали з різних країн — часом майже не знали української, але ми з ними легко комунікували. Якщо ти залишав свою техніку — ноутбук, фотоапарат, ти знав: воно нікуди не подінеться, максимум, що з ним може статися — його хтось переставить. Ми вірили в любов, єдність, у те, що на

Майдані в цей момент такі самі люди, як і ми — люди, які хочуть гідно жити в Україні. Це почуття, які не можна описати!

…У січні на одній із прес-конференцій Парубія до нас зайшла незнайома журналістка. Вона звернулася до мене російською і запитала, про що була конференція. Я їй розповіла. У мене на той момент ще не було й думки, що там можуть бути якісь недобрі люди. Мені здавалося, що тут, разом із нами, збираються нормальні, адекватні, світлі люди. Ця жінка комусь подзвонила і почала говорити, що Парубій і активісти-майданівці готуються до нападу. Я почала її смикати — почувалася винною, бо це ж я їй перекладала. Я та інші журналісти стали її переконувати: «Ви не так почули, Ви не так зрозуміли!» Вона кладе слухавку і нахабно відповідає: «Люба моя, ти думаєш, я не знаю, про що мені треба говорити?»

Ми тоді не надали тому значення. Пізніше вже, коли роззнайомилися, виявилося, що вона з якоїсь російської пропутінської газети. Вона стала мені розповідати усілякі історії: про те, як гарно було жити за Радянського Союзу, про те, що Путін — еталон чоловіка, керівника… володаря… І ми «підвисли». Ми все чекали: коли вона, нарешті, засміється і скаже, що пожартувала… Її досить швидко виставили з «профспілок». Так ми зрозуміли, що ведеться інформаційна війна, і ведеться вона нечесними засобами. Особливо це очевидно, коли сидиш у серці новин — там, де вони творяться.

У Будинку профспілок була також медчастина, і ми туди періодично ходили, спілкувалися із психологами — невеличкі репортажі робили, бо людям треба було знати, що відбувається у «профспілках», на Майдані загалом. Так само людям, які там перебували, потрібно було отримувати новини ззовні.

Я за освітою еколог, і мене цікавили проблеми, пов’язані з цим. Пам’ятаю, якось пішла інформаційна хвиля, що на Майдані є миші, щури… Я спілкувалася з медиками і з тими, хто опікувався санітарним станом приміщень, де перебували люди. Там робили генеральне прибирання раз на два-три дні, викликали спеціальну службу. І ми про це писали, у санепідемстан-

ції брали коментар. Потім була проблема з вивозом відходів, тобто сміття різного побутового. Її теж вирішували. Писали про санвузли, туалети (скажімо, біотуалети треба було постійно чистити), побут, про те, що нас оточувало. Повідомляли про постачання майданівців зубними щітками, особистими гігієнічними наборами — це все було потрібно щодня.

Волонтерських інформаційних організацій до Майдану було не так багато. Зараз вони ідуть як стартапи. Просто на волонтерській основі дуже важко тривалий час триматися. Але вони є, і їхня кількість зростає. І люди стали якось вільніше почуватися в тому, що можна написати, сказати. Волонтерсько-журналістських організації різних, зокрема інтернет-видань, нині дуже багато. Сьогодні інтернет-видання, як показує практика, ефективніші, ніж друкована література — вони швидше реагують на події й мають можливість донести їх до більшої кількості людей.

Юлія Пішта

1983 року народження, волонтерка, громадська активістка

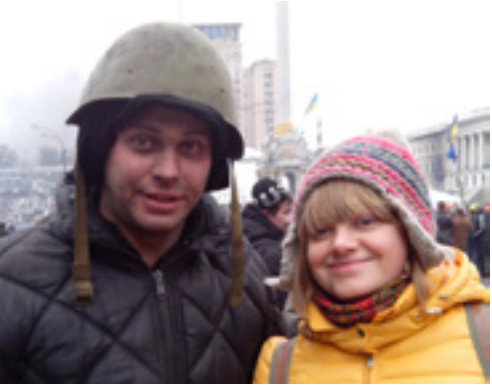

Юлія Пішта разом із братом (20 лютого 2014 року)

Я допомагаю дітям-сиротам уже досить давно, більше 10 років. Допомагали ми і Київській обласній лікарні, що на Лук'янівці. Там були онкохворі діти. Ми для них збирали кошти — нам вірили, хоч ми й не організація, а просто волонтери. Люди приносили нам кошти, і ми їх віддавали батькам дітей. На початку Майдану багато волонтерів стали нам допомагати — здебільшого це були ті самі люди, що й раніше. Вони розповідали про нас своїм знайомим, ті своїм, і так це все організувалося.

Якось, пам'ятаю, підходить до мене знайома волонтерка і каже: «Юля, хлопці голодні. Давай їм якихось бутербродів зробимо». Ми пішли в магазин, склалися скільки в кого було грошей, купили що треба. І в нас ці бутерброди розібрали за лічені секунди. Це було десь на початку грудня. А потім нам кажуть, що біля Головпоштамту організовують волонтерську службу. І ми з дівчатами пішли туди допомагати.

Неподалік від Майдану організувала харчування Оксана Хмілевська — є така волонтерка, вона простояла весь Майдан. Поставила точку, робила бутерброди, чай і супи. У неї чоловік — директор піцерії, й він активно допомагав Оксані з їжею, і тих, хто зголоднів, постійно у піцерію запрошували.

Потім дуже багато дівчат почали кухні організовувати, тож їх вистачало.

Я зрозуміла, що треба робити щось інше. 11 грудня під час спроби штурму я була на барикаді, на Інститутській, і знепритомніла від газу. Тоді подумала, що треба чогось такого навчитися, бо хтось втратить свідомість, а я не знатиму, що робити. Саме тоді я познайомилася з Ярославом Кравченком. Він був медиком, якої саме спеціальності, не знаю — як на Майдані знайомилися, то зазвичай не розпитували нюансів. Ярослав був у «Правому секторі», його вже немає — загинув в Іловайську.

Він тоді, пам'ятаю, зібрав нас — шестеро чи семеро дівчат — і провів такий ніби майстер-клас — показував, як надавати першу допомогу: в'язати джгути, штучне дихання робити, коли людині погано, як на ватку солі накладати. Поки він нам це все показував (а ми стояли біля готелю «Козацький»), до нас буквально за годину приєдналося стільки людей — навіть бабусі підходили. Нас згуртувалося осіб 30, які постійно надавали медичну допомогу. Потім приїхали лікарі-хірурги… Лікарів було багато, і вони якщо не вчили, то принаймні коли були гарячі моменти, говорили, що треба робити. Пам'ятаю, в одного хлопця від світло-шумової гранати на нозі пішли розриви капілярів — уся нога в крові. Я стою, не знаю, як діяти. Лікар одразу прибіг, каже: зроби те-то і те-то.

Ярослав як медик завжди був із хлопцями у самій гущі подій, там, де стріляли або чимось кидали. Він відтягував поранених, передавав іншим, а далі, за потреби, їх «швидкі» забирали.

***

Якось ми підходили до стадіону Лобановського, а на барикадах стояли хлопці й не пускали. Моя мама часто приїжджала на Майдан, і ми з нею пробивалися. Мама така пробивна... Вона казала їм: «Я тільки подивитися, я подивитися». Проходила до хлопців і зразу: «Хлопці, ми у справі. Кажіть, що конкретно треба». У мене завжди був із собою аркушик, ручка, і я записувала, що потрібно, і телефон — щоб знати, кому передати. Бо одного разу ми принесли те, що просили, і не знали, кому його віддали. Після того номер телефону обов'язково записували.

Я оголосила збір речей у своєму будинку. Люди приносили теплі речі (тоді саме почалися холоди). У мене півквартири було светрів, штанів… Люди зносили речі, а потім друзі мої на машині приїжджали, і ми те все розвозили по барикадах, віддавали хлопцям.

Я на своїй сторінці у Фейсбуці завжди все коментувала. Щоб люди знали. Не люблю, коли один рядок напишуть і все — незрозуміло, що насправді відбувається. Тому я писала завжди детально: що треба, кому, на якій барикаді. І коли я оголосила збір речей, то за вечір мені привезли стільки, що я навіть за пару місяців у дитячі будинки стільки не збирала. Люди навіть штани з бірками приносили — тобто все нове практично було. Люди мені часто кажуть: «Юлю, ми тебе знаємо по дописах з Майдану. В нас таке враження, що ми там були разом із тобою».

Діаспора надсилала п'ятитонні посилки, де було все. Мабуть, діаспора навіть більше, ніж тутешні українці, допомагала. Вони дуже багато грілок для ніг і рук висилали — цілими ящиками. Ліки висилали — протизастудні, від голови… Посилки я вже перекинула на інших людей, бо просто не встигала і з роботою, і з цим усім.

Я сама координувала цю всю допомогу, чоловік тільки допомагав і ще пара друзів. Є такий волонтер Таня Радзієвська. Вона писала: «Юлю, давай я на ту барикаду підвезу. Давай мені номер телефона». Я їй давала номер, і вона вже сама відвозила. Потім вони ще й самі вдома почали готувати — борщі, олів'є — і це також возили на Майдан. Були ще дівчата, які допомагали. Я казала: на тій барикаді потрібне те-то, на тій це, я не можу всіх обійти, давайте хто-небудь. Це все вирішувалося через Інтернет. Через Фейсбук долучалося дуже багато людей.

Дехто допомагав не речами, а фінансово. Найбільшу суму нам дали після спроби штурму 11 грудня. Приїхав якийсь чоловік, навіть не назвався, і дав півтори тисячі доларів. Ми тоді накупили масок. До того з масками взагалі була проблема — ніхто не думав, що будуть застосовувати газ. При тому штурмі дуже багато людей газом отруїлися.

Діаспора дуже багато грошей давала — і по 500, і по 1000 доларів. Я розуміла, на які потреби їх витрачати, але не могла охопити весь Майдан. Тому я ходила по всіх точках, бачила, хто відповідальний на барикаді, чи в КМДА хтось із лікарів, чи у «профспілках»… І я їм казала: «Зв'яжіться з тим-то, ось телефон». І вони вже напряму контактували.

Запам'ятався один похід у супермаркет. Ми стоїмо, набрали цілу купу шкарпеток, води, харчів… ну, хто що просив. Мається на увазі їжа, яку хлопці могли вкинути у кишеню — якісь батончики… Дівчата з кухні просили купити чаю, бо він швидко розходився — ми дуже багато чаю купили. І от ми стоїмо. Підійшли якісь жінки, питають: «Ви на Майдан?» — «На Майдан». Вони витягнули по 500 гривень, дали нам і пішли. Чоловік ще якийсь два здорові бутлі води нам приніс, поклав і пішов собі.

***

Ми часто спілкувалися із Сергієм Нігояном. Сиділи біля бочки на барикадах. Він постійно говорив: «Вам Бог дав шанс боротися, а ви нарікаєте». Бо ми казали: о, нічого не відбувається, все якесь застійне, скільки ми можемо сидіти на Майдані? Зрозуміло — кожен день одне й те саме, кожен день виходять політики, те саме говорять, і нічого не змінюється. Хоч-не-хоч, а людей це втомлювало. А Сергій говорив: «Прийде час, і все зміниться. Бог вам дав шанс! Ви хіба не бачите, що Бог через вас говорить до Януковича?.. Все зміниться, прийде час. Коли він настане, ви будете боротися з новою силою на новому етапі. А зараз, якщо так, хай буде поки так».

Коли він помер, я через Інтернет знайшла село, де він жив, зателефонувала у сільраду. Там уже знали, що Сергій загинув. Я попросила телефон його матері, пояснила, що я хочу поговорити з нею, бо я дружила з Сергієм, часто з ним зустрічалася на барикаді — можливо, мамі варто знати, що ми спілкувалися з ним, про що ми говорили… Сказала, що ми хотіли б допомогти. Його мама взяла трубку: «Я знаю, мені щойно сказали». Вона говорила: «Чому його вбили, за що? Я ж його просила не їхати, ніби відчувала…» Я їй намагалася телефонувати кожен

день, принаймні протягом першого тижня, поки не підключилися інші волонтери. А потім і психологи її підтримували.

18 лютого я, пам'ятаю, була на роботі, а на Майдані вже почався той страшний штурм. Все місто стоїть, метро перекрили… Я якимсь дивом доїхала до «Дорогожичів» — і все стоїть! Все, що в напрямку Майдану від «Дорогожичів», Лук'янівка, вулиця Артема — все стояло! Мені дзвонять люди: «Дуже багато поранених, неси якісь ліки…» Я зайшла в аптеку на Лук'янівці (мусила пішки пройти з «Дорогожичів» до Лук'янівки) — мене попросили купити зеленки, знеболювального, бинтів, таблеток, вати, тампонів, щоб зупиняти кров. Продавець питає: «Це все на Майдан?» Я кажу: «Так». Він мені зробив 50-відсоткову знижку — вважайте, половину купив за свої кошти. Коли виходила з аптеки, він мені: «Слава Україні!» Я йому: «Героям слава!»

Добравшись до Майдану, кинулася допомагати Ярославу. «Беркут» і ВВ-шники наступали з Європейської площі. Коли вони барикаду біля «профспілок» знесли повністю (вона була не дуже добре укріплена насправді), почали закидати бруківкою наших хлопців. Багато хто непритомнів. Ми їх піднімали, тягнули до «профспілок» і зразу надавали допомогу — хтось перев'язував, хтось відмивав від крові…

Ярослав високий був, він усе бачив, що довкола робилося. От він мене потягнув через натовп і каже: «Там лежить чоловік, треба його відтягнути, бо затопчуть». Я його тягну, мені важко, і я кричу: «Допоможіть мені!» Якісь чоловіки взяли його і кажуть: «Він мертвий». У мене був такий шок… Я навіть обличчя його не можу згадати…

***

Під час Майдану я не переставала допомагати дитячим будинкам. Ми збирали речі, возили їх діткам, влаштовували для них новорічні свята. Перед 1 січня ми дітей возили у Клавдієве — там є фабрика ялинкових прикрас, і вони для дітей-сиріт ялинкові прикраси безкоштовно зробили. Це перед Новим 2014 роком ми таке свято дітям влаштували.

Дівчата з кухні казали, що залишаються продукти — їх реально дуже багато залишалося! Скрізь були точки, де готували їжу, то дуже багато харчів залишалося. Люди тоді везли неймовірну кількість харчів, просто машинами. Бувало, в Михайлівський завозили, а батюшки кажуть: «Ми будемо відправляти в колонію для неповнолітніх чи в дитячі будинки». І ми з Михайлівського відвезли, мабуть, мішків 20 — хліб, картопля, морква… Поділили між двома дитячими будинками у Білій Церкві.

До Майдану речі для дитячих будинків ми могли місяцями збирати. Бувало, що люди привозили щось просто подерте — зрозуміло, його вже нікому не передаси. А після Майдану, наприклад, якщо напишу у Фейсбуці, що ми їдемо в дитячий будинок, люди за тиждень зносять стільки, що… Я вже не кажу про розміри допомоги, зібраної для армії.

Патріотизм у країні виріс, і благодійність теж. Ми співпрацювали з волонтерами з різних країн: американськими, австрійськими, польськими, з Австралії до нас приїжджали, — але такої благодійності, такої допомоги у них я не бачила. Коли приїхали американські волонтери, я їм розказую і показую, де зберігається допомога — склад був саме забитий ущент. Вони питають: «І що, це просто люди привезли»? — «Так, звичайні прості люди, такі, як я». Патріотизм і благодійність у нас нині на дуже високому рівні.

МИТ
ЦІ

Євген Романенко «Їжак»

1980 року народження,
Заслужений артист України,
співак, лідер гурту «ТаРута»

Євген Романенко на вічі 1 грудня 2013 року

Для мене особисто Майдан почався з перших днів. Уже студенти під стелою запрошували мене прийти з акустичною гітарою і підтримати їхній бойовий дух. Накрапав такий дуже дрібний дощик, і от я, моя дружина Олена і наша сопілкарка Ярина Товкайло приходили під стелу. І просто так утрьох під гітару-сопілочку два народні вокали співали пісні.

Більш активну участь у подіях, вже як громадянин, я почав брати після побиття студентів. Уже на наступний день ми, мої друзі-музиканти — «Козаксистем», гурт «Мандри», Сергій Фоменко — ми всі вийшли на Михайлівську площу. А 1 грудня я був серед тієї колони, серед того мільйону, який ішов від пам'ятника Шевченка до Майдану. Тоді ще приїхали мої друзі литовці, які дуже переживали за Україну. То я якраз їх супроводив.

Вони мені дали камеру, і я для них знімав багато відео. Я тоді ще, пам'ятаю, якось умовив хлопців, щоб вони мене пустили на цю йолку, і заліз досить високо, щоб для литовської преси зробити гарні фотографії та відзняти відео. Потім саме ці фотографії й саме це відео були дуже поширені в литовських ЗМІ.

Коли вже поставили велику сцену, то гурт «ТаРута» почав там грати регулярно. Мабуть, ми дали найбільше концертів

на Майдані. Власне, з цього і почалася моя робота ведучого там.

Займатися чимось іншим я тоді вже не міг. Вся моя увага була прикута до Майдану. Оскільки я ще й журналіст, то висвітлював події у своєму блозі. Ну, і так вийшло, що я на той момент уже здружився з усіма, хто керував сценою. Вони мене постійно запрошували виступати і час від часу просили замінити когось із ведучих.

Я дуже гарно пам'ятаю ніч, коли вперше намагалися розігнати Майдан. Це була ніч з 10 на 11 грудня. Коли почала підходити міліція з боку Українського дому, я стояв на барикаді й співав Гімн України.

Я нічого не розповідав дружині, щоб домашні не хвилювалися. Зранку подзвонив і кажу: «Та все добре, всі живі, нічого тут страшного немає». А дружина: «Так, брехати ти не вмієш. Мама бачила тебе у випуску новин, як ти співав там Гімн, а внизу було ціле море міліції».

Тоді вранці, коли почало ходити метро, на Майдані вже була маса людей. Прибігла на сцену дуже схвильована Марія Бурмака, говорила, що ми перемогли, вистояли цю ніч, і заспівала Гімн. А я, пам'ятаю, просто сидів під сценою, в мене тряслися руки — я ж ніколи в житті такого не переживав. Десь у когось із хлопців-музикантів взяв цигарку і закурив уперше років за п'ять, мабуть. Потім пішов додому, і вже не хотілося нічого — просто впасти і заснути... З того моменту я з Майдану не відходив уже нікуди.

Ми просили музикантів, щоб вони приходили саме вночі й співали. Найбільше підтримка потрібна була вночі, бо саме вночі людей найменше, і була велика вірогідність того, що як не сьогодні, то завтра буде розгін.

Я пригадую, вже в січні, після всіх цих святкувань Нового року, Різдва, пішли між людьми такі настрої, що чого, мовляв, стоїмо? Ми стоїмо, а нічого не змінюється... І черговим етапом мобілізації стали прийняті 16 січня диктаторські закони. На най-

ближче віче, на Водохреща, 19 січня, всі прийшли з каструлями на головах, у касках.

Я тоді допомагав робити україно-польський фестиваль. Приїхало дуже багато польських виконавців підтримати своєю музикою нас — майданівців. Уже тоді пішов дуже такий великий розголос по всьому світу. І музикантів з Європи, що бажали приїхати, підтримати нас, було справді багато. От з Литви, наприклад, приїжджали два гурти. Серед них і наші друзі — гурт «Skyle», вони навіть адаптували пісні свої під ситуацію в Україні й заспівали українською мовою.

Пам'ятаю, як ми, вся ця колона, пішли на Грушевського. Люди на Грушевського ще просто стояли і намагалися пройти через кордони міліції до Верховної Ради. Тоді почалися перші вибухи, якусь піротехніку почали кидати, полетіли перші «коктейлі Молотова»... І тут мені телефонують і кажуть: «Біжи бігом на сцену, тобі скоро виступати». А в мене не було навіть гітари… Довелося їхати ще додому по гітару.

Я приїхав, ми вийшли на сцену… Ми тоді виступали таким мінімальним складом: сопілка, гітара і два вокали, тобто я, Ярина Товкайло і Олена Романенко. Ми відспівали свою програму, а у моїх дівчат сльози... Вечір, темно, ми тут співаємо, а буквально за 300–400 метрів від нас вибухи, там уже все горить. Дівчата плачуть, але співають. Кажуть: «Для чого ми робимо цей фестиваль? Там війна іде, а ми тут співаємо. От для чого?»

Ми відспівали тоді свою програму повністю. Після нас іще вийшли буквально два польських виконавці, і ми колегіально прийняли рішення, що будь-яка розважальна програма припиняється. Вибачилися перед польськими гостями за те, що вони приїхали, а їм не дали повноцінно виступити, бо ж обставини були непередбачувані, все відбулося стихійно.

Було прийнято рішення залишити тільки акапельні пісні, які підтримують дух. Тоді нас теж попросили залишитися на сцені. Ми видзвонили наших друзів, теж фольклористів з інших українських ансамблів, і співали щоночі для підтримки бойового духу. Я приходив на 8-му вечора, змінював на сцені Євгена Нищука,

який стояв там увесь день. Зазвичай я був не сам. Був зі мною і мій колега, фольклорист Валерій Гладунець, були брати Данилейки. Ми щогодини співали Гімн. І ось так фактично до Великодня я й пропрацював майже всі ночі. За винятком хвороб, коли лежав з температурою 40.

Виходимо, починаємо з Гімну, потім ідуть молитви, якісь там 15–20 хвилин новини, які читали прямо з телефону, з Фейсбука, робили також включення, скайп-конференції, обов'язково раз на годину блок патріотичних пісень а капела, тільки а капела.

Були ночі, коли була критично мала кількість людей. І ми боялися, що саме зараз нас розженуть. Пригадую, одного разу десь годині о 5-й ранку я співав, а під сценою було людей, може, з тридцять душ. Мороз градусів 26, і ми виступаємо. Для них теж треба було виступати, підтримувати їх.

18 лютого, коли Майдан горів, українські музиканти у Будинку звукозапису записували телевізійну версію концерту, присвяченого 200-літтю Шевченка. До цього запису Національна телерадіокомпанія України готувалася давно. Ми вже знали, коли готувалися до зйомок, що відбулося в Маріїнському парку. Тому ми дуже просили керівництво Будинку звукозапису пришвидшити процес, і після запису музиканти всі разом пішки пішли на Майдан.

Мене Євген Нищук одразу витяг на сцену. І вже три дні я з тієї сцени просто не сходив. Фактично за ці три ночі — 18, 19, 20 лютого — я пройшов курс молодого офіцера. Хоч сам не служив ніколи, але тут довелося керувати людьми, керувати обороною. Вночі переважно ми були з Романом Липинським. Іноді до нас приєднувались якісь музиканти, з якими ми разом щогодини, як завжди, співали Гімн. Приходили медики — давали інструкції, які ми озвучували: що робити, наприклад, якщо газ в очі потрапив, або якщо біля тебе впала світло-шумова граната, і так далі.

Ми розуміли прекрасно, що наша сцена — це дуже важлива мішень для міліції, бо це був рупор Майдану, з якого ми керували обороною. Якщо ми бачили, що десь іде наступ, а там мало людей, ми скеровували туди підкріплення.

В ту пекельну ніч було прийнято рішення розібрати і палити всі дерев'яні конструкції. Тоді це був єдиний вихід — захистити себе вогнем. Ми постійно просили, щоб люди приходили на Майдан, щоб приносили захист для очей, для легенів. Бо ж ті, хто стояв на передовій і тримав реальну оборону, постійно зазнавали травм. Спочатку це були гумові кулі, світло-шумові гранати, а потім до тих гранат почали прив'язувати скотчем болти, гайки, і вони вже несли смерть, каліцтво. Вже травматична зброя була у силовиків.

Тоді я запропонував збирати все сміття, все, що горить, у поліетиленові пакети і кидати у вогонь. Ну, тут мушу сказати, що на нашому боці був сам Бог. Вітер жодного разу не дув у наш бік. Все, що ми палили, все несло вітром на міліцію.

Взагалі наш Майдан зробили люди. Ось такий приклад наведу. Коли горіли намети біля стели, потрібні були вогнегасники. І я просив людей, у кого в машині є вогнегасники, принести. Вранці у нас під сценою цих вогнегасників лежало стільки, що можна було магазин відкривати.

За ці дві доби нон-стоп уже звик до всього: треба стояти — стоїш, відпочив годинку, очі протер і знову пішов. Якщо ти не на сцені, то збираєш сміття, носиш і кидаєш у вогонь. Я тоді бачив там дуже багато музикантів, моїх колег, які абсолютно не афішували своєї присутності, просто відчували свій обов'язок бути там саме в ті ночі.

Я був щиро здивований появі там, наприклад, Олександра Піпи — колишнього басиста «ВВ», який носив ці дровеняки, кидав їх у вогнище. Постійно бачив Фому, його музикантів. У «профспілках», поки вони ще були цілі, постійно був Святослав Вакарчук. Він там із хлопцями з Автомайдану весь час якісь акції влаштовував, щось привозив.

Зі сцени все виглядало як суцільний хаос. Ти бачиш — вогонь, дим, вибухи, постріли, але ти не розумієш, що там відбувається насправді. Ти робиш тільки конкретно те, що тебе просять. От мої знайомі хлопці присилають смс-ку: «Оголоси, будь ласка, що потрібні люди, потрібне те-то». І я це роблю. Я це все оголошую, озвучую у мікрофон.

Пам'ятаю, як наші хлопці взяли в полон дуже багато міліції й привели їх під сцену. Нікого з політиків не було. Ми були в шоці. Ми не знали з Липинським, що робити. Видзвонювали всіх і казали: «Ну, блін, зробіть що-небудь, їх приводять і приводять. Хлопці їх охороняють, але скоро їх тут набереться критична маса, і вони нас просто задавлять». Вони злі на нас були, страшне.

Уже після тих страшних розстрілів ми не знали, що робити. Ми думали: «Якщо це лише невеличкий відпочинок, то зараз буде реванш. І якщо зараз сюди прийдуть, то вже з регулярними військами і просто всіх розстріляють». Ми тоді вже, грубо кажучи, сиділи на цій сцені й прощалися з усіма.

Можливо, хтось вважатиме блюзнірством те, що я скажу, але, на мою думку, для української нації, для Української держави цей великий подвиг, ці смерті наших хлопців, наших побратимів були дуже потрібні.

Я й раніше казав, що ми ніколи не будемо цінувати свою незалежність, бо нам її подарували. Поки ми її не завоюємо, поки не заплатимо високу ціну, ми її не цінуватимемо. Тому для нації, для держави це очищення кров'ю потрібне було. Тепер у нас спала полуда з очей. Ми чудово розуміємо, що як би не змінювалася влада у наших сусідів, вони як були загарбниками, так загарбниками і залишаться. Завжди, так було, є і буде.

Ми того не хотіли, але так сталося, просто… прорвало. Люди вже були настільки рішуче налаштовані, що були готові просто йти і віддавати своє життя за свою країну, за майбутнє своїх дітей.

Тарас Прохасько

1968 року народження, літератор

Тарас Прохасько у часи Майдану

Склалося так, що я був у Києві в той момент, коли оті перші кілька десятків людей вийшли на Майдан. Ще не було тих усіх зібрань масових, ще не приїхали студенти... І я зрозумів, що це може бути щось серйозне, через асоціацію зі свого минулого. Бо я стояв на тому самому місці колись, під час Революції на граніті. Для мене знаковим було те, що на вулиці, яка йде догори, до театру Франка, біля консерваторії, і там далі, коло кінотеатру, стояли машини з внутрішніми військами, і такі самісінькі машини стояли 2 жовтня 1990 року в тому самому місці. І я собі подумав: «Це серйозне щось, якщо викликано таку кількість військ». Ми ще сперечалися з одним товаришем моїм, чи наша справа — долучатися до того. Бо, по-перше, ми не кияни, по-друге, ми уже старші, й, може, ліпше дати шанс молодим робити те, що вони хочуть.

І от, власне, мій син, він тоді ще був студентом УКУ, відразу поїхав на Майдан і там довший час перебував. Він жив у Києві й багато писав, тому що він ще вчився на журналіста, багато спостерігав, досліджував. Я був дуже радий, що не треба нічого підказувати — що його друзі, його покоління, його однокурсники роблять те, що слід.

Той розгін у ніч з 29 на 30 листопада став для мене таким... батьківським шоком. Мені подзвонили під ранок, десь о 5-й

годині, не він навіть, а одна франківська молода дівчина, з дуже напруженим голосом: «Дзвоню, щоб хтось щось знав. Тут таке відбувається…» І я, відповідно, почав шукати, як то роблять усі тварини в таких випадках… почав дивитися, де мій син. І я зразу включився в те все. Дзвонив — він не відповідав, просив київських друзів, щоб пройшлись по лікарнях, бо інформація була дуже різна про потерпілих і про масштаби того всього. Потім виявилося, що з ним усе добре.

На наступний день з'явився заклик усім їхати, і я зрозумів, що в даному випадку це є і моя справа, бо це вже змінився стиль реакції режиму на протести, і я мушу бути там. Була велика кількість машин, які укомплектовувалися всіма охочими. Я до когось сів, і ми поїхали до Києва. Прибули рано 1-го — для того, щоби взяти участь у цьому протестному ході.

Важливо відразу сказати, що, незважаючи на те, що і коли я робив, я передовсім був літератором, письменником. Я дивився, спостерігав, аналізував, писав про те, що відбувалося, і просто вивчав це все ізсередини. Тобто я бував у різних товариствах, свідомо ходив між різними людьми, досліджував різні середовища. Я приїжджав багато разів, і кожен раз перебував в іншій групі людей. Я бачив тих простих франківських підприємців, з якими їздив, зустрічав своїх випускників, яких 20 чи 15 років тому вчив у школі. І звичайно, що був серед літераторів і митців, які також були помітними на Майдані.

Ще тоді, 30 листопада, я зрозумів, що всі ті сподівання на якусь еволюцію, на розширення свобод, прав, на те, що це може закінчитися мирним чином, розвіялися. Я усвідомив: що б там не говорили про європейський вибір, про свободи, права і таке інше, це все має закінчитися конкретною зміною режиму. І я зрозумів, що це буде перша в незалежній Україні ініційована народом зміна режиму. У мене не було ілюзій, що зникне корупція, насильство і всілякі інші речі — я просто знав, що метою протесту є звільнення від цього режиму.

Коли я був на Майдані, я і у побутових речах допомагав, і брав участь у різних виступах у Відкритому університеті Майдану.

Кілька разів ми здійснювали такі журналістські різні виходи, різні ініціативи — щось подавали чи підтримували, приймали людей, пояснювали, розказували. Але я жодного разу не був у бойових умовах. Найбільшою з бойових таких речей було очікування штурму в ніч з 10 на 11 грудня, коли просто треба було бути на Майдані уночі якомога більшому числу людей якомога довший час. Це була та моя, так би мовити, мілітарна участь.

Найбільше в тих подіях мене вразило то, наскільки непоступливим є це керівництво України і наскільки ця система не хоче слухати голосу народу. Я зрозумів, що у моменти явної для себе небезпеки вона здатна на все. Ця система була дуже антилюдською. Суть цієї системи — протилюдяність. І я зрозумів, що єдиним шляхом якоїсь еволюції суспільства можуть бути лише безперервні вимоги, безперервна робота з озвучення своїх потреб, вимог… Ну, не тільки озвучення, а й робити щось треба.

Друге, що я зрозумів: в Україні сформований досить значний, але дуже далекий від ефективності прошарок активних людей. Я побачив, що головними учасниками Майдану, як не дивно, були люди, які приходили і відходили — й забезпечували життя всього цього організму. Я побачив, що це не люди, народжені Майданом — вони уже щось робили до того у своєму житті. Це були активісти, які до того часу займалися… я не знаю… охороною пам'яток, роверами, спостереженням за виборами. Всі ті люди були на Майдані, і вони, власне, були головними, хто спрямовував всі ті речі.

Ще одне, що я хотів сказати — це те, що я побачив: настав момент, коли жодна влада на довший час не буде вдовільняти українське суспільство. Якщо перший Майдан був розгорнутий конкретно під особу лідера, то другий уже не мав культу проводирів.

Найдраматичніше — то, звісно, були смерті, убивства. Може, дуже драматичними були ще оці зустрічі з так званими правоохоронцями, з цими силовими структурами — я просто побачив, що це є люди, з якими нам доведеться жити далі. Тобто їх неможливо десь зібрати, втопити чи ще щось із ними зробити.

Вони і далі будуть у цій країні, і далі будуть у тій самій сфері. І це ті люди, які цілком по-старому, якось дуже архаїчно розуміють свою функцію. Тобто вони готові своїх співгромадян справді «валити».

Ну, і ще дуже-дуже драматичними були мої візити до цих так званих антимайданівців. Я туди проникав, зустрічав їх і в інших частинах міста. Я усвідомлював, наскільки все ж таки неоднорідний український народ. Я не говорю тепер про Схід і Захід, але просто — яка є величезна маса людей, не подібних на тих, хто робить Майдан. Скільки би там не було — мільйон чи півмільйона людей на Майдані, — це є вибірка найкращих, а довкола — глушняк.

І ще дуже драматичним було то, що навіть у найтяжчі часи я бачив цю межу, так би мовити, воєнних дій у центрі Києва, і за межею — абсолютно парадоксальну байдужість або взагалі незнання того, що відбувається. Я зустрічався з киянами, які не дуже добре знали, де саме те все відбувається і що саме там відбувається.

Коли ті події закінчилися, я навіть писав про те, що це була перша битва, виграна у Росії. Хоч я й не думав, що почнеться ця реальна війна з Росією, але я розумів, що Майдан — то була російсько-українська війна. Це я до того кажу, що вже потім, коли ця війна справді почалася, відчуття існування паралельних реальностей для мене залишилося, і воно є драматичним.

Для мене вирішальними у Революції гідності, як не дивно, стали не останні події, не ці бої, а інші дві речі. 1 грудня — це була така штука потужна, яка вже заклала, несла в собі майбутню перемогу. Коли через кілька годин після розгону до Києва приїхало кількасот тисяч людей, і, що дуже важливо, кількасот тисяч киян також вийшло. Бо кияни переважно, як усі столичні мешканці, не є аж так заангажовані у ті речі, які масово відбуваються в столиці.

Ну, а друга річ — це тривалість Майдану в часі, тобто те, що весь цей час ми не зійшли з дистанції. Тому що найтяжчими моментами насправді були не штурми — найтяжче було зали-

шитися там, коли, здавалося, вже немає сенсу. Перед Новим роком, на Різдво, аж до Йордану, до 19 січня, коли почалися ті бої, здавалося, що вже немає сенсу.

…Я розумів, що і в цій ситуації я маю робити те, що вмію робити найкраще — писати, бо я не стратег, я не є багатою людиною, яка може купувати необхідне, жертвувати. Я розумію, що я не є добрим вояком чи ще кимось таким. Але, разом з тим, я розумію, що я можу про це писати — описувати і якось аналізувати те, що відбувається. Моїм найголовнішим завданням як письменника було писати. І головне — про що я писав. Я намагався показати спокійний погляд на всі ці речі. Тобто йшлося про віднаходження внутрішнього спокою загалу. Звичайно, за будь-яких обставин є дуже багато людей, які мають цей внутрішній спокій, але я бачив, я був свідком того, що просто сотні людей не мали спокою: вони не знали, що і як відбувається, переживали. І тут, у Франківську, я бачив людей, які в лікарні вмирали від інсультів тільки через те, що вони дивилися телевізор. Я бачив іноземців, які не могли зрозуміти, що відбувається. От про це я писав. Я роз'яснював це тим, хто не мав шансу знати того. Я працював також із зарубіжними всілякими виданнями. Я розумів, як важливо про те розповісти адекватно, і взяв на себе таку місію. Так само мені хотілося своїми текстами заспокоїти — не покликати додому, не сказати: «Всьо, ховайтеся — життя важливіше». А просто сказати: все те, що відбувається… воно відбувається у стані спокою.

Мене найбільше надихали люди, яких я бачив. І люди, які думали подібно до мене — тверезо оцінювали події, розуміли, наскільки це важливий процес, наскільки важливо довести його до якогось більш-менш логічного завершення. Але для мене події Майдану не обмежуються тільки Києвом, тому що я довший час був у Франківську, і мені цікаво було… Не просто цікаво — я брав участь у важливих речах, які відбувалися у Франківську.

Мені здається, що ця провінційна складова київського Майдану була важлива і привела до контрреволюції. На Сході України через це загострилося почуття незгоди з Майданом. А для

тих міст, які були за Майдан, ці місцеві протести мали дуже важливе моральне значення. Не варто скидати з рахунку тих, хто робив щось у провінції. Навіть якщо вони не були ні разу в Києві, то не так важливо. Всі ці студентські мітинги, коли в Києві почалося насильство, і всі ці акції з захопленням будівель, і барикади... Все це також було важливою ознакою співучасті. І це дуже добре — люди могли почуватися причетними, а для громадянського суспільства це є найважливіше.

Творчі люди дуже часто були озвученням Майдану — в різні способи. Але найголовніше, мені здається, що вони надавали відчуття якоїсь такої радості всьому Майдану. Бо навіть така річ як упізнаваність… От ти там стоїш, стоїш, стоїш, всі там ходять, товпляться, і тут раптом — бабах! — проходить повз тебе Юрій Андрухович… навіть не виходячи до сцени, там стоїть Юрко Винничук… І у кожного з тих, хто там був, коли вони бачили якусь таку людину (ну, хтось знає одного, хтось іншого), з'являлася велика радість: «Я впізнав! Це той, кого я люблю і читаю, і він також тут». І таких людей відомих були сотні, і, відповідно, тисячі людей їх бачили і з ними зустрічалися. І це давало якусь таку радість, спокій і впевненість.

Я не розчарувався у Майдані. Я, навпаки, вважаю, що це було дуже добре — ще один крок до формування суспільства. Тому що я дуже добре розумію, що у нас не сформоване справжнє громадянське суспільство. І воно формується не постановами ніякими, не рішеннями бюрократів, а, власне, такими подіями, такими переживаннями. І насправді тих 20 чи 25 років — це дуже мало для набуття такого досвіду, щоби могти принаймні порівнювати наше суспільство з такими хоча б, як Польща чи Словаччина, бо насправді не йдеться про 25 років, ідеться про сотні років.

Треба розуміти, що жодна революція не може зробити все добре. Кожна революція насправді має якусь свою конкретну мету, дуже конкретну. І якщо зважати на досягнення чи недосягнення цієї мети, можна зрозуміти, була вона вдала чи невдала, переможна чи ні. Реальним завданням цієї революції було усунення режиму Януковича, і воно вдалося. Ніхто

навіть не сподівався. Тому ніякого розчарування не має бути. Далі вже — праця і робота щоденна. Бо не може навіть мільйон людей зібратися на площі й убити корупцію. І тому уявляти собі, що якась революція може змінити систему управління, знищити корупцію чи налагодити стосунки, є хибним. Але революція дає впевненість у тому, що ми, кожен з нас, щось можемо. Тобто це, власне, є побудова — помаленьку — цього громадянського суспільства. Я є громадянин. Я не є рабом держави, я не є ще там кимось.

Майдан показав, що є таке поняття як «жива церква». Для мене символом Майдану стала природня присутність там священиків. Вони були там на своєму місці. І те все було дуже доречно. І це показало, що церква може бути зовсім інакшою, ніж в анекдотах і всіляких викривальних статтях. Це було дуже справжнім. І як на мене, ці священики, ці сповіді перед штурмами, якісь сповіді просто там, на камінні, на цій бруківці — це страшенно символічно.

Майдан став переможним тому, що крім об'єднання дуже багатьох людей він показав наявність в Україні тієї критичної маси, яка готова йти до змін, до чогось кращого, до вдосконалення. Він показав, що суспільство готове до того, аби жити без владного проводу, тобто що суспільство випереджає політиків. Це все є перемоги. Їх є дуже багато, і їх просто треба називати перемогами.

Андрій Єрмоленко

1974 року народження, художник

Андрій Єрмоленко з плакатом «Wir sind das Volk!!!»

Я вийшов на Майдан 22 листопада. Саме 21-го ми з художниками Ванею Семесюком, Олексою Маном та Сергієм Колядою закривали виставку в Мистецькому Арсеналі. Ми там організували проект «Жлоб Арт» — такий собі мистецький погляд крізь лупу на жлобів як суспільне явище. Фактично зразу після цієї виставки почався Майдан, і от люди вийшли воювати проти цих жлобів. У цьому навіть було щось містичне, бо ми перед закінченням зібралися, кажемо: «Все, ми вже все про них сказали. Про можновладців — сказали, у якому лайні живемо в Україні — сказали, що так, що не так — усе показали». І коли закрили виставку, відразу вийшли на Майдан. Вийшли і простояли до останніх днів.

У нас не було ніякої організації — така собі неформальна «спілка художників». Серед нас були художники, архітектори, поети, письменники — товариші, побратими. Ми просто вийшли, бо дуже важко було терпіти те, що відбувалося з країною.

Ми на той співочий, студентський Майдан ходили щодня. Закінчується робота, взяли якісь канапки, чай — і на Майдан. В ніч з 29-го на 30-те ми роз'їхалися за півгодини до розгону, коли затишшя було, типу «краса, порядок». Потім, звісно, вже

прийшли на Михайлівську, і, знову ж таки, я зустрів там багато товаришів — художника Олександра Ройтбурда, Мухарського… Зрозуміло було, що все — терпець урвався. Вже тоді відбулося перше народження воїнів.

Коли тварину заганяють у глухий кут, вона починає огризатися й атакувати. Всі ми, вся наша тусовка тоді зрозуміла, що нас будуть бити. І то дуже довго і дуже сильно. Стовідсотково. Коли ми вийшли на протест 1-го числа, у нас уже були маски, респіратори від газу. Уже були пластикові окуляри. Ми ще не знали, що таке гумові кулі, якими стріляють в очі. Але вже були оці будівельні шоломи і перші «коктейлі Молотова».

Наша група — це митці такі радикальні. Є митці, які називають себе, хтозна-чому, «лівим напрямком у мистецтві», а нас чомусь охрестили фашистами, радикалами, бандерівцями, антисемітами. Чому — мені досі незрозуміло. До речі, я їх дуже мало бачив на Майдані.

1-го ми прийшли до Університету, в нас були свої прапори. У нас був прапор «Воля або смерть», ні, навіть не так — «Воля, або всі йдіть на хуй». Отак-от було написано, правда. Чорний такий прапор з кістками й черепом. Ми його почепили, і зразу ж до нас набігло багато таких дідусів, бабусь: «Ану, зніміть швиденько! Бо це… Ви провокуєте. Ви — провокатори найголовніші. Ви такі-сякі, погані…»

Ми зібралися, і ми побачили це море людей, цей потік, що накочувався, і накочувався, й накочувався… Ми навіть рушили не по Хрещатику, а по колу, по Університетській, щоб якось пройти. І ми бачили людей, які уже тоді були радикально налаштовані — йшли з такими ціпами нормальними. І було видно, що вони вже готові до серйозних дій. Дуже багато було таких. Було, звісно, дуже багато молоді у цих балаклавах.

Потім ми стояли біля Жовтневого палацу і слухали, слухали, слухали… Потім до нас прибігли з Банкової. Кажуть, там почалося. Ми рвонули туди. Для нас то був шок. Коли ми йшли по Інститутській, ми бачили, що щось відбувається, бо там, де Будинок з химерами, уже було вишикувано дуже багато автобусів,

було дуже багато «Беркута». І ми зрозуміли: напевно, готується щось взагалі страшне. Коли ми прийшли, там уже оцей грейдер їздив. Саме приїхав Порошенко, виліз на грейдер, і його двічі скидали, бо він кричав, щоб усі розійшлися.

Ми, чесно кажучи, були вже готові, що нас просто там будуть лупашити. Коли прийшли, побачили, що стоять оці ВВ-шники, а беркутівці із-за їхніх спин кидають світло-шумові гранати, пускають сльозогінний газ. Ми думали, що вже край. Звісно, було страшно. Тоді мої товариші Льоша Шемотюк та Генка Тітов дістали ці «коктейлі Молотова». Саме з їхніх рук полетіли перші в Україні за всю революцію «коктейлі». Вони кидали не в самих хлопців, бо бачили, що це не ті люди, які розганяли. Кидали перед ними — щоб стримати штурм «Беркута». Як стало зрозуміло пізніше, це їх не стримало.

1-го числа і почалася реальна революція, як на мене. Коли полетіли перші «коктейлі», перше каміння, коли народ показав свої зуби. Я пам'ятаю, ми стоїмо на Банковій, і поряд така дуже молоденька дівчинка. Вона плаче і кричить: «Припиніть, що ви робите? Це ж мирний мітинг!» Плаче і намагається всіх зупинити. Але більшість людей на Банковій на той момент були радикально налаштовані. Це реально був розпач. Від того, що нас взагалі ніхто не чує.

Коли Майдан уже стояв, ми всі працювали і ходили туди ночувати після роботи. Гуртувалися, ходили до афганців — вони ділилися досвідом і дуже додавали нам впевненості у собі. Влад Кириченко, власник «Нашого Формату», теж там з перших днів був. І саме він до мене подзвонив і каже: «Андрію, я розумію, що ти ходиш на Майдан, підтримуєш протест, але зараз від тебе треба трохи інше. Нам потрібен плакат "Записуйтесь до лав Самооборони Майдану". Нам потрібні якісь цікаві історії, які можна клеїти. Давай!» Я також тоді усвідомив, що для мене революція має відбуватися трішки по-іншому. Що я маю ще й малювати під час усього цього. І я зробив той перший плакат «Записуйтесь до лав Самооборони». Потім хлопці з 5-ї сотні кажуть: «Слухай, а ти можеш нам прапор зробити?» Вони, здається, себе назвали анархістами. У них був чорний прапор із черепом.

На той момент дуже багато інтелігенції було на Майдані. Художники, музиканти, науковці, якісь математики, професори, співаки, журналісти... Для мене ця перша фаза була настільки «інтелігентською»... Мене вразив тоді один момент. Коли в ніч штурму всі кричали: «Київ, вставай!», — там був один такий зовсім юний хлопчисько. Він стояв, і по ньому видно було, що йому дуже страшно, але він уже зробив вибір. І я думаю, що це відчуття було у всіх. Свого часу мій товариш Гена Тітов сказав дуже класно: «Краще бути ссикуном на Майдані, ніж ссикуном удома на дивані». І у нас там, в усіх, героїзму не було — ми приїхали тому, що по-іншому не можна було, от і все.

Після штурму 11 грудня ми зрозуміли, що нам потрібне якесь постійне місце дислокації. Бо ж стало очевидно, що «цей дощ надовго». Тоді, десь числа 21-го, наскільки я пам'ятаю, ми й поставили наш Барбакан. Порозвішували в ньому роботи наших художників: мої, Олекси Мана, Вані Семесюка... Дуже багато людей почали приходити дивитися, бо ж справді — то собі намети-намети-намети, а тут щось таке яскраве, різнобарвне. Щось нове — можна прийти поговорити з художником, з поетом, з письменником. Андрухович приходив до нас, виступав, Полежака. Дуже багато інтелігентних людей приходило. Це було дуже цікаво і весело. А ще наші дівчата перед Новим роком різні майстер-класи проводили: робили іграшки з колючого дроту, «головешки» розмальовували…

Ми тоді не думали, що так довго все це триватиме. Ми думали, що не потрібно його накривати, не потрібно грубку туди приставляти. Але потім з'явилися і грубка, і покриття. Там одночасно могли ночувати біля десяти душ. Ми влаштували у Барбакані чергуваня. Після Нового року та Різдвяних свят знову виникло таке відчуття, що Майдан згасає. І тут 16 січня приймаються «драконівські закони». Всі люди, які стоять на Майдані, розуміють, що кожному з них «світить» щонайменше 5 років — кожному! І знову з'являються порожні пляшки, знову ми колотимо «коктейлі Молотова». Ми почали навіть читати книжки про те, як удосконалити «коктейль». І все це збиралося і робилося на Барбакані, уже критому.

Саме з тих людей, що воювали на Грушевського, почали формуватися добровольчі батальйони, які потім пішли на Донбас. Це переважно були «хулігани», футбольні фанати з різних областей. Вони прийшли до мене і кажуть: «Ми зрозуміли, що ми маємо вже ставати армією. Нам потрібні знаки, прапори і всі інші атрибути. Ми будемо друга сотня».

Вони попросили мене зробити їм шеврони. Я розробив, але в той момент ніде не можна було їх пошити. Боялися шити. Я дав інформацію на Фейсбук, попросив. І тут мені дзвонить чоловік якийсь і каже: «Я з Черкас, я можу вам пошити шеврони». Я питаю: «А як Вас називати?» — «Зви мене Буревієм». — «Зрозумів». Думаю, в СБУ на мене вже було досьє, я вже «засвічений» був. От він і шифрувався, тоді це дуже небезпечно було робити. Зрештою я йому якимось чином через електронку надсилаю малюнки. Він це друкує, відшиває. Мій товариш зустрічає потяг, забирає. І от вони вже з шевронами — горді такі хлопаки…

У ніч з 18 на 19 лютого, коли люди із себе вже куртки знімали, кидали у вогонь, коли вже реально нічого було палити, в той момент виникло відчуття, що десь між нами оті ангели літають, та Небесна Сотня — що це вони нас уберегли. Тоді було дуже багато моментів, коли у людей з'явилася надія. Коли спалили той БТР, для всіх майданівців це був такий фактично «бліц-криг». Ми були вражені тим, що «коктейлями Молотова» — пляшками! — спалили БТР. Це було «Вау!».

Тоді Барбакан цілу ніч готував «коктейлі». Всю ніч. Ми не зупиняючись наливали, тягали — і «коктейлі», і ті величезні шини. Носили, носили, закидали… Тієї ночі ми зрозуміли, що це вже буде край, якщо ми не встоїмо. От ти тягаєш шини, а потім розумієш, що шин немає... Ми уже фактично розібрали барикаду біля ЦУМу — звідти всі шини перекочували в багаття. Тоді наші друзі-архітектори почали стріляти з феєрверків, щоб таким чином хоч якось їх стримати. Це теж дало ефект, бо ж неприємно, коли в тебе летить якась палаюча штуковина, при тому, що з того боку вони всі уже були в бензині й від будь-якого спалаху могли дуже швидко загорітися. Всю ніч ми оцим-от займались. Пропахтіли до кінчиків волосся. Все це жахливо.

Після того трагічного дня — розстрілу Небесної Сотні — ми всі разом зустрілися на Майдані, обнялися і плакали, як дебіли. Стояли і плакали. У той момент ми дуже хотіли їхати в Харків, бо вже знали, що там біда. Але нас зупинили, знову ж таки, хлопці з Майдану. Вони сказали: «Ми підтримуємо зв'язок, але зараз їхати не треба». Якби це сказали політики — ми б їм не повірили, але це були люди, які проявили себе нормально під час усього цього протистояння.

Я до цього часу нічого не намалював про Майдан. Є пара робіт, але самого Майдану ні разу не намалював. Дуже страшно. Страшно збрехати. Показати не те. Дуже страшно зловити себе на думці, що ти цими поняттями почав торгувати чи вибивати якісь там преференції. Думаю, воно народиться, але не хочеться зрадити усе те. Не хочеться бути таким якимсь баригою, що на цьому «піднімається».

Майдан створив плеяду нових таких геніальних, я вважаю, персонажів і художників. Вони були і до того, але саме на Майдані вийшли на новий рівень. Це і Саша Ком'яхов, який зробив замальовки персонажів з Майдану, і Святослав Пащук, і Олексій Бондаренко з Вінниці, і багато інших. Олексій, до речі, ніколи не приїжджав на Майдан, але створив дуже багато візуальних образів, які, думаю, ще дуже довго будуть слугувати автентиці України.

На Майдані було дуже багато творчості. Я стільки креативу не бачив уже давно. Із самого початку ми з Ванею Семесюком та Олексою Маном почали робити оці-от креативні плакати. І зразу видно було, наскільки вони відрізняються від тих бігбордів з якоюсь ахінеєю і претензією на серйозність. Коли ти бачиш купу смішних плакатів, які піднімають настрій, типу «Панду геть!», «Лютуймо!» або ще що-небудь у такому стилі, ти розумієш: «Блін, а ми таки переможемо!»

У нас, в українців, є оце, як у пісні, знаєте? «Б'ються-б'ються, не здаються. Йдуть до бою, ще й сміються». Це проявлялося протягом усього Майдану. Коли на Грушевського горіло… Це реальне пекло було, а я дивився на все це й розумів, що кращого

відзначення 200-річчя Тараса Шевченка взагалі бути не може. Це була поема «Гайдамаки» в реальності. Або навіть «Кавказ»: «Не ріки — море розлилось. Огненне море! Слава! Слава! Хортам, і гончим, і псарям, і нашим батюшкам-царям. Слава…»

Було страшно. Вже стріляють гумовими кулями, вже убивають… А ти бачиш це вогненне море, бачиш силуети людей, які до пояса голі танцюють під крижаним струменем з водомета, і… Боже! Ти розумієш, що… ну от як їх здолати? Той самий Гаврилюк. Що б про нього зараз не говорили, він — герой України.

Небесна Сотня… Я думаю, ці люди загинули заради нас, і ми маємо здійснити все, про що вони мріяли. Так, вони герої й заплатили найдорожчу ціну за те, аби наше життя змінилося, але маємо усвідомити, що змінювати все ми маємо самі. Ніхто не прийде і не побудує нам тут «царство боже». Моє завдання як художника — намалювати дуже багатьох людей. Я вважаю, що їхні портрети мають дійти до нащадків, щоб ці нащадки розуміли, якими насправді були їхні батьки, дядьки чи діди. Це були насамперед дуже щирі люди — лише люди зі щирим серцем здатні на таку самопожертву.

АВТО
МАЙ
ДАН

Олексій Гриценко

1979 року народження,
менеджер в IT-галузі,
громадський активіст

Олексій Гриценко (справа) разом із Сергієм Супруном у резиденції Межигір'я після втечі Януковича

Вже з 21 листопада ми, ті, хто мав автотранспорт, почали виконувати функцію постачання продуктів, їздили спілкуватися з правоохоронцями, з ДАІшниками, які заважали щось підвозити. Різні автомобільні пробіги і рухи були й раніше, коли ми протестували проти бездіяльності Автодору. Пам'ятаєте, була така акція — «Я ненавиджу Укравтодор»?

30 листопада, коли всі підійшли до Михайлівського, була нарада щодо того, хто чим буде займатися. Ми зібралися — я, Василь Гацько, Сергій Хаджинов, Сергій Супрун — і вирішили, що Василь Гацько займатиметься пішими акціями, у мене був досвід автомобільних — і я сказав, що такими акціями займуся.

Ми кинули клич, люди почали відгукуватися. Першу акцію ми провели біля МВС, аби показати, що не можна поводитися з мирними протестувальниками брутально. А на наступний день планувалася велика акція, яка дала початок потужному рухові. Коли весь хід ішов із парку Шевченка, ми, знаючи, що буде дуже багато людей, зупинили автотранспорт на в'їзді на Європейську площу, вулицю Грушевського, на Майдан — щоб не сталося випадково побиття автомобілів, провокацій і жертв. І почали виконувати свою функцію. На той момент було задіяно близько 200 автомобілів, які блокували заїзди.

Так сталося, що зібралося певне коло людей, які взяли на себе відповідальність. Це були я, Сергій Хаджинов, Сергій Коба, Дмитро Булатов і Сергій Поярков, якого ми просто погукали із собою, зустрівши, коли їхали містом. Ми збиралися і вирішували, яку акцію проводитимемо, і максимально довго не розголошували, куди саме їдемо — просто повідомляли людям, де збираємося. Робили розсилки, бо розуміли, що до нас можуть когось засилати… І тільки в момент виїзду люди дізнавалися, куди ми вирушаємо. Організацією перформансів або чогось подібного займалися люди, яким ми однозначно довіряємо. Катя Бутко, Саша Кравцов — вони в нас були творчою групою, готували всілякі креативні акції, які журналісти дуже полюбляли знімати.

Серед учасників Автомайдану жінок було, я б сказав, 50 відсотків. Іноді вони ризикували навіть більше, ніж хлопці. У нас Коля був, ми його «Коля-Віта» називали, бо мав «мерседес віто» (бусік такий) — то він їздив на чергування з дружиною, сестрою і малою дитиною. І коли з 10 на 11 грудня їхав «Беркут», йому закидали світло-шумові гранати просто в салон машини — туди, де була річна дитина і жінки. Там усі ризикували по повній.

Спочатку Автомайдан фінансували власними коштами (купували рації та інше), потім друзі почали допомагати, а тоді вже й незнайомі люди стали нести гроші, навіть бабусі. Функцію збирання коштів ми віддали Дмитру Булатову. Він оформив на громадській організації, яка в нього була, розрахунковий рахунок. Витрати які були? Пальне, відеореєстратори, камери, іноді харчування, бо цілодобово чергували. І коли проводили різні креативні акції, то для них купували «реквізит». Дмитро вів облік, рахував, але коли він зник, ми вимагали певного звіту. Через певний час він дав звіт, який, втім, не всіх влаштував. Так якось усе й розійшлося.

Найбільш масовою акцією Автомайдану була поїздка в Межигір'я. За підрахунками ДАІ, у ній взяло участь щонайменше 2800 автомобілів. Щоправда, ДАІшники просто брали камеру і знімали всіх підряд, і деякі автівки потрапили туди випадково — просто проїздили мимо. Але все одно це була

масштабна акція — через неї навіть проїхати чи пройти у Межигір'я було дуже важко. А так у середньому збиралося десь 40–50 автомобілів.

Була поїздка до будинку Захарченка. Ми, вже маючи досвід, не боялися нічого. І дуже розсмішила нас жінка, яка працювала у тому будинку консьєржем. Вона говорила: «Ви знаєте, що тут самі депутати живуть і що вам за це буде»? Всі почали сміятися — ми ж бо приїхали тролити міністра внутрішніх справ, а вона нас депутатами лякає! І ще цікавою була поїздка до Клименка: нас кожні 10 метрів зупиняли ДАІшники, поки не з'ясували, що ми їдемо до Клименка, а не до Захарченка, бо це в одному напрямку. А Захарченка в той час «евакуювали» разом із родиною, вивезли кудись. Боялися, дуже боялися!

Інформацію про те, де живуть можновладці, ми отримували різними способами. Де мешкав Янукович, не було секретом. З Азаровим було важче, бо він жив на державній дачі. Під час поїздки у Переяслав-Хмельницький (ми їздили підтримати переяславський Майдан) нас зупинили на КП, і від співробітників міліції ми дізналися, що нас зупинили, бо десь поруч живе Азаров — вони думали, що ми їдемо до нього. Тоді Кобі сказали, що його машина в арешті, що його не відпустять, хоча в нього все було сплачено — і штраф, і тому подібне — і довідки про це були. Але нас довгенько протримали. Тоді всі повиходили з машин і почали гуляти по пішохідному переходу — зупинили рух транспорту. Вони розуміли, що мусять нас відпустити, але тримали скільки могли.

Щодо інформації по Клюєву. У нас були депутати, які ніби й перебували в опозиції, але спокійно спілкувалися з владою і знали, хто де живе. Багатьох знав Сергій Поярков, бо він, завдяки своїй творчості, працював з усіма і, відповідно, більше знав, ніж інші. Також було багато розслідувань журналістів — ми знаходили певні відомості у їхніх репортажах. Таня Чорновіл мала відомості про окремих урядовців. Щоразу шукали інформацію про кожного можновладця: їздили перевіряли, де саме він живе, сусідів обережно розпитували... Коли знаходили, тоді вже планували акції.

Яка була мета цих поїздок? Політичні опозиційні сили були при мандатах (мали депутатську недоторканність) і говорили, що нам, мовляв, треба ще рік почекати і т. п. А ми розуміли, що за цей рік нас усіх просто роздушать — познаходять по одному, посаджають усіх, і буде як у Росії, де всі бояться рипнутися. Ми розуміли, що маємо йти до кінця — до перемоги. Нам дуже не подобалося гасло «Разом і до кінця», і ми його переробили на «Разом і до перемоги!». Їздячи на акції, ми все знімали на відео і показували — ролик з будинку Захарченка за добу зібрав 170 тисяч переглядів! Ми хотіли показати міліціонерам, як живе їхній керманич, що працював лише на державних посадах — де він такі кошти взяв? Хотіли, аби вони усвідомили, що от вони стоять на вулицях і мерзнуть, так само як і ми, а хтось собі їздить на мерседесах і розкошує у таких будинках.

Межигір'я охороняла велика кількість міліції. І коли, за даними нашої розвідки, планувалися якісь дії щодо Майдану, то ми своїми поїздками відвертали певну увагу туди, щоб вони не могли стягнути всі сили до Майдану. І так кілька разів вдавалося вплинути на ситуацію, бо штурми планувалися регулярно. Нам доводилося щоразу створювати такий певний інформаційний фейк, ми навіть іноді (коли до Пшонки їздили, приміром) розказували по телефону, розуміючи, що нас прослуховують, що там з одного боку ідуть тисячі людей «Правого сектору», з іншого — тисячі свободівців, несуть із собою «гарячі штучки» і т. ін. І коли приїжджало кілька машин, а проти нас вискакували зі щитами, все блокували — це дуже смішно було!

10 січня ми поверталися з поїдки до Житомирської області. Нам повідомили, що силовики побили людей під святошинським судом, і сказали номери автобусів, на яких вони були. І от ми під'їжджаємо до тих автобусів. Зупиняємося перед ними, починаємо говорити з беркутівцями… А вони всі каву п'ють, спокійно так. Ми почали їх фотографувати, а вони стали на нас кидатися, один навіть кричав, що нас усіх, «майданутих», повбивати треба. Я їхньому начальнику кажу: «Це нормально, що Ваш співробітник...?» Ну, його відтягнули, звісно, але агресія була сильна.

Коли почали їх фотографувати, вони понадівали шоломи. Ми кажемо: «Зараз ми не знаємо, хто винен, хто ні. У нас єдине завдання — зробити фото, тому що у вас немає ніяких розпізнавальних знаків, аби ми могли визначити, хто був при побитті, щоб потім розбиралися правоохоронні органи. Інакше ми ніколи не з'ясуємо правди. Давайте ми вас знімемо, і ви собі поїдете. Бо інакше буде горе — люди зараз там «заведені» всі. І через півгодини тут буде 500 людей, а через годину — ще більше». Не повірили. Тут приїхали всі наші, стали навколо автобусів — машин 40, які їздили на Житомирщину. І почали збиратися люди. Ну, далі ви ситуацію знаєте — там тисячі дві чи три зібралося, біля святошинського суду, і все-таки змусили їх відкрити обличчя.

Вони, звичайно, нас після цього зненавиділи ще більше. І потім нам помстилися побиттям машин у Кріпосному, Лабораторному провулках. Хоча ми, я особисто й інші хлопці, навпаки, їх захищали. Там був розлючений натовп, я сам отримав кийками по спині — ми робили «коридор», щоб ті, хто зняв маски, могли вийти. Ми пообіцяли, домовилися з їхнім командиром, але вони, ці хлопці, реально боялися, говорили своєму командиру: «Вони нас потім знайдуть і вб'ють». Для тих, хто не відкрив обличчя, ми нічого не могли зробити, і їх люди поштурхали трішки.

Те, що почалося на Грушевського… Ми не планували протистояння в той момент. Ми збиралися їхати і ставати не менш ніж на тиждень під Верховну Раду і чекати, поки опозиція збере 150 голосів для того, щоб відбулося позачергове засідання — щоб скасувати диктаторські закони, прийняті 16 січня. Але так сталося, що в той час уже збиралася Самооборона, інші також чекали певного руху. Політики гальмували те все, але воно почалося як почалося.

Виступ Сергія Коби — це було узгоджене рішення. Ми стали з Сергієм Хаджиновим, і я сказав: «Серьожо, скажеш, що ми їдемо до Верховної Ради, що це мирна акція, і ніяких провокацій». І ми вимагали від політиків, щоб вони визначилися з єдиним лідером. З Булатовим розбіжність вийшла — він мав це першим озвучити, але не зробив цього. Ми почали вимагати, щоб

це питання озвучили, щоб виступив Коба. З Пашинським виник конфлікт. Він сказав: «Геть зі сцени! Ви не виступите!» Ми написали у Фейсбук про те, що нам не дають говорити, і народ став вимагати виступу. Пашинський не зміг тому протистояти, почав питати, що ми будемо казати. Ми назвали ті дві речі, і Коба все одно виступив.

Ми всі тоді сподівалися, що Кличко візьме на себе відповідальність. Треба розуміти, що того вимагав час, Самооборона вимагала, щоб був певний лідер, який керуватиме всім. Тому що ситуація із «триголовим орлом» не дозволяла вимагати капітуляції влади. Опозиційні політики говорили кожен своє, кожен мав свої бізнесові інтереси, а для нас було незрозуміло — як можна на фоні цієї глобальної ситуації таким займатися?

Що події розгортатимуться так жорстко, ми не передбачали, але психологічно були готові до всього. Ми справді збиралися стати під Верховною Радою. Навіть якби там було перегороджено, ми могли би стати там і стояти доти, поки та «трійця» не почне діяти, працювати над скасуванням злочинних законів. На той час навіть дехто із тих, що проголосували за закони 16 січня, вже розуміли, що є чого боятися. Бо в когось був бізнес... Хоча тишком-нишком допомагали всім. Наприклад, Єремєєв допомагав Майдану з паливом. Багато інших, які були в Партії регіонів, так само не хотіли, аби Янукович залишився при владі.

***

Ми намагалися координуватися з усіма, хто потребував допомоги на Майдані. Дуже активно — з Євромайданом SOS. Багато допомагали медикам — у тому, що стосувалося постачання… Багато з того, що привозилося, не пропускали ДАІшники — стояли внизу, на Поштовій площі та на інших точках. А ми вже знали, як із ними спілкуватися, приїжджали і часом навіть діяли досить жорстко, але визволяли майже всі машини, які перевозили продукти, медикаменти, шини, дрова. Іноді ДАІшники ставали просто перед машинами, тоді доводилося фізично їх у бік відтягати. Іноді відволікали їх розмовами, а машини в той час могли проїхати.

Існують певні юридичні норми, які наші хлопці знали. Коли самі ДАІшники ті норми порушували, ми починали з ними на цю тему розмовляти. А іноді, коли вони порушували жорстко і грубо, ми спілкувалися з ними не як з представниками ДАІ, а просто як з людьми, що поводяться нахабно. І багато чого нам вдавалося досягти.

Ми також відвозили поранених. Були медичні заклади, які допомагали Майдану. Також виникали польові госпіталі поза Майданом, адже боялися везти поранених у лікарню швидкої допомоги, до інших лікарень, бо там на них чекала міліція, а бувало, навіть, бандити викрадали.

На Майдані існувала така форма взаємодії й самоорганізації людей, яку хотілося б побудувати у країні загалом. Це устрій, за якого нагорі піраміди суспільних відносин знаходиться не держава, а людина, і всі разом злагоджено щось роблять, віддаючи себе один для одного. Це, мабуть, те, для чого нам треба працювати. І можливо, коли ми це зробимо, країна зміниться.

Анатолій Чередниченко

1980 року народження,
підприємець

Анатолій Чередниченко у телеефірі розповідає про Автодозор

Як приватний підприємець я бачив, що в країні відбувається з малим та середнім бізнесом. Я завжди казав, що бізнесу, а особливо малому й середньому, держава, в принципі, може допомогти тільки одним — не заважати. Все, більш нічого, жодної допомоги не потрібно. А заважали дуже сильно, і раніше теж, але за пана Януковича все стало забиратися в «сім'ю». Та є такий вислів: «Кожен народ вартий своїх правителів». Оце, як на мене, стовідсоткова правда.

Спочатку ми з дружиною їздили на зібрання Автомайдану, тобто у «піших акціях», скажімо так, менше брали участь. Певний час я був в Автомайдані, та на початку січня стало цілком зрозуміло, що Автомайдан має суто політичні цілі і, на жаль, підставляє людей під кийки міліціянтів, щоб заробити якісь політичні та фінансові дивіденди. Ми відокремились, створили (хоча «створили» — надто сильно сказано) організацію і взяли собі назву «Автодозор» — тому що на автомобілях і тому що в дозорі. Я не планував бути головою якоїсь великої спілки. Сталося так, досить спонтанно, що я повів за собою людей, і ми вирішили зосередитися на справах, потрібних Майдану, як-от підвезення дров, їжі, води, бензину, «гуми» (тобто покришок — ми їх тоді називали «бубликами»). Загалом робили все, що було

потрібно: машини відбивали, бійців Самооборони перевозили, поранених, коли вони почали з'являтися, лікарів. Це все ми робили, але прапорців у нас не було, ми не кричали на кожному кроці, що ми такі от класні.

Багатьом автомайданівцям не подобалося, що деяких активістів засадили за ґрати, машини поспалювали. Спочатку інцидент у Кріпосному провулку, потім невдала поїдка до Черкас... Після цього я зрозумів, що так далі не можна. Підставляти життя людей, щоб досягти якихось політичних цілей — це не для мне. Хоча весь Майдан, з погляду сьогоднішнього дня, сприймається як такий, що був використаний для політичних цілей. Ми (Автодозор. — *Ред.*) пройшли весь Майдан, і в нас не було жодного постраждалого, жодної машини не забрали, міліція ні разу нікого не заарештувала. Я вважаю це серйозним досягненням.

Люди, які бачили, що робиться з Автомайданом, пропонували мені зробити окремий канал зв'язку ще в грудні. Тоді я думав: «Ну як я можу? Ну, є маленькі групки, але ж нас ніхто не знає». І я відмовився. Я хотів бути звичайним автомайданівцем, одним із мільйона людей, які прийшли на Майдан, ніколи не хотів висовуватися. В принципі, таке бажання і зараз залишилося. Багато людей не знають, що таке Автодозор, тому що ми ніколи не піарилися, хоча дуже багато робили. Щоб возити дрова з «бубликами», не обов'язково кричати про це.

Мене ніхто не обирав. Я проявив ініціативу, створив канал Zello і написав: «Хто хоче з нами працювати, ідіть у цей канал», — тому що канал Автомайдану на той момент був добряче напічканий тишками з СБУ, міліції. І так ми почали працювати — я просто взяв на себе відповідальність. Мабуть, люди пішли за мною, бо я показав, що хочу працювати, націлений не на прапорцевий, а на реальний результат на Майдані.

Мені часто закидають, що на момент створення Автодозору і його роботи під час Майдану я був не в Україні. Справді, я саме поїхав в Індію, у мене були там певні справи. І вважаю, що частково саме через це нас не змогли роздробити — бо голову не могли знайти. Програма Zello, комп'ютерна рація, працює через

Інтернет. Під час пікових подій на зв'язку вдавалося тримати більше двохсот екіпажів. Я координував весь цей рух, перебуваючи за п'ять тисяч кілометрів від України. Я ніколи не керував такою великою кількістю людей. І дуже великий тягар був пов'язаний із тим, що саме від мене залежали людські життя. Я не знав, що таке можу. Ну от, тепер знаю.

Коли така координація почалася, більшість не знали один одного взагалі, тільки за ніками. Я один Анатолієм назвався, а інші — «Хрєнов бот», «Борман» — піди знайди його. Запеленгувати телефон важко, адже це інтернет-сигнал. Наші групи виявити було дуже складно.

На каналі мені допомагали десь п'ятеро людей, які самі координували окремі справи. Виходили в канал: «Потрібно з вулиці Липської на Саксаганського завезти чотирьох людей. Хто може?»; «Потрібно перевезти «бублики» з Виноградаря на Майдан. Хто візьметься?»… От такі чіткі завдання з визначеними адресами кидали в приват — і куди треба виїжджали одна, дві, п'ять машин. Щоправда, були пару разів засідки (якось ми знайшли базу дров, і туди приїхало багато міліції, то вони там закрили лише одну велику машину), але нам вдавалося відвести хлопців вчасно.

Тих, що відокремилися від Автомайдану, спочатку було десь сімдесят, може, до ста екіпажів, потім приєдналися ще якісь друзі, знайомі. Через те, що інформація про Автодозор поширювалася лише через знайомих, потрапити до нас комусь чужому було складно. А якщо й потрапляв хтось такий, то одразу видалявся, ну, банився звідти.

Мені дуже сильно допомагала моя дружина, Олена. Також великий обсяг роботи брала на себе «Тролька» — Оля — тендітна, маленька жіночка-дівчинка. Чому жіночка-дівчинка? Тому що їй трішки років є, але запал вісімнадцятирічної. Аня теж дуже сильно допомагала, вела окремий напрямок. І ще було кілька людей: Макс, Антоніна… Я прізвищ не називаю, не впевнений, що вони хочуть цього.

18–20 лютого, коли стріляли, на самому Майдані було небагато людей. А у нас активність була дуже сильна. Я навіть казав

хлопцям від'їжджати, бо думав: хай навіть зараз можна вивезти одного-двох поранених, ризик надто великий… Надалі, якщо водій залишиться живим, зможе вивезти і десять, і двадцять. Але хлопці залишалися й під кулями. Вони вивозили звідти постраждалих, уже не кажучи мені — на свій страх і ризик. Лікарні також ми охороняли. Тоді дівчата дуже проявились... У нас багато дівчат було, і вони проявили себе краще, ніж чоловіки. Дівчата мене дуже вразили, дуже — вони виявилися більш цілеспрямованими, більш терплячими…

У наших, з Автодозору, найбільша машина була «газель», тому ми наймали вантажівки. У деяких таких вантажівок були навіть перепустки в центр. Ми їм платили гроші, завантажували чим потрібно (дрова, «гума») і везли на Майдан. У декого ці дозволи позабирали. Щоб не допустити цього, з вантажівкою їхали легкові машини і відбивали від міліції. Коли багато машин наїжджало, то ДАІшники під тиском їх відпускали.

Ми мали зв'язок із Самообороною. Допомагали їм продуктами, бензином, «гумою», ліками… Патрулювали місто, коли вже почалися підпали автомобілів. Їздили, дивилися. Декілька підпалів саме наші хлопці під'їхали і зірвали.

Організація на машинах — дуже мобільна. Без машин важко привезти ті самі дрова. От стоять люди на Майдані — десять тисяч, двадцять. Їм потрібні дрова. Нехай їжу ще можна знайти десь там недалеко. А от дрова, покришки, бензин? Якщо немає транспорту, як це зробити? Виходить, без допомоги автомобілів — ніяк. Я не тільки про Автодозор говорю, звісно. Там багато людей було: самі приїжджають, відкривають багажник — купа шин лежить. «Забирайте». І все, поїхали. Хто, що? Невідомо. Думаю, що окрім Автомайдану і Автодозору були ще невеликі групки, може, по дві, три, п'ять машин. Може, й вони себе якось називали, тільки їх ніхто не знав. Власне, і про нас мало хто знав, і це було добре. Якби про нас більше знали, то напевно, у нас були б якісь втрати. Головна ж мета у мене і в моїх людей була — зробити справу з мінімальними жертвами. У нас жертви виявились нульовими.

Під час Майдану фінансування в нас майже не було: хтось якісь гроші жертвував, і здебільшого це були просто друзі: «На тобі десять тисяч, живи, заправ машину». Скандалів фінансових у нас не було, позаяк, в принципі, й фінансів не було. Багато хто заправляв машини за свої кошти. Багато людей продовжували працювати, мало хто покинув роботу. Я пішов з роботи і ще декілька, але більшість працювали, і в них були свої гроші. Деякі кошти нам передавали: хтось приїхав до «Трольки», привіз сто гривень, хтось тисячу, хтось ліки… Так і жили. Тому й залишилися фінансово не заплямованими.

***

Якщо кожен із нас буде відстоювати насамперед свої права, а потім ще комусь допоможе, хоча б одному — все, більше нічого не потрібно. У нас як буває? «Давайте громадську активність, давайте зберемо натовп, підемо когось «вчити». О'кей. Згоден. Це дуже дієвий метод. Я навіть знаю, як це зробити. Але насамперед усі ці люди повинні відповідати за себе: не кидати «бички» на землю, не переходити дорогу в не призначених для цього місцях, дотримуватися правил дорожнього руху, відстоювати свої права в магазині, у Верховній Раді, в міліції, ДАІ, повсюди.

Коли кожна людина почне робити це для себе і зможе допомогти комусь іще одному — у нас одразу стане добре жити. Але починати, звісно, потрібно із себе. Потрібно змінюватися. Майдан зробив дуже багато — зараз відбуваються серйозні зміни у людей в головах. Коли ці зміни завершаться, подивимося. Це не буде швидко. Напевно, пара поколінь зміниться. Коли кожен скаже собі: «Я готовий вимагати, щоб закон працював для всіх однаково, в тому числі й для мене», — тоді все налагодиться. Стабільну демократичну державу роблять люди.

Майдан — це був вилив людського болю. В Україні більшість усе-таки — вільні люди, що прагнуть свободи в гарному розумінні цього слова і якоїсь законності. Країна під час Майдану нарешті розвернулась у бік Європи. А це означає — в бік законності, нормального життя, нормальних прибутків… Її

намагалися розвернути на 180 градусів — знову до Радянського Союзу, до минулого. На цей експеримент із Радянським Союзом ми вже витратили майже 100 років. Ми знаємо, як там. Давайте спробуємо ще хоча б 100 років витратити на європейський експеримент, і побачимо, де краще…

Майдан — це вияв бажання людей жити добре і брати на себе відповідальність. Кожен, хто вийшов на Майдан, узяв на себе відповідальність за свої дії, свою сім'ю, свою країну. Є багато людей, котрі бояться брати на себе відповідальність, будь-яку. Їм легше просто працювати — на заводі, у шахті, будь-де. Я не кажу, що це тільки Донбас. І в Західній Україні вистачає таких людей. Легше зачинитися вдома і сказати: «Я нічого не знаю, там нічого не відбувалося». І зараз такі люди є, і ними можна маніпулювати. Ті люди, які сказали: «Я беру відповідальність за себе, за свою країну. Я хочу змін», — вийшли на Майдан. І ми дізналися, що в нас є щонайменше мільйон людей, котрі не бояться брати на себе відповідальність. Це дуже багато.

Катерина Кувіта

1985 року народження, юрист, громадська активістка

Катерина Кувіта на алеї Героїв Небесної Сотні

На момент початку Майдану я працювала в офісі Уповноваженого Верховної Ради з прав людини і займалася питаннями моніторингу прав людей з особливими потребами — в закладах охорони здоров'я, соціального забезпечення, в яких люди з обмеженими можливостями або внаслідок певних соціальних негараздів залишилися під опікою держави без можливості вільного пересування тощо. На Майдан вийшла з першого дня, коли Мустафа Найєм розмістив у Фейсбуці свій відомий допис про чай.

Я розуміла, що можна щось зробити, чимось допомогти організаційно і т. ін. Спершу записалася в медичну службу, бо в мене є медична освіта. Але там був незручний графік чергування: або по кілька днів, або подобово. Розклад мого перебування на Майдані був приблизно таким: увечері, після роботи, їхала додому, швиденько переодягалась — і на Майдан, десь до 2–3-ї ночі. І саме такий графік (можна було ввечері перепочити якусь годинку) перебування на Майдані зрештою привів мене до Автомайдану, тому що просто так приходити і приносити своє тіло на Майдан і нічого конструктивного там не робити — для мене було нецікаво. Я мала автівку, і вже через два тижні, коли організувався Автомайдан, я до них долучилася. На чер-

гуванні можна було прилягти ненадовго, відпочити, подрімати. Завжди під боком була рація. Коли щось траплялося, всі швиденько просиналися і їхали робити те, що було потрібно.

Спочатку в Автомайдані у мене не було жодного знайомого. Люди просто під'їжджали в якесь місце, ставали в колону, брали прапорці і їхали. Зазнайомилися дуже швидко — люди відкриті, було дуже-дуже приємно, всі жартували, сміялись.

Наше основне завдання було — привезти Майдан додому до можновладців. Тому що коли Майдан стояв на майдані Незалежності, то їх це бентежило, але не так, як коли ми приїжджали до них додому, коли називали їхні адреси. І від цього вони були дуже злі.

Ми намагалися триматися правового поля. Це була наша позиція, і ми неодноразово робили заяви про це. Одного разу (на одній із наших акцій під будинком Медведчука) ми навіть видерли з натовпу міліціонера, який проводив таємну зйомку, бо люди на нього просто накинулися. Ми пояснили людям свою позицію: на наших акціях не має бути жодного побиття, жодних незаконних дій, максимум — якась хуліганська витівка, і то легкого ступеня: щось намалювати на паркані… Здебільшого ми брали креативом і приверненням уваги до певних людей.

Коли почалися вже репресії, ми також не брали участі в жодних провокаціях, побиттях і т. п., принаймні свідомо (ті випадки, коли нас могли кудись затягнути без нашої згоди, до уваги не беремо). Ми їздили на власних автівках — а це все одно, що прийти на Майдан із приліпленим на лоба паспортом. Ми виявляли провокаторів і попереджали: якщо на акціях, які ми організовуємо, з'являться люди в балаклавах або почнуть щось недобре робити, то ми зніматимемо балаклави, будемо фіксувати цих громадян на фото, відео і показувати всім.

Перші наші поїздки, скажімо, до Нового року, були більш-менш безпечними. Хоча коли ми їхали до Клюєва… (В принципі, нас попереджали, що до нього їхати дуже небезпечно, позаяк він доволі мстива, злобна особа, але ми все одно поїхали.) Заїхали ми у вузький провулок і бачимо, що там чергують якісь

автівки. Вони намагалися нас заблокувати. Наші хлопці швиденько витягли стовпчики, які на бордюрах були — добре, що накрапав дощик, розмочив землю і можна було їх швиденько розхитати. Ми по бордюрах їх об'їхали і подалися далі. То були невідомі автівки, не міліція — і хто міг туди приїхати потім, і що там з нами було б, у тому вузькому провулку, невідомо. Це був перший такий «дзвіночок» — своєрідне попередження про майбутні неприємності.

В Автомайдані був організаційний комітет. Він виник сам по собі й не був якоюсь формалізованою структурою. Просто були люди, які своїм креативом, знаннями, навичками стимулювали всіх інших до роботи. Хтось відповідав за медійну частину, хтось — за координацію на блокпостах і т. п. (в кого що краще виходило). З часом, за півтора-два місяці, виник своєрідний кістяк, який організовував усе в Автомайдані. Рішення приймалися колегіально, бо це було добровільне об'єднання. Цей кістяк генерував якусь акцію, пропозицію, потім це все виносилося на загал, у більшості випадків усі погоджувались. Усі питання вирішували на вулиці — доки не потрапили в Український дім.

Я входила до організаційного комітету, займалася сторінками у Фейсбуці, медійним супроводом, аналітикою подій — володіла великою кількістю інформації, до того ж дуже багато на той час допомагала Дмитру Булатову. Я говорила з ним 20 січня о 12-й дня, і ми мали ввечері зустрітися. Він уже тоді сказав, що, можливо, потрібно буде на кілька днів десь сховатися, зникнути, бо приходять погрози. Він не договорив, сказав: «Зараз іду на зустріч. Перетелефоную». І так він зник.

У мене на той час під будинком уже чергували «тітушки» — ми неодноразово їх ловили. Ситуація склалася досить серйозна. Була підозра, що всередині Автомайдану, можливо, є якісь спеціально (спецслужбами чи не спецслужбами) «втиснуті» люди. Почали зникати інші наші активісти. Було незрозуміло, на кого можна покластися: хто справжній активіст, а хто «засланий козачок». Нікого з Автомайдану я доти особисто не знала. Багато людей через певні моменти пересварилися. Склалася критична ситуація, і враховуючи ці фактори, я вирішила, що

треба певний час перечекати, сховатися, і на два тижні вилетіла з країни. Там продовжувала займатися адмініструванням соціальних мереж — на той час це було дуже важливо, адже і Фейсбук, і Твіттер були основними засобами комунікації, до того ж потрібна була координація активістів — певні речі можна було робити дистанційно.

Недовіра виникла після кількох неприємних ситуацій, у які потрапили активісти Автомайдану: побиття, напади «тітушок», блокування — згадайте події у Кріпосному провулку або поїздки у Щорс, Черкаси… Коли ти розумієш, що певні люди в Автомайдані могли, як мінімум, спрогнозувати це, а як максимум — знали напевне, що так буде, постає питання: наскільки можна покластися на декого з координаторів руху? І що для них цікавіше: цілі Майдану чи якісь політичні ігри? Кому і для чого потрібна була ескалація? Коли почали виникати такі сумніви, і стався розкол.

На мою думку, лідер-координатор — це людина, яка сама робить певні речі й за якою йдуть інші. Ми залишилися саме з такими людьми, оскільки розуміли: якщо ти пропонуєш зробити щось, ти маєш нести відповідальність за людей, пояснювати ризики і сам брати в цих діях участь. Є ж інша категорія «лідерів» — ті, хто робить щось чужими руками, сидячи в кафе. З такими ми не хотіли мати справу.

У найнебезпечніші часи залишились Ярослав Гончар, Дмитро Карп, Ілля Дашивець, Катерина Бутко, Валерій Поцелуйко, Сергій Строй, Віктор Трофименко, Міша Вільженко, Саша Кравцов та інші. І ось ці люди в найгостріші часи відповідали за Автомайдан, за всю його координацію.

В Автомайдані були люди, середній вік яких складав десь 35 років, загалом — від 30 до 50. Жінок і чоловіків було приблизно порівну. Ще спочатку, коли не було штабу в Укрдомі, можливо, чоловіки кількісно переважали, оскільки тоді це були переважно події, а вже коли з'явився штаб, то до Автомайдану приєдналася велика кількість дівчат — запрацювала гаряча лінія, потрібно було здійснювати моніторинг…

Середній автомайданівець — це стовідсотково забезпечена людина, я маю на увазі навіть не матеріальне становище. Це людина, яка, в принципі, влаштована в житті. Вона може мати якусь дуже дешеву автівку і середній заробіток, а може й досить дорогу. Мається на увазі те, що ці люди в соціальному плані почувалися вільно і могли вільно висловлювати свою думку, не боячись репресій. Адже виїзд на автомобілі означав, що за 10 хвилин ти вже будеш у міліцейських зведеннях, де вказано адресу, місце проживання і все інше.

А ще автомайданівець — це людина весела, самодостатня, яка не боїться відкрито висловлювати своє бачення ситуації.

Ми кожного дня кудись їздили, майже кожного. А в суботу-неділю у нас обов'язково була масова поїздка. Як і багато автомайданівців, я вела щоденник. З нього можна пригадати наші акції… 4 грудня була поїздка до бази «Беркуту». 19-го вітали Азарова зі Святим Миколаєм. Будинок Азарова в Конча-Заспі знаходиться, ми його тоді привітали з «політичною кончиною» — привезли віночки. 25 грудня — побиття Тетяни Чорновол. До речі, нас було четверо, які тоді поїхали, і я була серед тих, що першими з'явилися на місце події, виймали відеореєстратор із машини. Це була ціла епопея, як ми його ховали. Невідомо було, як підуть справи далі, то одну із копій відеореєстратора я сховала у себе в офісі — це було найбільш безпечне на той час місце, куди правоохоронці точно не прийшли б його вилучати. 1 січня ми їздили вітати в'язнів Лук`янівського СІЗО, зустрічали там Новий рік.

Я була категорично проти радикалізації Майдану, категорично. Напередодні 19 січня у нас була автомайданівська нарада. Ми ввечері зібралися, приблизно 13–15 осіб, і вирішували, що будемо робити завтра. Сергій Хаджинов запропонував поїхати через вулицю Грушевського, вгору, щоб висловити протест під Верховною Радою. Оскільки в мене було посвідчення працівника секретаріату омбудсмена, я могла до певного часу вільно проходити там (уже тільки під кінець силовики майже нікого туди не пускали). І я знала, що по Грушевського від початку вулиці й до Верховної Ради виставлено 5 блокпостів, причому

з важкої техніки. Там просто фізично неможливо було пройти. До того ж і з Маріїнського парку могли на нас напасти. Було зрозуміло, що таким чином ми просто наражатимемо людей на сутички з правоохоронцями.

Більшість погодилася, що йти на Грушевського — цілковите безглуздя, і ми це питання зняли. Ми, здається, вирішили їхати до якогось Пшонки чи ще кудись. Те, що сталося 19 січня — чергова політична гра і провокація. Ніхто не планував їхати на Грушевського. Ми були до цього не готові. Але Сергій Коба вийшов на сцену… Я знаю, що його накрутили перед виступом — сказали, мовляв, ти молодець, ти все зможеш, не переживай, ніякої відповідальності, коли щось трапиться, ти не несеш, тебе не притягнуть, ти в принципі правоохоронцям не дуже цікавий, бо їх цікавлять політичні лідери, тощо. Віталій Кличко намагався його зупинити — пам'ятаєте цю сварку в прямому ефірі? Але, тим не менш, Сергій вийшов і запропонував людям піти на Грушевського. Чим усе це закінчилося, всі прекрасно знають.

***

Склалися певні міфи про Автомайдан. Зокрема про деякі постаті. Потрібно розрізняти медійні персони і лідерів. Певні люди з медійних персон насправді були лідерами, дехто просто забезпечував зв'язок Автомайдану з засобами масової інформації.

Заяви про те, що хтось дуже багато грошей вкрав, вважаю абсурдом. Можливо, там і були якісь люди, які частину грошей справді привласнили, таке могло бути, але взагалі це не ті суми, про які варто говорити.

Неправда і те, що всі в Автомайдані пересварилися — з багатьма людьми ми перетинаємося, спілкуємося, робимо спільні справи. Хоча справедливо буде сказати, що серед автомайданівців відбувся розкол. Скажімо так, було два етапи розколу: коли був штаб в Українському домі й комусь спала на думку ідея зробити «штаб» і «поле». Після кількох неприємних сутичок виник Автодозор. Другий розкол відбувся вже після завершення Майдану, коли повернулися лідери і почали з'ясовувати, хто з них «найбільший» і «найкращий».

***

Через те, що Майдан проіснував досить тривалий час, змогла відбутися певна координація, сепарація справжнього громадянського суспільства, не тих нарощених грантівських організацій, а справжніх активістів — дуже багато людей змогли перезнайомитися, перевірити один одного на гнучкість, чесність, порядність, професійність. Така кількість знайомств, яка відбулася на Майдані, була б просто неможлива без цих подій, у звичайному житті.

Мені особисто дуже подобався один зі слоганів Майдану: «Права людини — понад усе». Я сприймаю Майдан саме у цьому ракурсі. Права людини — це такий універсальний датчик, яким можна вимірювати добробут у країні. Тобто рівень благополуччя не варто корелювати лише з прибутком, грошима тощо. Крізь призму прав людини завжди можна побачити, наскільки комфортно громадянам живеться у їхній країні.

Ніколи не можна перемогти зло злом. Ніколи не можна встановити право безправними методами — це шлях в нікуди. І пройти по цьому тонкому лезу — досить складна справа, але потрібна. Життя людей — це найдорожче. І не слід це забувати. Ніколи.

Олексій Шемотюк

1981 року народження,
архітектор

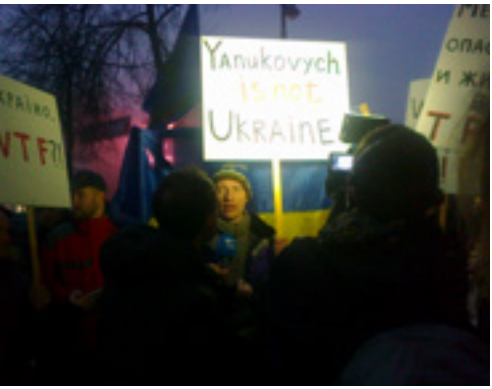

Олексій Шемотюк
дає коментар для телебачення

На Євромайдані я був з другого дня. Досі пам'ятаю ту ніч з п'ятниці на суботу. Вночі залишилося людей менше сотні, але вже стояв на Майдані з боку «Галі» джип з колонками. Вночі було дуже якось так сумно, бо людей залишилося мало і було враження, що, мабуть, нічого не вийде. Потім воно так дуже кволенько і в наступні дні відбувалося. Весь час ішов дощ, і перше, що я купував на Майдан, то були дощовики.

У ніч з 29 на 30 листопада передчуттів ніяких не було. Думаю, піду, все ж таки, посплю, бо наче людей достатньо. Ну, і загальний такий настрій був досить спокійний. Я пішов з Майдану десь між пів на першу і пів на другу. Ранком побачив новини, побачив тих усіх дівчат непритомних у крові, яких тягли за шарфи, били в обличчя — мене це вразило просто люто.

І їдучи вже з дачі, відчуваючи, що вже градус піднявся, дуже чітко усвідомлював, що зараз, у найближчі дні, будуть сутички. Це побиття мене дуже сильно зачепило — така лють з'явилася і відчуття приниження мене особисто — як людини, як громадянина. Мені якось було дуже неприємно відчувати себе «мовчазним бидлом». Прийшли, дали по голові — і все, розбігайтеся.

Це відчуття незгоди з тим, що відбувається, переповнювало. Я зрозумів, що маю якось діяти. Їдучи з дачі, зателефонував

своєму другові й кажу: «Я зараз, через півгодини, заїду в "Епіцентр". Пошукай мені, які є рецепти "коктейлів Молотова"». Він знайшов рецепт, який найбільше нам підходив, і ми зробили 12 таких «коктейлів». Тоді, в ніч з 30 листопада на 1 грудня, ми чекали удару вночі на Михайлівській площі й приховали там неподалік ті «коктейлі» про всяк випадок.

Ми переночували на Михайлівській, а зранку я заїхав додому переодягнувся і знову пішов уже на цей запланований хід. Людей було море. Скільки сягало око — люди йшли і йшли, і йшли, вони просто заполонили цей Майдан. Поки люди ще тільки підходили — ми швиденько складали всі ті огородження, що вже були поставлені вночі на площі, аби вони не заважали руху. І розуміючи, що я робитиму, я вже був там з прихованим обличчям (у мене не балаклава, а щось інше було — респіратор чи баф). З собою поки що нічого не мав, бо воно так усе досить мирно було, спокійно. Я розумів, що на Майдані сутички не буде.

Я почув, що якісь рухи починаються на Банковій, зрозумів, що ось те місце, де може бути протистояння. Кажу хлопцям: «Хтось має бажання піти туди з "коктейлями"?» З усієї компанії бажання висловили, окрім мене, ще двоє, і ми втрьох пішли забирати «коктейлі». Ми забрали 9 штук, по 3 на кожного, і пішли вгору, до Банкової.

Там уже був натовп, були світлошумові гранати, і цей бульдозер уже рухався. Ми туди підійшли, я стою і думаю, як краще туди заходити, бо людей досить багато було. Коли це зупиняється на тому перехресті великий «мерседес», з нього виходять двоє чи троє охоронців і Порошенко й прямують на Банкову. Вони так обережно, але настирливо всіх розсовують і йдуть. І я відразу «впав їм на хвіст» і за тим охоронцем теж так швиденько йду. Разом з ними підхожу до цього бульдозера і починаю спостерігати, що відбувається.

Бульдозер рухався, але дуже-дуже повільно. Я звернув увагу на те, що дуже багато людей на цій «передовій» було зі знаками Соціал-національної Асамблеї на передпліччі — латинська

буква N і вертикальна риска по центру цієї букви. Мене трохи навіть здивувало те, як вони поводились. Я бачив, як заїхав в одну з арок «лазик», мікроавтобус, і з нього ще вийшли люди в штатському і приєдналися до протестувальників. Тоді там дуже дивний настрій був, саме на цій межі протистояння. Воно було, по-перше, дуже агресивне, а по-друге, відчувалося, що все це якимось чином скеровується.

Видно було, що метою цієї акції був явно не штурм. Цей бульдозер за бажання розсунув би ті всі загорожі без проблем. І мене здивувало, що в бульдозері за кермом сиділа людина, яка зовсім не приховувала обличчя. Ну, і виникло питання: як взагалі міг туди, в урядовий квартал, потрапити бульдозер? Картинка була така досить дика, було важко взагалі повірити своїм очам: це каміння, яке летіло в бік міліції, ці футбольні фаєри піротехнічні, і ці світлошумові гранати — я вперше з таким зіткнувся. Там така досить щільна фасадна забудова, і луна дуже підсилювала ці звуки. Тобто картинка була дуже кінематографічна, дуже така концентрована, насичена і не характерна для того місця, де це відбувалося.

Я на все це дивився і не міг повірити своїм очам, але думка про «статтю» в рюкзаку все ж таки мене трохи приземлила. Я мав прийняти якесь рішення. Думаю: ну добре, зараз буду кидати. Але я розумів, що можу ж і людей покалічити, це такий дуже відповідальний крок. Я мав цілковито усвідомлювати, що я роблю, і дуже захотів подивитися в обличчя тим, хто на тому боці, проти кого я збираюся воювати.

Я підійшов майже впритул і пройшовся вздовж оцієї першої лінії, подивився їм в обличчя, бо в них не було протигазів, не було респіраторів, у ВВ-шників, які стояли у першому ряду, були відкриті обличчя. Я, по-перше, з'ясував, що це взагалі дуже молоді хлопці, 18–22 роки максимум. По-друге, побачив, що двоє хлопців навіть плакали, і було зрозуміло, що не від газу, а від емоцій. Мені їх стало дуже шкода, і я усвідомив, що в цих хлопців кидати «коктейлі» я не хочу. «Беркут» був далеко за ними, я розумів, що до них я не докину. І я прийняв для себе таке компромісне рішення — кидати «коктейль» перед ними

і не в натовп. Щоб оцей акт, акт певного тиску, був, але щоби не зашкодити цим хлопцям, бо тоді це було не на часі.

Юні заплакані обличчя тих хлопців мене вразили, і я втратив трохи цієї агресії, цієї люті. Я собі задумав цей нейтральний план і почав спостерігати взагалі за тактикою, за тим, що відбувалося. А тактика була нескладна. Спочатку більш-менш спокійна ситуація, ніхто ні в кого нічого не кидає, потім осіб десятеро починають якось активно діяти, кидати каміння, бігти, їх підтримують інші. Іде хвиля такого удару, хвиля наступу на міліцію. Міліція починає кидати світлошумові гранати, і люди, як налякане стадо, відбігають назад, метрів на 20 від цих гранат, зупиняються. Потім знов більш спокійна фаза, хвилини дві-три, потім знову хвиля на міліцію, знов гранати — хвиля назад.

Все насправді відбувалося дуже швидко, весь час мого перебування на Банковій — хвилин 20, не більше. Я це все побачив, розумію, що мені треба підготуватися. Ми відійшли трішки в юрбу, я знімаю рюкзак, дістаю ці три «коктейлі», питаю свого знайомого: «Будеш кидати?» — «Так». Тож один я даю йому, інший беру собі, третій беру, дивлюсь на хлопців і запитую: «Хто буде кидати?» Ніхто не зголосився, то я цей третій «коктейль» поклав під бордюрчик, щоб на нього ніхто не наступив. Дочекався удару гранатами, люди відбігли, і з'явився вільний простір. Я все це активо трушу, підпалюю… У мене загорілися руки, але я в рукавичках був (бо я ж про це перед тим прочитав). Розбігаюся кидати… І от коли вже біжиш, коли вже визначився, куди кидаєш, і є ці півсекундочки-секунда, коли ти вже не можеш сильно змінити ні напрям, нічого... і тут я бачу, що по траєкторії польоту цього «коктейлю» виходять оператор з журналісткою. І в мене така дика думка: «Хоч би, боронь Боже, зараз не влучило в журналістку чи в камеру».

Слава Богу, воно перелітає, летить так як треба, розбивається перед цим «живим щитом» з ВВ-шників, буквально метрах у трьох перед ними. Після цього я звідти швиденько вийшов. Тоді мене навіть друзі засуджували, типу: «Ти, екстреміст-провокатор, що ти робиш? Нащо це все?» і т. п. Але я був упевнений у своїх діях, у тому, що все зробив правильно, і на часі, і добре,

що не кинув у тих ВВ-шників. За всю революцію багато «коктейлів Молотова» кидали, але, мабуть, той, з моїх рук, був перший.

11 грудня була теж така досить люта ситуація. У ті дні я проходив особисту сертифікацію, і дружина до всього ще поїхала у відрядження, троє дітей залишилися на мені — це їх і до школи відвезти, і забрати… Але в нас із друзями була домовленість, що коли щось почнеться, ми один одного обдзвонюємо і виїжджаємо.

10 грудня прийшов додому, відрядив няню, поклав дітей, сам влігся спати… Раптом мене посеред ночі щось як підкине! Бачу — два пропущені дзвінки. І перше, що роблю — захожу на стрімінг, дивлюся, що там відбувається… і просто не можу повірити своїм очам. Хвилин 10 думав, що робити з дітьми (а раптом мене там запакують?), але розумію, що їхати маю. Вже з машини дзвоню няні, кажу: «Я перепрошую, що турбую Вас уночі, але, будь ласка, приїдьте до нас о пів на сьому, зберіть дітей і відвезіть до школи».

На Майдані зорієнтувався, де найбільша загроза — бачу, що біля Лядських воріт на проїжджій частині починають гуртуватися силовики, розумію, що отам буде удар. Там тоді була така слабенька барикада. Ми вже з Андрієм Єрмоленком і з іншими нашими хлопцями виходимо туди, на цю проїжджу частину, стаємо там, так уже досить щільно. І завдання два було: триматись міцно, щоб нас не розірвали, і дивитися, щоб тих, хто поруч з тобою, не схопили і не затягнули до міліції.

Ось так ми стоїмо, лаємося потрошку, і я чую, вони починають пиляти цю барикаду. Розумію — буде десь прорив. І цей прорив — ну, ми фортові з Єрмолою — відбувся саме перед нами. Думаю: «Ну все, зараз буде щось типу “довидєливался”», — і так трішки міцніше цього Єрмолу тримаю. Вони виривають цей шматок, але нижня частина барикади залишається. І люди ззаду, побачивши, що йде прорив, над нашими головами почали передавати палети, дошки — все, що під руками було. Буквально за півтори хвилини це місце на барикаді заросло тим усім матеріалом. Як у мурашнику — раз, і все відновилося. І все, спроб про-

риву з цього боку більше не було. В ту ніч протистояння, якщо можна так сказати, було таке досить чемне.

На Грушевського вже було багато «коктейлів», уже пішла жара. Але силовики досить швидко зорієнтувалися, і лінія міліції від автобусів і від наших позицій була на відстані не менше 40 метрів. Це більше, ніж кидок. Тобто навіть на дротові ти на 40 метрів не кинеш. Воно горить — вони трішки відступають і починають шмаляти по тобі. На відміну від силовиків, зброї ніякої у нас не було. Залишалася піротехніка.

З піротехніки ніде нічого не можна було купити, бо забороняли продавати. Я знайшов інтернет-магазин з найбільшим асортиментом, дзвоню і кажу: «Добрий день. У мене через три дні День народження у сина, я би хотів собі піротехнічну установку. Мені недорогу, гривень за 400». Він мені каже: «Ну, в принципі, ми зачинені, але давайте я Вам візьму одну, зустрінемось і передам». Я ж наполягаю: «Ви знаєте, мені ще потрібно проконсультуватися, яку саме. Давайте, може, я під'їду в магазин, і Ви мені там покажете все це?» — «Ну, добре, приїжджайте, ми в магазині, там і там».

Я під'їжджаю, захожу і кажу: «Ну що, слава Україні! Кажіть, який у вас найбільший діаметр. Що у вас тут є, розповідайте». Я взяв усе, що в них було в магазині. Вони мені й знижку максимальну зробили — люди теж небайдужі виявилися, ще й попередили: «Зараз будеш виходити, стеж уважно, бо тут крутяться у дворі». Я запакувався в машину десь за квартал від того місця, прийшов з цими пакетами на Барбакан, і ми там ці трубки прикручували, фіксували на держак від лопати. Ти цю трубку прикручуєш і потім, як з мушкета, — в плече впираєш і шмаляєш. У мене було десь 130 зарядів до них, і вони нормально стріляли прямою наводкою метрів на 30, а якщо взяти трохи вище, щоб воно дугою йшло, то навіть метрів на 50, і досить чітко лягало.

Але з цією штукою ти вже мішень. Стоїш, чекаєш-чекаєш, поки той шнур догорить, шарах: «Ой, трохи не туди». Ну, воно таке, досить нервове, звісно, заняття було. Але страшно лише в перші 10 хвилин, максимум 15, потім від цієї картинки, від

звуків, від цієї небезпеки в організмі, мабуть, якісь хімічні процеси відбуваються, і страх зовсім зникає, залишається тільки лють.

А ще й цей звук від ударів по металу, він теж має таку певну медитативну складову, і все це разом вводить тебе у такий стан, коли ти втрачаєш відчуття реальності: вогонь, цей чорний дим, цей чорний сніг, ці люди зі зброєю, котрі по тобі стріляють… Ти сприймаєш це або як якийсь кошмарний сон, або як кіно. І ми домовилися, що на Грушевського більше 20 хвилин не перебуваємо, бо через цю втрату відчуття реальності втрачаєш і убезпеченість — ти прагнеш просто добігти і вбити власноруч того, хто по тобі стріляє.

***

18 лютого я залишився на ніч на Майдані й зрозумів, що буде жарко. У нас уже там усе було налаштовано — наколочені «коктейлі», підготовлені мушкети і напали (заряди) до них. І десь із пів на одинадцяту вечора і до пів на другу я був на передовій — на позиції метрах у 10 від пам'ятника засновникам Києва, у бік сцени. Між нами і міліцейським кордоном було метрів 30, і зі своєї позиції я докидав до них «коктейлі». Можу сказати точно, що тактичної організації ніякої не було, абсолютно — це був хаос. Єдине, що було — певне керування з боку сцени. Тоді, вночі, смертю вже пахло, це була не «Зарніца».

Я повикидав уже геть усе, що було, і тут нізвідки з'являється ще один мій приятель і притягує мені цю піротехнічну установку (я їх декілька купив і залишив на Барбакані). Я повистрілював усю оцю штуку з рук, просто лупив у ці шоломи прямою наводкою з відстані 20 метрів. У відповідь гранати летіли, але, видно, у них був слабкий боєкомплект, бо вони теж почали камінням кидатися. Мене, власне, з ладу вивів саме камінь.

Потім виїхав водомет вітчизняний, типу ЗІЛу, сіренький. Ми йому підпалили кабіну, після чого «Беркут» атакував і відсунув нас десь на 50 метрів до сцени. Але вони таким клином заходили, і зрозуміло було, що коли вони підуть далі, їх можна буде оточити. Вони це теж збагнули і зупинилися, намагаючись зро-

бити якийсь кордон. Ми це побачили, розвернулися і побігли на них у рукопашну, і відсунули їх метрів на 30.

Коли в мене вже закінчилося все, з чого можна було стріляти, думаю: «Треба і мені зі щитом постояти, не тільки ж стріляти». Став зі щитом у цю першу лінію, стою. І страшно показувати голову з-за цього щита, бо ж у лице можуть вистрелити, і страшно не дивитися, бо може бути знов атака. І тут мені в щелепу влучили каменем з бруківки. Щелепу не зламало, але змістило, було дуже боляче, і я «поплив» трохи. Розумію, що, ну, таке… вже стан не дуже добрий, і покликав, щоб хтось мене замінив. А ще перед тим біля мене граната розірвалася, і я відчув біль у нозі, помацав — тканина подерта, але, думаю, так і буде, потім розберуся, наче нога стоїть, усе нормально. І вже коли їхав додому в машині, відчув, що в мене вся штанина мокра.

Дома я собі там якось ногу заліпив, ліг спати, бо дуже втомлений був. Вранці прокидаюся — ліжко все мокре від крові. Розумію, що треба щось терміново робити. І було дуже непросто мені знайти хірурга, ціла історія з цим вийшла. Потім ще на перев'язки в мерію ходив тижнів зо два. Ну і все, власне… Ми перемогли.

Олександр Романчук

1995 року народження, студент, журналіст

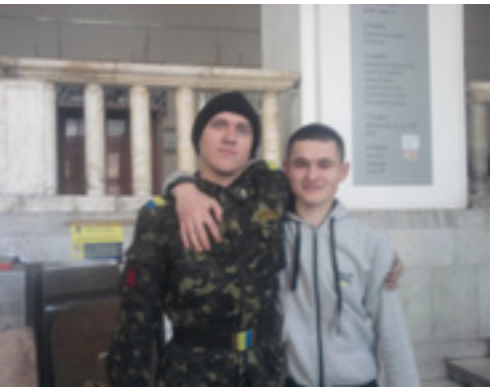

Олександр Романчук (зліва) у приміщенні Будинку архітектора

Пам'ятаю, 4 грудня у соцмережах розкидали заявки на участь у різних вартах… Я надіслав онлайн-заявку. Мені відписали, що збори відбудуться за стелою. Я прийшов 5-го, як було зазначено. За стелою стояв намет, стояли люди. Сказали: «Записувався? Іди в намет, переодягайся, через 5 хвилин шикування». Потім виявилося, що я не туди записувався. Так я потрапив до 15-ї сотні, до чоти вишиванок. Там дуже-дуже було весело. Та спершу я перелякався. Для мене це все було дуже незвично.

От я зайшов у намет. Там стояла одна буржуйка-германка. Навколо неї всі дружно — від малого до старого — їли манну кашу, канапки, пили чай. Дівчата бігали. Дуже багато було людей, дуже все так… крутилося. Я навіть не так злякався, як не знав, що там робити. Здавалося, що там усі добре знайомі, та насправді це був мало не перший день їхньої зустрічі. Стою я там, нікого не знаю, так осторонь-осторонь… Але нічого, потім швидко втягнувся.

Ми виділялися з-поміж інших тим, що в нас уся чота була одягнута у вишиванки, постійно, на верхній одяг. До того ж наш чотовий, Юрко, мав позивний «Вишиванка». Він весь Майдан відбув у вишиванці, яку йому ще бабця вишила. Він сам львів'янин. Спершу він нас змушував — нам було навіть незручно: він виши-

ванки за свій кошт купував і на нас силоміць одягав. А нам було шкода їх, просто шкода. Потім вони десь там порвалися, були в сажі… Але поволі всі звикли — така в нас вийшла уніформа. Юрко справді в нас вкладав… гроші — бог з ним. Він вкладав у нас душу. Ми всі його так лагідно від самого початку і називали Батею.

Я б не сказав, що ми були дуже великі молодці. Були люди, які краще від нас і боролися, і щось інше робили, але нас постійно хотіли прибрати, саме нашу чоту. Причому нам відкритим текстом про це говорили. Ми не слухалися нікого — ні сотників, ні оперативних, ні штаб. Коли проводилися загальні наради, ми потім своєю маленькою радою збиралися і вирішували: «Воно нам треба? Ні, не треба. Пішли туди? Пішли!» У нашу чоту ніхто так просто не заходив, і ніхто просто так від нас не йшов. Ми занадто були самостійні. Сотники нас, можна сказати, трохи побоювалися, бо ми робили те, що хотіли. Нас не могли закинути туди, куди ми не хотіли йти. Ну, і ми не давали себе підставляти. От якось так було.

Нашу чоту називали штурмовою. Ми спокійно могли прогулятися в тил до «синіх погонів», пошуміти там і повернутися. І нам нічого за це не було, бо ніхто не знав, що ми туди йдемо — по рації там ніхто не спілкувався. А ми гуляли так часто. Отак ми здійснювали розвідку, вона контролювалася власними силами. Наша група виходила постійно, чергувала на свій страх і ризик, як то кажуть. Здебільшого це був Маріїнський парк. У нас були свої ходи, через кущі. Ми там усе знали. По суті, це були наші місця — ті, які ми мали патрулювати. Але, звісно ж, виходити з цього кільця без пригод було нецікаво: десь гілку зламаємо, а вони — шух-шух-шух…

Знаю, що інша чота ходила в розвідку через Львівську браму. В них там були свої шляхи — пробиралися через підвали будинків і виходили теж у тил до силовиків. Наші дівчата ходили… У «цивільне» одягнені, проходили так, наче пофоткатися. Прийдуть, познімають, хто де стоїть, скільки техніки, що вони роблять, послухають телефонні розмови і повертаються.

У нашій чоті люди не боялися. Я не знаю, чому. Наче і Юрко не так щоб дуже старався нас якось спеціально налаштовувати, але майже з першого дня в нас виробився такий звичай: ми прийшли купкою, і цією купкою маємо піти. Ми один за одного боролися, були дуже-дуже дружні. І через те ми не боялися. Завжди знали: є хлопці, які прикриють. Тому, напевне, ми стали таким бойовим підрозділом.

На початку революції ми ще чомусь надіялися на Європу. На те, що от вони нас бачать, що ми мирно виходимо, у нас зброї немає, і якось вплинуть, втрутяться. Потім, як уже стало зрозуміло, що особливо сподіватися від Європи нема чого, ми між собою говорили: «Реакції немає? Нехай. Ми будемо стояти до літа, до наступної зими, але ми будемо стояти». Йти з Майдану ми не збиралися. Коли побачили, що на нас «забили» — влада, Європа, всі інші, — ми зрозуміли, що потрібні дії. Були провокації — з нашого боку, ну, з Самооборони, із «Правого сектора» також. Провокації справді були. Бо, по-перше, всі замахались уже стояти, в усіх уже дахи їхали від того... Тоді вже всі ми розуміли, що треба не стояти, а вистояти. Як і те, що буде штурм, кров, смерті.

У нас був універсальний спосіб виготовлення захисного спорядження: брали пластикові каналізаційні труби, розрізали — робили один повздовжній розріз, розгинали, брали монтажний скотч, переклеювали всередині поролоном і зав'язували на собі. Так робили щитки. Удар вони витримували дуже добре. Але головне правило було — начіпляти їх під одяг, бо при прямому ударі, я не знаю, чому, вони моментально тріскалися, хоча ніяких травм при цьому не було. А під одягом нормально виходило. На руки-ноги начіпляли таке от спорядження. Під одяг брали журнали, щоб м'якше було падати.

Першу кров я побачив на Майдані, коли почалися заворушки на Грушевського. Ми саме мали йти на зміну нашим — отримали повідомлення по рації, що пора виходити. Виходимо, і назустріч іде наш знайомий — кисті немає. Він якось перетиснув руку ганчір'ям, кров тече... І ми зрозуміли, що щось уже не те відбувається. Було видно, що то не просто люди там зібралися,

і в них там не просто пістолети, не просто гранати. Це така дуже жорстока картина була. Тоді почалися серйозні блокади, «коктейлі» — з того моменту ми почали їх виготовляти. До цього, по суті, не було в нас ніякого захисту — ми не розраховували, що буде аж так жорстоко. А тоді ми зрозуміли, що самі щитки не врятують. Почали замислюватися про каски, бронежилети.

Під час подій на Грушевського в нас укотре вже помінявся сотник. Нас розформували, і ми вийшли з сотні. Частина нашої чоти була тоді в Українському домі, і ми називалися «15-та штурмова бригада». Ми працювали під орудою не сотника, а військового коменданта. Нам виділили величезну «казарму». Тоді в нас з'явилося все: рації, нормальні щити — не такі, що гнуться. Частина щитів були трофейні, а інші — такі, що їх підняти не можна — дуже могутні були.

У нас постійно, щодня, були тренування. Було для цього таке спеціальне місце. Як іти по Хрещатику від Майдану до Європейської, з правого боку там недобудова, а біля неї майданчик. Ми цей майданчик називали парковкою, бо там стояли наші «БТРи» — збиті з брусків трикутні колй, в які ми впрягалися і пробивали лави. Ми на цих майданчиках постійно тренувалися. Там піротехніки було дуже багато. Там же і «Правий сектор» біля нас тренувався. Відпрацьовували дволаву — один проти одного билися: щити згиналися, нас закидали піротехнікою, ми горіли… Але це було класно — люди бачать, що ми тренуємося, працюємо, а не десь там забухали, про нас чутно… Ми одними з перших разом із «Правим сектором» організували такі навчання. Туди, по суті, кожен міг прийти, головне — щоб мав амуніцію.

Військовий комендант, з яким ми координувалися, то була не конкретна людина. Це була така оперативна група, яка працювала по всіх напрямках. Її члени постійно мінялися: той відповідає за те, інший — за те, ще хтось — за інше, а наступного дня уже все по-новому. Там постійно щось змінювалося, постійно всі крутилися. І ми вже не знали, хто з них хто. Ми знали тільки, що є нарада комендатури. Приходить звідти людина, каже: «Має бути те або те — розвідка сказала. Перевірте». По суті, це була наша робота, ми, власне, займалися розвідкою.

У нас було близько п'ятдесяти осіб, у 15-й штурмовій. Ми виходили, проводили розвідку. Приходили і звітували: там кільце, там техніка... Чому ми працювали під військовою комендатурою? Бо це було вигідно — нас не «зливали». Та нас і не було, в принципі, за що «зливати» — ми нічого не чинили протизаконного і до того ж приносили інформацію, яку крім нас перевірити, по суті, ніхто не міг. При цьому ми були повністю забезпечені екіпіруванням — єдині на весь Український дім, на всю комендатуру! Нам призначали спонсора і постійно перераховували кошти на картку.

Площа «казарми» була приблизно 20 на 20, на підлозі лежали каремати. Була своя комора для зберігання продуктів. Людей було дуже-дуже багато. До нас тоді вже попереходили хлопці з White Boys Club, футбольні хулігани. У «казармі» на стінах висіли плакати, банери «Динамо» (Київ). Нам поставили проектор, причому дуже великий. Принесли відеомагнітофон, диски з фільмами, провели Інтернет. Було дуже класно — «побут» нам організували по повній програмі. Я не бачив, щоб у когось іще таке було. І там можна було жити, аби ми лиш робили свою справу.

У нас не було єдиного керівника. Це були, по суті, три маленькі чоти. Чотовими були я, Артем Мазур і Роман Зубчук «Маріман». Ми всі познайомилися на початку січня і, в принципі, втрьох працювали. Ні Роми, ні Артема вже немає. Артем був поранений у Маріїнці й помер від травм у лікарні швидкої допомоги. «Маріман» Ромка загинув по дорозі на Дебальцево — вони потрапили в аварію у січні 2015-го.

«Маріман» був старшим снайпером групи зовнішньої розвідки. Дуже такий молодець. Він щойно відслужив і просто у дембельській формі прийшов до нас. Я саме стояв уночі на КПП. Він підходить і каже: «Мені треба до вас потрапити». Я на нього дивлюся (він був нижчий за мене), думаю: «Ну, клоун…» Кажу йому: «Тобі не сюди». Він дістає посвідчення — я відразу: «Ходімо». От так ми і познайомилися з ним. Класний був хлопець. Дівчатам дуже подобався — в нього була така посмішка… Він дуже любив спілкуватися, дуже щирий був…

Спеціальних навичок розвідки ніхто з нас не мав. Це була насамперед імпровізація. Якісь підказки давав «Маріман». У нього цього досвіду вистачало — він був єдиною серед нас людиною, яка раніше займалася такою діяльністю. Він підказував нам, говорив: «Зараз тихіше, зараз тут має пройти хтось» — ну, він відчував це, це було в нього у крові. І ми йому довіряли, раді були цим настановам, бо самі, сказати по правді, телята були.

Штурмова бригада була ще у «Правого сектора». Але в них там свої були відносини із Самообороною, і вони виконували свої накази. Вони з нами не координувалися. Інших штурмових я не бачив взагалі. Може, вони працювали настільки класно, що навіть нашу розвідку обходили.

16 лютого ми проводили останній наш рейд у Маріїнку. Ми вже бачили кільце силовиків — повністю готове, бойове. Не просто так воно там стояло... Ми тоді не знали, навіщо те кільце. Потім уже, коли зранку 18-го нам сказали: «Мирний наступ! Вперед!», — ми зрозуміли, що вперед нікуди. Ми говорили про це. А нам: «Ми ж без зброї, без нічого». А ми справді без нічого йшли. Ну, в когось там дубинка за пазухою... Але там варіантів жодних не було. Там усе, що залишалося — тікати. По суті, битися там ніхто не зміг би.

…Говорити про те, щоб кудись іти з Майдану, було запізно. Ми настільки перейнялися цією історією, атмосферою, відносинами дружніми… Коли молодий, старий, жінка, чоловік — не має значення. З різних регіонів, навіть з різних країн… І ти приїжджаєш, нікого не знаючи, і тебе годують, напувають, дбають про тебе… Стільки щирості я раніше в людях не бачив. Усі були готові допомагати один одному — просто тому, що це приємно. Не тому, що це потрібно, не за наказом… Із кухні прибігають жіночки: «Ой, а ти не голодний? А може, це? А в нас таке є… А який ти чай будеш? А може, тобі каву? Ой, а в тебе температури нема?» І ти в захваті. Клас!

Ми занадто усім цим перейнялися. Піти з Майдану? Багато хто йшов, правда. Але наш стартовий склад — той, який склався

на початку грудня — простояв до кінця. Це було уже щось, що ніби керувало нами зсередини. Ми занадто далеко зайшли, аби просто відступити, сказати: «Ні, я не буду. Я більше не хочу». Ми всі одне одного підтримували. Ми всі стояли один за одного. І напевне, саме це мною керувало. Те, що я знав — тут є хлопці. В разі чого вони мене витягнуть, вони мене прикриють, вилікують. Напевне, у якомусь іншому підрозділі або в іншій сотні я просто не зумів би. Я ніде не бачив більше таких людей — з якими б я так здружився, з якими просто добре було стояти й мерзнуть.

Майдан об'єднав людей. Майдан дав можливість відчути, що нам є за що боротися. Майдан нас усіх пронизав своєю культурою — така своєрідна культура там склалася, і люди під впливом цих подій стали рухатися далі.

Майдан дав людям надію, віру в те, що можна якось висловлювати свою думку, не просто жити під системою, а самим будувати цю систему. І хай це вийде не з першого разу, хай з другого, з третього. Але це можна зробити. Я не впевнений, що сам дочекаюся якихось позитивних змін, які принесе Майдан, але сподіваюся, що мої діти житимуть у новій країні.

Андрій Бондаренко

1971 року народження,
громадський діяч, юрист

Андрій Бондаренко (другий справа)
22 листопада 2013 року

Я в активній громадсько-політичній роботі з 1994 року. Тоді я познайомився з керівництвом черкаської обласної організації УНА-УНСО. Донині я є стрільцем Української народної самооборони і пишаюся тим, що ніколи не покидав лав цієї організації. Сьогодні також належу до центрального проводу національно-визвольного руху «Правий сектор».

Чому я назвав «ПС» національно-визвольним рухом? Бо це справді рух. Він дуже широкий: до нього входять політична партія «Правий сектор», більше п'ятдесяти регіональних громадських організацій, Добровольчий український корпус, об'єднання парамедиків «Госпітальєри», а також громадські організації, які є «материнськими» для нашого руху — ВО «Тризуб» імені Степана Бандери, УНА-УНСО, «Патріот України», «Група Солідарність» і ще багато невеликих неформалізованих громадських організацій.

Майдан 2013 року називають Євромайданом, але я з такою назвою не погоджуюся. Так, звісно, останньою краплею стало непідписання угоди про асоціацію з Європейським Союзом, але причина, з якої люди вийшли на Майдан уже масово, як на мене, полягала зовсім не в європейському чи неєвропейському виборі. Насправді Україна не має іншого вибору, окрім європей-

ського — ми знаходимося в центрі Європи географічно, і було б нелогічно і нерозумно зробити якийсь інший вибір.

21 листопада увечері мені зателефонував з Майдану мій товариш і сказав, що там зібралося близько 50 людей. Я запитав: «А міліція є?» Він каже: «А міліції більше 2 тисяч». І от після цих слів я зрозумів, що треба їхати. Силовиків насправді було дуже багато, і то не просто міліції, а спецпризначенців. Зі свого багаторічного досвіду, і майданівського зокрема, я знаю: влада діє таким чином, коли вона або має оперативну інформацію про кількість і наміри мітингувальників, або дуже налякана. Це був саме той другий випадок.

24 листопада про́води різних патріотичних організацій, зокрема й УНА-УНСО, прийняли рішення про участь в акції протесту, причому незалежно один від одного. З того моменту ми стали підтягувати актив. Фактично одразу ми почали переговорний процес із побратимами з інших націоналістичних патріотичних організацій, і було дуже швидко прийнято рішення про певну координацію дій. Щоб наші прихильники могли нас швидко знаходити, а також аби не бути подразником, не виглядати провокаційно у великій студентській масі, що стояла на майдані, ми прийняли рішення стати трохи осторонь.

Студенти спочатку дивилися на нас із певним острахом: ми від них удвічі старші, і багато наших членів раніше брали участь у різних збройних конфліктах, тому, можливо, ми мали в їхніх очах дещо загрозливий вигляд. Але ми з повагою поставилися до їхнього вибору, до того, що вони роблять. Саме тому ми й прийшли туди. Гуртувалися біля пам'ятника засновникам Києва, стояли не лише з державними, а й з червоно-чорними прапорами — відповідно до наших ідеологічних уподобань.

28 числа на цьому пам'ятнику з'явився перший прапор. Хоча прапором це назвати важко — він був зроблений зі звичайного простирадла, і чорною та червоною фарбою з балончика на ньому було виведено: «Правий сектор». Назву придумали вже, на жаль, покійний Андрій Козюбчик «Орест», а також друг «Доктор» і друг «Фауст».

Чому така назва? «Правий» — зрозуміло, тут відображено ідеологічний момент, до того ж ми стояли праворуч від стели. Відразу до нас долучилася величезна кількість футбольних уболівальників, саме ультрас, насамперед «Динамо» (Київ). Тому з'явилося слово «сектор» — можливо, воно дещо фанатського штибу, але якось так лягло на душу.

Більшість знайомих мені фанатів ідеологічно завжди були правими. Є певні фанатські «фірми», які є не просто правими, а зовсім ультра. І з ними якесь дружнє спілкування відбувалося постійно. Я сам, ще коли був старий стадіон, ходив тільки в 11-й сектор і взагалі не розумів, як можна дивитися футбол сидячи. Сказати, що вони раніше брали активну участь у якихось громадсько-політичних акціях… ні, не брали, я маю на увазі організовано. Але певна частина досить радикально налаштованих хлопців — молодих і не дуже — приходили, навіть були членами власне націоналістичних організацій, тому що їхніми умовними статутами це не заборонено.

Насправді важко навіть переоцінити їхню роль у цьому невеличкому шматочку української історії. Бо того, що вони зробили, на що вони спромоглися, сьогодні не зробив жоден політик, поки що. Політики виходять і говорять: «Єдина країна, Единая страна…» Попасталакають, потім розвертаються і йдуть працювати на розмежування, на роз'єднання, позаяк саме таким чином вони отримують політичні дивіденди, і всі їхні партії працюють виключно на розкол.

Загалом ніякого політичного керівництва на Майдані не було. Це міф, який вигадали самі політики, самі політичні сили. Нічим вони там не командували, нічого не координували. Єдиний «важіль впливу», який у них там був, безпосередній — це сцена. Тому що вона коштує — її установка, оренда, обслуговування — грубих грошей. І звичайно, в активістів таких грошей не було. Оця сцена і, можливо, ще потім кухня у «профспілках», забезпечення її в якійсь мірі продуктами харчування — все, чим завідували ті політичні сили.

Їм абсолютно чітко й зрозуміло ті громадські активісти, члени непарламентських політичних партій та громадських органі-

зацій, які справді щось робили, сказали: «Шановні, будь ласка, поводьтеся чемніше. Голос тут підвищувати ні на кого не треба, командувати теж. Ви такі самі учасники процесу, як і будь-хто із цих людей. Тому оця зверхність є неприпустимою, і якщо ви тут спробуєте командувати, отримаєте, як мінімум, бойкот, а як максимум — будемо ставити питання про те, щоби ви взагалі звідси забиралися разом зі своїми політичними прапорами».

У координаційній раді «Правого сектора» не було одного лідера, кожну організацію представляли її провідники. Ми збиралися разом і вирішували, як рухатися далі. Єдині, з ким координувався «ПС» — сотні Самооборони. Сам «Правий сектор» теж мав порядковий номер — на початку ми були 23-ю сотнею, а потім наша чисельність просто вийшла далеко за межі сотні. Із Самообороною ми координувалися стосовно того, хто де стоїть, на якій барикаді, яка кількість людей, коли проводиться ротація, коли заступають караули тощо — ну, як і мало бути.

Я б не сказав, що «Правий сектор» тоді сильно «гримів». Про нас знали чому? Бо ми постійно проводили вишколи, привчали людей до вибухів шумових гранат, намагалися дати розуміння того, як діяти в цих екстремальних ситуаціях. Ми усвідомлювали, до чого воно йде, і ми людей вчили. Саме тому і наші втрати були найменшими. Хоча ми втратили найперші фактично, так... але наші втрати на Майдані є найменшими серед усіх, бо люди були навчені, вони чітко знали — як рухатися, як прикриватися. Бійці чули голос командирів. Та жахлива різанина в Маріїнському парку відбулася тільки тому, що фактично дві сотні не виконали команди відходити. Я не хочу називати прізвище людини, яка їм скомандувала: «Вперед»… У нас із цим усе було абсолютно чітко й зрозуміло: порядок, дисципліна, підпорядкування, ієрархія.

До «профспілок» ми потрапили, щойно будівля була передана революційним силам — назвемо це так. Ми були і на сьомому, і на п’ятому поверсі, у перший день і на третьому була якась невелика частина наших. Також ми займали півкрила в Українському домі та близько восьми різних приміщень по Хрещатику. Ми намагалися розосередити наші підрозділи, бо

чекали на супротив, на супротив достатньо жорсткий, і готувалися до того — щоби не було єдиного місця, де нас могли б оточити всіх одразу.

До «Правого сектору», звичайно, був відбір. Насамперед віковий. Ми одразу просили показати паспорт — без варіантів. І, звичайно, дивилися, щоб людина не була якоюсь навіженою. Спостерігали певний час, не одразу їх випускали на чергування — вони ходили собі, а за ними наглядали наші хлопці чи дівчата, які трішечки знаються на цих речах. Якщо була підозра, що людина вживає якісь наркотичні речовини, байдуже які, її одразу виганяли.

Зрозуміло, в нас діяв «сухий закон» — це було чітко визначено, і якщо хтось дозволяв собі «вжити», то це було поза межами штатних приміщень, де розташовані підрозділи, і не під час чергування. Звісно, ми здійснювали й певний ідеологічний відбір: якщо ми бачили, що людина не сприймає, часом навіть категорично, нашу ідеологію, то, ясна річ, з такою людиною ми також прощалися — це логічно і зрозуміло.

У «Правому секторі» дівчат спочатку було небагато, а потім їх стала просто неймовірна кількість. Заходиш у якийсь наш підрозділ — і враження, що ти потрапив на конкурс краси. Я не жартую. Ми тоді ще говорили про це з Миколою Карпюком, Дмитром Ярошем, і, якщо не помиляюся, Дмитро сказав, що побачивши таку кількість гарних дівчат, він зрозумів: ми точно переможемо, бо гарні дівчата природно, мабуть, на підсвідомому рівні, тягнуться до переможців.

Були часи, коли на весь Майдан налічувалося не більше 1,5 тисячі протестувальників. Це правда, часом людей було дуже мало. Люди втомлювалися. Насамперед від щоденного вечірнього імпровізованого віча, від постійної балаканини, промов, які ні до чого абсолютно не приводили. Від співання, тужіння або, навпаки, скакання нікому легше не ставало. Тому події на Грушевського були закономірними.

Я не пам’ятаю ніякого заклику Коби. Пам’ятаю, що був спільний рух — рух абсолютно узгоджений. Але Автомайдан не пої-

хав на Грушевського, там фізично ніяк не можна було це зробити. Була абсолютно цілеспрямована зрозуміла акція, мало того — з правого боку певний коридор робили депутати Верховної Ради, ближче до стадіону «Динамо» так само стояли інші люди, які спрямовували хід. Ми намагалися зайняти ті позиції, які нами були втрачені. Розумієте, відбувалася певна стагнація Майдану — людей ставало менше, і було очевидно, що коли далі так піде, акція «задихнеться», і нас просто всіх пересаджають. Опозиційні політики, мабуть, розраховували все-таки домовлятися з владою, хоча й невідомо, як. Я думаю, що їх так само би всіх пересаджали, рано чи пізно.

Тому нам треба було більш рішуче діяти, потрібно було знову привернути до цього увагу. Ну, і наш розрахунок на те, що влада діятиме силовими методами, повністю виправдався — бо вони інакше не вміють. Вони вміють тільки бити, вбивати, стріляти, а на більше в них ніколи не вистачало розуму. Власне, це й відбулося — в хід пішли БТР-и... А далі були шини.

Наша рішуча дія виконувала певну провокативну функцію — ми цього не заперечуємо. Але революційну тріаду «провокація — репресія — революція» теж ніхто не скасовував. Немає провокації — немає ситуації, яка доводить події до певної логіки — немає відповідного реагування. І що тоді відбувається на Майдані? Тисяча людей, потім п’ятсот, і зрештою нікого. І, як наслідок, Янукович — вічний цар. Як Путін. Він до того йшов.

МЕ
ДИ
КИ

Руслан Добровольський

1968 року народження, лікар

Руслан Добровольський у холі Парламентської бібліотеки, переобладнаному на операційну

Починав я разом з Олегом Мусієм у Будинку профспілок. Власне, медична структура організовувалася на тій базі, що виникла у 2004 році. Її створювали фактично ті самі люди, що й під час Помаранчевої революції — Святослав Ханенко, Олег Мусій, Андрій Гук… Досвід є досвід. Ми вже знали, хто яку роботу може виконувати, хто на що здатний. Тому ця діяльність була налагоджена досить швидко. Ми бачили, що треба одразу відкрити медичні пункти там, там, там. Відкрили медпункти біля наметів, щоб можна було швидко прийти, тиск поміряти, температуру і т. ін. Тобто у 2013-му був використаний досвід 2004 року. Ядро складало біля десяти осіб, які чергувалися, допомагали один одному.

Прийшло й багато «свіжих» людей. Вони не були медиками, але забезпечували волонтерську допомогу — Оля Чуйко та інші. Вони організовували харчування пацієнтів, тієї самої медичної служби, доставку медикаментів, засобів захисту… За три місяці Майдану не було жодних епідемій — це, власне, заслуга ось цього ядра. Тому я вдячний кожному з них за ту роботу, яку він виконав. Дещо можуть недооцінювати, дещо спотворювати, але те, що було зроблено, було адекватне і потрібне.

До медичної служби приймалися всі охочі. Чому? Тому що потрібні були санітари, які могли надати елементарну допо-

могу, доставити того, хто не може дійти сам, тобто принести. Організувалися у нас мобільні бригади, які доставляли по Майдану медикаменти, елементарні — від тиску, вушні й носові краплі, йод, бинт тощо… Для цього медична освіта не потрібна.

Тоді, власне, доправили перших хлопців з Банкової. Це були здебільшого травматичні, осколкові поранення, кульові — кульковими кулями. Були дуже цікаві ситуації. Мені запам'ятався хлопець, в якого навколо ока було 7 чи 8 кулькових куль, а око, слава Богу, не зачепило. І у надбрівній дузі, й під оком застрягли кулі, ми їх повиймали, і око залишилося ціле. Хлопцю пощастило. І мені було дуже приємно, що він залишився більш-менш неушкоджений.

Потім, власне, був період затишшя. З третього поверху «профспілок» я перемістився на перший. Власне, тоді почалися запальні захворювання — горло, вухо... Щоб можна було швидко допомогти людям, на першому поверсі «профспілок» функціонував медпункт. Десь біля місяця. Потім уже, коли гострота ситуації спала, його вирішили закрити.

Потім відкрили медичний пункт на Грушевського — у Парламентській бібліотеці. Ми все-таки були там під захистом — це державна будівля, і це нас якось рятувало. Працівники бібліотеки, які там постійно чергували, поставилися до нас прихильно. Ми намагалися нічого не пошкодити, чудово розуміючи, що саме приміщення бібліотеки є історичною цінністю, не кажучи вже про книжковий фонд. Вони старалися, допомагали нам, чим могли: забезпечували і харчування, й прибирання в приміщенні.

Буквально за кілька днів хол бібліотеки перетворився на операційну. Спочатку був один хірургічний стіл, потім поставили другий, третій. Хлопці-медики приїжджали працювати цілими бригадами. Тобто приїжджали окремі хірургічні бригади зі Львова, Тернополя, Івано-Франківська. Так було зручно, бо в бригаді кожен знає, чого чекати від іншого, всі розуміють один одного без зайвих слів.

У тому медичному пункті працювало близько двадцяти осіб. Були в основному хірурги, терапевти. Я працював як сімейний лікар і займався організацією. Моя спеціальність — сімейна

медицина. Вона поєднує все, починаючи від хірургії й закінчуючи ЛОР-хворобами. Так що я діяв відповідно до ситуації: треба — був ЛОРом, треба — невропатологом, осколки витягував з очей. Є в нас, у сімейних лікарів, Київщини принаймні, і офтальмоскопи, отоскопи. І ми для таких ситуацій дуже добре підходимо. Був у нас свій графік розроблений: хто коли має приїжджати — щоб не було великих накладок. Через медичну службу ми розподіляли, хто в якому пункті має працювати, так що все було більш-менш відлагоджено.

Медикаментами ми були добре забезпечені. Наркозні апарати, інструментарій, лампи — все в нас було. Приносили, привозили — люди, наскільки могли, старалися все забезпечувати. Медичний пункт відпрацював на повну — не одне життя ми там врятували.

Ми налагодили бахільний режим: нам доставили одноразові бахіли, і хто до нас приходив, мусив їх вдягати. Підлогу застеляли одноразовою тканиною. Регулярно приходили дівчата і прибирали. Тобто санітарно-гігієнічного режиму намагалися дотримуватись, як могли. Безперечно, це умови польові, але і кварцові лампи в нас були, і масковий режим усі старалися забезпечити максимально. Всі ж медики, всі усвідомлювали небезпечність інфекції.

У медичному пункті в Парламентській бібліотеці я працював від початку його створення і до 22 січня, до того моменту, коли прорвали барикади на Грушевського й оточили Український дім. Нас тоді заблокували в бібліотеці, і ми через вікна бачили, як проривався ОМОН, як били і стріляли. Ми були оточені. Існувала загроза газової атаки. Фактично вона й була, але слабенька, тому що очі в приміщенні бібліотеки сльозилися, а може, це проривалося з вулиці. Ми намочили маски. У нас було трішки їжі. Але всі розуміли, що день посидимо, другий, а далі треба щось робити. Потім «Червоний Хрест» домовився, і нас випустили.

Ми вийшли, медики разом із пацієнтами. З нами також виходили майданівці, які забігли в бібліотеку заховатися. Беркутівці розуміли, що ці люди, яких ми несемо, може, півгодини тому в них бруківку кидали. Але вони нас не зачепили. Ми дійшли отак

колоною до Українського дому, а потім повернули праворуч. Біля філармонії була нижня барикада. Ми йдемо мовчки, і правоохоронці стоять мовчки. Потім деякі вже осміліли і кажуть: «Слава Україні! Хлопці, ставайте на наш бік». Командир силовиків, як зараз пам'ятаю, каже: «Так, ідіть мовчки і не говоріть зайвого». Ми тоді винесли п'ятьох чи шістьох ношевих хворих — з такими травмами, через які вони не могли йти. Одного ми змогли передати лікарям на Європейській площі, решту Автомайдан забрав по дорозі до спуску до Річкового вокзалу.

Загалом було багато різних медичних пунктів. Коли виникла загроза, що бійців можуть забрати з медичних закладів — міліція або «тітушки», — медичні пункти почали відкриватися спонтанно, не оголошуючи нікому про свою діяльність. Вони утворювалися на квартирах — там, де знали, що бійців, яких прихистили, не продадуть. Такі пункти фактично були по всьому Києву: на Троєщині, Харківському масиві, у Святошині й поблизу центру… Весь Київ брав у тому участь.

Приходили, казали: «В мене (у знайомих) на квартирі є хлопці поранені, мені треба таких, таких і таких ліків». Ми розуміли: хай людина прийшла з вулиці, але якщо їй потрібні розчини для обробки рук, ран, шовний матеріал… Це все вузькоспеціалізоване, для іншої мети не використаєш. Тобто люди довіряли нам, ми довіряли людям. І всі намагалися кожен на своєму місці робити хто що може.

Коли я повернувся на Майдан, постало питання про відкриття медичного пункту, який був би поряд із майданом. Проходячи повз Городецького, 4, я побачив, як хлопці виносять звідти речі. Це були представники власника одного з магазинів. Я сказав, що є потреба в медичному пункті. Вони кажуть: «Добре, ми вам допоможемо все облаштувати». Ми їм допомогли донести їхні речі, а вони нам — облаштувати приміщення. У них там такий оригінальний стіл був, у формі зірки, дуже важкий, прикріплений до підлоги. Ми поставили на нього скло з рекламного щита, і це скло витримувало двох пацієнтів. Представники власника магазина приносили нам їжу, брали до себе наших лікарів, щоб вони могли помитися. Складаю їм велику подяку.

Там склалася така маленька, але дружна команда. В нас була можливість у тому пункті і ночувати постійно — можна було лежати на стелажах, ми всі на них поміщалися. Був у нас такий унікальний хірург, який прийшов із Грушевського, 4 (там був медичний пункт біля самої барикади). Він перейшов до нас на Городецького, 4, а згодом працював у Шпиталі Майдану. Сергій Горбенко — унікальна людина. Його син пішов на війну і, на жаль, загинув. Це страшне горе для сім'ї… Та вони розуміють, що хлопець їхній пожертвував життям недарма. Сергій, як і його син, всі свої сили віддає для того, щоб в Україні стало краще.

Ми були від барикади буквально метрах у 20 і розуміли, що там може бути основна лінія атаки — якщо вона станеться, ми будемо перші її тримати. Тому готувалися: якою буде наша тактика, що робитимемо, де будемо ховатися. До 16–17 лютого на Городецького ще машини паркувалися, а 18-го жодного авто під барикадами вже не було. Пару разів проривався Автомайдан, привозили медикаменти і харчі, а решта… Вже дорога була звільнена для нападу. І хлопцям, які там чергували, казали: «Готуйтеся, контролюйте «нашу» консерваторію (звідти можна було очікувати снайперів).

Перш за все готували хірургічну допомогу. Коли почався масовий наплив поранених, то наш скляний столик витримував двох людей зверху, збоку ще були стелажі — ми на них також клали поранених. Хвала тим хірургам, які в нас працювали — таким як Ярослав Колодій та його колеги з Тернополя, іншим — в нас не було жодного смертельного випадку. Тобто ті, хто до нас потрапляв, всі, слава Богу, виживали. Було кілька людей, які були на краю життя, та нам вдалося стабілізувати їхній стан і передати на швидку допомогу.

20 лютого мені подзвонили хлопці й сказали, що знайшли приміщення на Трьохсвятительській, 7, де два роки тому був медичний заклад, у якому я працював. Два роки фактично приміщення стояло пусткою — без опалення, води і світла. Прийшов власник, який запевнив, що підтримує революцію і готовий віддати приміщення для відновлення медичного закладу.

Коли я зайшов туди, на підлозі був 50-сантиметровий шар різного сміття, все порозкидано, пустка, холод (це ж лютий місяць!)... І нікого в приміщенні. Буквально хвилин через 10 чую тупіт. Спускаюся на перший поверх — ідуть колоною по два молоді люди, заходять у приміщення. Зразу я й не зрозумів, що до чого… а це прийшли волонтери з Михайлівського собору наводити порядок. Буквально за три дні силами волонтерів було виконано гігантську роботу: винесено сміття, налагоджено водопостачання, електрику, забезпечено тепло. За три дні пустка стала діючим медичним закладом. Щоб зберегти тепло, стіни були зразу оббиті клейонкою. Принесли обігрівачі, забезпечили харчування, прийшли лікарі.

Працювали в нас лікарі з усієї України: і з Донеччини, й з Криму… Працювали литовці, поляки, були представники з Канади, Франції, Америки. Вони приносили свої медикаменти, обладнання. Кожен старався… Так запрацював Шпиталь Майдану. Ну, спочатку він відкрився просто як медичний заклад, а потім уже його назвали «Шпиталь Майдану».

Туди перебралася медична служба, аптечний склад, туди перевезли медикаменти з Українського дому, Михайлівського монастиря. Ту допомогу, яку надав під час Майдану Михайлівський, неможливо навіть оцінити. Та вже потрібно було відновлювати діяльність у соборі, тому всі медикаменти ми перевезли на Трьохсвятительську, 7.

Те, що робили наші медики (і на Майдані, й поза ним), те, що робили наші дівчата… Кожен робив своє — щось помітніше, щось не таке помітне, але кожен зробив свій внесок. До нас приходили наші пенсіонери. Ми їм надавали медичну допомогу, то вони приносили ліки, які в них залишилися: півбаночки зеленки, йоду: «Ось у мене залишилося — тримайте». Це люди приносили від душі. Ці люди і всі, хто був там, є символом Майдану. На Майдані було єднання людських душ одного поклику. Коли ми розуміємо… відчуваємо… відкрита душа… коли до іншого ставишся як до себе — тоді кожен допоможе кожному.

Тарас Логгінов

1959 року народження,
командир загону першої допомоги Національного комітету Червоного Хреста України

Тарас Логгінов дає коментар на Грушевського під час протистояння

22 листопада була річниця революції 2004 року. Саме тоді я вперше і вийшов на Майдан. Я вийшов просто як громадянин, а вже потім мене запросили проконсультувати трохи хлопців щодо організації, бо в 2004-му я був комендантом наметового табору на Помаранчевому майдані і мав деякий досвід.

29-го я поїхав з Майдану десь о 23.00. Я бачив, що хоч і відбувався якийсь рух, але ситуація була контрольована. О 3-й подзвонив і запитав, як справи, чи не треба під'їхати. Мені відповіли, що все тихо, все нормально. А в 3.05 вирубили мобільний зв'язок. І, як я вже пізніше дізнався, в цей час і почалося побиття. Коли о пів на шосту я прокинувся, клацнув пультом і все побачив, то одразу побіг на Михайлівську площу.

Там було вже багато людей. Вони всі були дуже такі рішучі й злі. Багато людей несли вже пакети з їжею, теплі речі, медикаменти. Багато хто уже якісь такі дрини тримав у руках. Хтось надавав юридичну допомогу, хтось навчав прийомів першої медичної допомоги, формувалися якісь загони самооборони. І було багато рукописних плакатів. Вразило ще те, що серед нас було багато моральних авторитетів, таких знаних у Києві людей. І всі вирішили прийти наступного дня на мітинг опозиції, який був запланований.

1 грудня ми вийшли родиною, але я взяв із собою деяке спорядження — медичний рюкзак, каску, складані ноші й жилетку Червоного Хреста. Рідні дуже сміялися і казали: «У тата параноя, тато на війну зібрався». Чому ми все це брали? Аби не допустити, щоб хтось постраждав від тісняви, адже було зрозуміло, що людей буде багато. Були там і діти з нами, і літні люди.

Ми йшли вниз по бульвару Шевченка і бачили, як зникає палатка комуністів — вона просто на ганчір'я пішла. Дійшли до майдану Незалежності, постояли, потім залізли нагору, туди, до Жовтневого палацу, подивилися на площу і вирішили вже повертатися додому. Ми пішли вгору по Інститутській, щоб випити пива на Арсенальній та й поїхати по домівках. Але на розі Банкової зупинилися — побачили, що там якась «двіжуха». Відправили жінок і дітей додому, а нас десь 10 осіб залишилося на Інститутській.

Ми спочатку хотіли там, за парканом Спілки письменників, розгорнути медичний пункт, але потім зрозуміли, що це дуже далеко, і підійшли ближче. Там ліворуч є такий «карман». Ми побачили знайомих медиків з Михайлівської і запропонували їм: «Давайте ми вам будемо підносити-відносити, щоб ви не лазили під гранатами, а ви будете перев'язувати і відправляти до швидких». І почали з переднього краю відносити людей.

Мені тоді здалося, що це спланована провокація. Там було десь десяток, може, півтора, молодих людей із цими рунами на жовтих пов'язках — чи то Українська національна асамблея, чи щось таке. Вони там працювали ціпами. І були ще якісь незрозумілі такі молодики. Але потім, коли все почалося, вони дуже швидко всі повтікали. Я можу авторитетно заявити: більшість людей, 90 % людей, яких били, — це були літні жінки і чоловіки, дуже літні. Можливо, вони жили поруч і, як і ми, прийшли подивитись. Вони нічого не розуміли. Але лупашили всіх, і журналістів у тому числі.

Ми працювали там збоку на сходах, але вийшов хлопець, який жив у тому парадному, і відчинив нам двері. Ми встигли затягнути поранених у під'їзд. Нас теж трішки побили, але

трішки. По-перше, у нас був такий адреналін, що вони нас лякались і відскакували, по-друге, вони не розуміли, чому всі втікають, а ми біжимо їм назустріч та ще й матюкаємося. У мене був рюкзак медичний з такою пластиковою вставкою, то його геть розколошматили дубинами. Тоді він мене захистив.

Далі, вночі вже, коли закінчилося це протистояння, ми там сфотографувались, побратались, обнялися, обмінялись телефонами і поїхали додому. Але всі були дуже злі й розуміли, що все це так не минеться. Всі побачили відео з тими побитими журналістами, з людьми, яких добивали беркутівці. Особливість цієї революції в тому, що вона відбувалась у прямому ефірі. Що б ти не робив, ти був під прицілом двох-трьох камер — усе знімалося, все фіксувалося, все транслювалося.

2 грудня мене викликав президент Червоного Хреста — дуже незадоволений тим, що використовували Червоний Хрест як емблему. Він запитав, чи і я там був. Кажу: «Був». І він такий був дуже злий. Але ми проговорили близько двох годин, після чого мені дали карт-бланш. Це означало, що нам відчинили всі склади, і за добу ми змогли екіпіруватися. І 2 чи 3 грудня ми вийшли на Майдан на патрулювання вже у формі і з медикаментами.

3 грудня, наступного дня після нашої розмови, президент Червоного Хреста направив у МВС листа, де нагадував, що Червоний Хрест — це нейтральна організація, яка повинна надавати допомогу всім, що її представників не можна бити, арештовувати, а потрібно сприяти їхній роботі. Спочатку ніякої реакції на цей лист не було — нас і не пропускали, і дубиною могли довбонути. Але після того як приїхали дуже важливі персони з міжнародного Червоного Хреста і зустрілися із заступником міністра МВС, ситуація змінилася.

Ми були єдиною нейтральною організацією, яка працювала по обидва боки протистояння. Потім ми поділилися — одні працювали на Майдані, а інші були на Антимайдані. По-перше, щоб більше довіри було, по-друге, коли одні й ті самі люди ходять, їх уже знають, і зовсім інші стосунки складаються. Але важко

було зберігати нейтральність. Коли 18 лютого була та бійня в Маріїнському парку, одна наша дівчинка три години надавала допомогу майданівцям, а потім її перекинули на іншу ділянку, і вона повинна була допомагати беркутівцям і «тітушкам». Вона не змогла, в неї просто стало рвати дах. Потім, звичайно, трохи заспокоїлася і повернулася до своїх обов'язків, але було дуже важко і фізично, й емоційно.

На Майдані працювало три такі спільноти медиків — Медична служба Майдану, Червоний Хрест і Мальтійська служба порятунку. Ми працювали паралельно. Справа в тому, що ми не могли розгорнути госпіталь, бо принцип Червоного Хреста — це нейтральність. Тобто якщо дотримуватися букви закону, ми повинні були розгорнути госпіталь на барикаді, щоб з двох боків тягати туди поранених. Це було неможливо. Тому ми не розгортали госпіталь. Як виняток ми це вперше зробили на Грушевського, у бібліотеці, і вдруге — вже 20 лютого в готелі «Україна».

Зазвичай члени Червоного Хреста працювали безпосередньо в епіцентрі подій. Нашим завданням було витягти людину, надати першу допомогу і передати її лікарям чи доправити до швидкої. На Грушевського багато наших медиків зазнали травм. Один наш хлопець отримав дві гумові кулі в спину — прямо в червоний хрест влучили. Потім, уже навесні, під час медогляду виявилося, що в нього хребет надломлений. Всі ми мали отруєння газом, усі були застуджені, комусь в очі потрапили осколки від гранат… Один наш медик уже 20 лютого отримав важке поранення — снайпер прострілив йому стегно.

Коли почалася уніфікація медичної служби на Майдані, у наше підпорядкування, як структурні підрозділи, увійшло багато організацій, з якими ми раніше співпрацювали. Серед них «Motohelp» — громадська організація, яка надає медичну допомогу мотоциклістам і при ДТП, а також організація волонтерів-медиків (у них ще емблемою був хрест зі свічкою). Плюс у нас іще були навчальний і резервний підрозділи.

Звичайно, ми весь час співпрацювали з іншими організаціями. Ось, наприклад, ми домовилися з бібліотекою про роз-

гортання госпіталю, але всі хірурги, всі столи, все обладнання було не наше, а медслужби Майдану. На Грушевського дуже гарно працювали швидкі. Спочатку вони стояли під бібліотекою, то нам дуже зручно було — несеш пораненого, а швидка вже задом розвертається і двері відчиняє. А потім, коли туди вже газ почав доходити, кулі долітати, вони переїхали під Український дім. І було важко, тому що далі треба було бігти з пораненими.

На Грушевського атмосфера була особлива. Я, звісно, не журналіст, котрий ходить, знімає, спостерігає — я схопив і побіг, схопив і побіг. (І весь час у голові тримаєш, де швидкі стоять, де пункти допомоги треба розгортати…) І хоча роззиратися не було коли, все ж враження від того всього було дуже сильне. Було багато молоді. Сказати, що там був «Правий сектор», я не можу. Якихось організованих підрозділів я не бачив. Багато таких мужніх чоловіків було на передовій, де весь час каміння летіло, феєрверки... І тут же дівчата з чаєм та канапками.

Під час протистояння на Грушевського ще одна важлива подія була, принаймні для мене — коли майданівці мали штурмувати Український дім і ми чотири години вели перемовини з міліцією. Тоді всі розуміли: якщо почнеться штурм Українського дому, він згорить. Ми дуже довго з ними говорили. Їм гарантії потрібні були, та коли ми пропонували, вони їх не приймали. Але вони поранених повинні були евакуювати, і ми зробили коридор, щоб швидкі їх забрали. В результаті силовики звільнили приміщення.

Я досі вважаю, що це моя найбільша перемога за революцію — те, що ми не дали спалити Український дім. Вся міліція вийшла, ніхто не постраждав, Український дім перейшов під контроль мітингувальників.

18–20 лютого так склалося, що мене на Майдані не було. Але наші медики працювали в самому епіцентрі тих подій. Вони повісили прапор Червоного Хреста на готелі «Україна» і стали курувати цей госпіталь, щоб він мав відповідний статус, щоб його не чіпали. Постраждалих і загиблих з Інститутської зносили переважно туди...

Всі ми дуже важко виходили з тих подій. З нашими медиками і психологи працювали. Багато хто з Червоного Хреста пішов воювати, тому що люди з такою активною позицією не можуть залишатися осторонь.

Олександра Дубічева

1985 року народження,
маркетолог

Олександра Дубічева на Майдані 13 грудня 2013 року

Це було в суботу. Я полізла в Інтернет і побачила... По-звірячому побито студентів, які вийшли на Євромайдан. Коли я дізналася, що таке трапилось, я на якомусь автоматі пішла в магазин. Накупила там продуктів, приготувала щось... Їжі було так багато, що я шукала когось, хто допоможе мені її привезти на Михайлівську площу. Я розмістила в Інтернеті оголошення, що мені потрібна допомога. Таксисти не хотіли туди їхати — у жодному разі й ні за які гроші! Приїхала незнайома жінка, Олена. Вона допомогла мені все це спакувати і відвезти. І ми почали там, просто на Михайлівській, роздавати їжу.

І я, коли вже повернулася додому, досить пізно, розмістила ще одне оголошення: «Везіть, будь ласка, на Михайлівську чай, лимони, імбир». Я це зробила у закритому ком'юніті. Але якісь дуже добрі, відповідальні, сумлінні мої співгромадяни рознесли це по всьому Інтернету! А в оголошенні був мій телефон. Наступні 48 годин я не могла ним користуватися. Тому що мені дзвонив приблизно весь Київ, питав, що і куди везти. Лимонами ми просто завалили Михайлівську.

На наступний день уже пройшов перший Марш мільйонів. Я там була зі своєю подругою. Вона на той час проїжджала через Київ, вертаючись із Чехії. Вона просто не могла повірити

своїм очам. Я їй все це показувала: «Бачиш, як нас багато! Але це все абсолютно мирна хода, ми можемо самі себе захистити. Ми нікого не чіпаємо».

Олена, що приїхала мені допомагати в перший день, виявилась фармацевтом за освітою. Я публікувала свої реквізити для збирання коштів на власній сторінці у Фейсбуці. І тоді люди просто поширювали ці записи. Я там щоденно або трохи рідше оновлювала ці статуси — що потрібно наразі. Мені допомагали і суперолігархи, і бізнесмени… І я потім дивилась історію переказів на своїй картці: навіть з пенсійної картки був переказ на 20 гривень, з якогось села. З усієї України слали. З Криму дуже багато переказували.

Тоді я побачила десь в Інтернеті список потрібних медикаментів. Оце, мабуть, і був для мене такий момент зміни. Там були також хірургічні матеріали та інструменти. Я їх розшукала через Інтернет, привезла в медпункт, у госпіталь, куди Нігояна принесли після поранення.

А потім я приїхала наступного дня, привезла шовний матеріал. Приїхала з цими пакунками і побачила, що медпункт розтрощений — його у той день захопив «Беркут». Коли вперше привозила матеріали, я обмінялася телефонами з тамтешніми медиками. Подзвонила, ми зустрілися. Вони розповіли, як усе було: як беркутівець кинув гранату, і як вони ледве встигли евакуювати поранених через задній двір. І що вони падали перед беркутівцями на коліна, просили не трощити тут все... А їм беркутівці відповіли, що ви тут ніхто…

Поки я збирала кошти на ці речі, медики попросили мене дістати дефібрилятор. І довелося виходити на новий рівень. Мені подзвонили з львівської радіостанції, сказали, що проведуть благодійний марафон і дефібрилятор привезуть.

Коли я це робила, я «засвітилась», і мене впізнали інші волонтери. Подзвонили і сказали, що ми, мовляв, такі самі волонтери, як і ти, давай об'єднуватись. Вони мене переконали, що вони нормальні люди. Мої привезли мене туди, можна сказати, «з охороною». Почекали під під'їздом, поки я відпишуся, що все нормально, що це наші люди. Ми зустрілися вперше. Усі були

саме так знайомі — хтось знайшов когось в Інтернеті й вирішив, що треба об'єднуватись. Ми придумали назву «Народний госпіталь», розробили план дій і працювали вже разом. Це був, я думаю, найуспішніший волонтерський проект Майдану. Ми відзвітувалися більш ніж на мільйон гривень! Ми просто «купили» [медпункт] Жовтневий, «купили» Грушевського, можна сказати. Тобто ці точки ми забезпечували власноруч.

Нас було шестеро. Потім ми ще долучили Олену — вона відповідала за закупівлі. Я займалась медичними інструментами і технікою. У нас був Андрій, який займався лише звітністю (він працює ревізором у бухгалтерській компанії). Ми були дуже ефективні, тому що в нас була звітність дуже відкрита, регулярна і абсолютно прозора. Був Рома, який забезпечував зв'язки з громадськістю. І саме завдяки його праці про нас дізналися ЗМІ. Про нас написали, і це ще збільшило потік коштів.

...Мені зателефонували близько 2-ї ночі, сказали, що у них там є поранений. Кульове поранення: вхідний отвір десь біля ока, вихідний — за вухом, але мозок не постраждав, і, в принципі, може жити. Ми його привезли до тієї самої лікарні, якої я не можу називати. У нас була така дуже жорстка домовленість, що без кульових. Але я телефоную, кажу: «Слухайте, там хлопець, 19 років. У нього обличчя просто розволочене. Ну-у врятуйте!» Вони офтальмолога привезли. Йому закрили одне око, а друге довелося видалити, бо було пошкоджене. О 4-й ночі ми знайшли пластичного хірурга, який погодився приїхати в іншу клініку і прооперував пацана. Потім я бачила у Фейсбуці його фотографії. У нього немає ока, він ходить з такою пов'язкою, піратською. Такий красивий хлопець... Просто дуже красивий!

Це було дуже класно, тому що я рідко бачила своїх «похресників». Я була така «людина на телефоні» — на ноутбуці, в Інтернеті... Іноді я днями не виходила з дому. Якось журналісти приїхали, брали інтерв'ю, кажуть: «Опишіть свій звичайний день». Я кажу: «А я не пам'ятаю». І попросила друга, який напередодні весь час був зі мною: «Слухай, опиши мій вчорашній день». Він каже: «Ти 18 годин просиділа за комп'ютером. Потом відібрала мій бутерброд, з'їла половину і заснула сидячи». Тобто я не

виїжджала, не дивилася на цих людей... Я думаю, це був такий самозахист. Я не могла. Я не могла!

З якогось моменту ми почали постачати лише техніку. А замість постачання ліків зайнялися людьми у важкому стані: влаштовували їм обстеження і лікування в стаціонарах — там, де їх міліція не могла знайти.

Якось мені зателефонувала дівчина, сказала, що спільна знайома рекомендувала до мене звернутись. Ми зустрілися, вона сказала, що працює в приватній клініці й може якось допомагати — приїжджати волонтеркою-медиком. Я їй кажу: «Слухай, у нас медиків-волонтерів достатньо, а от клінік немає жодної!» Вона мене познайомила з завідувачем відділення хірургії. Ми з Русланом зустрілися, він каже: «Так. Жодних вогнепальних. Тому що на вогнепальні ми маємо писати звітність. Все інше — ось мій номер. Телефонуй — кажи, хто везтиме. Привозити так і так. Перевдягати у цивільне. Бажано ні з ким не розмовляти — з охороною, медсестрами. Якщо хтось лежить поряд у палаті — не треба розповідати свою історію. Коротше, нехай вони від тебе приїжджають цивільні, чисті й німі». Клініка не могла робити це все безплатно, але вони рахували по абсолютному мінімуму, з усіма знижками. Ми просто платили за рахунками клініки.

Усі знали, що буде серйозне протистояння. Ніхто не усвідомлював, що снайпери будуть розстрілювати людей з дерев'яними щитами — треба не бути людиною, щоб таке собі уявити…

Я згадувала про Руслана — хірурга, який нам дозволив у себе в клініці переховувати людей. Він мені сказав: «От зараз я тримаю скальпель, але якщо почнуть стріляти — я автомат візьму!» І в перший день у нас був медпункт у бібліотеці на Грушевського, а там усе прострілювалось. Мені зателефонував Руслан, каже: «Я їду. Я взяв скальпель. Я їду. Там же вам потрібні лікарі… з людей кулі виймати». Я йому: «Ти їдь, звичайно. Але туди неможливо потрапити. Там треба повзти». А він на те: «Ну що ж, буду повзти».

На той момент режим роботи став автоматичним. Ми взагалі припинили рефлексувати. Ми стали працювати, як машини. Навіть сліз… Тоді сльозу ніколи було пустити.

Хлопці з нашої волонтерської групи поїхали на Майдан. Мої водії поїхали, постачальники, медики поїхали, бойфренд поїхав. Усі поїхали. Ми собі сиділи по хатках. Ми тоді вже знали, що не можна, коли таке відбувається, — не можна дивитися трансляції. Ми працювали. Це було так: 18 годин на телефоні, й нічого не пам'ятаєш, як воно було. Я пам'ятаю, що в мене на 18-те число (лютого. — Ред.) з їжі залишилось дві пляшки шампанського. Було зжерто все. Не було коли сходити по продукти. І от першу я відкрила вранці, другу — ввечері. І на ньому просто якось прожила…

Я лише раз на годину телефонувала коханому, який був там. Питала: «Ти в порядку?» — «Так!» — «О, клас!» Одного разу зателефонувала: «Як ви там?» Він каже: «Класно! На каменоломні. О, БТР!..» — і трубку кидає. Це було на відео, коли на людей зненацька через барикаду БТР виліз. Оце він там був. І ця розмова: «Все класно! О, БТР!..» А я собі сиджу на кухні й думаю: «От клас! Ну, за годинку зателефоную...»

А потім вночі зателефонували медики. Це 19-го вже було, здається… Тоді вже не було медпунктів у Жовтневому і на Грушевського, звичайно. Але в нас відкрилися нові медпункти — «Млинці і чебуреки». Це кіоски, які під готелем «Козацький» стояли. Медики позсовували столи і зробили там операційні блоки. Даша поїхала їм відвезти щось, телефонує і каже: «Пиши!..» І вона мені диктує, що називається, список «А». Тобто наркотичні речовини, заборонені до продажу в Україні.

Я кажу: «Дашо, ти мені зараз на 6 років по телефону нарозповідаєш!» Вона каже: «А я зараз дам анестезіологу слухавку». І мені анестезіолог каже: «Розумієте, в нас тут люди помирають від больового шоку. І ми нічого не можемо з цим зробити. Тому якщо можете — привозьте, не можете — не привозьте». Я кажу: «Але вибачте, я Вас уперше в житті чую. Не знаю, хто Ви, що Ви». Він каже: «Та мені по фігу вже. Привезете — добре. Не привезете — не привезете!»

І тут я зіткнулася з необхідністю серед ночі десь узяти препарати зі списку «А». Там було не шість — там на вісім років

ув'язнення вже було у мене в блокнотику. А що робить?! Я обдзвонила знайомих медиків, і вони так само сказали: «Ти нас хочеш у в'язницю засадити? І взагалі, ми не маємо доступу до таких препаратів». О'кей. Я взяла і спокійно написала у Фейсбуці пост: «Любі наркомани! Хто знає наркоманів? Хто знає тих, хто знає наркоманів? Здавайте мені своїх бариг». Пройшло хвилин 20. Мені написали: «Є отаке, отаке й отаке». Я кажу: «Ось із цього списку треба оці два». Спитали тільки: «Куди везти?» Мабуть, це був якийсь наркоділер, який поїхав і привіз що треба.

Або бізнесмен один... Кажу йому: «Ти мені пробач, будь ласка. Але тут така історія, що потрібні наркотики. Я знаю, що в тебе нема. Що ти не знаєш нікого, в кого є, але я просто всім кажу». Півгодини проходить. Від нього смс: «Телефон такий. Скажи, що від такої там жіночки. Набирай». Набираю. Мені кажуть: «Така адреса. Приїжджай сама». Я така: «Щас! Сама прийду, ага!» Викликаю Автомайдан. Мене везуть, наглядають. А там такий собі дядько, вигулює собак. Я до нього підходжу, він мені: «Пішли, із жінкою познайомлю!» Познайомив із жінкою. Я так розумію, це все були перевірки. Він анестезіолог в одній з лікарень, і він має доступ. Ми поїхали до нього на роботу. Він виносить АТБ-шний новорічній пакет. Літрів 30, мабуть. І напхом напханий пакунками.

Ми з автомайданівцями беремо пакет, його (цього чоловіка. — Ред.) в машину, їдемо на Майдан: свято наближається, прийшов Санта Клаус! Він заходить у кожну з цих операційних, тобто кіосків «Млинці-чебуреки», відкриває двері, каже: «Хто тут анестезіолог?» Хтось вивалюється, каже: «Я анестезіолог!» І він дістає той пакет і показує йому. Ці анестезіологи Майдану… вони… вони… Хто як реагував: хтось заплакав, хтось на шию йому кинувся! Людина ризикнула всім заради них. Ми всі, хто там на той момент був, ризикували. Це було настільки зворушливо... Я не могла на це дивитися. Я пішла в сусідній магазин купити медикам сигарет. Не знаєш, що робити?! Іди купи медикам сигарет.

Такі історії кожен день траплялися. Треба просто вийти до людей, відкрити очі — і ти побачиш отакі чудеса маленькі. Або дуже великі.

Коли втік Янукович, коли захопили Межигір'я… В усіх було таке піднесення! У нас були втрати, але ми перемогли! Насправді втрати тоді лише починались. Було багато важкопоранених. Але люди вважали, що все — нарешті все скінчилося!

Ми були тоді вдома, ми з коханим. І дивились пряме включення з Верховної Ради, коли голосували імпічмент. Ну, той… нелегітимність. І коли рішення було прийнято, ми обоє розридалися. Він каже: «Я такий щасливий!» А я: «А мені так страшно...» До того не замислювалася, але тоді я зрозуміла, що зараз буде війна. І я не могла тоді ще уявити, що з Кримом отак вийде. Але війну тоді я просто побачила. Ми поговорили з волонтерами і почали когось доліковувати, збирати рештки обладнання, інструментів. Для того, щоб потім це передавати туди, куди треба буде. І, на жаль, виявилися праві.

Я дуже люблю кафе «Крим» на Майдані… («Кримнаш»!) Ми сиділи в ньому, і я дивилась, як там молодь зі скейтами гасає. Як люди сидять на тому місці, де — я пам'ятаю — оце саме на цьому місці була велика пляма крові. І я намагалася зрозуміти, як я до цього ставлюся. Я усвідомила, що все, що відбулося на Майдані — воно відбулося для того, аби життя продовжувалось. Що це не цвинтар. Навпаки — так, як тут, життя не відчуваєш більше у жодному іншому місці.

Я думаю, що це одна з тих історій, які більші за нас. Ми ці зміни зможемо побачити і зрозуміти за якийсь час. Знаєте, це логіка: «Після — не значить внаслідок». Я не знаю, чи це зміни, чи ні — люди більше допомагають одне одному. Але якби ці люди не були такими від самого початку — Майдан би не відбувся. Майдан — це як збільшувальне скло: воно не може показати або виявити те, чого не було від початку.

Країна точно змінилась. Що змінилося? З'явилося відчуття, що коли треба — за мене вийдуть мільйони, як за цих студентів, побитих тоді «Беркутом». Що кожен може опинитися на тому місці, й кожен може відчути, що вся країна — за ним. Що тебе витягнуть. Що тебе врятують.

СМІ
ЛИВ
ЦІ

Микола Перетятко

1953 року народження, фізик, учитель

Микола Перетятко
24 листопада 2013 року

Я* був у школі 18 лютого, працював. У мене був увімкнений приймач, і я слухав, що відбувається в цей момент на Майдані. Розумів, що ми підійшли вже до певного рубікону: або ми цю владу виженемо, або вона нас розжене. Чи просто вб'є.

Зібрав свої книжки, зошити, взяв рюкзак і рушив у бік Майдану. Метро вже не працювало. Я їхав маршруткою і думав про все, що зі мною було в житті, й про те, що сьогодні може статися найстрашніше, непоправне... Я, відверто кажучи, подумки навіть попрощався з життям. Коли дивився на сонце, яке ховалося… я взагалі-то був уже готовий до серйозних дій.

Рідним я сказав, що мобілку вимикаю і зв'яжуся з ними, коли все буде нормально. Сім'я мене зрозуміла, оскільки вони у мене теж майданівці.

Коли я під'їжджав до Олімпійського стадіону, фактично там уже була пробка, багато людей рухалися тротуаром. Я біля планетарію вийшов і теж пішов. Ідучи, дивився, що можна взяти з підручного матеріалу на випадок, якщо доведеться відступати по вулиці, придивлявся до огорож тощо. Хтось у будинку

* Оригінальна мова інтерв'ю – російська.

на площі Толстого виставив гучномовець, мабуть, зі свого балкона. Він транслював те, що відбувається на Майдані. І я чув, що підійшов до мікрофона Юрій Луценко і почав стривожено розповідати, що сталося.

Я рухався досить швидко, бо хотів якомога хутчіше прийти на Майдан. Минаючи Бессарабську площу, побачив людей, які там стояли — волонтерів, захисників Майдану. Вони були абсолютно спокійні, розмовляли, жартували. Це навіть трохи здивувало: як так? Протяжність Майдану, звісно, була дуже велика. Не завжди те, що творилося в одному його краю, відповідало настроям іншого краю. Ці люди просто стояли на варті, охороняли кожен свою ділянку.

Я дійшов до самої сцени, де вже панували дуже тривожні настрої. Людей було, як я побачив, не стільки, скільки я очікував і сподівався. Кожен, напевно, тоді хотів, щоб їх було більше. Вже не було так багато, як зазвичай у такі важливі відповідальні моменти, але все одно достатньо, щоб якось чинити опір і не віддати це місце, де збирався народ, де варилися громадські думки. Люди були зайняті кожен своєю справою: хто тягнув шини до периметру Майдану, до барикад, хто передавав бруківку, хто просто слухав. Ну, якось усі були вже зайняті.

Дуже багато людей рухалися до Європейської площі, де стояла барикада, одразу за Будинком профспілок. Я подивився у бік Інститутської й побачив, що поруч із Жовтневим палацом стоїть колона силовиків, у строю, зі щитами. Пам'ятаючи, як відбувалося побиття студентів, як силовики розганяли людей на Грушевського, я вже розумів, що це зіткнення буде серйозним, можливо, вирішальним. Тоді я вирішив якось озброїтися, щоб не стояти з голими руками. Йти звідти я вже не бачив жодного сенсу, хотів залишитися там разом із захисниками до кінця і відстояти Майдан.

В одному з наметів був чоловік років п'ятдесяти. Я до нього підійшов і кажу: «Бачите, ось там, на периметрі, вже стоять». Він на мене так поглянув співчутливо: «Так. Стоять». І якось у той самий час він намагався зберігати спокій. Я кажу: «Ну от, мені

б хотілося мати якусь палицю, щоб захищатися від них». Він знов на мене подивився, важко зітхнув, пішов до себе в засіки. Знайшов палицю десь понад метр, підхожої товщини. Трішки її мені загострив для руки, щоб зручно було брати. Я за неї взявся, як за меч — для мене це вже була зброя.

Ну, і я пішов вибирати собі, так би мовити, бойову позицію — де я буду зустрічати свого ворога. Так, для мене вони вже були ворогами. Ті люди, які мали стояти на захисті прав людей у нашій державі, стали для мене ворогами у той момент. Підійшов до пам'ятника засновникам Києва. Мені ця позиція видавалася найбільш зручною: там видно трохи, що діється, і в бік Європейської площі, і на Інститутській, і на сцені Майдану.

О 8-й вечора почався спуск силовиків від Жовтневого палацу. Вони зі щитами шеренгою почали потихеньку сходити вниз. Не кваплячись. Мовчки. Ідуть спокійно вниз... У той же час я почув, що в районі Європейської площі почалася стрілянина. Зі сцени повідомили, що там підпалили бронетранспортер силовиків. Там була дуже сильна перестрілка, доносилися вибухи гранат.

І тут уже в нас, на Інститутській, почалися свої події. Це було дуже несподівано, коли раптом по вулиці поїхали дві машини величезні, з водометом. У них були попереду щити такі, як у звичайного бульдозера. Вони на великій швидкості врізалися в барикади і цими щитами відсовували їх. Сам удар об барикаду створював неприємне відчуття. Видно було міць машини, те, яка вона важка. Одразу ж ці машини почали поливати людей водою з брандспойтів.

Потім ми побачили, що Інститутською теж рухається колона в чорному, в касках і зі щитами. І тут же почули, як почали вибухати шумові гранати. Причому вони вибухали скрізь, по всьому периметру, який захищали майданівці. Одна така граната вибухнула так близько біля мене, що пробила штани. Вибух був досить потужний. Крім того, вони почали труїти якимось сльозогінним газом. Багато людей відходили, коли потрапляло на них. Я теж часто виходив. Коли потрапляє такий дим в очі, природно, хочеться відразу відійти десь, хоч трохи віддихатися. Та

люди були настільки сміливі, настільки вже рішучі, і кожен прагнув стояти до кінця… тож відходили лише на короткий час і тут же поверталися.

Ми намагалися каменюками відігнати силовиків, щоб вони не підходили до нас близько. Недалеко від пам'ятника є невеликий кам'яний парканчик. Він для нас був кріпосним валом — ми за нього іноді ховалися від прямого влучання шумових гранат.

Потім мені впало в очі, що серед цих наступаючих з'явилися люди з гвинтівками. З лівого боку Інститутської вони почали пристрілюватися до тих активістів, які стояли ближче до них. І раптом я побачив червоний спалах. З рушниці. Я пам'ятаю, як колись фронтовики описували політ кулі. І на тлі цього спалаху я побачив те ж саме. Але ця куля була не проста, швидше за все, картеч. Я побачив спалах і на його тлі — чорну пляму. А потім воно почало розділятися. І частина заряду якось по дузі полетіла до мене, прямо на мене, у мій бік. І я, мабуть, просто інстинктивно розвернувся трохи обличчям. Ледь-ледь. Просто інстинктивно, бо думка так швидко навряд чи спрацювала б. Основний заряд пройшов повз мене і вдарився в щити людей, які стояли одразу за мною. Я почув дуже сильний дзвін. А мені, коли я відхилився, один заряд потрапив трохи вище очей, а інший — трохи нижче. Око запливло, я перестав ним бачити. Подумав, що, напевно, вибили його.

Я спробував знайти хоч якусь медичну допомогу. Добрався до рогу пошти. Одна дівчина взяла мене за руку і провела на перший поверх Будинку профспілок. Мене тут же оглянули. Трохи змочили, подивилися очі. Я заспокоївся. Око почало дуже каламутно, але бачити. Уже зрадів: «О, може воно ще й працює!» Лікар подивився, сказав, що око не ушкоджене. Дав мені тампон, змочений у якійсь рідині, щоб я його потримав. І начебто почало все минати. Я відчув, що з'явився вже зір. Ніби вже все проходило.

Після цього я вирішив повернутися на місце, на свою бойову позицію. Поки я був у Будинку профспілок, вже принесли поранених з барикади, яка була з боку Європейської площі. І люди,

схоже, були дуже важко поранені. Їх одразу ж там оперували. Загалом, якусь допомогу їм надавали. Коли я повертався, побачив вогненний вал, що рухався від рогу «профспілок» у бік пам'ятника засновникам Києва — він ішов під кутом. Туди щось кидали... Ніби створювали нову палаючу барикаду. Від стели теж ішов вогненний вал аж до самого «Глобуса» в бік, уже ближче до консерваторії. Люди почали активно передавати і бруківку, і горючі матеріали до цієї палаючої барикади. Хрещатик весь ожив, усюди кипіла робота. Всі, абсолютно всі, хто там був — і діти, яких я там бачив, і дорослі жінки, і бабусі — всі щось несли і вкидали у цей палаючий вал. Передавали один одному каміння, бруківку — все сюди, на передню лінію… Сцена продовжувала працювати.

Силовики підійшли дуже близько і кидали в нас шумові гранати. Деякі студенти молоді, я думаю, їм не було ще 20 років, навіть падали, на ногах не могли втриматися після вибуху. Бо всюди каміння, дрова — все це було перемішано, люди часто втрачали рівновагу, падали, але тут же знову вставали, знову кудись ішли, щось несли. Було видно, що ніхто нікуди не збирався звідти йти.

Я побачив, що барикаду, яка стояла з боку Європейської площі, вже прорвали беркутівці. І тоді ж загорілися намети, кутові, якраз з боку «профспілок». Також я побачив у цей момент, що запалало перше приміщення в Будинку профспілок. І ці беркутівці все ближче, ближче колоною стали підходити саме до нас, на ріг Інститутської, бо там стояв вогненний вал, по Хрещатику вони пройти вже ніяк не могли. А силовики, які були тут, трохи по Інститутській вище піднялися. Машини ці продовжували орудувати, вони збивали барикади все далі й далі.

Я трішки відійшов ближче до колони, бо там такі місця, що теж міг би статися прорив. Курсував між пам'ятником і колоною. Після того, як силовикам машиною вдалося збити частину палаючої барикади, відразу в цей проміжок кинулися беркутівці. І ось вийшов такий стик, де зустрілися ми, захисники, і з одного боку беркутівці, а з іншого — ВВ-шники. У мене виникло бажання своїм «мечем» захистити наших майданівців. Я

усвідомлюю свій вік, бачу — тут стоять хлопці молоді, й думаю: «Що, вони перші будуть іти в атаку?» Певно, така думка у багатьох людей старшого покоління на Майдані виникала. Разом із розумінням своєї відповідальності за те, що не змогли ми в державі раніше порядок навести, зробити нашу політичну структуру нормальною — такою, щоб її діяльність була спрямована на добробут народу. І тут я усвідомив свою відповідальність і те, що треба тепер своїм «мечем» виборювати право на подальше існування. Тоді я добре розумів, що тут грають секунди. Почав досить хутко просуватися до беркутівців. Я не міг швидко бігти, щоб відразу не загострити ситуацію і не зустріти різкий опір, але рухався дуже стрімко, рішуче.

Підійшовши, одразу ж завдав удару першому, хто стояв поруч зі мною. По касці. Я думав таким чином оглушити його, може, якось дезорієнтувати. Але він встояв і почав діставати свій кийок. Тоді я вже другим ударом стукнув так, що у нього той кийок упав і рука опустилася. Частина цього удару припала на шию. Беркутівці побачили, що опір серйозний, і був, мабуть, наказ відкрити вогонь.

Я ще завдав кілька ударів, і тут побачив, що до мене наближається якась пляма. Пострілу я не почув. Там, знаєте, шум такий був... Я відчував, що до мене наближається жовта пляма, схожа на долоню. Я ще подумав, що це хтось кийком замахнувся. Думаю: «Невже свої?» А тут же поруч нікого не було. Я спочатку знепритомнів, потім отямився, швидко знайшов свої окуляри, палицю — зброю свою — забрав. І бачу, що мене захищають наші — люди, які стояли зі щитами, швидко висунулися вперед і стали мене боронити, щоб, поки я лежав, мене не затоптали. Я піднявся, відійшов назад. Коли руку приклав до голови, відчув, що там усе палає, мокре...

Сергій Карандін

1970 року народження, менеджер

Сергій Карандін на тлі «переможеного» водомета (21 лютого 2014 року)

Ми* всі з хлопцями зібралися. Загалом було зрозуміло, що нас будуть сьогодні зачищати остаточно. Бо вже навіть Янукович оголосив: все, готуйтеся, вас зачищатимуть. Я приїхав на Майдан трохи раніше — була година четверта-п'ята. Прийшов і ліг на парапеті. Лежу, відпочиваю. Мій друг Влад Оленченко каже: «Як ти так можеш? Куриш багато?» А я йому відповідаю: «Ти знаєш, збираю сили. Схоже, вони нам сьогодні знадобляться». Оскільки у мене вже певний досвід був (мені добряче дісталося від беркутівців 11 грудня), я розумів, що буде важко. У такі моменти дуже тривожно насправді.

А перед цим я зайшов до аптеки, набрав вати. Ходив і роздавав людям. Приходжу і питаю: «Вата є?» — «Ні». — «Потрібна?» — «Ні». — «На, бери». Думаю, що люди мене потім згадали добрим словом, бо коли вибухають шумові гранати, ти реально глухнеш, а коли в тебе у вухах вата — все нормально. З вати донька нарізала затичок для вух. Що міг, я в магазинах накупив: маски пороздавав, окуляри теж. Щити ще зробив — пороздавав багато.

* Оригінальна мова інтерв'ю – російська.

Коли почався штурм, ми з друзями погубилися, розбіглися. Я побачив, як нас дуже сильно тиснуть з боку Європейської площі. Дуже швидко наші барикади перетворилися практично на ніщо. І все, що там почалося — це пожежа. Не тільки мені, а й усім спало на думку, що потрібен вогонь. Всі почали кричати: «Давай, неси сюди дрова!» І всі намети, піддони, на яких вони стояли — все пішло у вогонь. І знаєте, дивно — коли ти там тягаєш, кидаєш, і ти бачиш прорив... Я по великій дузі, де було важко, туди приблизно і йшов — від Будинку профспілок і до стели. Пам'ятаю, біля стели стояли афганці. У них була довга палиця — вони нею били лампочки. Я зрозумів, що вони затемняються, бо під світлом були зручною мішенню.

Приблизно перші дві-три години штурму були дуже інтенсивними, і я зрозумів, що ми дуже-дуже сильно втомилися — нас уже дотиснули практично до сцени, залишалося якихось метрів 30. Мені здавалося, що вже далеко за північ, а минула лише пара годин. Потім, уже на якомусь автоматі, ти просто розумієш: піти звідси неможливо. Хоча відчуття небезпеки залишається, але на шумові гранати, які рвуться біля тебе, взагалі не звертаєш уваги.

І дуже важкий момент — коли ти тримаєш у руці «коктейль Молотова». Кидати їх у людей — це треба мати певний склад характеру. У мене такого не було. Я не зміг кинути його в людину. Я не кажу, що цього не потрібно було робити. Тому що в той момент було дуже чітке усвідомлення того, що ми захищаємося. Це не ми, це на нас «беркути» наступали. Вони, напевно, розуміли, що нас треба видушити, бо інакше це все буде продовжуватися. Але ми тоді чітко усвідомлювали, що ми тут на своїй землі стоїмо! Це вони нас прийшли звідси видавлювати.

Я кидав «коктейлі Молотова», коли водомет приїжджав заливати вогонь. Було навіть відчуття полегшення, коли ти в нього влучав. Коли він заливав, я кинув — і знову горить поле, через яке не може пройти «беркутня». Звичайно ж, вогонь треба було підтримувати.

Мені запам'яталися двоє сміливих людей, які десь о 10-й годині (а вже сильний дим валив) сиділи прямо посеред вогню.

Я туди вже зайти не міг, тому що пропікало все. Примудрявся тільки кидати туди «коктейлі». Вони сиділи на розі, біля Укркоопспілки. І я розумів, що у них, які сидять у полум'ї фактично, пляшки із запальною сумішшю можуть просто в руках спалахнути. І ось вони сидять, сидять… Я думаю: «І скільки ж ви будете там сидіти?» Мені здавалося, що дуже довго. А потім вони разом так встають і… Хрясь! Метнули. Влучили у «Беркут» і драла звідти. Для мене це було геройством!

Що буває з людьми, у яких в руках загорілася пляшка із запальною сумішшю, я знаю. Тому що при мені пронесли хлопця, у якого одна кукса залишилася замість руки. Цей запах паленого м'яса завжди мене буде переслідувати.

Пам'ятаю критичний момент — через вогонь вривається «Беркут». Я просто став як укопаний. Бачу людей, які тікають... Але троє, що перебували найближче, побігли з якимись дубинами, з палицями, камінням — і кинулися на «Беркут». Абсолютно непередбачувана, на мій погляд, для силовиків реакція: коли від тебе люди повинні тікати, а вони, навпаки, біжать на тебе. А потім до цих трьох решта на допомогу побігли. «Беркути», які пройшли через полум'я, увірвалися і, напевно, ще погано зорієнтувалися — а на них уже біжать. Їм здалося, мабуть, що їх справді тут зараз прикінчать. І перші беркутівці повернули назад. А ті, які були позаду них, напевно, взагалі злякалися — їм іще щось у цій ситуації намалювалося. І вони швидко ретирувалися.

Я думаю, що це сталося десь між північчю і другою годиною. Близько третьої мені випала можливість полежати, відпочити. Мені навіть вдалося поспати — думаю, хвилин 10, бо прийшов хтось і закричав: «Знову йдуть!» І ми побігли далі.

Я тягав ящики із запальною сумішшю, а деякі пляшки й жбурляв, коли ставало гаряче. Там я побачив хлопця, який мало не плакав. Він дуже втомився — стояв під щитом. Кажу йому: «Давай, іди, відпочинь». Тому що людині важко — це було видно. Я став замість нього і зрозумів: перший, до кого прилетить — буду я! Це дуже виснажливо. І ти за цим щитом

ховаєшся… Якщо щілинка десь утворювалася, ми швиденько з хлопцями її заліплювали. Гумові кулі летіли. Я боявся, що в око може влучити.

Ми дуже втомилися. Дуже. Під кінець там людей уже не так багато залишилося. У ті моменти всі чекали, коли ж приїде підмога. Тому що всі, хто з Києва міг прийти, вони вже прийшли. І всі чекали — Львів, Чернігів... Нам оголошували зі сцени, що вони з труднощами, але прориваються обхідними шляхами. І реально всі розуміли, що коли буде черговий штурм — захиститися неможливо. Було чітке розуміння того, що сил ні в кого уже не залишилося.

Але в такому ж стані перебував і «Беркут». Напевно, у них теж були якісь свої «ідейні». Але зі спілкування з «Беркутом» і ВВ-шниками (а я багато спілкувався з ними під час Майдану, коли була можливість) дуже чітко пам'ятаю 11 грудня, коли вони кричали: «Скільки тобі платять?» І в такі моменти ти розумієш, що у нього в душі. Він за гроші прийшов сюди. І якби «беркути» були «ідейні», то, звичайно ж, вони б змели Майдан. Там залишалося небагато. Але лізти врукопашну, через вогонь іти, коли в тебе летить цегла?.. Ти просто можеш почекати — а зарплата все одно капає. У них не було мотивації, напевно. Плюс втома. Вони трішечки схалявничали.

А до нас вранці під'їхала підмога. Десь о пів на шосту я зустрів усіх своїх побратимів. Ми досі обнімаємося при зустрічі, тому що ті, хто ту ніч пройшов... Було важко, дуже важко, і небезпечно. У мене було відчуття, що йти не можна. Якщо чесно, я боявся йти, бо мені здавалося, що після чергового штурму це все може просто закінчитися. Але друзі мене переконали, сказали, що приїхали вже львів'яни. Я відчув величезну втому і зрозумів, що в мене вже й сил насправді немає. І ми тоді о 6-й ранку поїхали відпочивати.

19-го числа вдень ми возили покришки. Бо було чітке розуміння, що вогонь — це стіна, непереборна. А покришка горить довго, наполегливо, її важко загасити. І ми на машинах об'їжджали всі шиномонтажі, вивозили звідти покришки. А вве-

чері розливали «коктейлі Молотова». На Хрещатику ми обладнали розливний цех. Розливали горючу суміш по пляшках, бо всі усвідомлювали, що це просто так не закінчиться.

Досить тихо і спокійно минав той день. Дуже багато людей уже прийшло на Майдан. І вже більше впевненості було в своїх силах. Плюс ти вдруге вистояв. Це завжди додає драйву. Досиділи ми допізна, і Сашко Стародубцев каже: «Поїхали до мене ночувати, щоб уже не роз'їжджатися». Ми поїхали, а повернулися на Майдан на наступний ранок, десь о пів на десяту, десять. Висадилися біля машини на Хрещатику, і поки дійшли до майдану, частина людей уже побігла в наступ. Природно, ми теж побігли.

…Коли тобі назустріч несуть людей у крові, і ти бачиш, що вони, швидше за все, вже мертві — ти розумієш, що і з тобою це може статися. Але найбільше було шкода тих людей. Незрозуміло було, що відбувається. Тобто в той момент я, принаймні, не усвідомлював, чому і від чого помирають люди.

Андрій Цимбал

1993 року народження, студент

Андрій Цимбал (крайній зліва) на початку лютого 2014 року

Я раніше не вірив у свою країну, не вірив у свій народ. А коли прийшов на Майдан і побачив цих людей, з якими ми стояли на барикадах — таких різних — я їх дуже полюбив. Я з дуже цікавими людьми стояв. Пам'ятаю, було там двоє старих гуцулів, і один із них розповідав, що Ісус був галичанином… Надзвичайно багато колоритних особистостей, і всі різні, і всі дуже мудрі, і в кожного своя специфіка.

Все це були люди, які стояли за одну ідею. Всі казали, що от виставляють нас, що ми хочемо в Європу… Так, безумовно, ми всі хотіли цього, але передусім для нас важлива була наша земля, незалежна Україна, яку з Януковичем ми б ніколи не побудували. Така незалежна держава, яка піклується про своїх громадян, якій не байдуже до своєї землі, не байдуже до дітей, до того, чим вони дихають. Держава, яка любить і захищає свій народ, і де народ здатний захистити себе.

У мене був шолом, протигаз, був мій гайковий ключ і були щитки — я їх із тканини робив, намотував під куртку: нирки обмотував, руки і гомілки. Коли вже горів Будинок профспілок, ми стали одразу до барикад, почали там тримати щити, жбурляти каміння… Потім мої знайомі хлопці зайнялися підвозом «коктейлів Молотова», інших горючих

сумішей. І ми трималися, стояли там безвилазно майже дві доби.

Мама постійно дзвонила, відраджувала. Коли вже були активні дії, я заходив у якесь тихеньке місце, телефонував і говорив, що я вдома, сплю, а сам далі йшов. Намагався її не хвилювати. Вже в останній момент, коли розстріли були, сказав: «Так, я тут, і я тут залишуся, все. Нічого мені не кажи. Я нікуди не поїду звідси». І ми залишилися. Було вже не до того — хвилюється, не хвилюється… Вже людей розстрілювали, і ці бабські сльози не були якось до серця. Було все одно. На фоні того, що відбувалося, навіть переживання близьких людей не здавалися вагомими. Хоча мама дуже проукраїнська, але, звичайно, хвилювалася. Просто матері, вони такі — наче й хоче, щоб ти був там, і водночас не хоче, бо це для тебе небезпечно.

Десь о 3-й ночі 20 лютого ми поїхали додому поспати, і перед самим нашим виїздом бачимо: під'їжджають автобуси з Коломиї, зі Львова — вони саме тоді захопили у себе там прокуратуру, і хлопці приїхали. Вони всі були зі спорядженням, щитами, дубинками. І ми всі подумали собі: будемо йти у наступ — зараз трохи поспимо і десь по обіді вже почнемо наступати.

Але ми прокинулись десь о 10-й, подивилися телевізор і дізналися, що вже почалися масові убивства. Кинулися на Майдан — а під барикадою нас зустрічають уже полеглі хлопці. І ми зрозуміли, що все, це кінець, що сьогодні буде багато крові. Ми стояли там весь день. Не йшли під кулі на Інститутську, а стояли і чекали, що буде далі. Ми думали, що вони прийдуть і тут будуть нас розстрілювати.

Були в мене знайомі, які говорили, що підуть у партизанський рух, і виходили з Майдану: «Ми будемо боротися там». Мовляв, вас уб'ють, а ми продовжимо боротьбу.

…Ми допомагали носити медикаменти, ще щось, але під кулі, коли все почалося, не полізли. Це була тактика, звичайна снайперська тактика: когось поранити, за ним ідуть витягати, їх також ранять… вбивають. Просто це хлопців затягнуло… Це

був шок для всіх, коли ми побачили загиблих. Звісно, це вже були не перші, бо і Нігоян був до цього, і Жизневський… Але ми не чекали, що це буде так масово. Погрожували всіх нас розстріляти, розігнати, армію збиралися залучати. І ми там залишилися, чекали якоїсь розв'язки.

Ми думали: «Хай би стріляли вже». Хоча, звісно, страшно було помирати. Страх смерті, він завжди є, коли ти ходиш із нею поряд, але маєш знаходити якісь мотиви, щоб його приборкати. І якщо цих мотивів достатньо, то, мабуть, це справжні мотиви.

Взагалі я з самого початку вважав, що ніщо крім крові не змінить цю країну. В нас відбувався процес, який уже давно минув у Європі — криваві революції європейці вже пройшли. Звичайно, зараз це сприймається як щось нелюдське. За нинішніми цінностями цивілізованого світу це, звісно, нелюдські речі, це дуже… несучасно, але європейці це теж проходили. Тільки давно. І вони також на крові побудували свої держави. А ми були заморожені в часі, й тому ці природні процеси у нас затягнулися. І вони сьогодні вже несвоєчасні, вони вже не сприймаються в усьому світі як нормальні. Вони сприймаються як щось варварське і незрозуміле. Але по-іншому ніхто ніколи не змінював владу. Справжня революція завжди робиться на крові (якщо не брати Ґанді — він боровся мирним шляхом). А після неї йде війна…

У нас відбулася класична зміна еліти на контр-еліту — і нічого не змінилося, людей просто використали і… Я знав, що ми заплатимо якусь ціну. Що просто так — без крові, без сили — ми нічого не вирішимо.

Я думаю, якби вони хотіли, то зачистили б Майдан — у людей, у яких є зброя — всі шанси проти людей, у яких зброї нема. Просто, мабуть, уже відбувалися політичні процеси, про які ми не знаємо — чомусь же Янукович утік, були ж якісь розмови…

Мені, до речі, здається, що Янукович тут не на всі сто відсотків винний, бо це ж лише людина — він поводився так, ніби не розумів до пуття, що відбувається. Я впевнений, що він не отримував інформацію з новин, йому її приносили якісь люди. І якщо йому сказали, що на Майдані стоять фашисти, то він думав,

що вони там стоять. Це була дуже обмежена людина. Безглуздо покладати на нього всю відповідальність, як це роблять політики: «Янукович знищив країну, Янукович утопив Майдан у крові…» Це не робив один Янукович. Нинішня влада злочини, пов'язані з Майданом, досі не розслідувала. А Янукович просто не здатний був, при його розумових здібностях, збагнути те, що відбувалося, і організувати той терор. І я не вважаю, що він аж такий кривавий тиран, що він був здатен усіх повбивати, що він сам-один міг це зробити — така моя особиста думка.

Коли ми побачили перших загиблих… як вам сказати… Це почуття, воно таке всеохопне, все в душі розбурхує — і ти хочеш і помститися, і померти разом з ними, і все зразу. І ми були готові стояти там до кінця, бо вже хтось помер, і ми хотіли, щоб усе це було недаремно. Просто — щоб це було недаремно. Якщо вбивають, хай убивають. Ми бачили загиблих під барикадою біля Головпоштамту. І біля Михайлівської. Вони всі були прострілені по-снайперськи, обережно так прострілені… Це було відчуття, що ти маєш щось зробити, але ще не знаєш, як.

Ті дні, коли ми ховали хлопців, всі злилися в один. Коли ми приходили поспати, ми навіть заснути не могли без алкоголю. Просто все злилося в один великий день. І такі дуже розпливчасті спогади — коли мало спиш, а подій багато, це не дуже добре. Стільки історій про загиблих… Зразу в нас не вкладалося в голові, що таке може трапитися. І це було таким шоком, що повністю заполонило нас — весь простір душі, мабуть.

Відчуття перемоги Майдану не з'явилося й досі. Ми не перемогли. Коли втік Янукович, ми просто з полегшенням зітхнули, бо напруження спало. Але до самого вечора стріляли. Остання барикада, яка була на Інститутській, вона була «гаряча» до самого вечора. Ми розуміли, що Янукович не головний, що не від нього все залежить, що зараз почнеться якийсь новий виток. Ми, звичайно, не передбачали війни, не передбачали анексії Криму, але розуміли, що на цьому не скінчиться. Та ми все ще вірили у нашу перемогу.

Звісно, все вирішується не в нас перед очима. Скоріш за все, те, що відбувається на очах у людей, — неправда. Справжні перемовини ведуться не на якихось самітах, що транслюються у прямому ефірі, вони відбуваються в кулуарах, тому… Це все дуже складно. Ми між собою обговорювали, що треба робити: хтось говорив про європейську спільноту, хтось про якісь пікети… Моя особиста думка була, що авторитарна влада нічого не віддасть ні за які пікети — для мене це було просто смішно.

Ми нічого не добилися тим, що просто стояли. Ми нічого не вирішували. Нас спровокували на кров, і наша кров усе вирішила. Наша смерть вирішила. Наше життя, наша життєдіяльність?.. Ну, зрозуміло, що якби нас там не було, то не було б і Майдану, і не пішов би Янукович. Але в принципі те, що ми просто стояли, що нас підбурювали, а потім зупиняли… Народ завжди, в усіх революціях, залишався крайнім. Ми нічого не вирішували, бо не було законного механізму повалення авторитарного режиму. Його не було тоді, й зараз теж немає. Я стояв там тому, що я відчував свій народ, вперше в житті я відчував себе частиною свого народу.

Для мене це була революція, в принципі, класична, з класичним кінцем, на жаль. У нас в Україні завжди є частина свідомих людей, вони є оплотом змін. Та, на жаль, нас менше. Не було такої критичної маси людей, яка змінила б усе мирним шляхом. Тобто ця критична маса була, в перший день, і якби її тоді спрямувати, все могло б скластися по-іншому. Мільйон людей у центрі міста все змінив би. Його ніхто не розганяв би і не топив у крові. Просто коли ситуація затягується, вона не може вирішитися безболісно. Це як хвороба — можна одразу вилікувати, а можна занедбати.

Взагалі, революція — нездоровий процес, тому що вона намагається з чимось боротися. Є злочинна влада — це нездорово. І революція, яка намагається побороти цю злочинну владу, виникає не від доброго життя — вона виникає від життя, з яким люди не згодні. Нормальний процес — це нормальне життя, нормальна влада, чесна виборча система… Звісно, я вибудову-

вав якісь позитивні варіанти в голові, в душі сподівався на інше розв'язання проблеми. Не справдилося. І був втілений найгірший із варіантів.

Так, у нас виокремилася певна частина суспільства, яка почала тягнути інших за собою. Бути українцем стало модно. І це круто, коли є такий націоналістичний тренд у суспільстві. Але для когось це просто… красиво, це гра, а комусь українство коштувало смерті — сина, батька, чоловіка, дружини…

Звісно, ті, хто помер, були готові віддати свої життя. Українство, яке розвивається зараз — це початок, добра основа для того, аби почати щось реалізовувати. Та не один десяток років, мабуть, має пройти, аби щось справді реалізувалося.

Я цілковито змінив ставлення до життя — цінності, погляд на людей. Ці події так тебе змінюють… І ти на кожен день по-новому дивишся. Коли переживаєш щось таке, як ця революція, починаєш цінувати справжні речі у житті — просто є такий потяг до справжності й небажання витрачати свій час на щось непотрібне, некорисне, адже тим, що у нас є цей час, ми завдячуємо своїм загиблим товаришам.

АВТО
РИТЕ
ТИ

Оксана Забужко

1960 року народження,
письменниця

Оксана Забужко

Для мене Майдан почався ще в тих передчуттях, у тому стискові страху, який тривав ціле літо і цілу осінь. Коли всі чекали — ось воно, нарешті, євроасоціація. А Росія мовчить, Росія мовчить… Значить, щось готується. Безумовно, тяжкі були передчуття.

...На початку листопада я їду до Польщі — у мене там виходить, просто до столу, цей самий «Український палімпсест». Це книга-інтерв'ю варшавської публіцистки Ізи Хруслінської, де я розповідаю полякам усе, чого вони не знають «за Україну, її волю»...

І от я їду в цей презентаційний тур, і 21 листопада ми під'їжджаємо до Любліна, йдемо до місця виступу, а назустріч іде ведучий, один із польських «фахівців зі Сходу», і каже: «Сердечно вітаю. Мені дуже прикро, що ми вже не будемо в спільному союзі». — «А… ???» — «Ви не знаєте? Годину тому Азаров оголосив, що підписання угоди відкладається».

І тут я розумію, чому всю дорогу в мене невгавали дзвінки, і розумію, що сталося, і розумію, що — ось воно! А в залі тоді половина публіки була — українські студенти, які з цілковито убитими обличчями прийшли спитати: «А що..? Як же ж жити? Що буде далі?»

Ніби такий мікромайдан умовний у нас із тими студентами в Любліні відбувся. Все… Попереду тьма, абсолютна! Падає шлагбаум, і вся надія, яка була, дорога надії, яка була, такої крихкої надії… І сидить переді мною в мініатюрі мій народ, абсолютно прибитий і привалений. І ми цілий вечір проговорили. Тематично вийшло ніби продовження тієї книжки. У нас відбулась така, я б сказала, серйозна драматична розмова, в ході якої хтось крикнув з місця: «Завтра в Києві виходять на Майдан!». З'явилась надія.

І потім у готелі я написала на своїй фейсбук-сторінці, що треба виходити. Надія на всі політичні ресурси скінчилася. Я розуміла, що все це падає безпосередньо на наші плечі, «людські», народні. І перемогти ми можемо тільки масою, тільки чисельністю. Тобто має бути максимально гучний — хоровий — крик. Ось це мені було зрозуміло.

До Києва я повернулася 29 листопада, і вже тут отримую інформацію, що Янукович у Вільнюсі таки нічого не підписав. І всі ефіри увімкнені, всі обговорюють, кричать, бідкаються — що він же ж мав підписати, і т. п.... І потім цей нічний сюжет.

1 грудня ми з чоловіком поїхали на Майдан, але потім розійшлися — в мене була призначена зустріч. А він саме став свідком подій на Банковій. Ми весь час із ним на телефоні були, він розповідав мені, що відбувається, просив, щоб я задіяла свої зв'язки, контакти, телефони... Тоді вперше стало абсолютно ясно, що ті, котрі набігають — явно організовані, і серед них є люди з явним російським акцентом. А головне — там була повна дезорієнтація, ніхто не розумів, що відбувається. Всі спроби когось підняти з числа знайомих депутатів чи журналістів були марні: хтось не відповідає взагалі, хтось не реагує, хтось каже, що нічого не можна зробити. Якось очевидно було, що до цієї ситуації всі виявилися не готовими.

Був довгий період, коли вони з хлопцями просто стояли, взявшись за руки, і відганяли, просто кричали: «Хто ви такі? Забирайтеся геть!» І очевидно було, що то спеціально розроблена технологія і спеціально підготовлені групи. Я почала відразу ж тоді

давати коментарі нашим і не нашим ЗМІ, які ні біса не тямили в тому, що відбувається, особливо західні. І пам'ятаю, я тоді віденській журналістці вперше написала: «Це війна». Вона мені у відповідь: «Що Ви маєте на увазі, кажучи: "Це війна"?» І таке відчуття розпуки... Як же я тобі поясню, коли ти нічого не розумієш?!

Багато хто нарікає, що у цей час мав проблеми з російськими друзями чи родичами, а я натомість мала проблеми з друзями американськими. Вони — ліберали, переважно, що називається, «лівого розливу», і коли ти їм пробуєш пояснити, що тут у нас діється, а вони тобі у відповідь розповідають, яка то жахлива річ — американський імперіалізм... «На городі бузина, а в Києві дядько, тим я тебе полюбив, що на п'яті перстень». Я не можу сказати, що втратила друзів, але стосунки, які перейшли з розряду «друзі» в категорію «знайомі» — це теж доволі драматично.

Ще один спогад — про спробу розгону Майдану в ніч з 10 на 11 грудня. Десь о пів на другу ночі я у ванній, вже чищу зуби, і чую крик зі спальні: «Майдан розганяють!!!» Я так як була, із зубною щіткою, влітаю — чоловік сидить на ліжку, заціпенів, а на екрані йдуть у натовп чорним клином силовики. Він дивиться: «Що вони роблять?» А картина на екрані виглядає гіпервелично, я би сказала — монструозно. Це ж якраз приїздили європейці й ця сама леді Ештон. Для чого ж усе й робилося в цей самий день.

І от його підкидає: «А-а-а, психічна атака! Всьо…» Він схопився, натягує штани, і тут починаються дзвінки: «Що робиться? Що відбувається?..» — «А да, Вовчик, ти що, машиною? Ну то давай, їдемо, заїжджай по мене...» — і таке от… Я абсолютно заціпеніло стою, з цією самою зубною щіткою, і розумію, що в цій ситуації нічого не можна зробити. Кричати? «І куди ти? Інсуліновий діабетик, куди ти голіруч побіжиш, куди? На "Беркут"?..»

І в цей час ціле місто прокидається, принаймні мужчини — ті, котрі вважають себе мужчинами, в цей час схоплюються з ліжок і з криком «Твою мать!» мчать туди. Тому що дістало. Тому що це плювок. Так само, як 30 листопада, — шок і плювок! І це теж

така ніби репетиція ось цього почуття, з яким потім десятки тисяч жінок проводжали чоловіків. Все, от він зібрався, він іде, і ти його хрестиш, і ти розумієш, що не можна в цій ситуації чоловіка зупиняти, просто не можна. Це все одно, що каструвати. Ти не можеш у нього вчепитися і кричати: «Ти нікуди не підеш!» Він має йти, тому що це — частина його ідентичності, це частина його війни за себе. І він іде, а я, відповідно, йду до комп'ютерів і до всіх своїх заокеанських чатів…

Дзвонить Ростик, який уже на місці, й каже: «Чого вони кричать весь час: «"Беркут", "Беркут"? "Беркут" стоїть вище, на Банковій. А це ВВ-шники! Вони не знають, чого їх прислали». Каже, що вони поговорили з одним офіцером, який з ними навіть покурив, хоч і неохоче, сказав, що їм дали наказ, і більше ніякої інформації немає. Ну, стоять одні навпроти одних... І почали: «А що ти робитимеш, якщо скажуть бити? Що, будеш нас бити?» Хлопчик хлюпає носом і каже: «Нєт, будєм вас защищать». А в цей час на всі мегафони, на весь світ кричать… І реально все налякане, розгніване, обурене місто ринулося туди.

Тут нарешті до мене доходить… В телевізорах у моїх заокеанських знайомих — а це якраз прайм-тайм у них, сім годин різниці! — це має такий вигляд: абсолютно грандіозна картина — картина, яка наочно демонструє повну недоговороздатність «української диктатури». Це той сценарій, який мав бути відіграний, який нам готували. І очевидно, до виборів 2015 року це і мала бути та сама диктатура, вже реальна, але світ готували…

Можливо, всі вже забули, але я добре пам'ятала, яка потужна інформаційна кампанія щодо «української диктатури», страшної, жахливої диктатури в Україні, куди не можна у жодному разі їхати, бо тут по вулицях бігають нацисти і людей вбивають, велася перед «Євро — 2012». І я пам'ятаю, що я тоді була чорна зі злості. Я тоді місяць убила на статті для західної преси про те, який Київ насправді гарний, які українці нормальні, бо я розуміла, для чого це робиться… Я розуміла, що Україна сама про себе не говорить, і бойкот оголошується для того, щоб вона залишалася за залізною завісою, в ізоляції: щоб сотні тисяч європейців не приїхали сюди і не розповіли потім у себе вдома,

що ніякого «Дикого Поля» тут насправді нема. Для мене, на відміну від 46 мільйонів українців, не була сюрпризом реакція Заходу на Майдан — оте нерозуміння, глухота і т. п., бо я добре знала, якого штибу стереотипи у їхніх головах, якого роду упередження.

Щодо питання про диктатуру, яку готували... Так, готували. І ці закони 16 січня — це все воно. Я тоді пораділа тому, що в мене є в Росії притомні друзі, котрі мені розтовкмачили, що це їхні закони — ті, які свого часу впроваджували в них. Але там «варили жабу повільно» — у них ці всі закони під приводом захисту від тероризму з часу другої чеченської війни вводилися по краплині. І зрозуміло, що це був шок, коли ні сіло ні впало на Україну, що нічого не підозрювала, раптом звалився весь цей пакет... скопіпащений просто, як факсом з Москви присланий.

Але у мене був досвід дещо раніший. Тому що я все-таки перша людина в Україні, яка була суджена за цими законами, за тиждень до того, як вони були впроваджені. 9 січня я дізналася від журналістів, що, виявляється, напередодні, 8 січня, відбувся суд, на якому Медведчук за образу честі й гідності засудив мене «на 25 копійок». Це окрема довга історія, але у тому факті, що це було 8 січня, на Різдво, проглядала дуже знайома стилістика: мої батьки завжди одержували з КГБ повістки на допити на Різдво, Великдень, День народження… Це стиль «контори». Те, що мені порадили юристи в тій ситуації — в жодному разі не вплутуватися в процес.

То вже було 22 січня, після першої крові, після перших убивств. Місто таке тихе, завмерле, заціпеніле... Сніжок випав, припорошив. Я пам'ятаю оцей сніг, тишу, які люди були шоковані... Я тоді їздила до нотаріуса заповнювати довіреності з помічницею адвоката, яка мала далі цю справу провадити і процедурно все закрити, і взяти копію, запис судового засідання, і всі інші речі. Я пам'ятаю розмову з нотаріусом, який тільки подивився так... Вже він чув у новинах і сказав мені: «Приходьте, як щось треба буде, я маю колег, які з ним вчилися». Потім розмова з таксистом, все це мовчання... Таке відчуття з'явилося... увімкненої рідності в людях. Якщо треба — приходьте. З'явилась, увімкнулася

емпатія і солідарність. Чи можна вийти у світлому настрої, якщо тут доречне це слово, з нотаріальної контори? А це все було якось так щиро — вони і грошей взяли по мінімуму, і не знали, чим іще допомогти, і чаєм мене жіночка в приймальні напоїла…

І після цього всього телефонує мені моя агентка з Німеччини, яка, до речі, була також агентом Анни Політковської, і просто кричить: «Ты что себе думаешь? Немедленно, сейчас же, зубную щетку в чемодан, Ростика под мышку, и немедленно приезжай, пока еще можно. Я не хочу терять своих авторов!» І от тільки вона мені пояснила, для чого то робиться. Вона це знала з практики з російськими авторами. Насправді це робиться, щоб тебе «замотати в процес» — і ти робишся невиїзна. «Ты сейчас ничего там сделать не сможешь. А тебя, как мотылька булавкой — и все. А дальше — че захотят, то и сделают. Немедленно приезжай. Я делаю тебе пресс-конференцию. Ты здесь сможешь гораздо больше», — каже вона. І що? Гріх брехати — налякала. Ми сіли з Ростиком, почали думати. В нього інтуїція звіряча, і в нього було це: «Їдь сама». Ну, а я сама не поїду. Він за мене точно злякався — вона і на нього накричала. І десь днів два ми провели в такому настрої. Навіть уже валізку витягали і квитки дивилися.

Але в якийсь момент хтось із друзів сказав: «А ви звернули увагу, що усі так звані «опініон лідери» вже виїхали?» Я не звертала, а тут уперше виявилось, що всі вже роз'їхалися. А ще виявилося, що з Борисполя і з Жулян весь час відлітають повні літаки жінок і дітей. І це жінки і діти нашої влади. І тут стало... в западло, просто в западло. Оце я з ними буду тікати, на одному літаку? А це вже були дні терору, і вже насувалася ця сама чорна хмара. І якийсь ось цей момент поворотний: «Ці люди залишаються на Майдані, і я тут залишаюсь».

У цих сумнівах до мами я тоді їздила, ридала в коліна. І тоді вперше, пам'ятаю, коли до маминого дому під'їхала автомобілем, вийшла і побачила «тітушок» у дворі, серед білого дня, метрах у двохстах від мене. Не просто гурт чоловіків — від них якоюсь такою агресією повіяло... Це буквально хвилина — дійти до під'їзду. І я чую, що вони п'яні й голосно кричать тек-

сти, які звучать завчено (це вам будь-який письменник і митець відрізнить): «Да танками их давить, танками, мать-перемать!» І раптом у мені вмикається — пусте подвір'я, тиша, сніг, нікого навкруги немає, тільки вони і я, але вони мене ще не побачили, ось ця хвилина, за яку мені дійти до під'їзду, подзвонити в домофон і почекати, поки мама відчинить. Момент абсолютної беззахисності, коли ти стоїш, натискаєш на домофон, рахуєш секунди... встигнеш, не встигнеш? як уві сні. Це було те, що я пам'ятаю як момент терору. Коли мене спитають: «Що таке момент терору?» — ось це воно.

Терор — відчуття себе жертвою. Переживання віктимності, абсолютної віктимності. І воно мені наклалося на мої переживання, бо це було другого дня після розмови з моєю агенткою з Кьольна.

Ще одна важлива річ, яку треба згадати, коли вже згадувати ті будні терору. На 1 лютого ще задовго до війни був запланований у Будинку культури «Майстер-клас» початок лекторію «Письменники про письменників» — українські письменники мали розповідати про своїх улюблених авторів. І от настали вже ці «веселі» дні, про які я розповідаю, а цей «Майстер-клас» саме напроти Лаври, і це вечірній час. Організатори питають: «Ну що, скасовуємо, пані Оксано?» Я мала його відкривати 1 лютого лекцією про Шевченка, і далі ще мої дві лекції було заплановано.

Очевидно, це був такий поворотний момент. Я сказала: «Ні, я буду, незалежно від того, хто прийде, скільки людей буде». Лише просила попередити людей, щоб не ходили поодинці, бо це небезпечна територія. У такій ситуації ти розумієш просто, що ось вони нас хочуть залякати, і якщо ти цю лекцію скасуєш, то вони тебе перемогли. Я приїжджаю туди 1 лютого, а там 400 душ в залі стоїть у проходах і висить під стелею, і ще стільки ж у холі (аж довелося виносити монітор). І я розумію, що це — Майдан, що це його продовження, його проекція, його дух і атмосфера.

Коли весь цей терор, всі ці залякування, і весь цей страх, коли людей хапають і десь там вивозять, а сюди, напроти цієї самої

Лаври, де вся ця тітушня, де ця зона їхнього контролю, тьма, морок, приходить тисяча душ слухати лекцію про Шевченка... А ніхрена ти з таким народом не зробиш! Мені потім багато хто говорив, що це було таке відчуття... от абсолютного якогось такого піднесення. Тут у цей час вирішувалося — дух згинається чи не згинається.

І воно якось так знаково вийшло: рік Шевченка, почалося воно з Шевченка, цей перелом на Шевченкові відбувся... І знаєте, десь ця його... десь цей Шевченків патронат над Майданом... от він був. Він — був! І саме 1 лютого, ця Шевченківська лекція тоді, в тотально заціпенілому Києві, накритому тим терором, як чорним мішком, мені показала, що нас багато і в нас є своя воля. Коли я дивилася на ті осіянні обличчя в залі, молоді переважно, я розуміла, що ось це — воно. Все. Вони нам нічого не зроблять.

Дуже страшний був момент ніч з 18-го на 19-те. 4-та година ранку була, я стояла на балконі й курила... По пачці в день тоді викурювала. Починаєш розуміти, чому люди курять під час війни. Замість їсти ти п'єш воду і куриш. Пам'ятаю цю заграву з Майдану, її видно було на Печерську. Чути було, як резонує весь цей звук — гуркіт, стрілянина. І чути було, як хором співали Гімн. І от цей момент, як співають Гімн, а я стою на балконі і ридаю... А через дві години дзвінок — Вовчика підстрелили, нашого друга.

Важливо, мабуть, запам'ятати, зафіксувати це ні з чим не порівнянне почуття міста, в якому щопівгодини приходить звістка про ще кілька смертей, місто, в центрі якого відбувається сафарі на людей. Взагалі того дня не пам'ятаю, пам'ятаю тільки відчуття. Ми бредемо до магазину, типу хліба купити, і я звертаю увагу на те, як чоловік волочить ноги, і розумію, що я сама так само повзу, просто як гусінь — відчуття, наче ти преш на собі 20-поверховий будинок.

Небесна Сотня і справді Небесна — вони всі як на підбір! От просто всі обличчя якісь осіянні. І недарма оце от відчуття з'явилося — Небесна Сотня… Всі обличчя — без різниці віку,

етнічного походження, професії — от просто всі обличчя такі, що ти на них дивишся і кажеш: «Я хочу жити з цими людьми в одній країні».

Я кожного разу плакала, тому що якось було так, що… от ти розумієш, чому Христос — ягня жертовне, і всі ці речі, котрі були чистими словами, абстракціями, умовними символами... раптом воно все втілюється, стає живим і плотським. От як Шевченко раптом став усім зрозумілим. Раптом стало зрозуміло, про що це. Це не слова, не текст, це про нас сьогоднішніх, це про тебе, про мене, це про те, що тут зараз діється.

Нам вдруге історія здала карти. І треба виграти. Іншого шансу в нас не буде. І цим разом не тільки за себе, цим разом і для людства. Ми опинилися на передньому краї, ми опинилися абсолютно на передньому краї історії, і болить, що от інформаційно, культурно ми до цього не готові. Але я відчуваю вмикання інтересу, а це вже добрий знак — коли люди раптом починають якісь лекторії з української культури проводити. 15 років я кричала: «Читайте, вивчайте! Читайте свою класику, вивчайте свою культуру, вивчайте свою літературу, це програми національного життя!..» — все одно що Касандра на Скайській брамі до Трої. Кричала, і ніхто цього не чув, а тут не встигаєш відбиватися — то лекторій, то запис для якогось медіапроекту…

Я пам'ятаю, на Книжковому арсеналі у квітні, коли вже два місяці минуло, Іра Пієвська питала мене: «Як жити? Ну як жити?..» Я їй тоді Тичину процитувала: «…і коли явивсь Господь у крові моїх братів, — Заридала в серці віра, і здригнулася душа. — Господи, владарю сил, не збагну діянь твоїх. Нащо нищиш ти скрижалі, що при зорях дав ти сам?» Треба зробити в собі ще один крок, оцей самий біблійний крок (а це вимагає ще сильнішого духу й сильнішої віри), щоб зрозуміти, що Господь може явитися і в крові твоїх братів. І коли ти це зрозумієш, ти вже ніколи не будеш колишнім.

Мирослав Попович

1930 року народження, філософ, академік, учасник Ініціативної групи «Першого грудня»

Мирослав Попович на мітингу 24 листопада 2013 року

Незадовго до Майдану ми сиділи із соціологами і обговорювали результати опитувань: вони показували досить низьку активність суспільства. Соціологічна картина не відповідала реальному стану справ, адже люди самі не розуміли, що вони робитимуть завтра.

Особисто на мене найбільше враження справив сам факт Майдану. Я прикидав, скільки людей може прийти: ну, десять тисяч, ну, п'ятнадцять… Але що будуть мільйонні мітинги! Я не повірив би, коли б мені хтось це сказав перед тим. Тому велика участь мас — це була найбільша несподіванка, найбільша інформаційна бомба.

Як тільки почався Майдан, почуття обов'язку громадянина Поповича зразу ж мене туди привело. Я бував там досить часто впродовж усього періоду, поки він стояв. Майже щоденно — дорога на мою роботу проходить через Майдан. В Інститут філософії, який я очолюю, завжди можна було прийти, просто попити чаю, а можна було й провести зібрання, обговорити нагальні питання. Тож тут була ніби своєрідна філія Майдану.

На ту пору до України приїхали іноземці, мої знайомі. Тут навіть знімав фільм про Майдан син французького філософа Андре Глюксмана. Він тоді ще був студентом. А років за 15 до

того я з його батьком ходив, показував йому Київ і площу, яка є ніби центром міста.

Коли в Києві бувають гості, я їх, як правило, воджу по місту. Головний принцип організації таких подорожей — іти від старіших місць до сучасних. Ще під час тієї давньої екскурсії я розповів Андре Глюксману, що Київ у цьому відношенні дуже важкий об'єкт, бо тут немає єдиного центру міста, навколо якого воно б розросталося. Були часи, коли центральною частиною Києва був Поділ, де на Контрактовій площі розгортався торгово-промисловий центр. Певний час центром Києва вважалася Московська вулиця на Печерську…

І от ця відсутність єдиного центру робить демонстрацію міста для іноземців незручною, бо не можна прийти кудись і сказати: «Звідси ми почали рости». Глюксману це страшенно сподобалося. Бо, виявляється, Париж будувався за принципом централізованої спільноти, що врешті-решт стало проявлятися в ідеї центрації міста. Централізаторська роль великих міст чаїть у собі велику неприємність.

Україна віками не мала постійного центру, такого, наприклад, як Кремль у Москві. Україна — це анархічний куточок Європи. Вона не мала стабільного центру, який усе більше і більше набував би самостійного характеру. Для нас загалом є проблемою зібрати все докупи.

От і Майдан був ілюстрацією певного анархізму. Добре це чи погано? Я особисто думаю, що для України відсутність центру загалом була джерелом її трагедії, бо, не маючи такого осердя, вона не могла зібратися як держава, здатна дати відсіч.

З іншого боку, Росія як держава сконцентрувала у собі всі централізаторські владні тенденції, які зародилися ще за часів Київської Русі. Тому в Росії Майдан немислимий. У наших північно-східних сусідів було багато заворушень, але це завжди був «русский бунт, бессмысленный и беспощадный».

А так, щоб вийшли і стояли… Чого? Так, я виходив і стояв. (Ну, не весь час, моя донька стояла 42 дні, а мені, звісно, вже

важко.) Це не була якась демонстрація, це стояння не супроводжувалось ані розгромом вітрин, ані ще чимось буйним, гучним. Просто люди стояли і весь час щось говорили. І слухали. Хоча що там було слухати — всі одне й те саме говорили. Їм потрібно було це єднання. Оця комунікація і була історичною акцією, яка, власне кажучи, і завершилася перемогою. Це і є те, що відрізняє Україну від інших державних утворень.

Хіба, може, в нас у цьому відношенні більше спільного з поляками, позаяк вони ще більші анархісти, ніж українці. І той шляхетський гонор, який так часто висміюється, відіграв велику роль не лише у становленні польської державності, а й у формуванні почуття гідності.

Я багато виступав перед різними аудиторіями, хоча б тому, що є викладачем. У мене немає страху перед червоним вогником знімального апарату, бо я багато років працював на телебаченні. Але виступи на Майдані — це зовсім інше: було відчуття, що люди цілковито перетворювалися на слух. Не доводилося вигадувати жодних фокусів для того, щоб тримати в руках цю масу, величезну масу, яку не можна окинути поглядом. Вона сама трималася. Вони уважно, зосереджено слухали нас. І кожен, хто виходив на сцену, міг відчути обов'язок — сказати цим людям те, чого вони чекають.

Потім люди, які були в тому натовпі й слухали мене, говорили, що нічого не було чути, жодного слова. У той час іще налагоджували апаратуру, і публіці було зовсім незрозуміло, що там говорять зі сцени. Але вони слухали, ніхто не кричав, не шумів, тільки відгукувалися, коли лунало «Слава Україні!». Людям було потрібне єднання. Весь Майдан — це свято єднання! І не має значення, що не було чути. Люди бачили, що всі ми прагнемо одного — вільної й доброї України.

Було несподіваним, що люди, яких я там зустрічав, ніколи раніше нікуди не ходили. Я зустрів на Майдані цілковито аполітичних «книжників». Ніколи не думав, що вони будуть стояти. Деякі люди почали говорити українською. Раніше вони говорили російською, і я з ними спілкувався російською.

Я за своєю громадянською позицією, чи, може, краще сказати, за громадською функцією, належу до тієї невеликої спільноти, яка називається Ініціативною групою «Першого грудня».

На запрошення членів цієї групи упродовж Майдану в приміщенні Інституту філософії побували всі чотири українські президенти. І ми вели розмову про те, щоби зняти соціальну напруженість. Це означало — сісти всім за круглий стіл і говорити. А говорити було про що — проблем вистачало. У кожного з нас були якісь пропозиції.

Це була така робота, перманентна, і ми, група «Першого грудня», не претендували на роль арбітра, але об'єктивно виходило так, що всі ми — люди віком близько 80, хтось трішки молодший, хтось старший, і ніхто з нас не претендує на якісь посади — вже нам запізно. Це давало нам можливість звертатися до урядовців, президентів як до рівних, бо всі ми — просто люди. Було багато зустрічей… І вони принесли дуже велику користь. Навіть коли вже все обвалилося і почалася війна на вулицях, то й тоді ще якась примирлива нота була внесена нашим втручанням.

Ми робили й інше: брали участь у мітингах, виступали, прийняли відповідну відозву, і кардинал Любомир Гузар дуже… я б сказав, не просто вдало, а дуже мило виступав. І всі інші з нашої ініціативної групи якоюсь мірою у цьому руслі намагалися діяти. Коли виникала якась серйозна загроза, ми виходили на телефонний зв'язок, особливо з Леонідом Кравчуком (він дуже був активний, рухливий, хоча в переговорах найбільш діловим був підхід Леоніда Кучми). Тобто ми брали участь у створенні якогось загального клімату — більше ми нічого не могли зробити.

Врешті-решт, в останній день такої нашої активної діяльності ми домовилися з головою Верховної Ради Володимиром Рибаком, що зустрінемося з ним як представники ініціативи «Першого грудня», зведемо за один стіл опозицію і владу. Президенти при цьому виступатимуть у ролі господарів, а ми візьмемо

на себе підготовчу роботу. Мені й В'ячеславу Степановичу Брюховецькому доручили йти на цю зустріч.

Домовилися, щоб нас пропустили, і ми пройшли по вулиці Інститутській через бойові порядки однієї й іншої сторони. Зайшли у Верховну Раду, поговорили там з Рибаком і домовилися про зустріч із Януковичем на наступний день. Але ця зустріч не відбулася, тому що він утік… Оце був день, який я добре пам'ятаю, більше, ніж інші — коли був страх і сподівання, коли здавалося, що наче вже домовилися…

Не знаю, чи відіграла якусь роль ініціатива простягнутої руки, але в будь-якому разі така рука була простягнута. Наша функція, людей старшого покоління, — не запропонувати якусь окрему політичну лінію, а лише не допустити жорсткого конфлікту.

Сьогодні ми бачимо, як це все переросло у війну. І я думаю, шансів, що ця війна вирішиться переговорами, не так багато. Доки не буде позиції сили в України як держави, доти ніхто не сприйматиме нас всерйоз. Це не означає, що немає мирного шляху врегулювання. Війна — не вихід, це правда, але якщо буде сильна державна рука, тоді можна розраховувати на такі сили, які намагатимуться помирити воюючих, які простягнуть свою руку.

Зараз треба не тільки переосмислити свій власний життєвий досвід, і не лише уточнити свої позиції, а й переглянути загальне розуміння ходу історії, цінностей — тих, які є, і бажаних. Це все ще попереду.

Коли у мене в гостях були французи, на Майдані ще не було палаючих шин, а барикади уявлялися чимось у дусі Віктора Гюго. І ми з тими французами розгадували загадку: що ж буде далі, як розвиватимуться події? Я сказав: «У нас барикади… Гаврош!..» Вони всі закивали головами: «Так, так, Гаврош!» Смішно — який у XXI столітті Гаврош, які барикади? А таки так — Гаврош, барикади…

Таким чином, треба переглянути історію, починаючи від Гавроша і тих тріщин, які розколювали і розколюють суспільство і в нас, і на Заході. Ми бачимо, що такі кризові ситуації можуть

виникати навіть у високорозвинених суспільствах, при таких засобах масової інформації, які маємо сьогодні. Це треба мати на увазі й готуватися до боротьби, враховуючи такі уроки.

Якби не було Майдану, зокрема й Помаранчевого, у нас тут була б брежнєвська епоха, тільки з кров'ю. Ми підійшли до червоної риски і переступили через неї. Майдан — це був той момент переходу, який назавжди зробив нашу психіку здатною подолати мертвотну атмосферу, що її створює безмежна влада.

Історія залишила українцям прагнення до свободи. Це прагнення більш сильне і при тому, може, більш спокійне, ніж дух Стєньки Разіна. І воно викристалізувалося у психологію козацтва, яка абсолютно несподівано змогла протриматися, вижити в російських трущобних умовах аж до наших днів.

Між нами кажучи, я сам козацького роду, мої предки з Борзненської сотні Ніжинського полку. Я не люблю театру в політиці, не люблю гри в козаків. Але слід визнати: якби не було козацтва, то не було б сьогодні хлопців на Донбасі, не було б цього загального піднесення, готовності віддати все на світі заради волі.

Зараз вийшло чимало ілюстрованих видань, альбомів. І там — очі! Подивишся на них, і відразу повертаєшся думками на Майдан. Людей не можна обдурити. Люди відчули щось таке, що приходить на землю раз на сто років. І ми з вами це пережили.

Були негідники, мерзотники, брехуни… Де вони, ті люди? Слід в історії все-таки залишає добро, а зло облітає, і де воно, ніхто потім навіть вказати не може.

Кардинал Любомир Гузар

1933 року народження, емеритований Верховний архієпископ Української греко-католицької церкви, учасник Ініціативної групи «Першого грудня»

Кардинал Любомир Гузар на сцені Майдану 8 грудня 2013 року

Восени 2011 року предстоятелі трьох наших традиційних церков зробили спільну заяву. Зміст її такий. Минуло 20 років від проголошення незалежності України, а поступу немає. Чому? Тому що ми все ще живемо матеріальними вартостями, які були питомі для радянського суспільства. І тоді (то було 1 грудня, від того й пішла назва організації) вони запросили нас, десять чи одинадцять осіб, висловили свою думку і запропонували нам щось робити, щоби замінити матеріалістичний підхід до діянь влади й взагалі життя народу, ставлячи на перше місце духовні цінності.

Так постала Ініціативна група «Першого грудня». Ми собі визначили за мету представити, у який спосіб перелаштувати наше суспільне життя, щоб поняття правди, добра, справедливості мали у ньому не тільки теоретичний, а й практичний сенс. Була прийнята Хартія вільної людини, у якій ми наголосили, що людина не є рабом, невільником якоїсь влади чи групи людей, кожен громадянин є собою, людиною у повному значенні слова. А це значить, що людина має не тільки права, а й завдання, має відповідальність і пошану до іншої людини (взаємну).

Ми збирали для обговорення представників ЗМІ, комунікацій, освіти та фахівців з інших галузей. У такий спосіб ми створю-

вали певну атмосферу, в якій проявилася реакція Майдану — тих людей, різного віку, освіти, які в серці мали певні цінності, що пізніше окреслили цей рух як революцію людської гідності.

Засідання ініціативної групи найчастіше відбувалися у приміщенні Інституту філософії, у Мирослава Поповича. Також збиралися у Києво-Могилянській академії. Ми зустрічалися досить часто, обговорювали різні питання у своєму колі, інколи також запрошували людей, які були безпосередньо заангажовані на Майдані. Члени нашої групи самі бували на Майдані, спілкувалися з різними людьми, в кожному разі намагалися мати прямий контакт.

Пригадую зустріч зі студентами (їх було п'ятеро чи шестеро) — представниками різних навчальних закладів. Вони брали безпосередню участь у Майдані, і ми хотіли почути, що і як вони думають — для нас було важливо мати багато інформації з перших рук. Поділилися також із ними нашими думками, подали своє бачення, під час дискусії це все обговорили.

Ми також старалися в той момент знайти якийсь контакт із владою. Для цього зустрічалися з попередніми президентами, просили їх, щоб вони допомогли налагодити якусь розмову між президентом Януковичем та його людьми і представниками Майдану. Врешті були проведені кілька круглих столів — безпосередніх зустрічей представників влади і учасників протесту.

На одному з таких круглих столів я був присутній. Там, зокрема, виступили Блаженніший Святослав, Патріарх Філарет, інші представники церков. Пам'ятаю, що виступали дуже позитивно, шукаючи рішення — не просто говорили, а ніби й вірили, що щось можна зробити. Бо, знаєте, конфронтації такого типу, де одні стріляють, а інші кидають «коктейлі Молотова», нічого не дають.

Отже, було бажання, спроби зробити, щоби все ж таки влада опам'яталася. Спочатку була надія, що уряд, президент зрозуміють, що все ж таки щось треба змінити ґрунтовно. Але я так думаю, що мріяти про то було властиво зайве. З того, як говорив Азаров, складалося враження, що то не було серйозно. Зна-

єте, є така латинська приповідка: «Співаєш глухим у вуха». І пізніше направду виявилося, що так воно і було.

Влада тоді ще твердо сиділа, та з кожним днем довір'я до неї, якщо взагалі й було, то зникало. Бо було видно з її дій, її реакції на Майдан — створення Антимайдану, поведінки «Беркута», тої всієї стрілянини пізніше і всього іншого, — що сподіватися чогось від тієї влади було цілковито зайве.

Різні опозиційні політичні сили хотіли обернути протестний рух народу собі на користь. Поодинокі політики виступали на Майдані, хоча спочатку, я собі пригадую, вони не конче знали, на яку стати позицію...

Але що мене цікавило — Майдан почав говорити. Я хотів зрозуміти, яка структура Майдану, наскільки ті, що говорять від його імені, справді представляють його думку. Були дуже різні враження, бо те усе було спонтанне, воно почало організовуватися потрошки-потрошки цілком природно: приходили люди з різних осередків… кияни та жителі інших міст і сіл. Пригадую, у неділю було сто тисяч і більше народу. І я думаю, це дуже тривожило владу. Бо сто людей можна застрілити, але сто тисяч — то ще не так легко.

Мене дуже цікавило, наскільки цей народний рух має один голос або авторитетних представників. Їх не було, я не відчув того. То було спонтанне. Тим більше, що на початку не було такого центрального комітету, який би все те організував. Дуже цікаве явище. Я би сказав, цікаве тим, що — не приготоване… Але воно все ж таки набуло певного обличчя.

То не було, як Французька революція, де одні різали інших. Майдан проявляв себе як цілість. Навіть коли там було сто тисяч людей, коли вони реагували чи співали — вони відчували спільно.

Події на Грушевського, Інститутській — це були моменти, які, може, більше розпалювали, так би мовити, заохочували людей. Наприклад, будування барикад також створювало протистояння. Це все дуже важливе, але не є суттю Майдану. Оті речі ми

запам'ятаємо: є капличка, хрести, пізніше — перейменування вулиці, ціла та проблематика. То все є на тлі Майдану.

Але головне, мені здається, в тому, що Майдан — це була реакція внутрішня. Люди сказали в певний момент: «Досить!» І тому це було явище не тільки київське, то було українське — в різних містах. А люди з різних міст приходили сюди, щоб злучитися з тим. Майдан — це внутрішній переворот, вияв того, що всередині, у серцях людей назріло. І воно показалося.

Ми не є бунтівниками від природи. Якщо дивитися на нашу історію, то десь із другої половини XVIII століття ми жили в окупації. Наш протест викликаний обставинами. Я думаю, ті реакції були цілком природними: чи то була, наприклад, австрійська, чи, пізніше, польська окупація, далі, звичайно, більшовицька, ще далі гітлерівська — вони свідомо нищили наш народ, і тому він протестував.

УПА, ОУН, Українська військова організація — чому вони створилися? То були реакції на окупацію. Якими були на початку 1920-х років реакції проти колгоспів і Голодомору? Понад 4 тисячі повстань в Україні. Цілі села повставали проти колективізації.

І коли народ запротестував проти Януковича і його уряду, то це тому, що він не вважав його своїм урядом. Цей уряд був чужим, таким, що не працював на користь народу. Я би сказав, що ми занадто м'які. Але як нас притиснуть, то люди реагують, і цілком правильно, що реагують. Мусять реагувати. Завдяки тому ми збереглися.

Заперечення права людей на протест з боку уряду, президента стало останнім поштовхом (як кажуть: «Та соломинка, що зломила хребет верблюду»). Ніби всередині десь кипіло, кипіло, кипіло, і може, його не було аж так дуже видно, а потім як то все вибухнуло, і люди сотнями тисяч приходили — цього ніхто не сподівався.

Я думаю, що влада хотіла якось це стримувати, але вони вже були… як то сказати… зліквідовані. З народу вийшла не якась

лють чи ненависть — тільки бажання, глибоке бажання зміни, глибокий зворот до того, що ми сьогодні називаємо людською гідністю.

Події на Майдані люди по-різному прийняли. Мені здається, що навіть у церковних колах усе ще проявляються певні радянські способи мислення й бачення справ. Але то йде донизу, виростає інша ментальність, яку ми мусимо підтримати.

Майдан вплинув на церкву так само, як на свідомих громадян. Наші владики й священики ходили туди, правили, говорили з людьми, заохочували, підтримували їх духовно. Фактом зближення церков на Майдані ми дуже тішилися, і заохочували, щоб наші священики, які ходили на Майдан, підтримувати таку спільноту.

Яким є наше завдання сьогодні? Ті ідеали, які прозвучали на Майдані, треба здійснювати в усіх аспектах нашого життя: чи то буде Верховна Рада, уряд, міністерства, суди, чи господарства, підприємства. Усюди маємо духовні цінності Майдану реалізувати.

Майбутнім поколінням варто пояснювати, що таке Майдан. Це є головним завданням сьогоднішнього дня. Завдання і влади, і суспільства, і, ясна річ, освітніх організацій, і таких товариств, як Ініціативна група «Першого грудня» — виховувати майбутнє покоління в дусі ідеалів Майдану. Бо ми віримо в Майдан. Ми віримо, що там не були бандити, різуни, якісь псевдобандерівці, а був народ, який зі щирого серця запротестував, сказав: «Досить нам того, треба бути собою, треба бути людьми!»

Нашим завданням є ці ідеали передавати, починаючи з колиски. Але не чекати, коли ті, хто нині в колисці, доростуть. Треба працювати з молодшим поколінням, не зіпсованим радянською — матеріалістичною — ментальністю, яке має ще чистий, молодечий ентузіазм. З ними треба працювати, їх треба виховувати, порядно виховувати, дуже солідно виховувати.

Бачите, ми сьогодні говоримо: «Ох, яка радість, стільки нових облич десь там у Верховній Раді!» Те, що є нові обличчя, мене

цілком не тішить. Я питаю себе: чи за тими обличчями стоять нові серця? Нам не треба просто замінити одних на інших. Нам треба замінити людей, які не були чесні, — на людей чесних, які є справжніми патріотами, які мають серце на властивому місці. Того нам потрібно, але над цим треба працювати. Воно само собою не прийде.

Треба не тільки показати, як на Майдані жили, як там хазяйнували, куховарили тощо. Треба показати ідею, аби молоді люди побачили, що властиво сталося на Майдані, чому їхні товариші, студенти, заворушилися. Вони не збунтувалися в негативному сенсі — вони прямо сказали: «Досить, так далі бути не може!» Як молодь те відчула й сказала, то старші люди, свідомі громадяни, оті сотні тисяч, що приходили на різні віча тощо, — вони відчули: то є те саме, що й вони відчувають, тільки якось не мали відваги рушити. А молодь рушила — і вони пішли за нею.

І наша надія, власне, — ті свідомі люди. Ми мусимо їм допомогти зрозуміти, заохотити. Бо молоді люди мають ще вчитися — вони не є всезнайками, які все роблять добре. Молодим людям треба помогти, попровадити їх — на те ми маємо школи, церкви, батьків, перш від усього, які повинні ту молодь наставляти. Показувати їм гарні приклади, правдиві, ті духовні цінності в найкращих видах.

Ми, старші люди, не можемо сидіти збоку й говорити: ну, нехай молоді тепер перебирають ініціативу. У нашій групі ми пропонуємо: перестаньмо говорити про моральні авторитети, немовби ми є бозна-хто. Ми є нормальні люди з досвідом, які вірять і приймають за основу свого життя християнські засади поведінки. Що значить моральний авторитет? Ми говоримо те, що повинні говорити. Ми стараємося передати найкраще з того, що самі одержали, і переконалися, що те, що ми одержали, є добре.

Ми не є якісь суперлюди. Ми робимо те, у що віримо. Нас трішки більше видно, ніж інших. Ми тепер мусимо чисельно поширити нашу групу, бо нас замало порівняно з тим, що треба робити. Моральні авторитети мусять бути в суспільстві, але не

треба створювати таке враження, що то є якісь надзвичайні люди. Я думаю, що таких, як ми, є більше, і їх треба знаходити.

Суспільство саме не шанує достатньо тих людей, які живуть за солідними принципами. Може, тепер прийде якась зміна. Раніше кого шанували? Олігархів. Хто мав гроші — той був герой. Я думаю, що, може, ця фаза вже поволі минає. Дай, Боже, щоби молодь не заразилася тим. Щоби шанували людей, які поводяться нормально. Ми зараз працюємо над тим, як нам найкраще помагати виховувати молодь і перевиховувати старших.

Перевиховувати старших досить важко — на те нема ради, так у житті буває. Ті, хто за радянських часів зробив кар'єру, усе ще плачуть, коли завалюється якийсь пам'ятник Лєніну — багато з ними не зробиш.

Тепер велике завдання, щоби молоді люди виростали такими, як треба. То не проста справа, дуже багато треба ще попрацювати, щоби наші школи, університети займалися таким вихованням.

Тут велике завдання церков. І Богу дякувати, що в церквах, релігійних організаціях дуже багато свідомих людей, які в тому напрямі хочуть працювати, і працюють, і проповідують, і організовують різні благодійні акції, тобто виховують добрих громадян. Такі люди є, їх треба знаходити.

Перед нами — дуже велика праця, ми стоїмо на порозі великої зміни. Але бути на порозі — то вже багато.

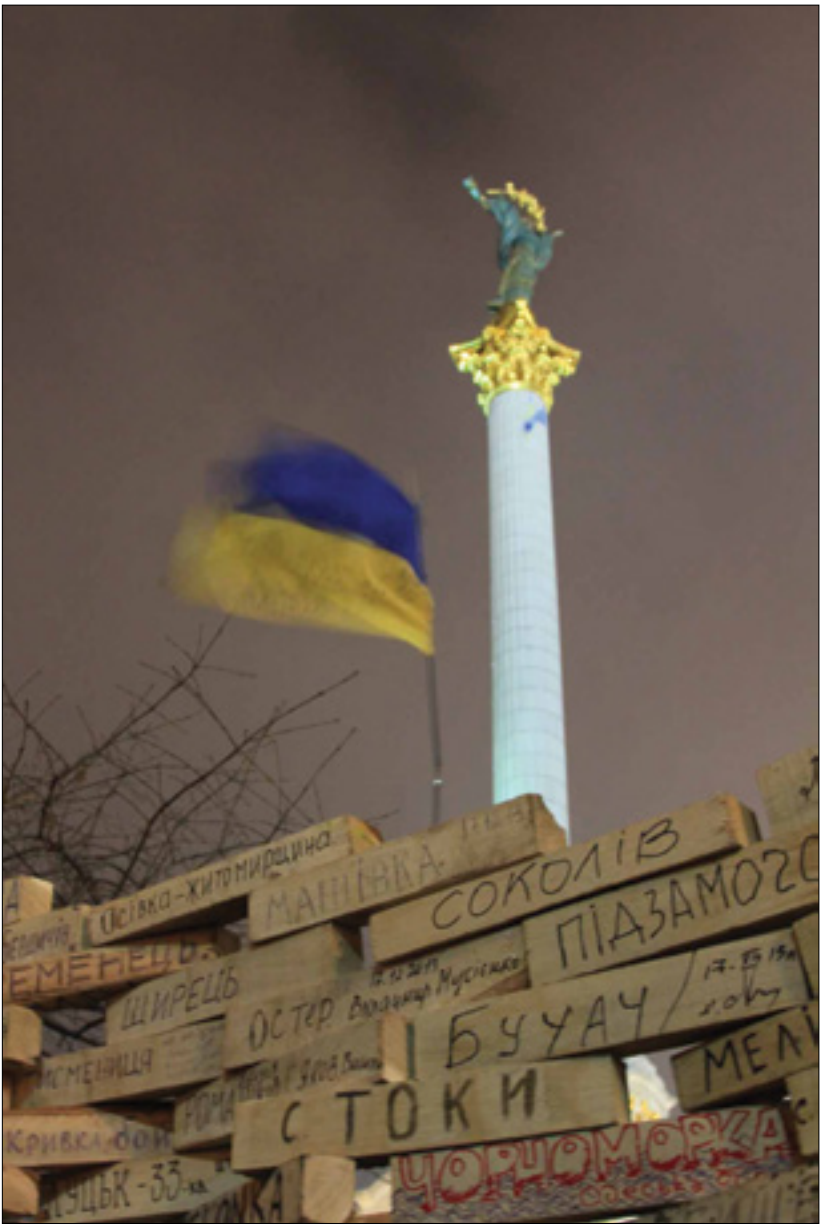

Фото О. Тимошенка

30.11.2013 року, майдан Незалежності (фото М. Перетятка)

30.11.2013 року, Михайлівська площа (фото М. Перетятка)

01.12.2013 року, вул. Хрещатик (фото М. Перетятка)

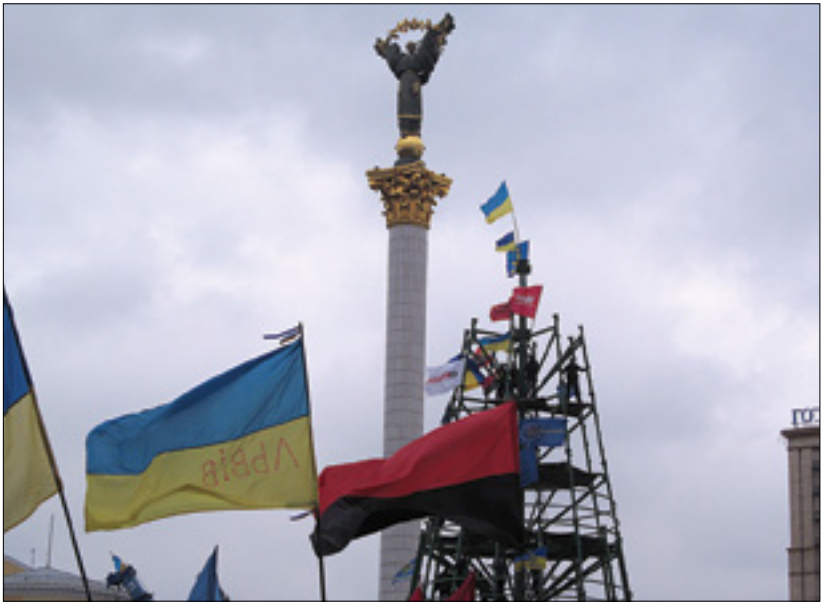

01.12.2013 року, майдан Незалежності (фото М. Перетятка)

01.12.2013 року, вул. Банкова (фото М. Чернова)

01.12.2013 року, вул. Банкова (фото М. Чернова)

09.02.2013 року, бульвар Шевченка (фото О. Тимошенка)

09.02.2013 року, вул. Лютеранська (фото О. Тимошенка)

11.12.2013 року, майдан Незалежності (фото І. Крочака)

11.12.2013 року, вул. Інститутська (фото П. Боболовіча)

11.12.2013 року, вул. Хрещатик (фото В. Щербанюка)

11.12.2013 року, майдан Незалежності (фото В. Щербанюка)

11.12.2013 року, майдан Незалежності (фото О. Тимошенка)

Грудень 2013 року, майдан Незалежності (фото В. Щербанюка)

19.01.2014 року, вул. Грушевського (фото П. Боболовіча)

19.01.2014 року, вул. Грушевського (фото П. Боболовіча)

Січень 2014 року, вул. Грушевського (фото В. Щербанюка)

Січень 2014 року, вул. Грушевського (фото П. Боболовіча)

20.01.2014 року, вул. Грушевського (фото О. Тимошенка)

23.01.2014 року, вул. Грушевського (фото О. Тимошенка)

18.02.2014 року, вул. Інститутська (фото О. Тимошенка)

18.02.2014 року, вул. Інститутська (фото О. Тимошенка)

18.02.2014 року, вул. Інститутська (фото О. Тимошенка)

18.02.2014 року, вул. Шовковична (фото О. Тимошенка)

20.02.2014 року, вул. Інститутська (фото П. Боболовіча)

20.02.2014 року, майдан Незалежності (фото П. Боболовіча)

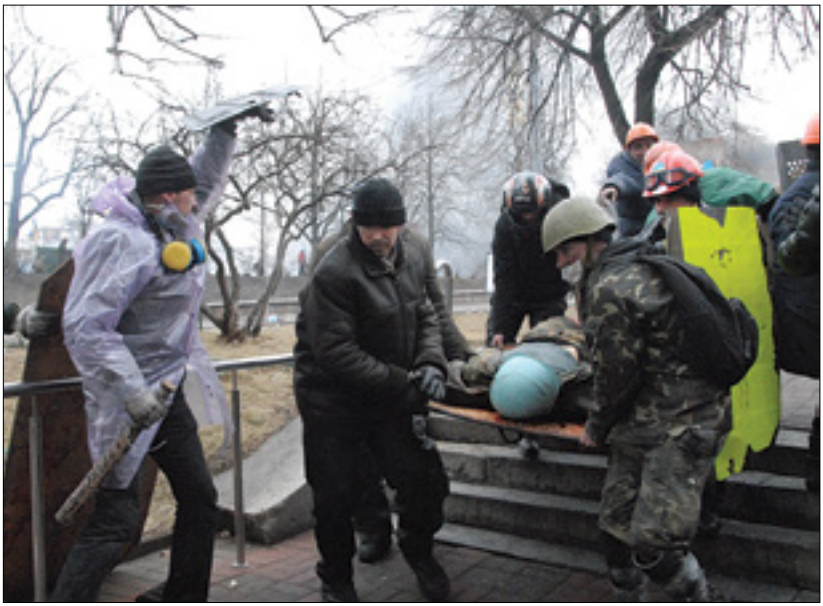

20.02.2014 року, вул. Інститутська (фото П. Боболовіча)

На алеї Героїв Небесної Сотні (фото І. Крочака)

Фото П. Боболовіча